T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI (TEZHİP) ANASANAT DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SANATINDA KATI’

SAFİYE MORÇAY
110301031

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. M. HÜSREV SUBAŞI

İSTANBUL 2014

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI (TEZHİP) ANASANAT DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SANATINDA KATI’

SAFİYE MORÇAY

110301031

DÜZELTİLMİŞ TEZ

Anasanat Dalı: Geleneksel Türk Sanatları

Sanat Dalı : Tezhip

Bu tez 17.09.2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Hüsrev SUBAŞI	Prof Dr. Faruk TAŞKALE	Yard. Doç. Dr. Mustafa ÇELEBİ
Jüri Başkanı (Danışman)	Jüri Üyesi	Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Safiye MORÇAY
10 Eylül 2014

DÜZELTME METNİ

1. Tezin adı ve kapağı yeniden düzenlenmiştir.
2. Önsöz, giriş, kısaltmalar, içindekiler bölümleri yeniden düzenlenmiştir.
3. Abstract ve dizin eklenmiştir.
4. Uygulama alanları ve uygulama teknikleri bölümlerinde ilave ve düzenlemeler yapılmıştır.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10054759
Yazar Adı / Soyadı	SAFİYE MORÇAY
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 51160209734
Telefon	5334355577
E-Posta	safiyemorcay@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRK SANATINDA KATI'
Tezin Tercümesi	QATI IN TURKISH ART
Konu	Güzel Sanatlar = Fine Arts
Üniversite	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Güzel Sanatlar Enstitüsü
Bölüm	Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü
Anabilim Dalı	Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı
Bilim Dalı	Tezhip Sanat Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2014
Sayfa	361
Tez Danışmanları	PROF. MEHMET HÜSREV SUBAŞI 36775688662
Dizin Terimleri	Osmanlı sanatı=Ottoman art ; Türk süsleme sanatı=Turkish decorative art ; Türk el sanatları=Turkish handcrafts
Önerilen Dizin Terimleri	Türk katı sanatı = Turkish qati art kağıt ve deri oyma sanatı = paper and leather carving art katı sanatı teknikleri = qati art techniques
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 20.10.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

20.10.2014

İmza:.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

KISALTMALAR ..... **iii**

ÖNSÖZ **4**

GİRİŞ **6**

1. KATI' KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM OLARAK ANLAMI **9**

2. TÜRKLERDE KATI' SANATININ GELİŞİMİ VE SANATKÂRLAR **11**

2.1. Târihçe 11

2.2. Sanatkârlar 15

3. UYGULAMA ALANLARI **24**

3.1. Yazma Eserler 24

3.1.1 Tümü Katı' Tekniği ile Hazırlanmış Yazmalar 24

3.1.2 Albümler 25

3.1.3 Cilt Kapakları 33

3.1.4 Cilt İçindeki Kâğıt Bezemeler 45

3.1.5 Ara Sayfalar 48

3.1.6 Etiketler 49

3.2. Levhalar 53

3.3. Diğer Örnekler 60

4. KULLANILAN ÂLET VE MALZEMELER **70**

4.1. Âletler 70

4.1.1. Kâğıt Makası 70

4.1.2. Kalemtıraş 72

4.1.3. Nevregân 74

4.1.4. Kesme Altlığı 75

4.1.5. Mühre 76

4.1.6. Cımbız 77

4.2. Malzemeler 78
4.2.1. Kâğıt 78
4.2.2. Nişasta Muhallebisi 81
4.2.3. Altın ve Boyalar 81
5. UYGULAMA TEKNİKLERİ 82
5.1. Tek Kat Oyma 82
5.2. Erkek-Dişi Oyma 101
5.3. Katlı Oyma 107
5.4. Murakka Oyma 125
5.5. Dişi Oyma Kalıplar 129
6. TÜRK SANATINDA KATI' ÖRNEKLERİ 141
6.1. 14. Yüzyıl 141
6.2. 15. Yüzyıl 148
6.3. 16. Yüzyıl 169
6.4. 17. Yüzyıl 198
6.5. 18. Yüzyıl 264
6.6. 19-20. Yüzyıl 297
7. DÜNYADA KÂĞIT OYMACILIĞI 331
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME 343
KAYNAKÇA 344
EKLER 350
EK A Tez/Sergi Raporu 350
EK B Çalışmada Yer Alan Eserlerin Listesi 355
EK C Dizin 359
ÖZGEÇMİŞ 361

ÖZET

Katı', kâğıt ve deriyi oyarak yapılan bir Türk kitap bezeme sanatıdır. Katı' ismi, Arapçada "kesmek" anlamına gelen *kat'* kelimesinden türemiştir.

Orta Asya'da oyma deri kitap kapları ve kâğıt oymacılığı gelişerek 15. yüzyılda kitap bezeme sanatları arasında ayrı bir sanat dalı haline gelmiştir. Herat'ta yetişmiş olan *Abdullah Kātı (el-Herevî)* kâğıt oyma sanatının bilinen ilk önemli sanatkârıdır. Günümüze ulaşan eserler ışığında katı' sanatının, Timurlular ve Akkoyunlular döneminde ve 16. yüzyılda Safevîler ve ardından Osmanlılarda bir saray sanatı olarak gelişimini sürdürdüğünü göstermektedir.

Osmanlılar'da 16. yüzyılda *Efşancı Mehmed, Ali Çelebi ve Mehmed bin Gazanfer* adlı sanatkârları öne çıkan katı' ustaları arasında sayabiliriz. 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında yaşamış olan Bursalı Fahrî ise, yurtiçi ve yurtdışında bulunan birçok eseriyle dünyaca en çok tanınan Türk kâğıt oymacıdır. Aynı yüzyılda yaşayan *Gazneli Mahmud*, hazırladığı ünlü albümü "*Tuhfe-i Gaznevî*" ile tanınmaktadır. 18. yüzyılın en önemli katı' ustaları arasında *Nakşî ve Halazâde Mehmed*'i sayabiliriz. Ayrıca aynı döneme ait *Derviş Hasan Eyyûbî* imzalı iç, dış kapak ve kenarları katı' bezemeli bir yazı çekmecesi ve *Cambazzâde Osman*'a ait bir kutu içindeki katı' tekniği ile işlenmiş manzara çalışması Türk sanatının en önemli örnekleri arasında sayılabilir. 19 ve 20. yüzyıllardan günümüze kalan eserlerden ulaşabildiklerimizin hemen tamamı levha çalışmalarıdır. Bu dönemde *Süleyman, Osman Rıfkı, Vahdetî ve Mücellit Mehmed Rıfat* adlı sanatkârlar yetişmişlerdir. Ayrıca bunlar dışında birçok imzasız çalışma mevcuttur.

Tez, yedi ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Katı'* kelimesi ile ilgili sözcük ve terimler, ikinci bölümde katı' sanatının gelişim süreci ve sanatkârlar, üçüncü bölümde uygulama alanları ve dördüncü bölümde kullanılan âlet ve malzemeler ele alınmıştır. Beşinci bölüm katı' sanatının temel uygulama tekniklerini, altıncı bölüm 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Türk katı' sanatından çeşitli örnekleri içermektedir. Son bölümde ise kâğıt oymacılığının çeşitli kültürlerdeki tarihi süreci ile birlikte bu ülkelerdeki uygulamalarından örnekler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katı' Sanatı, Kâğıt Oymacılığı, Türk Sanatı, Katı' Teknikleri, Katı' Sanatı Örnekleri

ABSTRACT

Kati’ is a Turkish book decoration art made by carving paper and leather. The name Kati’ was derived from the word *kat’* in Arabic which means "cut".

Carved leather book covers and paper carving developed in in the Central Asia and has become a separate branch of art among the book decoration arts in the 15th century. *Abdullah Kati’* (*el-Herevî*) who grew up in Herat is the first known important paper carving artisan. In the light of the extant works, it is observed that the art of Kati’ has developed in Timurid and Safavid period, in Akkoyunlular period in the 16th century and then as a palace art in the Ottoman Empire.

Efsanci Mehmet, Ali Celebi and *Mehmed bin Gazanfer* can be counted among the outstanding Kati’ masters in Ottomans in the 16th century. Fahrî who lived in the city of Bursa at the end of 16th century and early 17th century is the worldwide well-known Turkish paper carver with his works in the country and abroad. *Gazneli Mahmud* who lived in the same century is known with his famous album "*Tuhfe-i Gaznevî* ". *Naksî* and *Halazâde Mehmet* can be counted among the most important Kati’ masters in 18th century. Also, a document drawer of which inside, outer lid and sides were decorated with Kati’ and signed by *Dervis Hasan Eyyûbî* and a landscape work in a box decorated with Kati’ and signed by *Cambazzâde Osman*, from the same period can be counted among the most important examples of Turkish art. Almost all of the extant works from the 19th and 20th century which we could reach are plate works. Artisans named *Suleyman, Osman Rifki, Vahdetî* and *Mucellit Mehmet Rifat* were brought up during this period. There are also several unsigned works outside them.

The thesis consists of seven main chapters. The first chapter contains words and terms regarding the word Kati’, the second chapter contains development process of the Kati’ art and the artisans, the third chapter contains the application areas and the fourth chapter contains the tools and materials used. In the fifth chapter basic application techniques of the Kati’ art, in the sixth chapter various examples of Turkish Kati’ art from 14th century until 20th century have been discussed. The last chapter is composed of historical process of paper carving in various cultures along with examples of applications in various countries.

Keywords: Kati’ Art, Qati, Paper Carving, Leather Carving, Turkish Book Decoration Art, Kati’ Techniques, Kati’ Samples, Calligraphic Decoupage, Paper Cut

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
AVEM	Ankara Vakıf Eserleri Müzesi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BnF	Bibliotheque Nationale de France
BL	British Library
BM	British Museum
BSB	Bayerische Staatsbibliothek
c.	cilt
GMM	Galata Mevlevîhânesi (Divan Edebiyatı) Müzesi
İBBŞM	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi
İÜNEK	İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi
KTSV	Klasik Türk Sanatları Vakfı
KMM	Konya Mevlânâ Müzesi
s.	sayfa
sy.	sayı
SHM	Sadberk Hanım Müzesi
SSM	Sakıp Sabancı Müzesi
SK	Süleymâniye Kütüphânesi
TVHSM	Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi
TİEM	Türk İslâm Eserleri Müzesi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi

ÖNSÖZ

Asırlar öncesine dayanan katı' sanatının ilk örnekleri Orta Asya'da basit kâğıt oyma süslemeler ve deri oyma ciltler olarak karşımıza çıkmaktadır. Katı', yüzyıllar boyunca geliştikten sonra, döneminin sanat merkezi Herat'ta önemli örnekler ortaya koyarak 15. yüzyılda ayrı bir sanat dalı haline gelmiştir. Birbirinden güzel uygulamaların geliştirildiği Osmanlı döneminde ise, zengin kitap sanatları içindeki yerini almıştır. Ancak kitap bezeme sanatlarımızın önemli bir dalı olan kâğıt ve deri oymacılığının günümüzde yeterince tanınmadığını ve bu alanda çok az çalışma bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bu çalışma, sadece katı' sanatının belli bir yüz yılını veya eserler vermiş önemli bir sanatkârın biyografisini, ya da bu alandaki bir ekolü ele almamaktadır. Aksine, bu sanat dalını tüm yönleriyle kapsayan bir yayın olmaması nedeniyle, konuyu genel anlamda kucaklamayı amaçlamaktadır.

Tez, yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katı' kelimesinin terminolojisi, ikinci bölümde katı' sanatının târihçesi ve bu alanda eser veren sanatkârlar ele alınmıştır. Bu sanat dalındaki çeşitli uygulama alanları ise üçüncü bölümde incelenmiştir. Dördüncü bölümde âlet ve malzemeler, eski ve yeni örnekleriyle tanıtılmıştır. Uygulama teknikleri bölümü, küçük örnekler üzerinden katı' tekniğinin temel yapım aşamaları ile ilgili açıklama ve fotoğrafları içermektedir. Bir katalog tarzında hazırlanan altıncı bölümde, bu alanda 14. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar her döneme ait, yurt içi ve yurt dışında ulaşılabilen eserlerin görsellerine ve bunlarla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Yedinci bölüm, Çin'den başlayarak Orta Asya ve Avrupa ülkeleri ile Amerika gibi dünyanın değişik kültürlerinde kâğıt oyma sanatları ve uygulamaları hakkında kısa bilgi ve görsel örnekler içermektedir.

Tezin hazırlık aşamasında öncelikle İSAM, IRCICA, Atatürk Kitaplığı ve çeşitli üniversite kütüphanelerinde konu ile ilgili kaynak taraması yapıldı ve kaynak listesi oluşturuldu. Birçok kitap, makale, tez, ansiklopedi maddesi ve katalog incelendi, kişisel arşivlerden yararlanıldı.

Kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında; TSM Yazma Eserler Kütüphânesi, İÜ Nâdir Eserler Kütüphânesi, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Selim Ağa Kütüphânesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi, Galata Mevlevîhânesi (Dîvan Edebiyatı) Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi, Sadberk Hanım Müzesi, Kubbealtı Akademisi Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu ve Ankara Vakıf Eserleri Müzesi Koleksiyonu'nda bulunan katı' sanatı ile ilgili eserler araştırıldı. Bunlardan başka, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki katı' etiketli defterler incelendi.

Ayrıca, restorasyonu devam eden Türk İslâm Eserleri Müzesi ile Vakıf Hat Sanatları Müzesi ve İstanbul dışında Konya Mevlânâ Müzesi, Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi, Antalya Şehir Müzesi, Lefkoşe Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi'nde bulunan katı' eserler araştırıldı. Bu eserler hakkında çeşitli kaynaklardan bilgi toplandı. Sanat dergileri ile müzayede katalogları tarandı ve kişisel koleksiyonlar araştırıldı.

Araştırma yapılan müzelerin kayıtlarında yer almayan katı' eserlerini tespit edebilmek amacıyla fotoğraf arşivleri tarandı ve birçok murakka albüm ve levha incelendi.

Yurt dışında İngiliz Millî Kütüphânesi (British Library), British Museum, Fransız Millî Kütüphânesi (Bibliotheque Nationale de France), Bavyera Devlet Kütüphânesi (Bayerische Staatsbibliothek/Münich), Avusturya Millî Kütüphânesi (Osterreichische Nationalbibliothek), Mc. Mullen Museum of Art (Boston) ve N. David Halili Koleksiyonu ve Christie's Müzâyede Evi (Londra) arşivlerinde bulunan katı' eserler, ilgili kaynaklardan ve internet sitelerinden araştırıldı.

Elde edilen görsel örnekler "Uygulama Alanları" ve "Türk Sanatında Katı' Örnekleri" başlıkları altında tezde yer buldu. Bazı eserlerde, sanatkârın hünerinin algılanabilmesi ve ayrıntıların rahat incelenebilmesi amacıyla ayrıca detay fotoğraflara yer verildi.

Çalışmada, dünya kâğıt sanatları ile ilgili yabancı yazılı kaynaklardan ve resmî internet sitelerinden de bilgi ve görseller tarandı. Çin, Japonya, Hindistan gibi Asya ülkelerinde, Mûsevî sanatında, Polonya, Hollanda, Almanya, İngiltere gibi Avrupa ülkeleri ve Amerika kıtasındaki kültürlerde yaygın uygulama şekilleri, bunlarla ilgili târihî ve güncel bilgiler ile görsel örnekler incelendi.

Şüphesiz her sanat dalında olduğu gibi her bir konu derinlemesine araştırma gerektirmektedir. Ancak bu çalışmanın amacı bundan sonra yapılacak kapsamlı çalışmalar için bir zemin hazırlamaktır.

Katı' sanatı üzerinde çalışmamı öneren ve her türlü desteğini esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. M. Hüsrev Subaşı'na içten teşekkürlerimi sunuyorum. Çeşitli destek ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Faruk Taşkale'ye, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Gemuhluoğlu ve Selman Gemuhluoğlu çiftine, Prof. Dr. Zeki Fındıkoğlu'na, Yrd. Doç. Dr. Ülkü Gezer'e ve Yrd. Doç. Dr. Fethi Ersin Öçal'a, hattat Fuad Başar'a ve fotoğraf sanatçısı Mustafa Yılmaz'a, sanatkâr arkadaşlarıma ve değerli aileme gönülden teşekkür ederim.

SAFİYE MORÇAY

GİRİŞ

Katı' sanatı, temel malzemesi kâğıt ve deri olan bir Türk kitap bezeme sanatıdır. Deri oymalar genellikle el yazmalarının ciltlerinde uygulanmıştır. 7. yüzyıldan itibaren görülen ilk cilt örneklerindeki sade uygulamalar zamanla gelişerek, 14. yüzyıldan itibaren, o dönemin sanat merkezlerinden biri olan Herat'ta örneklerine rastladığımız deri oyma ciltler meydana getirilmiştir. Kâğıt oyma sanatı da Orta Asya'da doğmuş, Timurlular ve Akkoyunlular döneminde Herat'ta gelişmiş, 16. yüzyılın başlarından itibaren Safevîler ve Osmanlılar tarafından yaygın olarak uygulanmış, bu sayede Osmanlı döneminde katı' sanatı farklı kültürlerin etkileşimi ile gelişerek geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.[1]

Bu konuda her ne kadar elimizde sınırlı kaynak bulunuyorsa da bu bilgiler katı' sanatının saray tarafından benimsendiğini göstermektedir. Osmanlı döneminde 16. yüzyıldan itibaren önemli ustaların yetiştiğini ve onların günümüze ulaşan eserlerinden yola çıkarak katı' sanatında bir Türk üslubunun oluştuğunu söyleyebiliriz.

16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar devam eden süreçte, bu alanda Türk sanatının en önemli eserleri arasında sayılabilecek mükemmel eserler meydana getirilmiştir. Katı' sanatı ile oluşturulan kitaplar hazırlanmış, kâğıt oymalar her türlü motif, desen ve tasvire uygulanmıştır. 19 ve 20. yüzyıllarda çoğunlukla oyma hat levhalar ağırlık kazanmıştır. Dergâhlarda hazırlanan Mevlevî sikkesi, Nakşibendî tâcı ve dergâhların mânevî değerlerini temsil eden hat sanatının çeşitli örneklerinin yer aldığı levha çalışmaları yapılmıştır. Bunların bir kısmı sanat değeri yüksek eserler olup, bir kısmı ise tekke ortamında hazırlanmış orta düzeyde çalışmalardır.

Kâğıdın icadının Çin'de başlamasının yanı sıra kâğıt oyma sanatının da, bulunan ilk örneklere bakarak yine Çin'de doğduğunu anlıyoruz. Kâğıdın kullanımının ülkeden ülkeye yaygınlaşması, uygarlıkla birlikte kâğıt sanatlarının da giderek gelişmesine imkân sağlamıştır. İslâm kültüründe kitap sanatları içinde önemini koruyan kâğıt oymacılık sanatı, başta Çin olmak üzere birçok Asya ülkesinde bir halk sanatı olarak halen devamlılığını sürdürmektedir. Avrupa'nın geçmişten günümüze kadar birçok farklı kültüründe de kâğıt oymacılığı değişik şekillerde uygulanma alanı bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde gelişen katı' sanatı karakteristik özellikler taşır. Türk kâğıt oymacılığının en belirgin özelliklerinden biri çok renkli ve birbirinden farklı dokularda çeşitli kâğıt ve malzemelerin bir arada kullanılmış olmasıdır. Özellikle bahçe, manzara ve çiçek buketi tarzındaki çalışmalar bu şekilde hazırlanmıştır.

[1] Filiz Çağman, "Katı" mad. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 25, s. 32-35.

Osmanlı kültüründe günlük hayatta çiçeğe ve bahçeye verilen önem, sanata da yansımış bu tarz kompozisyonlar katı' sanatında sıkça uygulanmıştır.

Türk katı' sanatının en önemli eserleri arasında sayılan bahçeler; kompozisyonu, ince işçiliği ile dikkat çekici eserlerdir. Çiçek, ağaç ve çeşitli motiflerde birçok küçük parçanın yan yana ve üst üste gelmesi ile oluşan katlı uygulamalar, esere üçüncü bir boyut daha kazandırarak gerçekçi ve etkileyici bir görünüm imkânı sağlamaktadır. Klasik dönemin ardından bu tarz çalışmalar, Batı sanatının Osmanlı sanatına yansıması olarak farklı malzeme ve teknik yeniliklerle başarı ile yorumlanmışlardır.

İslâm sanatında hat sanatının öne çıkması katı' sanatına da yansımıştır. Koleksiyonlarda karşımıza çıkan bu alandaki eserlerin önemli bir kısmı oyma hatlardan oluşmaktadır. Katı' sanatkârlarının bir kısmı aynı zamanda hat, tezhip, ciltçilik gibi diğer geleneksel sanatlara da hâkim olan sanatkârlardı. Dolayısıyla, bu sanatı diğer sanatlarla birlikte başarı ile bir arada yorumlamışlardır. Örnek vermek gerekirse, oyma bir yazının etrafının tezhiplenmesi, tezhip desenlerinin oymalara yine tezhip inceliğinde uygulanması veya minyatür ve katı' tekniğinin iç içe işlendiği çeşitli uygulamalara da rastlanmaktadır. Bazı el yazmalarının bir kısmı tamamen katı' tekniği ile yazılmış, bazı yazma ve albümlerde ise hat, tezhip ve minyatür sanatlarıyla birlikte aynı albümün içinde, çeşitli oymalara yer verilmiştir. Levha örneklerinde ise, hat veya yazı-resim tarzında farklı uygulamalar karşımıza çıkmaktadır.

Türk Katı' sanatı hakkında yayın ve araştırmalar ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte mevcut neşriyata kısaca temasta yarar vardır. Bu tezi hazırlarken, yararlanılan kaynakların başında, bu alandaki ilk araştırmalardan biri olan Kemal Çığ'ın Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Târihi Enstitüsü'nce 1957 yılında yayınlanan *Yıllık Araştırmalar Dergisi*'ndeki "Türk Oymacıları (Katığları) ve Eserleri" adlı makale gelmektedir. Yayın, belli başlı katı' sanatkârları ve eserleri hakkında kısa bilgiler içermektedir.

Katı' sanatı hakkında yayınlanan ilk ve tek kitap, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986)'in, kızı Gülbün Mesara ile birlikte katı' sanatı hakkında 1980 yılında yayınladıkları *Türk İnce Oyma Sanatı: Kaat'ı* adlı eserdir. Kitap, *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı: Katı'* adı altında 1991 ve 1998 yıllarında tekrar yayınlanmıştır.[2] Bu kitapta yurt içi ve yurt dışı müzelerdeki araştırmalar sonucu bizzat tespit ettikleri Türk oyma sanatkârları ve eserlerine yer verilmiştir. Ayrıca katı'

2 Gülbün Mesara, *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı: Katı'*, İş Ban. Kültür Yay., Ankara 1998, s. 59.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986) katı' sanatının günümüzde yeniden canlandırılmasında yurtiçi ve yurt dışında yaptığı araştırmaları ve bu konudaki çalışmaları ile öncülük etmiştir. Medresetü'l-Hattâtîn'e devam ettiği 1916-1923 yıllarında bir derste hocası tarafından gösterilen bir Fahrî oyması vesilesi ile ilk defa katı' sanatı ile tanışmış ve bu sanat dalı ile ilgili araştırmalarına başlamıştır. 1919-1920 yılları arasında Mekteb-i Güzîn'de verdiği resim derslerine kâğıt oymacılığını da dâhil etmiştir. Ünver'in o dönemlerde hazırladığı oyma örneklerden bazıları Süleymâniye Kütüphânesi'ne bağışladığı çeşitli defterler içinde mevcuttur. (SK, A.S. Ünver Arşivi, Defter no: 47, 329, 406, 451, 561,671, 753)

sanatının kısa târihçesi ve teknikleri hakkında bilgiler içermekte ve Türk Katı' sanatındaki tarihi kopukluğu kapatmayı hedeflemektedir.

Bu konuda yayınlanan, Uğur Derman'ın, "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmut Mecmuası" (*Türkiyemiz Kültür Sanat Mecmuası*, sy. 14, s. 17-21, İstanbul Ekim 1974), Filiz Çağman'ın, "15. Yüzyıl Kâğıt Oymacılık Eserleri" (*Sanat Dünyamız Dergisi*, yıl 3, sy. 8, s. 22-27, YKB. Yay., İstanbul Eylül 1976), Günsel Renda'nın, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Dört Manzaralı Yazı Çekmecesi", (*Sanat Dünyamız Dergisi*, yıl 3, sy. 9, s. 2-7, İstanbul Ocak 1977), Gülbün Mesara, "18. Yüzyıla ait Mehmed Selim Dîvânı, Türk Kâğıt Oymacılığı Şaheseri" (*Antik&Dekor Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1989) adlı makalelerinden yararlanıldı.

Ayrıca İlhan Ovalıoğlu'nun, *Osmanlı Belgelerinde Ebru ve Etiket/Arşivin Rengi* (Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2007), Vildan Çetintaş'ın, "Eyüplü Bir Sanatçı: Tarihi ve Sanatıyla Derviş Hasan Eyyûbî" (*5. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2001*, s. 76-79, Eyüp Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2002) ve "Külliyât-ı Divân-ı Selim İçinde Yer Alan Katı' Kompozisyonlar" (*Sempozyum Bildirileri*, c. 2, s. 634-640, 9 Eylül Üni. Yay., İzmir 2006) adlı çalışmalarından istifade edildi.

Yurtdışında müze, kütüphâne ve özel koleksiyonlarda bulunan Türk eserleri ile ilgili yararlanılan başlıca kaynaklar ise, J. M. Rogers'ın "*Empire of the Sultans Ottoman Art From the Khalili Collection"* (The Nour Foundation, London 2002) adlı kitabı ve http://www.britishmuseum.org, http://www.bsb-muenchen.de, http://www.onb.ac.at, http://www.christies.com, http://www.mia.org, http://www.akdn.org/ adlı web siteleridir.

Dünya'da kâğıt oymacılığı konusunda Ester Juhasz (Edited by)'ın, "*Sephardi Jews in the Ottoman Empire"* (Jewish Museum New York 1990), Laura Heyenga (Comp.)'nın "*Papercutting: Contemporary Artists/Timeless Craft"* (Chronicle Books, San Francisco 2011) ve Claudia Hopf'un "*Papercutting: Tips, Tools and Tecniques for Learning the Craft",* (Stackpole Books, Pennsylvania 2007) adlı kitaplarından ve http://www.asia.si.edu, http://www.jewish-art.org,http://www.scherenschnittmuseum.de, http://www.traditions.cultural-china.com, http://www.wisconsinhistory.org adlı web sitelerinden yararlanıldı.

1. KATI' KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM OLARAK ANLAMI

Osmanlıca sözlüklerde katı' sanatı ile ilgili ve katı' kelimesinden türemiş olan kelimelerin anlamları şu şekildedir.[3]

Kat' (قَطع)**:** 1. Kesme, kesilme, ayırma. 2. biçme. 3. kâğıtları oymak suretiyle dantel gibi süslü şekiller meydana getirme sanatı.

Kātı' (قَاطع)**:** 1. Kat' eden, kesen, durduran, mâni olan; çoğulu **kuttā** (قُطّاع) . 2. katı' sanatı ile yapılmış dantel gibi kâğıt oyması eser. 3. kesen, kesici.[4]

Kātı'a (قاطِعة)**:** Kātı'ın müennesi. (kesen, kesici)

Katt (قطّ)**:** Katı bir cismi enine kesme, yontma.

Kattā' (قَطّاع)**:** 1. Daha (en, pek, çok) kat' eden, kesici. 2. güzel sanatlarda kâğıtları oymak suretiyle dantel gibi süslü yapraklar yapan sanatkâr demektir. Çoğulu **Kattāān** (قَطاعان)**:** Katta'lar; katı işi yapan sanatkârlar demektir.

Mukatta' (مُقطّع)**, Mukattaa** (مُقطّعة)**:** Kat'edilmiş, kesilmiş; kesik, ayn. Çoğulu **Mukattaât** (مُقطّعات)**:** 1**.** Kat'edilmiş, kesilmiş, kesik şeyler demektir.

Kātı': Kalemtıraş nevilerinden birinin adıdır. Ötekilerden farkı söğüt yaprağı biçiminde olmasıdır. Kātı' denilen sanat eseri bu kalemtıraşla yapıldığı için bu adı almıştır.

---

3 Bkz. 1. Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2006. 2. Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yay., İstanbul 1971. 3. Şemsettin Sâmi, Kamus-ı Türkî, TDK Yay., Ankara 2010.

4 Ferit Develioğlu, age, s. 494.

Kat': Bir yazı veya şekli kesmek için yapılmış olan küçük ve sivri bir kalemtıraşla kesip çıkararak diğer bir kâğıt veya başka bir şey üzerine yapıştırmak suretiyle meydana getirilen işler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bunun yerine "katıa" da denir.

Celal Esad Arseven de bir Türk Sanatı ıstılahı olarak **katı'** kelimesini şu şekilde açıklamaktadır: "*Bir kâğıt veya deri üzerindeki yazıyı, motifi bir kalemtıraşla kesip çıkartarak içi oyulmuş olan parçayı veya çıkan parçayı diğer bir kâğıt, bir deri veya bir cam üzerine yapıştırmak suretiyle meydana getirilen işler olarak tarif edilmektedir. Bu şekil kesilip çıkarıldığı vakit içleri boş kalan kâğıt kısmına dişi ve çıkan yazı ve şekile de erkek denir ki, bu erkek veya dişi şekiller ayrı ayrı bir satha yapıştırılarak muhtelif iki levha vücuda getirilebilir. Deriden yapılan katı' işleri de vardır. Gerek deri gerek kâğıttan yapılan işlere mukatta' denildiği gibi, bunu yapanlara müfret (tekil) olarak katta' (kesmeci) ve cem'i çoğul olarak kattāān denir. Bu sanatkârların en meşhuru Bursa'lı Fahrî'dir ki, eserleri Fahrî oyması diye meşhurdur."*[5]

Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü'nde[6] ise "**katı**; bir kâğıdı çeşitli desenler oluşturacak, ya da bir hat sanatı ürünü yaratacak biçimde keserek, ya da oyarak çalışan sanat dalı olarak tarif edilmektedir.

Kâğıt oymacılığının yabancı dillerdeki karşılıkları: Çince'de "jianzhi" (cianci), Japonca'da "monkiri", "kirie", "katagami", Farsça'da "efşan", Hintçe'de "sanjhi", İngilizce'de "paper cut", "cut paper", "paper carving", "silhouette art", "silhouette cutting", "decoupage", Almanca'da "Scherenschnitt", "Silhouettenkunst", "Papierschnitt", Fransızca'da "coupe du papier", "l'art de la silhouette"dir. Hollanda'da "papiersnyden", "Knipkunst", "knippen", Polonya'da "wychinanki", Meksika'da "papel picado" olarak adlandırılır.

[5] Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi, Katı'* mad., İstanbul 1947, c. 2, s. 980-981.

[6] Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* Remzi Kitapevi, İstanbul 1999. s.162.

2. TÜRKLERDE KATI' SANATININ GELİŞİMİ VE SANATKÂRLAR

2.1. TÂRİHÇE

İslâm dünyasında, mevcut kaynaklara göre kâğıt oymacılığının ilk örneklerine 14 ve 15. yüzyıllardan itibaren Herat'lı sanatkârların eserlerinde rastlanmaktadır. Diğer adıyla katı' sanatı; Osmanlılar döneminde 16. yüzyılın başlarından itibaren gelişme göstermiş, yazma eserlerin cilt kapaklarında ve iç kapakların bezemelerdeki deri oymalarda uygulanmıştır. Kâğıt oymalar ise yazma eser, albüm, etiket, kutu, yazı çekmecesi, etiket olmak üzere çok farklı alanlarda zengin bir uygulama çeşitliliğine ve motif zenginliğine ulaşmıştır. Osmanlılarda saray ve çevresinde ilgi görmüş, bir kısmı günümüze ulaşan eşsiz eserler meydana getirilmiştir. 17. yüzyıldan itibaren 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden uzun süre boyunca kâğıt oymacılığı farklı üsluplarda varlığını aralıksız sürdürmüştür.

Âşık Çelebi'nin ***Meşâîrü'ş-şuarâ*** (Şâirler Tezkiresi, 1572) adlı eserinde, yaşadığı dönemin şâir ve sanatkârları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu eserde Fâtih Sultan Mehmed devrinin sonlarında tanınmaya başlayan Efşancı (Oymacı) Mehmed'in, vezîr-i âzam İbrahim Paşa zamanında "*o dönemin alanının en ünlü üstâdı"* olduğundan bahsetmektedir. Efşancı Mehmed bahçe ve çiçek oymakta o kadar hünerlidir ki, diğer oymacılar onu örnek alırlar.

Orhan Şâik Gökyay, Osmanlı Türklerinde çiçek sevgisi ve merakını konu edindiği bir makalesinde, Âşık Çelebi'nin Efşancı Mehmed hakkında yazdığı şu bilgilere yer vermektedir. Efşancı Mehmed, hat ve çiçek oymada birbirinden değerli eserler verirken gut (nıkris) hastalığına yakalanarak elden ayaktan düşer. Oymacılığı (efşân-bürlük) devam ettiremeyince, çiçeklere duyduğu özlemi bir bahçe düzenleyerek gidermeye çalışmıştır.

"Efşancı Bahçesi" olarak meşhur olan bahçesindeki özenle yetiştirdiği çiçeklerine bir ilk olarak insan isimleri koymaya başladı. Ömrünün sonlarında bahçesinin bir köşesine bir okul yaptırarak kabrinin orada olmasını vasiyet etti. Okul hazîresinin mezar taşında şu beyit yazılıdır:

"Unutma ölmeği dâim anadur

Bugün bana ise yarın sanadur.[7]*"*

Efşancı Mehmed; Fâtih Sultan Mehmed, Sultan 2. Bayezid ve Sultan 1. Selim dönemlerinde yaşayan ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın sadrâzamı İbrahim Paşa tarafından desteklenmiştir. İbrahim Paşa aynı zamanda Âşık Çelebi'nin babasının arkadaşıdır. Osmanlı sanatının en önemli eserlerinden olan bir albümün içinde yer alan katı' eseri bahçenin Efşancı Mehmed'e ait olduğu düşünülmektedir (Bkz. F. 6.42-6.45). Kânûnî Sultan Süleyman dönemine ait, İÜNEK F1426'da kayıtlı olan eserin 1565'lerde hazırlandığı anlaşılmaktadır.[8]

16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul ve Bursa'yı ziyaret eden **Reinhold Lübenau** bir efşan üstadı hakkında şu bilgileri vermektedir: *"Şehirde, ona ne getirirseniz getirin, şehirde tüm bitki, ot ve çiçekleri, menekşe, gül ve lâleleri, yarı büyümüş yaprak, sap ve kökleriyle birlikte renkli kâğıttan kesebilen bir Türk var. (Bunu o kadar iyi yapardı ki) hiçbir insan bu kesilmiş kâğıtları, bahçe ya da tarlalarda yetişmiş ve kurutulmuş (gerçek) otlardan ayırt edemezdi. Ondan iki dukaya böyle bitkiler aldım. Ona Schafsmille, Feldkummel, Flama Jouis, Herbam Trini-tatis, nergis ve birçokları gibi son derece alışılmamış, daha önce hiç kesmediği bitkiler götürdüm. Ancak bunları (kâğıttan) o kadar çabucak yapıverdi ki, hayret ettik. Ayrıca, bana doğadaki kâğıtlara benzer çeşitli renklerde kâğıtlar da verdi. Vatanıma buradan birçok bitki götürdüm. Bunları prensler ve lordlar da gördü, çoğu şimdi çocuklarımda olmalı. Ancak çok sayıda bitkim maiyetimdeki vefasızlar tarafından çalındı. Burada pek çok yetenekli zanaatkâr bulabilirsiniz, çünkü bu zanaatkârlar ayık kalıyor…"*[9]

Bursa'yı 1588 yılında ziyaret eden Alman gezgin Lübenau'nun bahsettiği katı' üstadının Bursalı Fahrî olabileceği ve büyük ihtimalle Londra ve Viyana'da bulunan Türk katı' eserlerinin de Lübenau'nun satın alıp götürdüğü örnekler olduğu düşünülmektedir. [10]

Ünlü tarihçi Mustafa Âli Efendi'nin eseri olan ***Menâkıb-ı Hünerveran*** (1587), Osmanlı sanatları ve sanatkârları hakkında elimizdeki 16. yüzyıla ait tek kaynak durumundadır. Bu kaynak eserde, hattatlar ve kitap sanatkârları hakkında detaylı bilgilere yer verilmektedir. Kitabın 5. bölümünde *Kātıcılar* başlığı altında *sanatında olgunluğa erişmiş Heratlı kat' sanatı üstadlarından* bahseder. Ve bu ustaların yetiştirdiği *hüner sahibi* ve *maharetli* öğrencilerin isimlerini sayar. Bu ustaların eserlerinden bahsederken, "*eserlerindeki inceliğin ve zarâfetin kalem işinde dahi bulunmadığını, kesme yazıların güzelliğinin mürekkebin karalığında bulunmadığını* ve bu sanatın *kalem sahipleri tarafından da takdir edildiğini"* kaydeder. İsimleri sayılan

7 Orhan Şâik Gökyay, "Dîvan Edebiyatında Çiçekler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, İstanbul Nisan 1990, c. 13, sy. 76, s. 222-223.

8 Nurhan Atasoy, *Hasbahçe*, Aygaz- Koç Yay., İstanbul 2011, s. 73.

9 Aynı eser, s. 74.

10 Aynı eser, s. 74.

bu sanatkârlar dışında daha çok sayıda katı' sanatkârı olduğunu belirtmekte, varlığından bahsettiği bu sanatkârlar hakkında yeterli bilgi vermemektedir.[11]

Kânûnî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde yetişen sanatkârların çokluğu ve o dönemden günümüze gelen çok sayıda kâğıt oyma eserden yola çıkarak, kâğıt oymacılığımızın bu dönemde bağımsız bir sanat dalı olarak ele alındığı ve en başarılı dönemini yaşadığı kabul edilebilir.

Evliya Çelebi de ***Seyahatnâme***'sinde ressamlardan bahsederken oymacılar hakkında şu bilgileri vermektedir: *"Oymacı esnafı 9 dükkân ve 20 kişiden oluşmaktadır. Pirleri Peygamberin soyundan Kâsım'ın sütkardeşi şâir Hasan oğlu Abdullah'tır. Bu sanatkârın mezarı Kudüs yakınlarında Taberistan'dadır.[12] Bu oymacılar dervişân-ı zîşândan Hezarfen Çelebi gibi esnaf-ı kâmillerdir; öyle ki oydukları eserler sihr-i hilâl gibidir. Bu oymalar kitap içinde revân-ı azîz gibi saklanır. Oymacılar alaylarda taht-ı revan üzerinde makas ile oyma yaparak ve kâğıt üzerine yapıştırarak geçerler."*

Evliya Çelebi'nin bize aktardığı bu bilgilerden anlaşılıyor ki, 17. yüzyılda Osmanlılarda oyma sanatı saray nakışhânesi dışında, çarşıda da bir esnaf grubu tarafından kendi dükkânlarında uygulanmakta ve beğenilen dikkat çekici eserler yapılmaktaydı. [13]

Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü üç kıtada varlığını sürdüren Mevlevî dergâhlarında da mûsikî ve güzel sanatlarda birçok sanatkâr ve ilim adamı yetişmiştir. 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar mevlevîhânelerde yüzlerce nakkaş, kattāān, hattat, lâke ustası, mücellit, şâir ve mûsikîşinas yetişmiştir. Bu sanatkârlar kendi sanat dallarında etkili ve verimli olmuşlardır. Birçok sanat dalında olduğu gibi katı' dalında da değerli ustalar yetişmiştir.[14] Şehabettin Uzluk, Bursa'lı Fahrî'nin eserlerini İstanbul'da meydana getirdiğini ve İstanbul'da vefat ettiğini yazmakta, yerli ve yabancı kaynaklara dayanarak eserleri hakkında bilgi vermektedir. [15]

Hattat Yusuf Dede Mecmuası'ndaki kayıtlara göre Hasan Dede (Derviş Hasan Eyyûbî) Beşiktaş Mevlevîhânesi dervişlerindendir. Şehabettin Uzluk, Hasan Dede'nin birçok mârifet erleri yetiştiren Mevlevîhânenin büyük bir ressamı olduğunu kaydeder. Sanatkârın katı' manzaralarla bezeli yazı çekmecesi hakkında bilgi vermektedir ve bu sanatkârın yaratıcı kuvvetini övmektedir.[16]

---

[11] Gelibolulu Mustafa Âli, Haz. Müjgân Cumbur, *Menâkıb-ı Hünerverân (Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 111-112.

[12] İran'ın kuzeyinde şimdiki Mazenderan adlı târihî bölgedir.

[13]Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* YKY, İstanbul 2003, c. 1, 2. Kitap, s. 616.

[14] Vildan Çetintaş, "Eyüplü Bir Sanatçı: Tarihi ve Sanatıyla Derviş Hasan Eyyûbî", *5. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2001*, Eyüp Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2002, s. 77.

[15] Şehabettin Uzluk, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, Türkiye İş B. Yay., Ankara 1957, s. 51-54.

[16] Aynı eser, s. 63-64.

Uzluk, Bursalı Fahrî henüz dünyada yokken mevlevîhânelerde yetişmiş birçok oymacı bulunduğunu, özellikle Konya'da Halim Çelebî'nin koleksiyonunda gördüğü bir mecmuada Mehmed bin Gazanfer adlı bir Mevlevînin 1507 tarihli birçok zengin manzara ihtiva eden bir eserine tesadüf ettiğini ve hayran kaldığını kaydetmektedir.[17] Mehmed bin Gazanfer'in, günümüzde oyma yazıları dışında bahsi geçen manzara çalışmaları kayıtlara geçmemiştir.

Kemal Çığ'ın 1957 yılında yayımladığı ***Türk Oymacıları (Katığları) ve Eserleri*** adlı makale katı' sanatı hakkında ilk müstakil araştırmadır. Çığ'a göre "*katı' sanatı ile meydana getirilen eserler, özellikleri gereği hassas ve yıpranmaya müsait olduğundan, bu konunun ele alınmasında geç kalınmıştır"*. Mevcut eserlerin sanatkârlarının çoğunun hayatları hakkında belge yokluğundan dolayı hiçbir detaylı bilgi elde edilememiştir. Bu makalede, günümüze kadar gelebilmiş katı' eserleri, sanatkârların isimleri ve eserlerinin özellikleri hakkında bilgilere yer verilmektedir.[18]

Halil Ethem Eldem'in, ***Elvâh-ı Nakşiyye Koleksiyonu*** adlı kitabının ikinci bölümünde *Ülkemizde Ressamlığın Başlangıcı* başlığı altında oymacılardan bahsedilir. Eldem; İslâm sanatında tezhipçi ve oymacıların haklı olarak ressamlar topluluğundan sayılmaları gerektiğini ifade eder ve Bursa'lı Fahrî'nin *ezhâr* (çiçekler) ve *şükûfe* oymadaki ustalığını ve Mehmed bin Gazanfer'in oyma yazılarını över.[19]

Eyyûbî Derviş Hasan adındaki Türk oymacının bir yazı çekmecesinin kapağındaki perspektife uygun manzara resminden dolayı, Türk ustalarının en birinci sırasında sayılmaya değer pek büyük bir ressam olduğunu ifade eder. Ülkemizde bu gibi güzel eserlere bir zamanlar olağan üstü bir ilgi ve eğilim olmasına rağmen, artık eski tarzda minyatürcülük ve oymacılığın ortadan kalkmış olduğunu kaydeder. Medresetü'l-hattâtîn sayesinde hat ve tezhibin sürdüğünü, aynı şekilde bu millî sanatımızın da yeniden canlanmasını pek çok arzu ettiğini belirtir.[20]

17. yüzyıldan itibaren kitap sanatlarının bütün dallarında yaşanan yeni arayışlar katı' sanatında da gözlenmektedir. Kutu ve çekmecelerde ahşap üzerine çalışılan kâğıt bahçeler gibi yeni malzemelerle yapılan farklı uygulamalar bu sanatın en ilgi çekici ve başarılı örnekleri olarak kabul edilmektedir. Katı' sanatı; 18 ve 19. yüzyıllarda Batı sanatının etkisindeki yeni sanat anlayışı içinde oyma vazo, çiçek ve hat çalışmalarında da devam etmiş; hatta bu yüzyıllarda günlük hayatın içinde devlet bürokrasisinde kayıt defterlerinin tanıtım etiketlerinde katı' sanatının mütevâzi uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. 19 ve 20. yüzyıllarda bu alanda levha çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Levhalarda çok çeşitli oyma hat uygulamalarının yanısıra, yazı-resim tarzı örnekler de mevcuttur.

---

17 Şehabettin Uzluk, age, s. 64.

18 Kemal Çığ, , "Türk Oymacıları (Katığları) ve Eserleri", *Ankara Üni. İlah. Fak. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Ens. Yıllık Araştır. Dergisi*, Ajans Türk Matbaası, sy. 2, Ankara 1958, s. 159-179.

19 Halil Ethem Eldem, *Elvâh-ı Nakşiyye Koleksiyonu*, Âmire Basımevi, İstanbul 1970, s. 30-31.

20 Aynı eser, s. 31.

20. yüzyılın ardından kültürel ve siyasi değişiklikler sanat dünyasında olumsuz etkilere neden olmuş, yeni sanatkârlar yetişememiş dolayısıyla o dönemden günümüze önemli bir eser ulaşamamıştır.

Cumhuriyet tarihimizde hat, tezhip, minyatür gibi sanatlarımız aralıklı olarak kesintiye uğrasa da varlığını devam ettirerek günümüzde akademik bir yapıya kavuşmuşlardır.

Katı' sanatı ise, sınırlı sayıda sanatkâr tarafından uygulanmaktadır. Cerrahpaşa Tıp Tarihi Enstitüsü'ne bağlı olarak 1957 yılında kurulan Ünver Nakışhânesi'nde diğer geleneksel sanatlarla birlikte katı' sanatı alanında da çalışmalar yapılmıştır.[21] Cumhuriyet dönemindeki bu ilk çalışmalar, zaman içinde küçük çapta da olsa sürdürülerek, günümüzde özel ve resmi organizasyonlar çerçevesinde açılan kurslarla varlığını devam ettirmektedir. Türk kâğıt oymacılığı henüz müstakil bir akademik yapıya sahip değildir.

Kültür Bakanlığı'nın Geleneksel Sanatlar alanında düzenlediği yarışmalara 2013 yılında ilk defa Katı' Sanatı da dâhil etmiştir.

2.2. SANATKÂRLAR

Menâkıb-ı Hünerverân adlı eserde Mustafa Âli; **Abdullah-ı Kātı**'ın "*sanatında olgunluğa erişmiş kātıcılar zümresinin ilk önemli ustası*" olduğunu Herat'ta yetiştiğini ve sanatını orada geliştirdiğini nakleder. Sanatında rakipsiz olduğundan ve eserlerinin övüldüğünden bahseder. Kesilmiş her satırını "*parıldayan bir kılıca*" benzetir.[22] **Abdullah Herevî** olarak da anılan Abdullah-ı Kātı'ın günümüze kadar ulaşan, Akkoyunlu Türkmen Bey'in (1478-1490) sarayında toplanan eserlerini kapsayan bir albümün içinde oyma eserleri yer almaktadır (TSM H2153, Bkz. F. 6.8-6.22). Akkoyunlu Türkmenlerinin başkenti olan Tebriz'de hazırlanan bu eser, bize katı' sanatının Herat'tan sonra Tebriz'de de ustalıkla uygulandığını göstermektedir.[23] Ayrıca TİEM 1926'da kayıtlı bulunan ***Hüseyin Baykara Dîvânı*** Sultan Hüseyin Baykara'nın şiirlerini toplayan bir dîvândır (Bkz. F. 6.23-6.27). İmzasız olmakla birlikte oyma işçiliği **Abdullah Herevî**'ye, hattı Sultan Ali Meşhedî'ye atfedilen, tamamı oyma olarak hazırlamış ta'lîk eser, sanatkârın ustalığını yansıtmaktadır.[24]

---

[21] Gülbün Mesara, *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı: Katı'*, İş Ban. Kültür Yay. Ankara 1998, s. 60.

[22] Gelibolulu Mustafa Âli, Haz. Müjgân Cumbur, *Menâkıb-ı Hünerverân* (*Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982, s. 111.

[23] Filiz Çağman, "15. Yüzyıl Kâğıt Oymacılık Eserleri", *Sanat Dünyamız*, YKB. Yay., Eylül 1976, yıl 3, sy. 8, s. 22.

[24] Nazan Ölçer (Haz.), *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi,* Akbank Kültür ve Sanat Yayını No:70, MAS Matbaacılık AŞ, İstanbul 2002, s. 218.

*Menâkıb-ı Hünerverâ*n'da Abdullah Kātı'dan sonra adı geçen onun oğlu ve *sanatını koruyan* öğrencisi **Şeyh Muhammed Dost Kātı**'dır. O da üstadı olan babasına yakın derecede maharet sahibidir. Herkes onun oymalarına babasınınkiler kadar rağbet etmektedir. Dost Muhammed'in öğrencisi **Sengî Ali-i Bedahşî** de ünlü bir üstattır. Oymaları ile yazdığı yazıların inceliği, kalem ile yazılanlar ile kıyas bile yapılamadığı şeklinde övülmektedir. Kendisine ait oyma kıt'aların bulunduğu bir albüm TSM H2138'de kayıtlıdır.

Diğer bir katı' sanatkârı Mir Ali'nin oğlu **Mevlânâ Muhammed Bâkır'**dır. Onun oyma eserlerinin babasının yazıları kadar güzel olduğu ve takdir edildiği ifade edilmektedir.[25]

Kadı Ahmet tarafından 1606 tarihinde yazılmış bir risâlede Meşhed'de yaşayan **Mevlânâ Nâdir**'in (Ali Katı') Mir Ali'nin yazılarını hiç bozmadan aslıyla aynı şekilde kestiğinden ve erkek ve dişi oymaktaki ustalığından bahsedilir.[26]

16. yy'ın başlarından itibaren Osmanlılar'da birçok yazma kitapta katı' sanatının en değerli örnekleri ile karşılaşırız. **Efşancı Mehmed, Ali Çelebi**, **Abdülkerim Çelebi, Mehmed bin Gazanfer ve Mevlâna Kâsım Arnavud** bu dönemde yetişmiş sanatkârlar olarak zikredilebilir.

Efşancı Mehmed (ö. 1534):

Kânûnî Sultan Süleyman döneminde Dîvân-ı Hümâyûn'da çalışan Efşancı Mehmed, oyma bahçeleriyle ünlü bir katı' ustasıdır. Fatih Sultan Mehmed döneminde tanınmaya başlayan ve İbrâhim Paşa'nın vezîriâzamlığı döneminde ünlenen sanatkâr, aynı zamanda sultanın hazîne ve dîvan kâtipliği görevini yürütmüştür. Hazırladığı eserler karşılığında sultan ve devlet büyükleri tarafından ödüllendirilmiştir. Efşancı Mehmed'in günümüze kalan imzalı bir eseri bulunmamaktadır. Ancak, 16. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen (1565) İÜNEK F1426'da kayıtlı Şah Mahmud Nişâpurî albümünün içindeki eşsiz oyma bahçenin bu sanatkâra ait olabileceği düşünülmektedir. Sanatkârın doğum tarihi bilinmemekle birlikte 1534'de vefat ettiği kayıtlıdır.[27]

Mehmed bin Gazanfer (16. Yüzyıl):

Halil Ethem Eldem *Elvâh-ı Nakşiyye* adlı kitabında belirttiğine göre; İran'lı olduğu tahmin edilen Mehmed bin Gazanfer; eserlerindeki tarihlerden anlaşıldığına göre 1500'lü yıllarda yaşamıştır ancak hayatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Şehabettin Uzluk, Mevlevî sanatkârın halen TSMK'de bulunan "*Müntehabâd Mecmuası"* adlı eserinden ve "*Gûy ve Çevgân"* adlı eserin içindeki oyma kıt'alarından övgüyle bahsetmektedir. Bunlardan başka, sanatkârın ayrıca, İÜNEK TY9350'de kayıtlı "*Kasîde-i Iydiyye"* adlı tamamı oyma ta'lîk eseri ve murakka tekniğinde

[25] Gelibolulu Mustafa Âli, age, s. 111-112.

[26] Gülbün Mesara, age, s.16.

[27] Filiz Çağman, "Katı" mad. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 25, s. 33.

hazırlanmış albümler içinde yer alan muhtelif oyma yazıları ile TSMK EH2832'de kayıtlı bir oyma kıt'ası bulunmaktadır.

Ali Çelebi (16. Yüzyıl):

Kemal Çığ'ın makalesinde bahsi geçen bir başka sanatkâr Budin'de[28] defterdarlık yapmış olan Ali Çelebi'dir. Aynı zamanda sülüs, muhakkak, nesih, gubârî, dîvânî, nesta'lîk gibi çok çeşitli türlerde yazı yazan bir hat ustasıdır. Ali Çelebi'nin en önemli oyma eserleri, Kânûnî Sultan Süleyman için hazırlanan 61 yapraktan oluşan *Mecmûa-i Eş'âr* (TSMK R1963) ve (TSMK M539)'da kayıtlı şiir mecmuaları, ta'lîk yazı ile erkek oyma olarak yazılan *"Kırk Hadis"* (TSMK EH2851), ve nesih yazı ile erkek oyma *"Ed'iyye-i Usbûiyye"* (TSMK H92) adlı yazmalardır. Bu eserdeki imzası "*Defterdar-ı Timarhâ-i Budin sene 951"* (Budin Tımarları Defterdârı) şeklindedir.[29]

Âşık Çelebi, Benli Ali Çelebi'nin sarayda yetiştiğini, sipâhi olduğunu ve Kânûnî Sultan Süleyman döneminde yetişmiş en önemli kâğıt oyma sanatkârlarından biri olduğunu belirtir. Sanatkâr, *Mecmûa-i Eş'âr* adlı eserinde kendisinin Galata eminliği yaptığını belirtmektedir. [30]

Bursa'lı Fahrî (ö. 1611?):

Katı' sanatının en büyük ustalarından biri de, Bursa'da doğmuş olan Fahrî'dir. Mustafa Âli, Anadolu'da yetişen Fahrî'nin kıt'a kesmede, bahçe düzenlemede, çiçek çeşitlerini kesmede ortaya koyduğu üstün sanat eserleriyle dünyada benzeri olmadığını ifade etmektedir.[31] Habib'in *Hat ve Hattatân* adlı eserinde Fahrî'nin çiçek katı' yapımındaki ustalığı anlatılmaktadır. Şehabettin Uzluk, çeşitli kaynaklara dayanarak Fahrî'nin oyma yazı dışındaki eserlerinden de bahsetmektedir. Avusturya Millî Kütüphânesi'nde (Viyana) 3. Murat'a ait İstanbul'dan giden murakka bir albüm içinde imzasız oyma bir bahçe kompozisyonu ile bir yazının sanatkâra ait olduğunu yazar. Bunun Fahrî'ye ait tek bahçe çalışması olduğuna dikkat çeker.[32] Ancak Fahrî'nin eserlerine imza attığı da bilinmektedir. Sanatkârın bilinen bir başka imzalı bahçe çalışması bulunmadığından kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Fahrî'nin Asıl adı *Fahreddin*, mahlası Fahrî'dir. Eserlerine çoğunlukla "Fahrî" olarak imza atmıştır. Medrese tahsilini âlim Kemalzâde (Edirneli Ali Çelebi) Efendi'den (ö.1597) tamamlamıştır. Katı' sanatını kimden öğrendiği bilinmemektedir. Aynı zamanda diğer kitap sanatlarına hâkim çok yönlü bir sanatkâr olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. İsmâil Beliğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan* adlı eserinde Fahrî'nin kısa zamanda bir hüsn-i hat kıt'asını maharetle kestiğini ve elinden ince işler çıktığını ifade etmektedir. Ayrıca fildişi, bağa, ahşap ve maden üzerine de oymaları vardır. Doğum tarihi bilinmeyen Fahrî'nin ölüm tarihini, İsmail Belîğ ve Bursalı

28 Bugünkü Budapeşte (Macaristan).

29 Gülbün Mesara, age, s. 22.

30 Filiz Çağman, adı geçen madde, s. 33.

31 Gelibolulu Mustafa Âli, age, s. 112.

32 Şehabettin Uzluk, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, Türkiye İş B. Yay., Ankara 1957, s. 53.

Mehmed Tâhir 1611, G. Jacob 1618 ve A. Grohmann 1572 olarak kabul etmektedirler. Süheyl Ünver'in notlarında, Fahrî'nin Mevlevî dedesi olduğu kayıtlı olmasına rağmen, diğer kaynaklarda bu bilgiye rastlanmamıştır. İstanbul'da vefât eden sanatkârın mezarı Edirnekapı Mezarlığında Hattat Kırîmî Abdullah Efendi'nin mezarının yakınında olduğu bilinmekle birlikte yeri tespit edilememiştir.[33]

Bursalı Fahrî'nin günümüze ulaşan eserlerinin ince işçiliği, kompozisyon zenginliği ve benzersizliği dikkat çekmektedir. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*'sinde Bursa Ulu Camii minberinin ince tezyinatının nakışlarını överek Bursalı Fahrî oyması gibi benzersiz olduğunu ifade etmektedir.[34] Edirne Selimiye Câmii minare şerefelerinin duvarlarındaki oymaları da Fahrî oymalarına benzeterek "*Ve her şerîfesinin dîvârları güya Fahrî mıkrâs-ı lâ ile hıtâyî kâğızdan oymuş müşebbeklerdir*" şeklinde övmektedir.[35]

Türk Dîvan Edebiyatının ünlü Mevlevî şâiri *Şeyh Gâlip* (1757-1798) "*Dîvan*"ında bir beyitte Bursalı Fahrî'den bahsetmektedir.[36]

Yurtdışında bulunan eserleriyle Batı dünyasında da tanınan Fahrî, Türk katı' sanatının tanınmasında önemli rol oynamıştır. G. Jacob da, Türk katı' sanatının en önemli temsilcisinin Bursalı Fahrî olduğunu ifade eder.[37] İsmail Beliğ, Fahrî'nin "*Gülistan"* adlı bir eserinden bahsediyorsa da, eserin bugün nerede olduğu bilinmemektedir.[38]

İsmail Beliğ'in "*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*" adlı eserinde belirttiğine göre Fahrî; Sa'dî-i Şîrâzî'nin "*Kitâb-ı Gülistan*" adlı eserinin tamamını oyma motif, çiçek ve resimlerle süslemiş, şiirlerini de ta'lîk hat ile oyarak hazırlamıştır. Ancak Sultan 1. Ahmet'e sunduğu eserinin değeri takdir edilememiştir. Dârüs-saâde Ağası Mustafa Ağa vasıtası ile tekrar huzura gelerek, sedefkârî bir sanduka ile mükâfatlandırılmıştır. Aynı eser Sultan 4. Murat'a sunulmuştur.

"*Fahrî'nin Ankara Türk Ocağı teşhir salonunda erkek-dişi iki kıtası mevcuttur. Bursalı Mehmed Tâhir, Said Halim Paşada Fahrî oyması enfiye kutusu, Keçecizâde Reşad Fuad'da bir keşkül, Bursalı Hacı İbrahim Efendi'de "Nasîhatü'l-ulemâ", Prens*

---

[33] Muhittin Serin, "Fahri" mad. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c.12, s. 95.

[34] Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, YKY, İstanbul 1999, c. 2, s. 13.

[35] Aynı eser, s. 248.

[36] Muhsin Kalkışım, Şeyh Gâlip Dîvânı, Akçağ Yay., Ankara 1994, s. 71.

Şeyh Gâlip Galata Mevlevîhânesi'nin tamirini talep eden bir kaside hazırlar ve 3. Selim'e sunar. Bu kasîdenin bir beytinde Mevlevîhanenin bakıma muhtaç harap halini tasvir ederken haşerat tarafından oyulan tahtalarının perişan halini hicvederek Fahri'nin oymaları ile kıyaslar.

"O rütbe hurdegâr oymuş ki kirman tahta-i ferşin

Eder pür-neng ü noksân dest-i fahrî-i makaskârı"

[37] Kemal Çığ, , "Türk Oymacıları (Katığları) ve Eserleri", *Yıllık Araştır. Dergisi*, Ankara Üni. İlah. Fak. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Ens., Ankara 1958, sayı: 2, s.161.

[38] Muhittin Serin, adı geçen madde, s. 95.

Abbas Halim Paşa'da bir kıtasını gördüğünü yazıyorsa da bunların bugün nerede olduğu bilinmemektedir." [39]

Fahrî'nin TSMK'de çok sayıda eseri bulunmaktadır (Bkz. F.6.54-6.74). Kubbealtı Akademisi E. H. Ayverdi Koleksiyonunda (Bkz. F. 6.75-6.76), Konya Mevlâna Müzesi'nde (Bkz. F. 6.77) çeşitli eserleri tespit edilmiştir. Ayrıca yurtdışında British Museum'da, Avusturya Millî Kütüphânesi'nde, Fransız Millî Kütüphânesi'nde (Bkz. F. 6.78-6.80), Bavyera Devlet Kütüphânesi'nde (Bkz. F. 6.81-6.83), Cenevre Sanat Müzesi'nde ve yurt içi ve yurt dışı özel koleksiyonlarda da bir çok eseri olduğu bilinmektedir.[40]

Mahmud el Gaznevî (17. Yüzyıl):

Gaznevî, İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi'nde bulunan 1685 tarihinde Sultan 4. Mehmed için hazırlanmış olan "*Tuhfe-i Gaznevî"* adlı albümü ile tanınmaktadır[41]. 120 sayfadan oluşan eserin cildi, hattı, şiirleri, kâğıt oymaları, tezhib ve minyatürleri dâhil olmak üzere tamamı Gazneli Mahmud'a aittir. Her sayfa birbirinden farklı zengin bir içeriğe sahiptir. Eserden elde edilen bilgilere göre sanatkâr aslen Gazne'li bir Türk olup İstanbul'da yaşamış ve bir süre Bosna'da bulunmuştur. Mûsikî ile de meşgul olduğu tahmin edilmektedir. Albümdeki bir şiirinde Bursa'lı Fahrî'ye karşı bu eseri ile övünmektedir. Sanatkârın bilinen başka bir eseri mevcut değildir.[42] (Bkz. F. 6.104-6.116)

Nakşî (18. Yüzyıl):

Türk Sanatında önemli bir yer tutan bir başka oymacımız Nakşî'dir. Kemal Çığ, Nakşî'nin Bursalı Fahrî ile aynı dönemde yaşadığını tahmin etmektedir, ancak Fahrî'nin 17. yüzyılın başında vefat ettiği, Nakşî'nin ise 1720 dolaylarında eser verdiği bilinmektedir. Yazar, Nakşî'nin müze ve özel koleksiyonlarda 12 adet oyma kıt'asını tespit ettiğini kaydetmektedir.[43] Nakşî'nin eserlerinin bir kısmında, oyma yazıların zeminleri de oyma bitkisel motiflerle bezelidir. Bu bezemelerin bir kısmı son derece ince işçiliklidir. Eserlerinin çoğu erkek oymadır, ancak dişi oymaları da mevcuttur. Eserlerinden usta bir sanatkâr olduğu tahmin edilen Nakşî'nin, bu sahada bilinmeyen daha birçok eser vermiş olma ihtimali düşünülmektedir. Sanatkârın TSMK'de (Bkz. F. 6.139-6.140, 6,43-6.44), SSM'de (Bkz. F. 6.148-6.149), Kubbealtı Akademisi E. H. Ayverdi Koleksiyonu'nda (Bkz. F. 6.145-6.147) ve özel koleksiyonlarda eserleri bulunmaktadır. Nakşî'ye ait tek tarihli eser, yurtdışında N. David Halili

[39] Aynı madde, s. 95.

[40] Gülbün Mesara, age, s. 24-25.

[41] Gazne, bugünkü Afganistan sınırları içindedir.

[42] Uğur Derman, "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmut Mecmuası", *Türkiyemiz Kültür Sanat Mecmuası*, Ekim 1974, sy. 14, s. 17-21.

[43] Kemal Çığ, agm, s. 163.

Koleksiyonunda bulunan 1720 tarihi bir oyma kıt'adır. Aynı koleksiyonda, Nakşî'ye ait bir başka oyma kıt'a daha bulunmaktadır.[44] (Bkz. F. 6.141-6.142, 6.150)

Nakşî'nin eserlerine attığı imzalar şu şekildedir: *"Fakîr Nakşî el Müznib", "Nakşî el Müznib", "Fakîr Nakşî Mehmed", "Fakîr el-abdü'l-müznib Mehmed Nakşî İbn Abdullah", "Ketebehü'l-abd Nakşî"*[45].

Süheyl Ünver, notlarında Nakşî'nin *"...Dârünnasr ve'l-meymene yani şehr-i Edirne*" şeklindeki bir imzasından dolayı onun Edirne ile bir bağlantısı olduğuna dikkat çeker. [46]

Halazâde Mehmed (18. Yüzyıl):

Kemal Çığ'ın makalesinde bahsi geçen 18. yy'da yaşayan diğer bir oymacımız Halazâde Mehmed'dir. Eserlerindeki imza ve tarihlerden 3. Ahmet döneminde eser verdiği ve Edirne'li olduğu tespit edilmiştir. TSMK'de bir oyma kıt'ası ve "*Manzûme-i Velâdiye*" adlı 4 sayfalık bir şiir kitabı vardır. Halazâde Mehmed erkek ta'lîk oyma olarak hazırlanan bu eserin hem şâiri, hem de hattatıdır. Ayrıca özel bir koleksiyonda bir eseri tespit edilmiştir. (Bkz. F. 6.132-6.134)

Halazâde Mehmed imzalarını, *"El abdü'z-zaîf Halazâde", "Mehmed el Ma'ruf bî-Halazâde", "Sanaahü-l hakîr Mehmed el-ma'rûf bî-Halazâde", "Ketebehü'l-hakîr Mehmed el-ma'rûf bî-Halazâde el-Edirnevî*" şeklinde oymaktadır.[47]

Cambazzâde Osman (18. Yüzyıl):

Sanatkârın bilinen tek eseri, TSMK'de bulunan mukavva bir kutu içinde yer alan katlı oyma tekniği ile yaptığı bir orman manzarasıdır. Son derece ince işçilikli bu manzara resmi ile tanınan Cambazzâde Osman'ın söz konusu eseri, klâsik dönemin ardından Avrupa sanatının etkisiyle meydana getirilen çok başarılı bir örnek olarak kabul edilmektedir (Bkz. F. 3.45-3.46).

Cambazzâde Osman kaynaklara göre bir bilim adamıdır. Mevlevîliğe bağlı olan *Şeyhî Çelebi Medresesi*'nde müderrislik ve Maraş kadılığı vazifelerinde bulunmuştur. Dedesi *Canbazzâde Mehmed Çelebi*, bir çeşit askerî teşkîlat olan canbazlardandır. Aile ismi buradan gelmektedir. Kânûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren ulema sınıfından kişilerin de Katı' sanatına ilgi duyduğu bilinmektedir.[48]

---

[44] J. M. Rogers *Empire of the Sultans Ottoman Art From the Khalili Collection*, The Nour Foundation, London 2002, p. 287.

Aynı koleksiyonda Nakşî'ye ait ikinci eser hakkında adı geçen katalogda (p. 283-284) yanlışlıkla, Nakşî (veya Nefsî) Harîdzâde imzalı farklı bir sanatkârın imzasını taşıdığı ve tahminen 16. yüzyıla tarihlendirildiği kayıtlıdır. Detaylı bilgi için Bkz. (Tezin 6. Bölümü Türk Sanatında Katı' Örnekleri, 18. yy. s. 265-266, 283)

[45]Gülbün Mesara, age, s. 26.

[46] Süheyl Ünver, *Edirneli İki İnce Oymacımız*, TTK Basımevi, Ankara 1965, s. 2.

[47] Aynı eser, s. 2.

[48] Nurhan Atasoy, *Hasbahçe*, Aygaz- Koç Yay., İstanbul 2011, s. 84.

Derviş Hasan Eyyûbî (18. Yüzyıl):

Eyyûbî Derviş Hasan adlı kâğıt oymacı, 1718 yılında yaptığı ve Topkapı Sarayında CY463 no'da muhafaza edilen bir yazı çekmecesindeki benzersiz oymaları ile tanınmaktadır. Eserin kapağının içinde ve dışında, ayrıca yan kenarlarında ve bordürlerde katlı teknikle işlenmiş manzara ve bezemeler yer almaktadır (Bkz. F. 3.37-3.42). Halil Ethem, Derviş Hasan'ın "*pek büyük bir ressam, aynı zamanda önemli bir oymacı ve Türk katı' ustalarının en birinci sırasında sayılmaya değer bir sanatçı olduğunu"* ifade eder. *"Eyyûbî"* ibâresinden Eyüp'lü olduğu anlaşılmaktadır. Şehabettin Uzluk da, Derviş Hasan'ın *Yusuf Dede* Mecmuası'ndaki kayda göre Beşiktaş Mevlevîhânesi dervişlerinden olduğunu kaydeder.[49]

Ayrıca Galata Mevlevîhânesi'nde de, ilim ve sanat muhiti olan Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde olduğu gibi, şeyhlerden ve dervişlerden birçok sanatkâr bulunduğu nakledilmektedir. Mevlevî Derviş Hasan'ın bilinen başka bir eseri veya hayatı hakkında başka bir bilgi mevcut değildir. Sanatkârın bu eseri 1919 yılında Yıldız Sarayı'ndan TSMK'e nakledilmiştir.[50]

Süleyman (19. Yüzyıl)

Süleyman, oyma hat levha çalışmaları ile tanınmaktadır. 19. yüzyılda yaşamış olan sanatkârın günümüze kalan eserleri TSMK (Bkz. F. 6.162-6.163), İBBŞM (Bkz. F. 6.164) ve GMM'nde (Bkz. F 6.165-6.166) ve yurtdışında N. David Halili Koleksiyonunda (Bkz. F. 6.160-6.161) bulunmaktadır. Celî sülüs erkek oyma yazılarının içini de dişi oymalarla bezeyen sanatkâr, aynı yazı kalıbı ile değişik renk ve desen kullanarak farklı eserler meydana getirmiştir. Çoğunlukla renkli zemin üzerine tek kat beyaz kâğıttan oluşan çalışmalarından başka, yazı alanlarının zeminini serbest desenler ile tek parça olarak oyduğu renkli çalışmaları da mevcuttur. Eserlerini "*amel-i Süleyman*" şeklinde imzalamıştır.

Mehmed Şevket Vahdetî (1833-1871):

Mehmed Şevket Vahdetî, 1846 yılında Salih Ferdî adlı hattattan icâzetini almış, bununla birlikte Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den (1801-1876) meşk ederek bilgisini arttırmıştır. Dîvânî icâzeti ise, Nâsih Efendi'dendir. Dîvân-ı Hümâyûn ve Mühimme kalemlerinde kâtip olarak çalışmış daha sonra Nişan kalemine terfi ettirilmiştir.[51]

Hattatlığı yanında iyi bir ressam, hüner sahibi bir kâğıt oyma sanatkârı ve usta bir hakkâk olan Vahdetî Efendi, yazı türlerinin hepsinde başarılı bir hattattır. Daha sonra sarayda sikke ressamlığı da yapan Vahdetî Efendi, iki defa Londra ve Paris'e gönderilmiş, posta pulu, banknot ve hisse senetlerinin basılmasında nezaret etmiştir. Celî yazıda Râkım tarzını izleyen Vahdetî Efendi, istif yapmaktaki ustalığı ve hızlı yazması ile tanınmaktadır. Sanatkârın kabri Eyüp Sultan Camiî'nin karşısında bulunan

[49] Şehabettin Uzluk, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, Türkiye İş B. Yay., Ankara 1957, s. 63.

[50] Aynı eser, s. 63.

[51] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 440.

Ebussuud Medresesi hazîresindedir. Bilinen tek katı' eseri TVHSM'de bulunan E2127'de kayıtlı 1867 tarihli levhadır. (Bkz. F. 6.173)

Osman Rıfkı (20. Yüzyıl):

Osman Rıfkı'ya ait eserler yurtdışında TVHSM (Bkz. F. 6.181,6.185), Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi (Bkz. F. 6.186) ve N. David Halili Koleksiyonunda (Bkz. F. 6.182-6.184) bulunmaktadır. Osman Rıfkı eserlerinin kompozisyonunu, geometrik desenli zemin üzerine yerleşmiş yazılar oluşturur. Yazı alanının tamamı ve bordürleri kare, baklava veya üçgen şeklinde geometrik oymalardan oluşur. Eserlerin bir kısmında yazı etrafı barok desenlerle bezelidir. Genellikle koyu renk zemin üzerine beyaz veya krem rengi kâğıt ile tek parça halinde çalışılmıştır. İmzasını "*Rıfkı", "Osman Rıfkı" veya "el fakîr el hac Osman gufîra leh*" şeklinde atmıştır.

19. yüzyılda yetişmiş sanatkârlardan **Mücellit Mehmed Rıfat,** Antalya Müzesi'nde 183 no'da kayıtlı bulunan 1865 tarihli, bir adet oyma levhası ile tanınmaktadır. (Bkz. F. 6.170)

Kemal Çığ makalesinde bu alanda eser veren diğer sanatkârları sıralarken Süleyman ve Vahdeti Efendi'lerin yanında **Şehrî İbrahim, Galatalı Ali ve Bursalı Mehmed** şeklinde bazı yeni isimlere de yer vermekte, ancak bu sanatkârların kayda değer eserlerinin olmadığını belirtmektedir.

Bunların dışında bu alandaki bahsi geçen diğer sanatkârların isimleri ise **Tersâne Emîni Hüseyin, Resmî, Cevrî, Fikrî, Reşid, Vahyî ve Rûhî'dir.**[52]

Yukarıda adı geçen sanatkârlar ve eserler dışında ayrıca imzasız, ancak Türk sanatında önemli yer tutan katı' eserleri de bulunmaktadır. Bu eserlerden biri Süleymâniye Ktp. A4170'de kayıtlı bulunan, tamamı kâğıt oyma tekniğiyle hazırlanmış bir *Kasîde-i Bürde* nüshasıdır. 88 yapraktan oluşan eser, nesih hat ile yazılmış, aynı zamanda tamamı oyularak, sırasıyla bir yaprak hat ve bir yaprak oyma olarak düzenlenmiştir. (Bkz. F. 6.1-6.7)

Bir başka imzasız eser ise, İÜ Nâdir Eserler Ktp.'de bulunan F1426'da kayıtlı albümün içindeki bir bahçe manzarasıdır. (Bkz. F. 6.42-6.45) Katı' ile hazırlanmış bahçe örnekleri arasında önemli yer tutan bu eserin sanatkârı belli değildir. Ancak eser, dönemin en ünlü katı' ustası **Efşancı Mehmed**'e atfedilmektedir.

Bir başka önemli eser halen Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü koleksiyonunda bulunan 1700 tarihli *Mehmed Selim Dîvânı'*dır. (Bkz. F. 6.122-6.131) Bu dîvânın içindeki 3 sayfalık katı' çalışmalar; bahçe, vazo ve çiçek kompozisyonları ve ince ustalığı ile Türk katı' sanatının en önemli eserleri arasındadır.

Yurtdışında bulunan katı' eserleri arasında British Museum'da bulunan ve *Mundy Albümü* olarak tanınan bir kıyafet albümünü sayabiliriz. Çarşı ressamları

[52] Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1947, c. 2, s. 981.

tarafından yapıldığı tahmin edilen bu imzasız albüm, Peter Mundy adlı bir İngiliz gezgin tarafından satın alınmış ve yurtdışına çıkarılmıştır. (Bkz. F. 6.91-95)

17. yy'a ait eserin içinde 59 adet Osmanlı halkından değişik tiplemelerin minyatür tasvirleri mevcuttur. Bu minyatürlerin her iki tarafındaki sayfa kenarları, ayrıca diğer bazı sayfaların orta kısımları bitkisel motiflerden oluşan tek kat, renkli ve sade oymalar ile bezenmiştir.

Fransız Millî Kütüphânesi'nde aynı yüzyıla ait bir başka albüm daha bulunmaktadır. (Bkz. F. 6.96-6.103) Bu albümde 124 adet minyatür, diğer sayfalarda ayrıca 53 adet oyma mevcuttur. Bunlar, çok çeşitli motiflerden oluşan *Mundy Albümü*'ne benzer şekilde tek kat, renkli ve sade oymalardır. Bu çalışmaların da muhtemelen çarşı sanatkârları tarafından yapıldığı düşünülebilir.

British Library'de bulunan 18. yüzyıla ait bir Türk şiir antolojisinin içinde, 4 adet sayfada oyma vazolu kompozisyonlar ve tabiat manzaraları bulunmaktadır. (Bkz. F. 6.135-6.138) Vazolu kompozisyonları *Mehmed Selim Dîvânı'*nın içindeki oymalara benzeyen bu çalışmalar da imzasızdır.

Avusturya Millî Kütüphânesi'nde Sultan 3. Murat'a sunulan bir albüm içinde Fahrî'ye ait bir oyma yazı, Şehabettin Uzluk'a göre aynı albümün içinde Bursalı Fahrî'ye atfolunan, ancak katlı oyma tekniği ile işlenmiş bir bahçe çalışması bulunmaktadır.

Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan iki adet oyma çiçekli vazo kompozisyonu en güzel katı' örnekleri arasında sayılabilir. Bütün bu imzasız çalışmaların nakışhâne tarzında hazırlanmış olduğunu ve katı' sanatında da bu geleneğin yürütüldüğünü düşünebiliriz. (Bkz. F. 6.119-6.120)

19. yy'ın ikinci yarısında İzmir ve civarında yaşamış ve kâğıt oymacılığı dalında eserler vermiş Osmanlı Musevi sanatkârları vardır. **Yoseph Abulafia** (İzmir, 1880-1942)'nın çok yönlü bir sanatkâr olduğu ve aynı zamanda İzmir'de *Talmud Torah* okulunda (İzmir Yetim Mektebi) hocalık yaptığı bilinmektedir. Ancak sanatkârın eğitimi hakkında ve sanatını hangi hocalardan öğrendiği ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Abulafia'nın Tel Aviv Müzesi ve özel koleksiyonlarda çok sayıda kâğıt oyma eseri bulunmaktadır.

Yoseph Halevi b. Yizhak bu sanat dalında Osmanlı Musevi cemaatinin önde gelen temsilcilerinden bir diğeridir. Halevi de, 1890'larda İzmir'de yaşamıştır. Bilinen 6 adet oyma shivviti levhası vardır. Bu levhalar Tel Aviv Müzesi ve özel koleksiyonlardadır. Bahsi geçen iki sanatkârın çalışmaları arasında birçok ortak özellik bulunmaktadır. Bu sebeple aynı hocadan yetişmiş olma ihtimali gözardı edilmemelidir[53].

[53] Ester Juhasz, (Edited by), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire"*, Jewish Museum New York 1990, p. 242-244.

3. UYGULAMA ALANLARI

Mevcut örnekler üzerinden söz konusu edilen uygulama alanları burada sayılanlarla sınırlı kalmayabilir. İleri zamanlarda yapılacak araştırmaların bizi bu konu etrafında yeni bilgilere ulaştırması mümkündür.

3.1. YAZMA ESERLER

Padişahlar, devlet büyükleri ve önemli şahısların kütüphâneleri için yazılan Kur'an'lar, dua kitapları, mesnevîler, mecmualar ve her türlü dînî, edebî, tarihî ve bilimsel eserlere yazma eser denir. Bu eserler genellikle zahriye sayfası ile başlar, ser levha ve kitap metni ile devam eder. Serlevhanın başında besmele ve Hz. Peygamber (sav)'e salâvat ve dua yer alır. En sonunda ise, eserin tarihi ve sanatkârın imzasının bulunduğu hâtime sayfası ile tamamlanır.

Yazma eserlerin zahriye, ser levha, hâtime sayfaları ile başlık, koltuk ve sayfa kenarları ve satır araları ayrıca sayfa kenarlarındaki güller ve âyet aralarındaki duraklar genellikle bezenmiştir.

3.1.1 Tümü Katı' Tekniği ile Hazırlanmış Yazmalar

Yazma eserler arasında kısmen katı' sanatı ile bezenmiş veya tamamen bu şekilde hazırlanmış olan eserler mevcuttur. Bunların en erken örnekleri arasında Süleymâniye Ktp.'nde bulunan *Kasîde-i Bürde* (SK Ayasofya 4170)'yi sayabiliriz. Eserin tamamı nesih hat ile dişi olarak oyulmuştur. Ayrıca dişi oyma sayfaların arasında, hat yazıları mevcuttur. Zahriye ve hâtime sayfalarında da, dişi oymalar ve dişi oyma kalıp ile yapılan renkli bezemeler yer almaktadır.

Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan *Hüseyin Baykara Dîvânı* (TİEM 1926) yazılarının tamamı oyma tekniği ile hazırlanmış 15. yüzyıla ait bir eserdir. Tanınan ilk ünlü katı' sanatkârı Abdullah-ı Kātı'ya ait olan eser, ta'lîk hat ile çalışılmıştır.

16. yüzyıl sanatkârlarından Mehmed bin Gazanfer ve Ali Çelebi de müstakil oyma eserler hazırlamışlardır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi'nde Mehmed bin Gazanfer'e ait *Gûy ve Çevgan* (TSMK H845), tamamı oyma ta'lîk hatla hazırlanmış bir eserdir. Aynı sanatkâra ait diğer eserler; *Müntehabâd Mecmuası* (TSMK HEA36), İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesinde bulunan *Kasîde-i Iydiyye* (İÜNEK TY9350) adlı eserlerdir.

Ali Çelebi'nin Kânûnî'nin şehzâdesi Mehmed için hazırlattığı *Hadis-i Erbâin* (Kırk Hadis TSMK EH2851) adlı eserin tamamı erkek oyma ta'lîk hattan oluşmaktadır. Bir diğer eser ise Kânûnî Sultan Süleyman'a takdîm edilmiş olan bir şiir mecmuasıdır (TSMK R1963). Bu eser nes'talîk hat ile erkek oyma olarak hazırlanmıştır. Ali Çelebi'ye ait *Ed'iyye-i Usbuiyye* adlı bir dua mecmuası ise, nesih hat ile yazılmış nadide bir eserdir. TSMK M539'da kayıtlı oyma bir şiir mecmuası da Ali Çelebi'ye atfedilmektedir.

Katı' tekniği ile yazılmış ve bezenmiş yazma eserlerle ilgili detaylı bilgi ve örnekler "Türk Sanatında Katı' Örnekleri" başlıklı altıncı bölümde yer almaktadır.

3.1.2 Albümler

Albümler, saray nakışhânesinde farklı zamanlarda ve farklı şekillerde hazırlanmış çalışmaların bir araya toplanıp derlenmesi ile meydana getirilen murakkalardan oluşur. Murakkalar, tek tek sayfaların bir araya getirilmesi ile veya küçük ebatta çok sayıda çalışmanın mukavva üzerine yapıştırılması ile elde edilir. Kütüphânelerimizde çeşitli hatlar, minyatürler, katı' veya tezhiplerin bir araya geldiği birçok albüm örnekleri mevcuttur. Bazı albümlerde bu sanat türlerinin bir kaçı bir arada bulunmaktadır.

Örneğin *Tuhfe-i Gaznevî* adlı albüm Gazneli Mahmud'a ait 60 yapraktan oluşan bir şiir mecmuasıdır. Her sayfası birbirinden farklı tasarlanan eserin içinde, hat, tezhip ve minyatürlerle birlikte çoğunlukla katı' sanatının çeşitli uygulamalarını içeren önemli katı' bezemeler yer almaktadır (İÜNEK T5461).

Aynı sayfada küçük ebatta birkaç çalışmanın bir araya getirildiği sayfalardan oluşan albümlerde, aynı sayfada çeşitli sanat türleri bir arada bulunabilmektedir. İçinde katı' sanatının çeşitli örneklerinin de bulunduğu birçok albüm mevcuttur. Bu tarz albümlere örnek olarak İÜNEK F1422 ve TSMK B409, TSMK H1703 no'da kayıtlı albümleri sayabiliriz.

F. 3.13.2 İÜNEK F1422, Murakka albüm, Erkek oyma nesih hat, s. 58, 16. yy

F. 3.3 İÜNEK F1422, Murakka albüm, Dişi oyma ta’lîk hat, s. 74, 16. yy

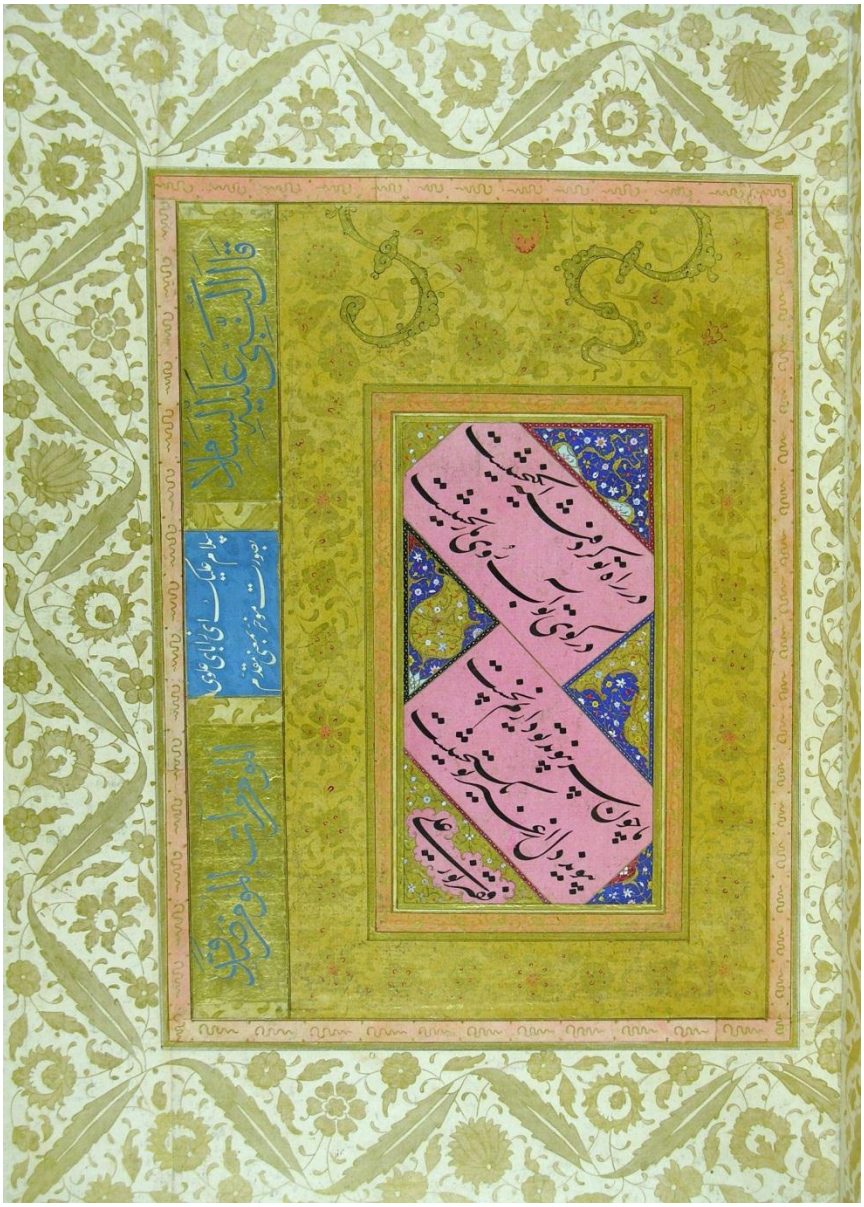
F. 3.4 İÜNEK F1422, Dişi oyma hat detay, s. 74

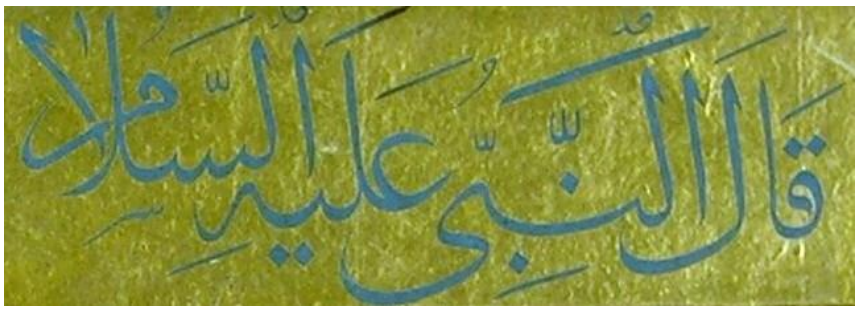
F. 3.5 İÜNEK F1422, Mehmed bin Gazanfer, Murakka albüm, Erkek-dişi oyma ta'lîk hat, s. 17, 16. yy

F. 3.6 İÜNEK F1422, Mehmed bin Gazanfer, Erkek-dişi oyma ta'lik hat, s.17, 16. yy

F. 3.7 TSMK B409, Murakka albüm, Erkek-dişi oyma nesih hat, 47a

F. 3.8 TSMK B409, Dişi oyma hat detayı, 47a

F. 3.9 TSMK H1703, *Falnâme,* Erkek oyma zahriye sayfası, 31x24 cm, 2b, 17. yy

3.1.3 Cilt Kapakları

Bir mecmua veya kitabın yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa *cilt* denir. Cilt Arapça bir kelime olup, "deri" anlamında kullanılır.

Günümüze kadar gelen en eski cilt kapakları 4. yy'a aittir. Bu ciltler papirüs üzerine sade ve gösterişsiz bir şekilde, meşin kaplanarak yapılmıştır. Sanat eseri özelliği taşıyan ilk ciltler ise, 7-9. yy'larda Mısır'da Koptlar ve Orta Asya'da Uygurlar tarafından yapılmıştır.

Deri ciltlerin dış ve iç yüzeyindeki bezemeler farklıdır. Dış yüzde ortada çoğunlukla bir şemse vardır. Kabın dört köşesinde köşebent motifi bulunur. 15. yüzyıldan itibaren Türk ciltlerinin dış ve iç kısımlarında veya birçok cildin iç kısmındaki şemse ve köşebentlerde katı' tekniği uygulanmıştır.

Bu tür örnekler **müşebbek (kātı'a) şemseli cilt** olarak da adlandırılır. Katı' cilt; deri dantel gibi incecik oyulduktan sonra farklı renkte bir deri veya kumaş zemine yapıştırılarak elde edilir. Katı' tekniği ile üretilen ciltler ince işçilik içerdiğinden, uzun ömürlü olmalarını sağlamaya yönelik olarak genellikle iç kapaklarda kullanılmıştır. (Örneğin, İÜNEK F1422) Ancak, TİEM 1978'de kayıtlı *Şahnâme-i Firdevsî*'nin cilt kabında olduğu gibi içi ve dışı tamamen oyma tekniği ile yapılmış benzersiz örnekler de vardır.

14. yüzyıldan itibaren Timurlular zamanında (1370-1506) Herat'ta ve diğer sanat merkezleri olan Şiraz ve İsfahan'da Türk, Moğol ve İranlı ustalar tarafından cilt sanatının en güzel örnekleri verilmiştir. Bu dönem ciltlerinin şemse ve köşebentlerin içlerinde ve bu formların aralarında kalan boşluklarda bitkisel motifler, insan ve hayvan figürleri ve bulut motifleri kullanılmıştır. İran ciltlerinin iç kısımlarındaki katı' bezemeler çok incedir ve zemin farklı renklerden oluşmaktadır. Bu tarz oymalar hem bütün alanı kaplar hem de canlı ve zıt renkler tercih edilir.[54]

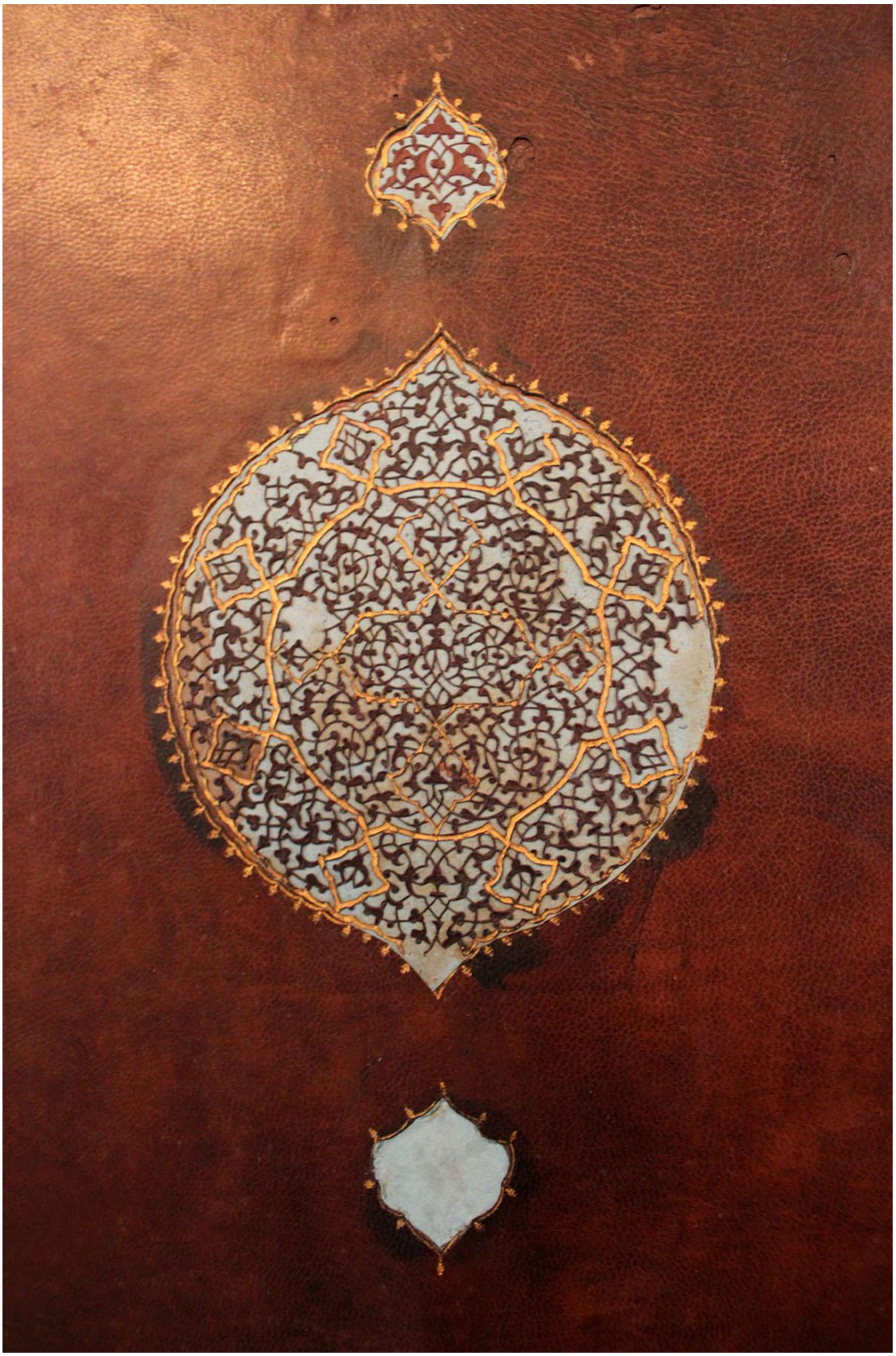
[54] Ahmet Saim Arıtan, "Ciltçilik" mad, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 7, s. 551-552.

Herat ciltlerinde bitkisel motiflerle birlikte insan ve hayvan motifleri bulunmasına rağmen İstanbul'da yapılan ciltlerde sadece çeşitli stilize bitkisel motifler kullanılmıştır. İnsan ve hayvan motifine ve manzara tasvirine rastlanmaz.[55]

Türklerin İslâmiyeti kabulü ile birlikte yazı ve Kur'an-ı Kerîm'e verilen öneme paralel olarak diğer kitap sanatları ile birlikte Türklerde cilt sanatı da büyük önem kazanmıştır. Kitap sanatları tarihimizde Türk cilt sanatının en önemli örnekleri ise 15 ve 16. yy'lara aittir.

Türk kitap kaplarında iç kısım genellikle kalın, katı' bezemeli ve sadece merkez madalyondan bazen de ilave olarak köşebentlerden oluşmaktadır. Zemin tek renk veya iki renklidir. 16. yüzyılda yapılan Türk kaplarının iç kısımları salbekli şemse ve köşebent tarzında oyma süslüdür. Ve genellikle köşebent ve şemse arasındaki kısım boş bırakılmıştır. Bu oymaların zemini çoğunlukla tek renklidir.

[55] Kemal Çığ, "Türk Kitap Kapları", *Yıllık Araştır. Dergisi*, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1953, sy. 4, s. 1-23.

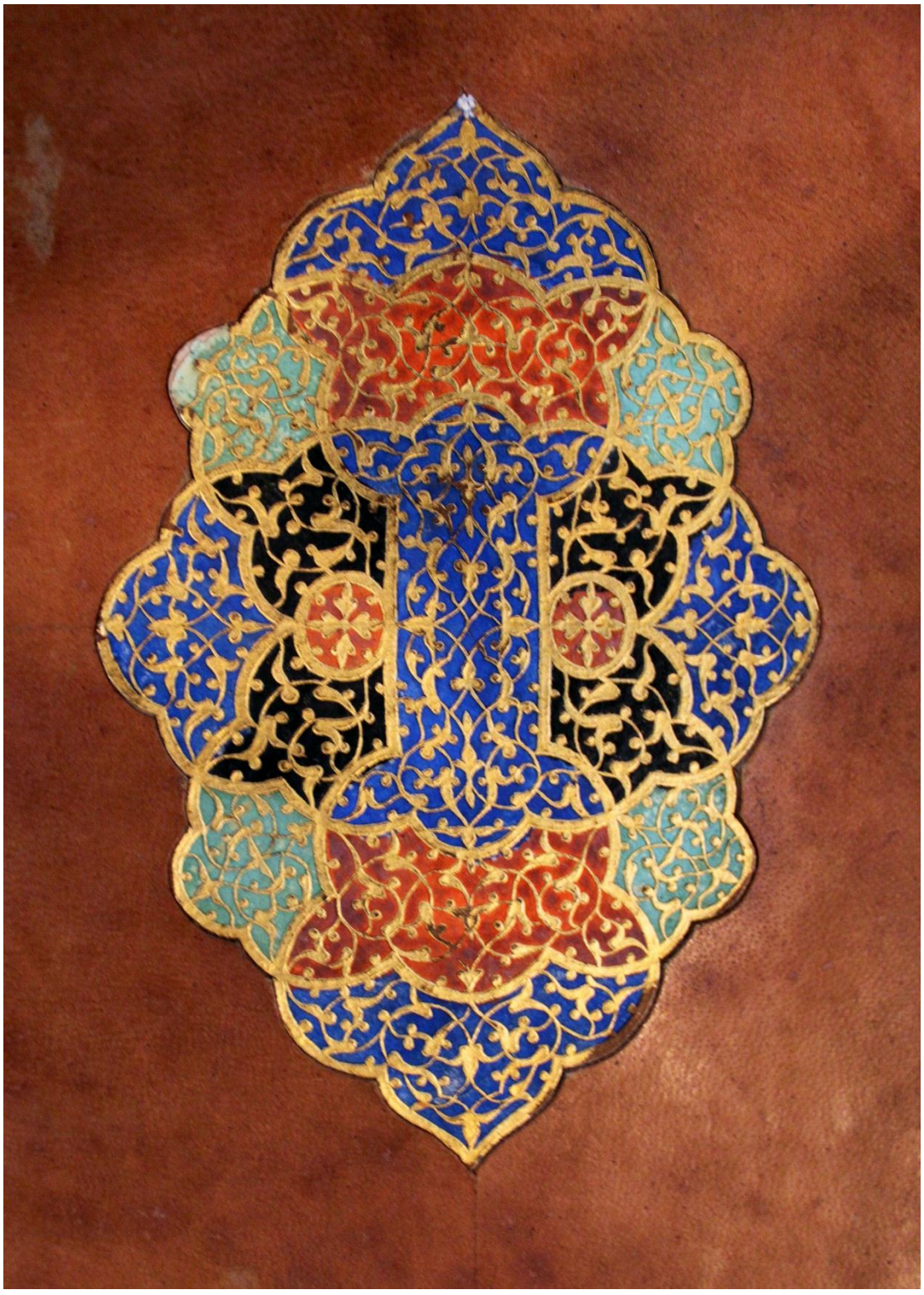
F. 3.10 HSAK 90, *Mefâtih al-gayb*, Fahrüddin Muhammed bin Ömer,
Katı' cilt kabı, 30.5x28 cm, (1128-1190)

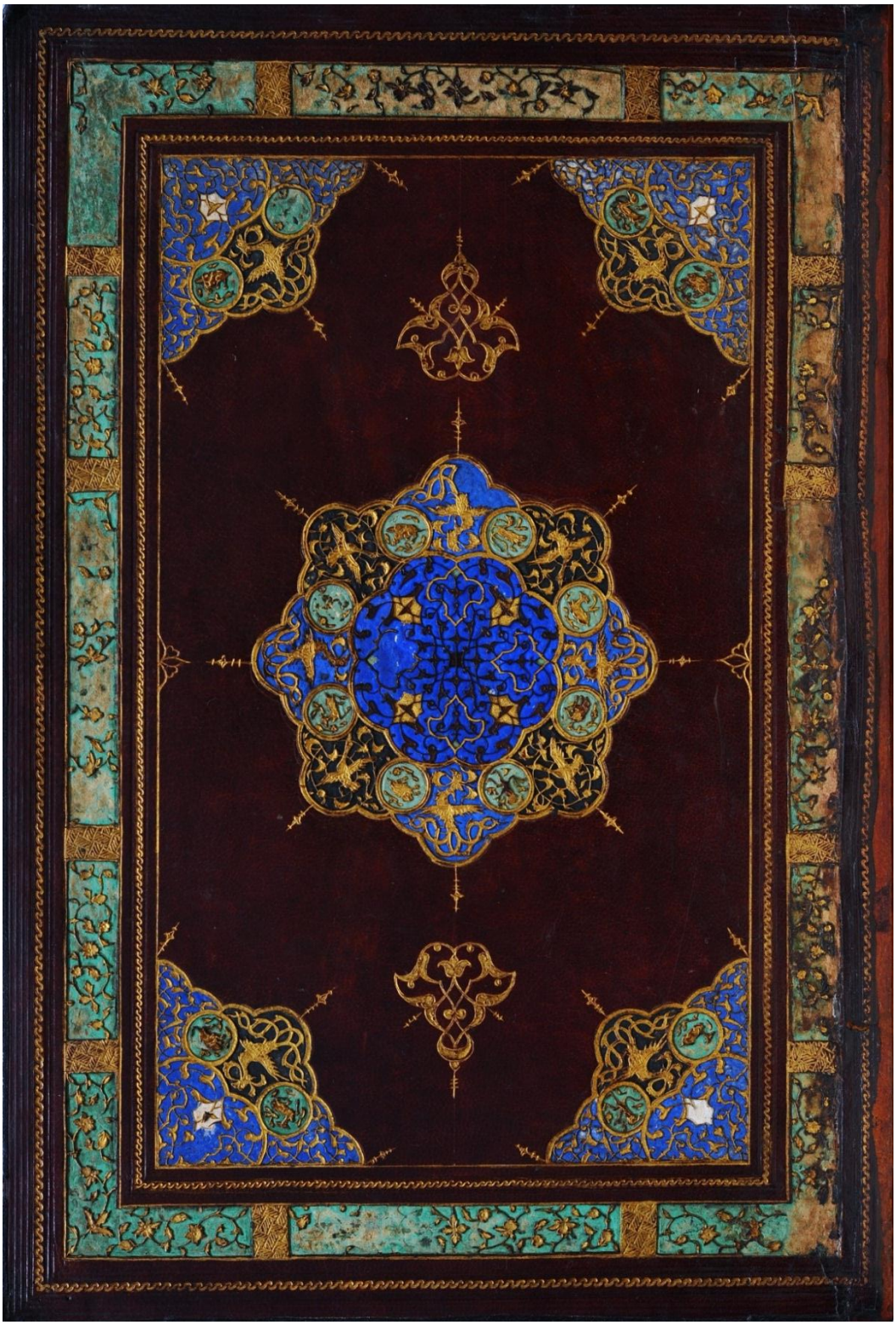
F. 3.11 TSMK A3059, Katı’ cilt kabı, 36x24.5 cm, 15. yy

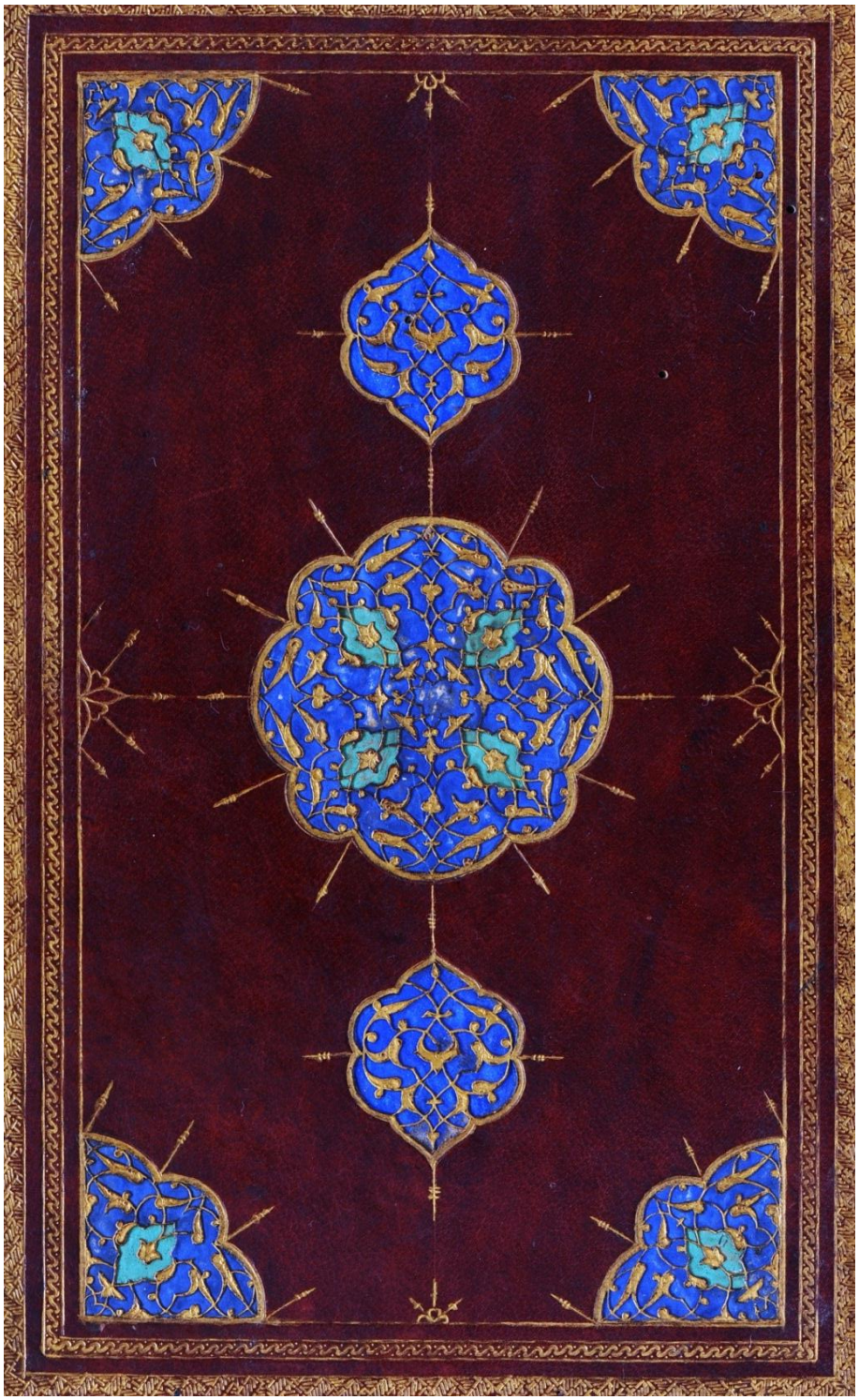
F. 3.12 HSAK 572, Katı' cilt kabı, *Nefehâtü'l-üns min Hazreti'l-Kuds*, Nûreddîn Abdurrahman b. Ahmed, 30.5x17.5 cm, 15. yy

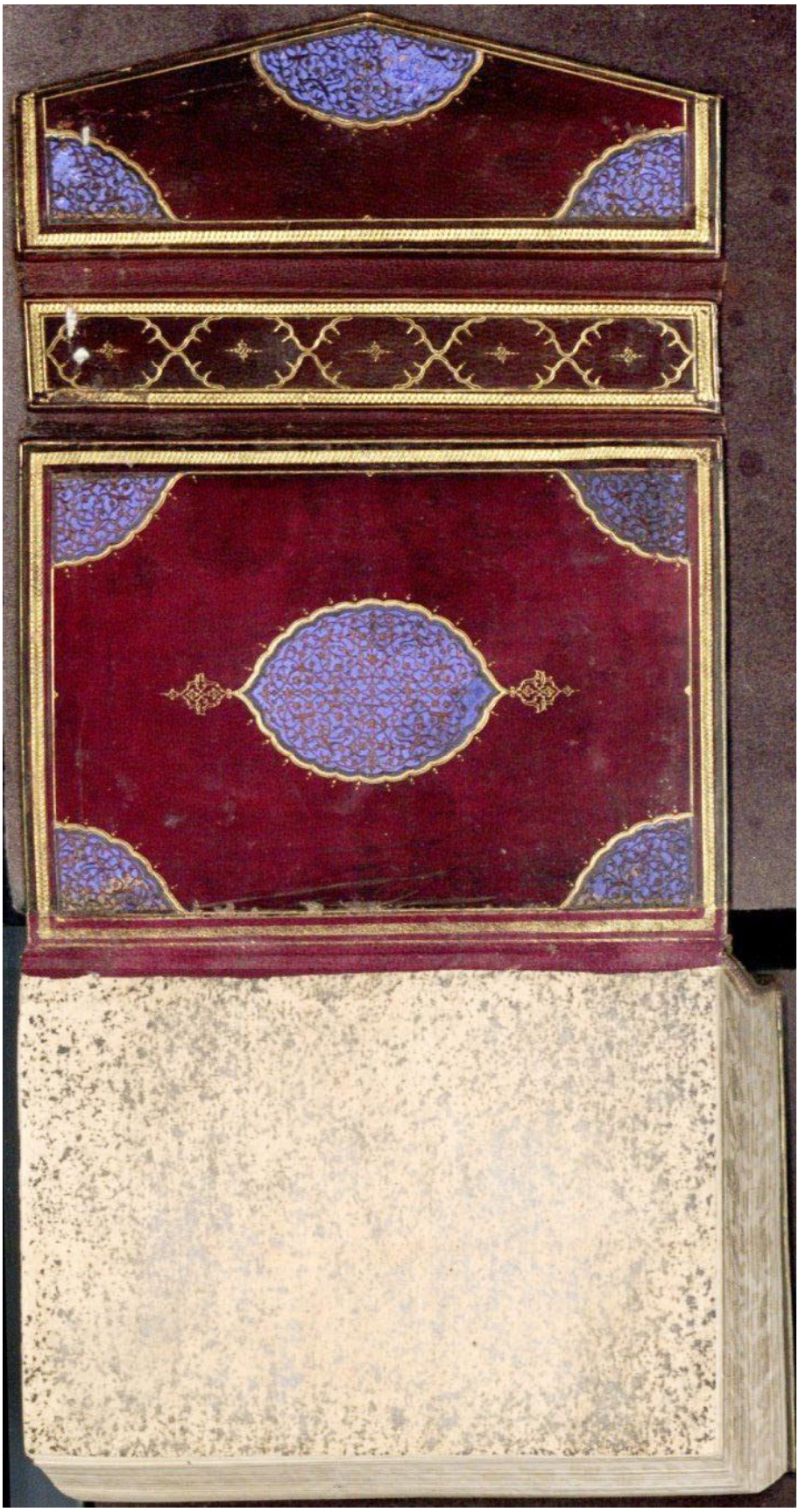
F. 3.13 HSAK 572, Katı' şemse detay

F. 3.14 TİEM 1978, *Şahnâme-i Firdevsî,* Katı' cilt kabı, 35x24 cm, Türkmen Dönemi (15. yy'ın son çeyreği)

F. 3.15 TİEM 1978, *Şahnâme-i Firdevsî*, 35x24 cm, Katı' cilt kabı,
Türkmen Dönemi (15. yy'ın son çeyreği)

F. 3.16 İÜNEK A6566, Hattat Mustafa Dede, Kur'an-ı Kerim, Katı'cilt kabı, 16. yy

F. 3.17 İÜNEK F1422, Katı' cilt kabı, Murakka albüm, 16. yy

F. 3.18 TİEM T512, Hattat Mehmed el Kâtib, Katı' cilt iç kabı 33x23 cm,
İran Şiraz, 1549

F. 3.19 TİEM T512, Hattat Mehmed el Kâtib, Katı' cilt kabı 33x23 cm, İran Şiraz, 1549

3.1.4 Cilt İçindeki Kâğıt Bezemeler

Türk el yazmalarının bir kısmında, deri kapların dışının ve içinin cilt sanatının en seçkin örnekleri ile bezendiğini görmekteyiz. Daha sade olan örneklerin bir kısmında ise, cilt kaplarının iç kısımlarındaki boşlukları veya cilt kapağından sonra kitabın başında veya sonunda yer alan boş sayfaları değerlendirmek amacıyla kâğıt oyma motifler yapıştırılmıştır. Erkek veya dişi oyma örnekleri bulunan bu tarz çalışmalar, çoğunlukla yalın katlı çalışmalar olup çok incelikli örneklerine rastlanmamaktadır.

Örneğin Süleymâniye Ktp. Kadızâde Mehmed 436 no'da kayıtlı (1528) *Yûsuf u Zelîhâ* adlı eserin ön kabının iç tarafında beyaz kâğıttan erkek oyma rumî desenli iri bir vazo bu tarz çalışmalara bir örnektir. Bir başka örnekte, TSMK Revan 341 no'da kayıtlı bir hadis kitabının ön ve arka kabının ve miklepin iç tarafına renkli kâğıtlardan dişi oyma bitkisel motifler yapıştırılmıştır.

F. 3.20 SK Kadızâde Mehmed 436, *Yûsuf u Zelîhâ*, Cilt içi kâğıt oyma, 1528

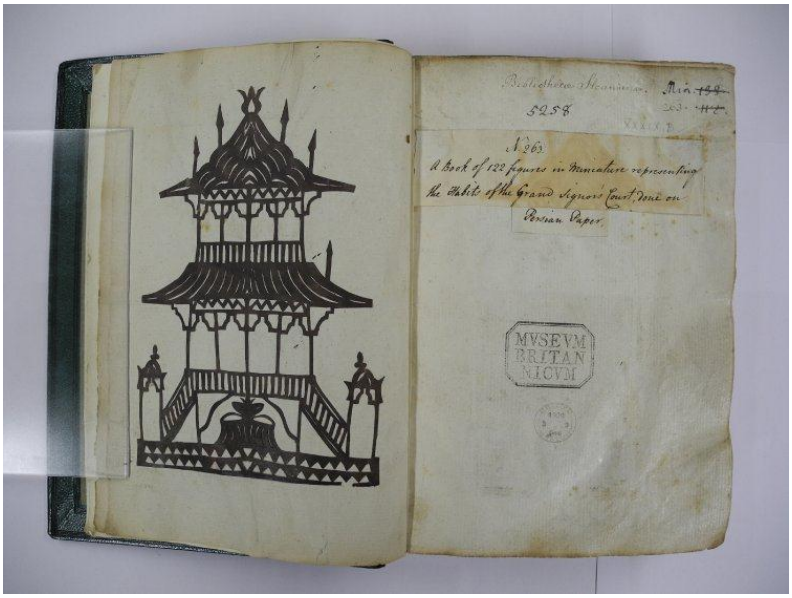
British Museum 1928,0323,0.46 no'da kayıtlı (*The Habits of the Grand Signor's Court*, 1620 dolayları) bir Osmanlı kıyafet albümünün cilt kabının iç sayfasında (15.5x10.5 cm) ebadında erkek oyma, yalın kat, kahverengi kâğıttan bir köşk motifi bulunmaktadır.

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in araştırmalarında Hollanda Leiden Üniversitesi Kütüphânesi'ndeki el yazmalarında da bu tarz çeşitli bezeme örnekleri bulunduğu kayıtlıdır. [56]

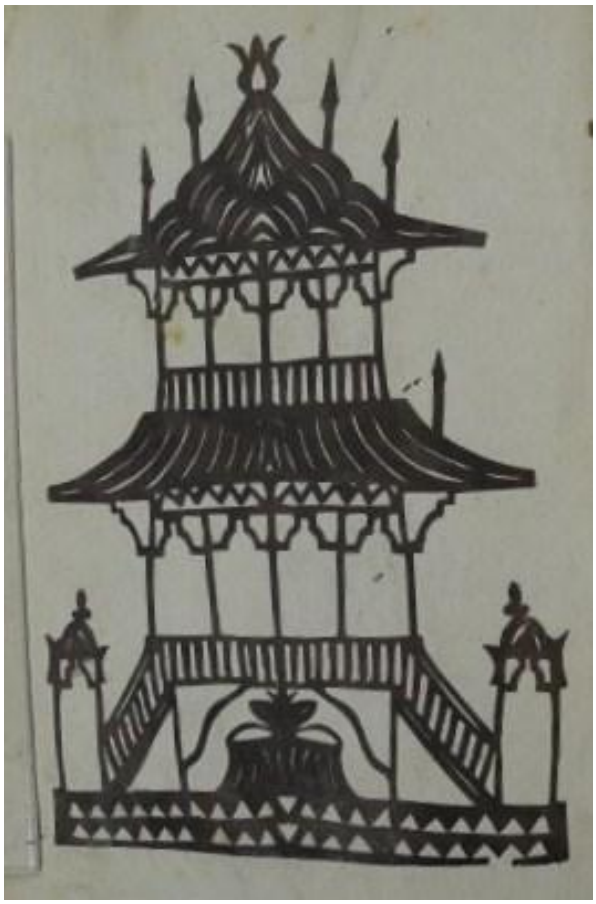

F. 3.21 SK Kadızâde Mehmed 436, *Yûsuf u Zelîhâ,* Cilt içi kâğıt oyma,1528

[56] Gülbün Mesara, "*Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı*", İş Ban. Yay., Ankara 2002, s. 36. Ünver'in Hollanda Leiden Üniversitesi Ktp.'de bulunan el yazmalarında yer alan bu tür örnekler üzerinden kendi oyduğu vazo motifleri SK Süheyl Ünver Defterleri 753 no'da bulunmaktadır.

F. 3.22 BM 1928,0323,0.46, *The Habits of the Grand Signor's Court,*
Cilt kabı içinde kâğıt oyma köşk tasviri, 1620

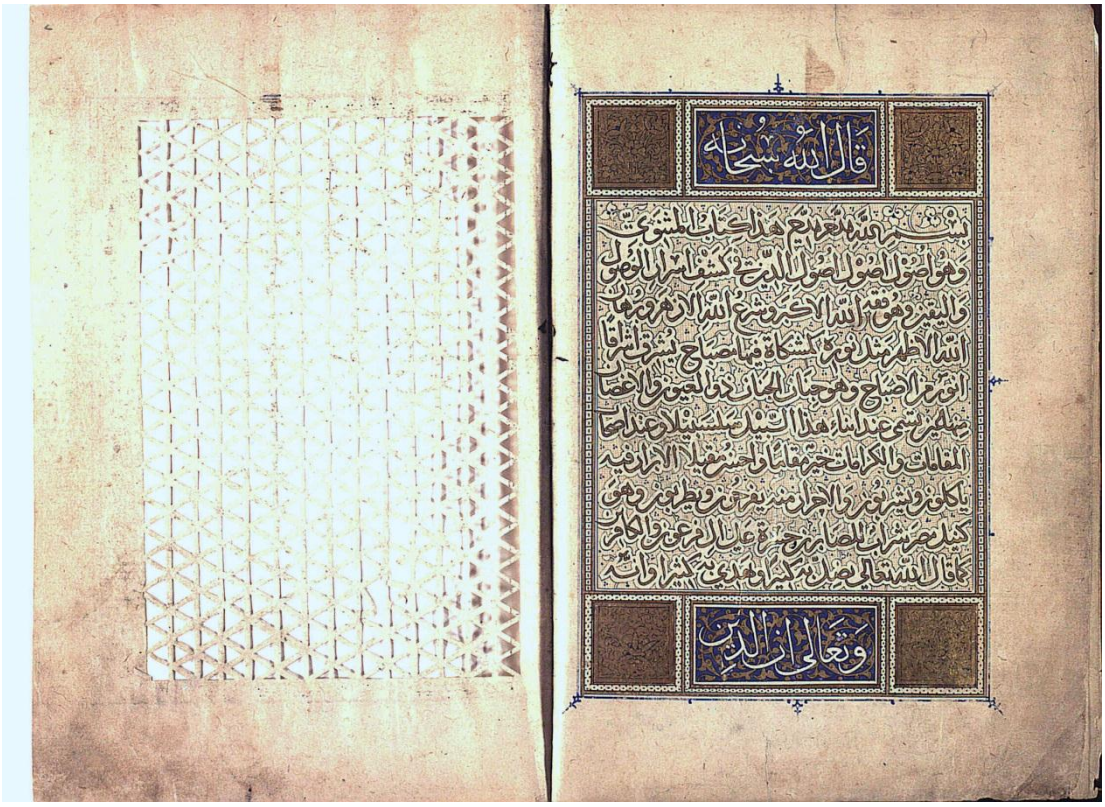

F. 3.23 British Museum 1928,0323,0.46,
Cilt kabı içinde kâğıt oyma köşk tasviri, 1620

3.1.5 Ara Sayfalar

El yazması eserlerde bölüm başlarındaki tezhipli sayfaların arasında koruyucu ve dekoratif amaçlı konmuş ara sayfalardır. Ara sayfalar karşılıklı tezhipli sayfaların birbirine zarar vermemesini sağlarken aynı zamanda zarif bir görünüm sağlarlar.

Süleymâniye Kütüphânesi Halet Efendi 171 no'da kayıtlı bir Mesnevî nüshası (1372) olan bir yazma eserin içinde 8 adet oyma ara sayfa mevcuttur. Bu sayfalar üçgen kare veya baklava gibi sade geometrik şekillerden oluşur. Eserin diğer sayfalarıyla aynı ebatta ve aynı cins aharlı kâğıda uygulanmıştır. Bu tarz sade geometrik oymalar, 19 ve 20. yüzyıla ait levha örneklerinde hat oymaları ile birlikte de çalışılmıştır.

F. 3.24 SK Halet Efendi no:171, *Mesnevî*, Geometrik oyma ara sayfa, 1372

3.1.6 Etiketler

Kültürel mirasımıza ait örneklerin büyük bir kısmı müze ve kütüphânelerimizde bulunmakla beraber, ayrıca büyük bir kısmı da arşivlerimizde yer almaktadır. Osmanlı döneminde devlet halk ilişkilerinden kaynaklanan her türlü resmî karar, istek gibi çeşitli yazılar belgelenmiştir. Daha sonra bu belgeler bir araya getirilip ciltlenmiştir. Bu defterlerin ve belgelerin büyük bir kısmı sanatsal özellik taşımaz.

Ancak bunların bir kısmı devrinin sanat özelliklerini yansıtmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan bu defterlerin bir kısmının üzerindeki etiketlerde katı' sanatının örneklerine rastlanmaktadır. [57]

Katı' sanatının bir yan sanat olarak kullanıldığını kabul edebileceğimiz bu etiketlerin çoğunluğu 19. yüzyıla ait defterlerde yer almaktadır. Deri defter kaplarının üzerine ince kâğıttan oyulmuş kenarlarında çeşitli bitkisel motifler veya Osmanlı arması motiflerinin yer aldığı etiketler yapıştırılmıştır. Bu etiketlerin üzerinde defterin iç kısmında yer alan defterin içeriği ile ilgili bilgi yer almaktadır.

Etiketlerin çoğunluğu tek kat olarak krem renkli kâğıttan çalışılmıştır. Bazı örnekler ise, krem renkli kâğıdın altında ikinci bir renk kâğıttan fonun yer aldığı çift katlı çalışmalardır. Etiket örneklerinin bir kısmında motif kenarları altın ile tahrirlenmiş ve motiflerin üzeri fırça ile detaylandırılmıştır.

Bu etiketler çoğunlukla *Darphâne, Mâliye, Hazîne-i Hassa Nezâretleri'*ne ait defterlerde kullanılmıştır. Bu çalışmaların *Darphâne-i Âmire*'de görev yapan ressamların çalışmaları olduğu düşünülmektedir.[58] Darphâne para basımının yanısıra saray için gerekli olan değerli eşya, sikke ve mücevher imalatı da yapmaktaydı ve muhasebe ile eminlik gibi birimler de bulunmaktaydı.

Osmanlılarda evrak defterlerinde tarihi ve kültürel açıdan önem taşıyan bu etiketler Türk katı' sanatının günlük hayata yansıyan sade ve mütevâzi örnekleri olarak görülebilir. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde halen 70 adet katı' etiket örneği tespit edilmiştir.

---

[57] İlhan Ovalıoğlu, *Osmanlı Belgelerinde Ebru ve Etiket /Arşivin Rengi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2007, s. 5

[58] Aynı eser, s. 6.

F. 3.25 BOA Kayıt defterleri üzerlerinde katı' etiketler, 19. yy

F. 3.26 BOA Mâliyeden Müdevver Defterleri 11883, *Defter-i Ebniyye,* 1840

F. 3.27 BOA Mâliyeden Müdevver Defterleri 11883,
Defter-i Ebniyye üzerindeki katı' etiket, 23x18 cm, 1840

F. 3.28 BOA. Darphâne-i Âmire Defterleri 615, *Defter-i Îmalât ve Maktuat Der Kefce-i Hümâyûn* üzerindeki katı' etiket, 20x13 cm, 1841

F. 3.29 BOA Mâliyeden Müdevver Defterleri 11879,
Sergi Defteri üzerindeki katı' etiket, 22x16 cm, 1842

F. 3.30 BOA Hazîne-i Hassa Nezareti Defterleri 640, *Hazîne-i Hassa Tahrîrat Odasının Müsveddat defteri* üzerinde katı' etiket, 16x11 cm, 1846

3.2. LEVHALAR

Matbaanın gelişip yaygınlaşmasıyla birlikte el yazmalarına olan ilgi giderek azalmıştır. Levha tarzında çalışmaların çoğalması ile birlikte, hilye-i şerifeler, âyet, hadis ve güzel sözler gibi çeşitli yazılardan oluşan levha çalışmaları giderek yaygınlaşmıştır.

19. yüzyıldan itibaren hat ve tezhip sanatlarıyla birlikte katı' sanatının en çok uygulandığı alanların başında levhalar gelir. Daha erken dönemlerde levhalara rastlanmakla birlikte levha geleneği yaygın değildir. Fakat 19. yüzyıldan itibaren levha çalışmaları çeşitlilik kazanmıştır. Bu yüzyılda câmi, tekke, dergâh, saray, konak gibi geniş mekânların duvarları çeşitli levhalar ile süslenmiştir. Katı' sanatında da birçok levha örnekleri verilmiştir. Levhalar günümüzde de geleneksel sanatlarımızın en yaygın uygulandığı alandır.

Levha geleneğinde özellikle hilyeler İslâm inancında özel bir yere sahiptir. Levha şeklinde hilyelerin ilk örneklerine 17. yüzyıl sonlarında rastlanır. Hilyeler, zaman içerisinde çok farklı form ve metinlerle yazılmış ve bezenmiştir. Bir kısım hilyelerin üst kısımları tepelik şeklinde süslenmiştir. Daha sonra Hafız Osman'a ait olan hilye formu klasikleşmiştir.

Tekkelerde çoğunlukla mevlevîhânelerde hazırlanan *tekke levhası* olarak bilinen levhalar; özellikle tarikat mensupları tarafından hazırlanan çoğunluğu imzasız çalışmalardır. Bu şekilde hazırlanan birçok levhanın tarihi ve sanatkârı belli değildir. Bu tür levhalar çoğunlukla âyet, hadis, güzel sözler, insan, hayvan, gemi, kandil, sikke gibi formlardaki yazı-resim tarzı çalışmalardır. Günümüze kadar ulaşmış bu levhaların müze ve koleksiyonlarda birçok örnekleri mevcuttur.

Levha geleneğinde uygulanan hilye, âyet, hadis, güzel sözler yazılı levha çalışmalarının katı' sanatına çeşitli şekillerde uygulanmış örnekleri bulunmaktadır. Bu levhaların birçoğu Mevlevî dergâhlarında yetişmiş katı' sanatkârlarının yapmış olduğu çalışmalardır. Bunların ancak bir kısmı sanat değeri yüksek örneklerdir.

Levha örnekleri arasında Galata Mevlevîhânesi Müzesi'nde bulunan örneklerden üçünü sayabiliriz. GMM 356 no'da kayıtlı bir levhada lâcivert zemin üzerine beyaz kâğıttan bir Mevlevî sikkesi çalışılmıştır. Eser, TSM'den gelmiştir. İçinde müsennâ olarak "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" yazılıdır. Destâr çay rengi kâğıttan ayrı parça olarak oyulmuştur ve içinde *"Celâleddin-i Rûmî*" yazısı bulunmaktadır. Sikke geometrik desenli aynı renk kâğıttan oyulmuş olan bir kürsü üzerinde durmaktadır. Dış bordür altın ile fırça ile çalışmasıdır.

F. 3.31 GMM 356, Oyma sikke levha, 32x27 cm, 19. yy

F. 3.32 GMM 356, Detay

Galata Mevlevîhânesi Müzesi no: 802'de kayıtlı bir başka levhada açık sarı kâğıttan oyulmuş bir kürsünün üzerinde bir Mevlevî sikkesi bulunmaktadır. Sikkenin üst kısmı çay rengi kâğıttan oyulmuş olup iç kısımda müsennâ olarak "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" yazılıdır. Destâr ise, koyu yeşil renk kâğıttan ayrı olarak kesilip yapıştırılmıştır ve içinde "*Celâleddîn-i Rûmî*" yazılıdır. Yazı araları bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Sikkenin ve kürsünün altında siyah renk kâğıt kullanılmıştır. Bordür ve köşelerdeki bezemeler fırça çalışmasıdır.[59]

[59] Eser *Haydar Volkan* tarafından müzeye bağışlanmıştır.

F. 3.33 GMM 802, Oyma sikke levha, 57.5x45 cm, 19. yy

Kürsünün altında şu şiir yer almaktadır:[60]

Beyzâ-ı tâvus-ı cennettir külâh-ı Mevlevî
Kal'a-i sır ve hakikattir külâh-ı Mevlevî

Sırr-ı serbesti açıktır gül gibi sâhib-i dile
Gonca-i bağı letafettir külâh-ı Mevlevî

Şekl-i mahruti şekerdir lezzet-i dîdâra
Bezm-i helva-i hatâvettir külâh-ı Mevlevî

Sühre-i zılli no'la kılsa ihâtâ âlemi
Şerde mikyâs-ı hidayettir külâh-ı Mevlevî

Câmi-i feyz-i çerağ-ı Molla-yı Rûmi'de hep
Serengün-i kandil-i hayrettir külâh-ı Mevlevî

Sâyesinde ârifa kat'ı…
Hayme-i râh-ı velâyettir külâh-ı Mevlevî.

Galata Mevlevîhânesi Müzesi 501 no'da kayıtlı levha, TİEM'den gönderilmiştir.[61] Erkek oyma Mevlevî sikke levha, koyu yeşil zemin üzerine çalışılmış, sikkenin destârı krem rengi kâğıttan oyulmuştur. İçinde "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" yazılıdır. Yazı aralarında bitkisel motifler yer almaktadır Destârın alt zemininde açık yeşil renkte kâğıt kullanılmıştır. Sikkenin üst kısmında zemin düz boyalıdır. Üzerine sikke oturtulan kürsü ise kırmızı üzerine krem rengi kâğıt ile çalışılmıştır. Kürsü yer yer fırça ile renklendirilmiştir. Sikkenin dışı beyzî form içine alınarak meşe palamutlarından oluşan yine yalın kat erkek oyma ile bezelidir.

[60] Server Dayıoğlu, "Osmanlı Sanatında Mevlevi Hattatlar ve Dîvan Edebiyatı Müzesi Koleksiyonu", *3. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı",* Eyüp Bel. Yay., İstanbul 1999, s. 331.

[61] Eski kayıtlarda TİEM 4295 no'da kayıtlıdır.

F. 3.34 GMM 501, Oyma sikke levha, 39.5x43.5 cm, 19. yy

F. 3.35 GMM 501, Destâr detayı

F. 3.36 GMM 501, Kenar bezeme detayı

3.3. DİĞER ÖRNEKLER

Yazma eserler albümler ve levhalar dışında ahşap zemin üzerine çalışılmış yazı çekmecelerinde ve kapaklı bir mukavva kutu içinde yer alan katı' çalışmalarını sayabiliriz. 18 ve 19. yüzyıllarda çalışılmış olan bu kutu ve yazı çekmecelerindeki tasvirler, katı' tekniğinin en farklı örnekleridir. Topkapı Sarayı'nda katı' sanatı ile bezenmiş 3 adet yazı çekmecesi bulunmaktadır. Bunlardan biri TSMK CY463 no'da kayıtlı, Derviş Hasan Eyyûbî imzalı, sanatkârın bilinen tek eseridir. (1720 dolayları)

Çekmece 13x37.5x18.5 cm. ebadındadır. Gövdesi ahşap, ayakları fildişi, hokkaları ve rıhdanı gümüşten yapılmış ve içi deri ile kaplanmıştır. Çekmecenin iç ve dış kapağı katı' tekniği ile işlenmiş manzara tasvirleri ile bezenmiştir. Gövdesinin ön ve yanlarına saksı ve vazoda çiçek buketleri çalışılmıştır. Bu katı' çalışmaların üzerine koruyucu bir cam yerleştirilmiştir.[62]

İç kapakta bir Boğaz manzarası yer almaktadır. Boğazın her iki yakasının kıyıları, surlar, boğaza akan bir ırmak, ağaçlar, dağlar, kıyıda çeşitli hayvanlar yer almaktadır. Dış kapaktaki başka bir deniz manzarasında ise, denizde yelkenliler ve saltanat kayıkları, çeşitli hayvanlar, atlı avcılar zengin bir kompozisyon oluşturmaktadır. Her iki resimde yer alan köşkler, kameriyeler Lâle Devri üslubundadır. Bu manzaranın İstanbul Boğazını, Anadolu ve Rumeli yakalarını tasvir ettiği tahmin edilmektedir.[63] Çekmecenin yan yüzlerinde oyma çiçekli vazo ve saksı motifleri yer almaktadır.

Tasvirlerde selvi ağaçları ve çiçekler katlı oyma tekniğinde renkli kâğıt ile hisarlar ve binalar beyaz kâğıt ile çalışılmış, yer yer altın ve boya kullanılarak fırça ile üzeri bezenmiştir. Atların üzerindeki eyerler ve kalyonların üzerindeki bezemelerde 2-3 kata varan yer yer altın sıvama kâğıt ile çalışılmıştır. İncecik çimenler ve otların aralarında 1mm'ye varan incelikte mineler, 3mm boyunda ördekler, 5 mm boyunda kuğular, 5-6 mm boyunda av hayvanları, 1-1.5 cm ebadında atlarla çok zarif bir görünüm sağlamaktadır.

Çekmecenin dış yüzeyinde manzaranın etrafındaki dört taraftaki bördürde (uzun kenar: 1.7x32 cm, kısa kenar: 1.7x14 cm) bordo zemin üzerinde çift iplik altın kâğıttan rûmî birbirinin üzerine bindirilerek yapıştırılmış ve aralardaki çeşitli katlı çiçeklerin uç kısımları zemine yapıştırılmadan bırakılarak üç boyut etkisi güçlendirilmiştir.

Çekmecenin yan kenarlarında çiçekli vazo ve meyve tabakları resmedilmiştir. Vazo, güller ve karanfiller katlı teknikle çalışılmıştır. Tek kat kâğıttan çalışılan meyvelerde kâğıt içten bombelendirilerek yuvarlak hacimli bir görünüm verilmiştir.

---

[62] Vildan Çetintaş, "Eyüplü Bir Sanatçı: Tarihi ve Sanatıyla Derviş Hasan Eyyûbî", *5. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2001,* Eyüp Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2002, s. 78.

[63] Günsel Renda, "Nakkaşların Fırçasından Boğaziçi", *P Dünya Sanatı Dergisi*, sy. 19, Güz 2000, s. 94.

Bu çalışmada hem geleneksel minyatür sanatının detaycılığı hem perspektif yaklaşımı, hem de katlı katı' tekniği bir araya getirilmiştir. Bu sebeplerden dolayı Türk sanatı açısından önemli bir örnektir.[64]

TSM'deki ikinci bir yazı çekmecesinin bütün yüzleri oyma İstanbul manzaraları ile bezenmiştir (TSMK CY447). Ayrıca yanlardaki boğaz manzaralarının her iki tarafında oyma çiçekli vazo motifleri bulunmaktadır. Üst kapakta Sarayburnu, Kız Kulesi, Harem kıyıları, Selimiye Câmiî, Topkapı Sarayı ve denizde yelkenliler tasvir edilmektedir. İç kapakta tersaneler, Kaptan Paşa Sarayı ve çeşitli hayvanlar yer alır.

Bu çekmecede dikkat çeken kâğıdın yanı sıra duvarlarda ve yan kenarlardaki vazolarda fildişi gibi farklı bir malzemeden yararlanılmış olmasıdır. Fildişi vazonun üzerindeki bezemeler ise kâğıttan çalışılmıştır. Ağaçlarda ve zeminde doğal bitkisel malzemeler kullanılmıştır. Malzemeler ve teknikler farklı olsa da minyatür tarzı detaylı bir çalışmadır.[65] Çekmecenin 3. Selim döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir.

TSMK'deki bir başka yazı çekmecesinin iç dış ve bütün yüzeylerindeki manzara kompozisyonları bütünüyle katı' tekniği ile bezenmiştir (TSMK CY455). Üst kapakta Sarayburnu, Harem, Haydarpaşa ve Kadıköy kıyıları, Topkapı Sarayı, Selimiye Câmiî, kadırgalar, yelkenliler ve kayıklar yer alır.

İç kapakta bir Haliç manzarası, kıyı boyunca tekneler, Kaptan Paşa Sarayı işlenmiştir. Yapıların üzerinde ince detaylar yer alır. Bu manzarada yer alan Kaptan Paşa Sarayı ve arka yüzde yer alan Kâğıthâne Sarayı, bu çekmecenin 2. Mahmud döneminde 1820-1830 yılları arasında yapıldığı hakkında bilgi vermektedir.[66]

Manzarada yer alan selviler yalın kat kâğıt ile çalışılmış ve kâğıdın üzerine kuru ot ve bitkisel malzemeler yapıştırılmıştır. Diğer ağaçlar, çalılar ve zemin ve kayaların üzerinde de aynı malzemeler kullanılmıştır.

[64] Günsel Renda, agm, s. 2.

[65] Aynı makale, s. 3.

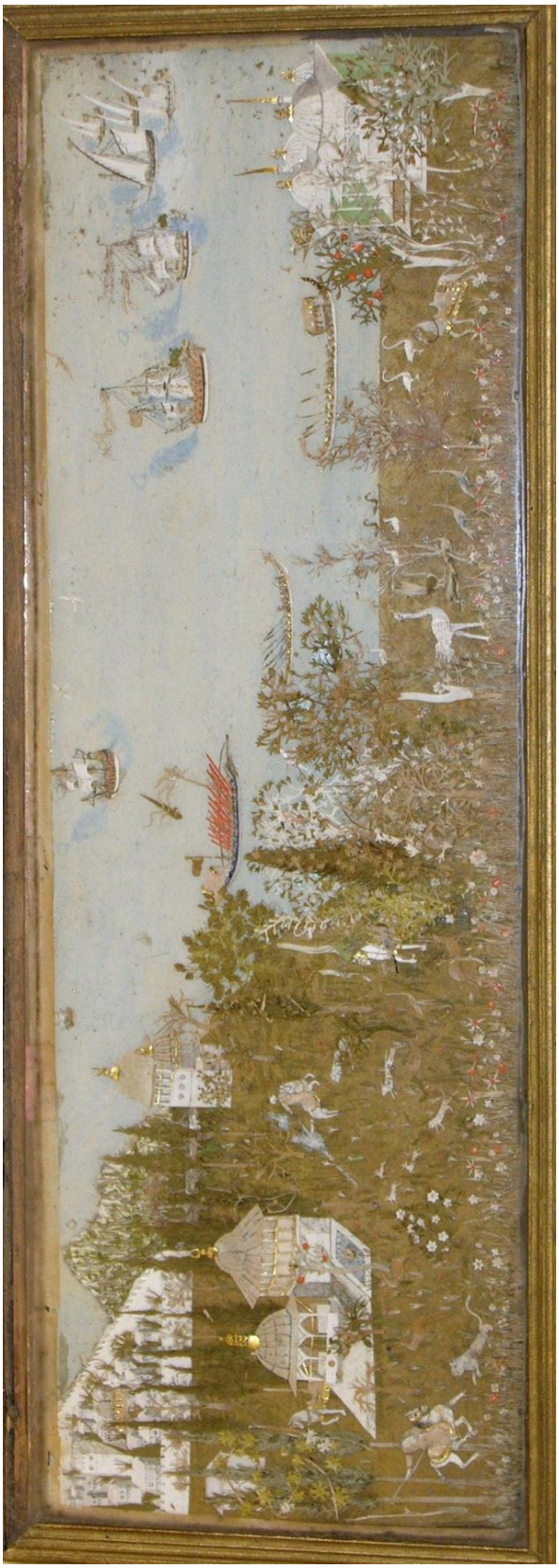
[66] Aynı makale, s. 4.

F. 3.37 TSMK CY463, Derviş Hasan Eyyûbî, Katı' tekniği ile bezenmiş yazı çekmecesi, 13x37.5x18.5, 1720 dolayları

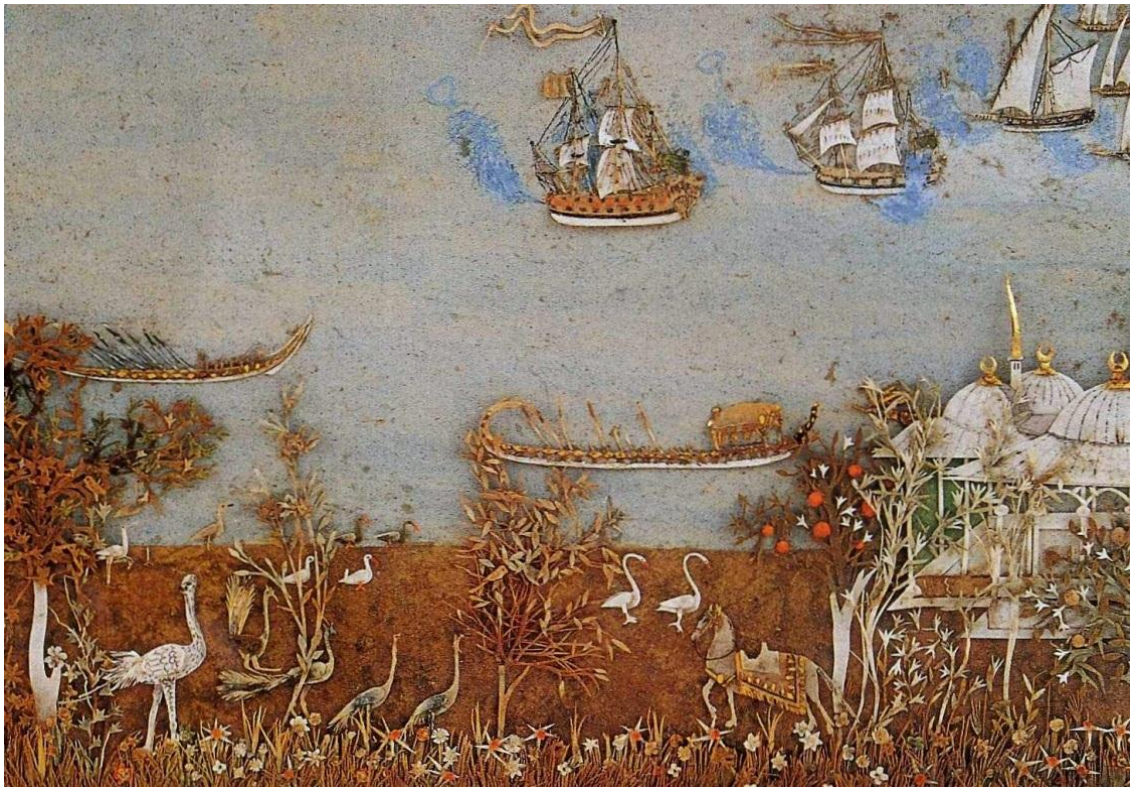
F. 3.38 TSMK CY463, Derviş Hasan Eyyûbî, Katı' tekniği ile bezenmiş yazı çekmecesi, İç kapak ve ön yüzde katı' manzara, 13x37.5x18.5 cm, 1720 dolayları

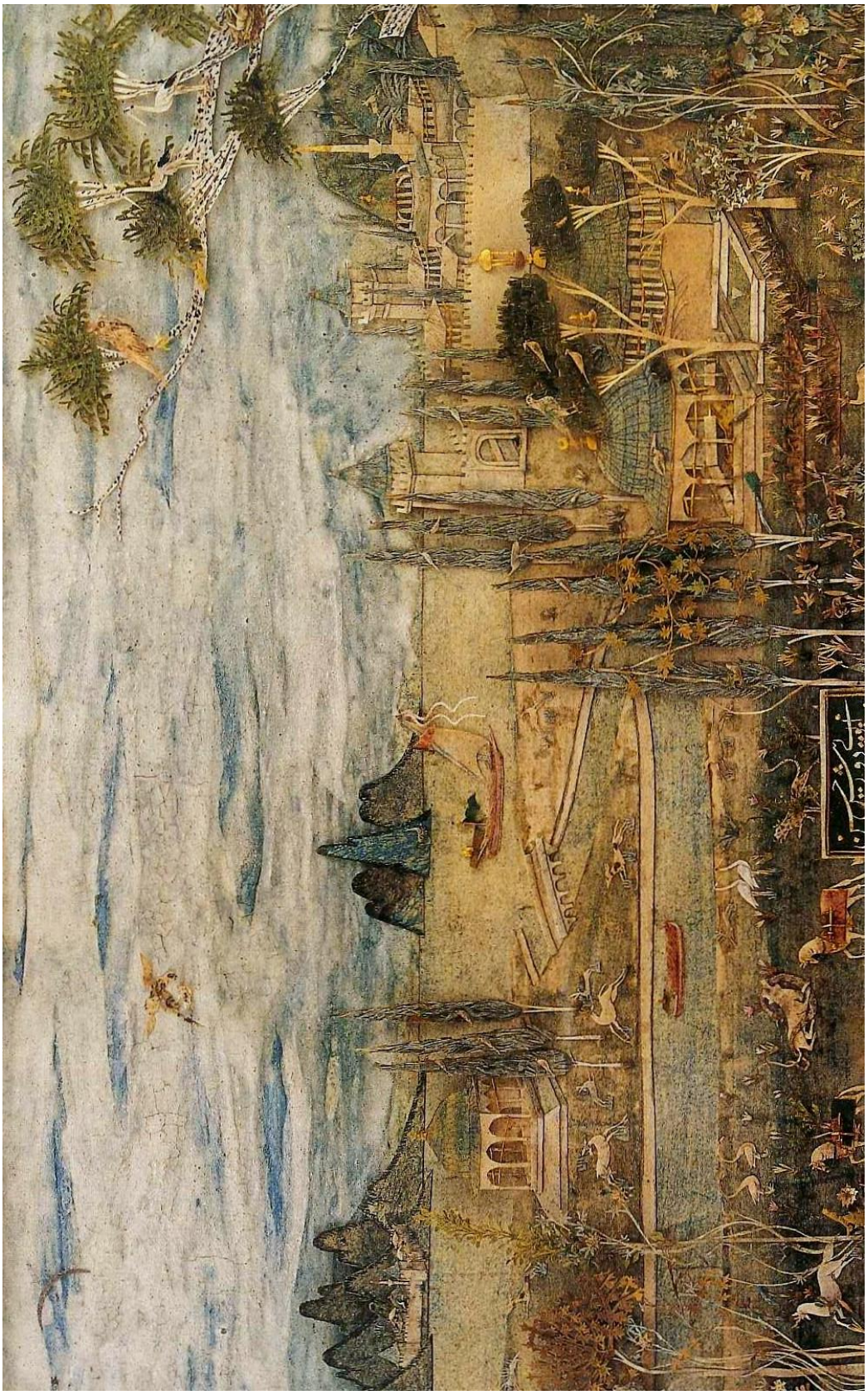
F. 3.39 TSMK CY463, Derviş Hasan Eyyûbî, Üst kapaktaki katı' manzara, Rumeli kıyıları, 9.5x28.5 cm

F. 3.40 TSMK CY463, Üst kapak detayı, Av köşkü, avcı ve av hayvanları

F. 3.41 TSMK CY463, Üst kapak detayı, Sahil köşkü, hayvanlar ve yelkenliler

F. 3.42 TSMK CY463, İç kapakta Anadolu kıyıları detayı.

F. 3.43 TSMK CY455, Katı' bezemeli yazı çekmecesi, İç kapakta katı' manzara, 2. Mahmud dönemi, 1820-1830 dolayları

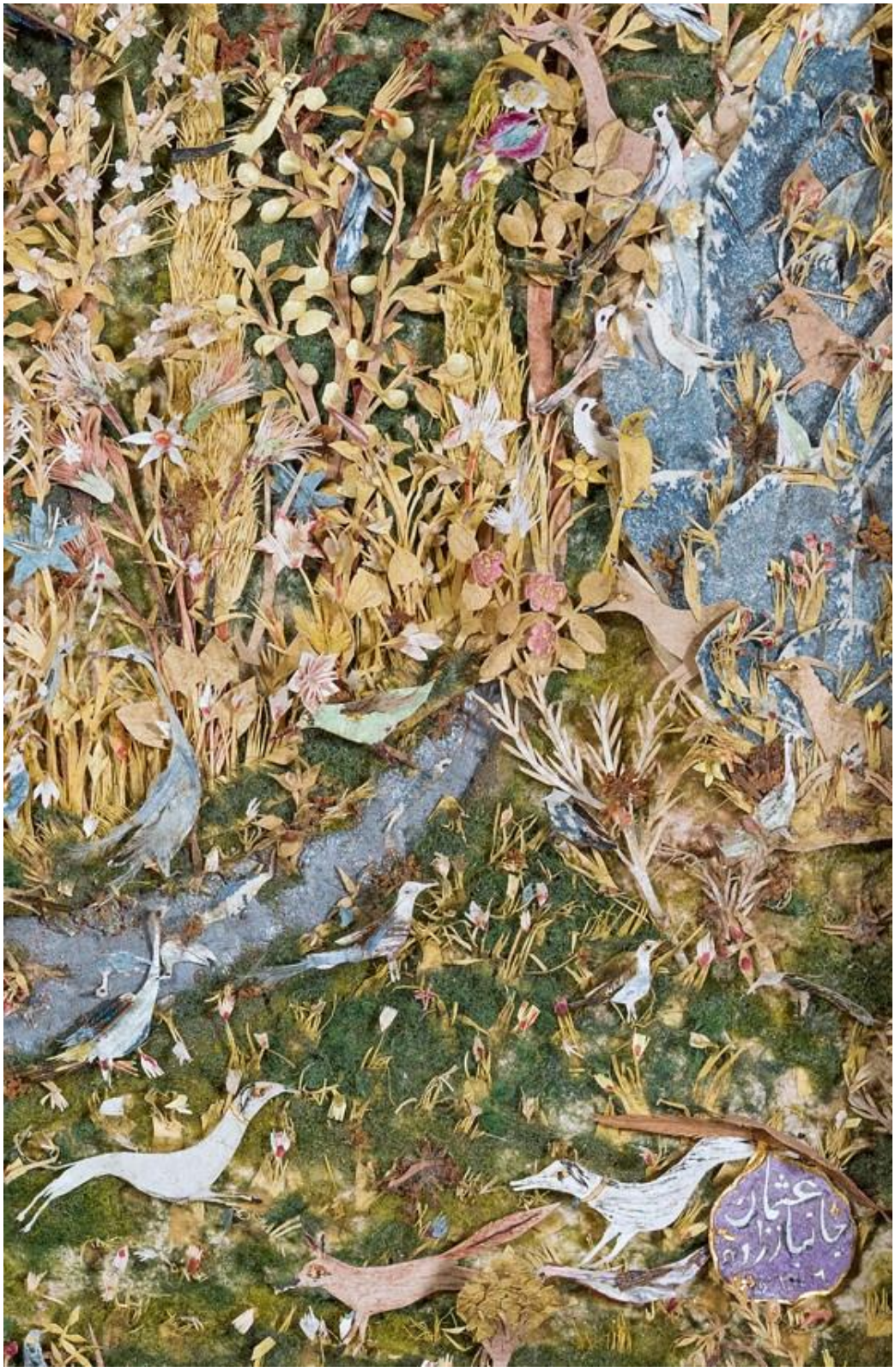
TSMK H1924 no'da kayıtlı diğer bir katı' eser ise 1723 tarihli 12x17 cm ebadlarında karton bir kutu içerisindeki Cambazzâde Osman'a ait bir manzara çalışmasıdır. Kutunun yüksekliği 2 cm'dir ve üzerinde karton bir kapağı vardır. Bu manzarada ortada gümüş rengi bir dere, derenin içinde balıklar, ördekler ve çeşitli hayvanlar yer alır. Üst üste bindirilerek çalışılmış sık çeşitli ağaçlar, çok sayıda selvi ağacı, kır çiçekleri ve katlı çiçekler yer almaktadır. Ebru, renkli ve beyaz kâğıtların yanısıra kuşlarda gerçek kuş tüyü kullanılmıştır. Birçok ince detay içeren eser, Türk Katı' sanatının en önemli örneklerindendir.

F. 3.44 TSMK CY447, Yazı çekmecesı, İç kapakta katı' manzara, 3. Selim dönemi

F. 3.45 TSMK H1924, Cambazzâde Osman. Kapaklı karton kutu içinde
katı' orman manzarası, 12x17 cm, 1724

F. 3.46 TSMK H1924, Cambazzâde Osman, Detay 1724

4. KULLANILAN ÂLET VE MALZEMELER

4.1. ÂLETLER

4.1.1. Kâğıt Makası

Eskiden büyük tabakalar halinde satılan kâğıtları istenilen boyda kesmek için kullanılan, genellikle uzun ağızlı makaslardır. Körelmemesi için kâğıttan başka bir malzemenin kesilmesinde kullanılmaz. Malzeme olarak genellikle demirden, tutma yeri ise, sarı madenden yapılmıştır. Osmanlı kâğıt makaslarının çoğu sanat değeri taşımaktadır. Altın, gümüş veya sarı maden ile üzerine motif veya çoğu kez "*Yâ Fettah*" kakmalı veya mine ile işlenmiş çok nadide modelli kâğıt makasları mevcuttur.

F. 4.1 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol., Kâğıt makası ve kalemtraş örnekleri, 19. yy

F. 4.2 Houston Museum of Fine Arts, Çeşitli model ve ebatlarda Osmanlı kâğıt makası örnekleri

Bazı makasların üzerinde onu yapan ustanın adı oyulmuştur. Makasın şekli ve ebadı kullanılış şekline göre değişir. Osmanlı makasları İstanbul, Sivas, Foça, Bosna, Prizren ve Şam'da imal edilmiştir.

Günümüzde kâğıt oymacılığında küçük boylarda yapılmış hassas makaslar kullanılmaktadır. Düz kesimler için ucu düz, kavisli kesimler için ise *kıvrık uçlu* makaslar kullanışlıdır. *Kıvrık uçlu* makaslar, eğik ağız yapısı sayesinde kavisli kesimleri düzgün ve pürüzsüz kesmekte kullanılmaktadır. Kıvrık makaslar sivri ve kısa ağız yapısı ile en dar uçlara girerek ve hassas kesim rahatlığı sağlamaktadır. En küçük boy makasların uç kısmı 1-1.5 cm, boyları ise 9-10 cm civarındadır. En kalitelileri paslanmaz çelik, nikel ve titanyumdan yapılanlarıdır. Bu tarz makaslar cerrâhi alanda ve tekstilde de kullanılmaktadır.

F. 4.3 Türkpetrol Vakfı ve SSM Hat Koleksiyonu, Sapları farklı malzemelerden yapılmış değişik boylarda kalemtraşlar ve altın kakmalı kâğıt makasları

4.1.2. Kalemtıraş

Kalemtıraş uzun saplı bıçak şeklinde özel bir kesici âlettir. Kullanılış amacına göre farklı çeşitleri vardır. Genellikle 9-25 cm aralığında çeşitli boyları mevcuttur. Kesici uçlarının 2 cm'e kadar küçük olan boyları da mevcuttur. Kalemtıraşın kesici kısmı çelikten yapılmıştır. Sırt tarafı ve sapları pirinç, bakır, gümüş altın gibi değerli madenlerle ve kıymetli taşlarla bezenmiş olan çeşitleri de vardır. Ayrıca saplarının içinde "yavru" denilen küçük boylarının bulunduğu iç içe geçmiş olan cinsleri de bulunmaktadır.

Kalemtıraşların boy, model, malzeme ve formlarındaki farklılıklar kullanım amaçlarına göre değişmektedir. Hattatlar, mücellitler ve oymacıların kullandığı temel âletlerdendir.

F. 4.4 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol. kalemtraş örnekleri, 19. yy

F. 4.5 N. David Halili Kol., Kâğıt makası ve kalemtıraştan oluşan takım

4.1.3. Nevregân

Mücellitlerin mukavva ve deri oymakta kullandıkları âlete nevregân[67] (veya nevrekân) denir. Ağzı keskin ve eğri olan bu bıçağın ucuyla katı' da yapıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Çeşitli boyları ve modelleri vardır.

F. 4.6 1972 İstanbul yapımı nevregân, Metin Özlen[68] koleksiyonu (boyu 18 cm, sapı gürgen ağacı).

F. 4.7 1990 yılı Bursa yapımı düz nevregân, Metin Özlen koleksiyonu (boyu 13 cm, sapı keçiboynuzu).

Günümüzde ise kretuar veya sanat bıçağı adı verilen kesici aletler kullanılmaktadır. Çok keskin ince, üçgen biçimli bir uçun kalem gövdesine benzeyen bir sapın üzerine yerleştirilmesinden oluşmuş kesici bir âlettir. Farklı uzunlukta ve şekillerde uç çeşitleri bulunmaktadır. Kesici uç kısmı en kısa 4 mm'ye kadar olan boyları bulunmaktadır. Çok amaçlı alarak farklı sanat dallarında kullanılmaktadır. Ucu belli bir süre kullanımdan sonra körelince atılır ve yerine yeni yedek uç takılır.

Küçük parçalar ve ince detaylar içeren katı' çalışmalarda kretuardan daha ince ve kısa bir ağız yapısına sahip olan *bisturi* (neşter) hassas kesimler için kullanılabilir. Bisturi, tıp alanda kullanılan tek kullanımlık veya ucu değişebilen ince cerrah bıçağıdır. Küçük kâğıt liflerini almak ve tashih için idealdir. Kretuar ve *bisturi* uçları karbon çelikten yapılır; kaliteli ve pürüzsüz bir kesim sağlar.

---

[67] Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* MEB Yay., İstanbul 1971, c. 2, s. 686. Gülbün Mesara'nın, *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı: Katı'* adlı kitabında (İş Ban. Kültür Yay. Ankara 1998, s. 51) "nevregen" olarak geçmektedir.

[68] Sayın Metin Özlen UNESCO tarafından 2010 yılında "Yaşayan Kültür Hazinesi" ilân edilen en önemli gölge oyunu ustalarımızdandır. Eserleri British Museum, Royal Scottish Museum, İran İslâm Eserleri Müzesi, Chicago Sanat Müzesi ve yurt içi ve yurt dışında daha birçok önemli müze, arşiv ve özel koleksiyona dâhil edilmiştir. Eserlerinin yanısıra deri karagöz tasvirlerinin yapımında kullandığı nevregân da, diğer orijinal âlet ve malzemeler ile birlikte British Museum koleksiyonundadır.

F. 4.8 Nevregân tutuş pozisyonu. Keskin olan ince uç kısım ile kesilirken üstten parmakla bastırılır.

F. 4.9 İslâm Seçen'e ait hocası Emin Barın'ın tarifi ile çelikten yontarak yaptığı deri oymak için kullandığı kesici uçlar

4.1.4. Kesme Altlığı

Katı' sanatında hat sanatındaki yazı altlığına benzer bir kesme altlığı kullanıldığı açıktır. Ancak günümüze ulaşmış bir örneğini görmek mümkün olamamıştır. Günümüzde *kesim tablası* veya *mat* adı verilen altlıklar kullanılmaktadır. Kesim tablası oyma işleminde kâğıdı keserken rahat ve güvenli bir zemin oluşturur. Bıçağın körelmeden kâğıdı kesmesini sağlar ve zemini korur. Esnek plastik

malzemeden yapıldığı için kesiklere karşı dayanıklıdır. Genellikle kauçuk veya vinilden yapılır. A2, A3, A4 ve A5 gibi çeşitli ebatları bulunmaktadır.

F. 4.10 Günümüz katı'cılığında kullanılmakta olan bisturi, kretuar, cımbız çeşitleri, mühre, kıvrık uçlu makaslar ve yedek kretuar uçları

4.1.5. Mühre

Kâğıda âharı iyice sabitlemek ve kâğıdın yüzeyindeki pürüzleri gidermek için kullanılır. Kâğıt mühreleri üç çeşittir: *Çakmak mühre,* ağaçtan yapılmış merdane biçimindeki mühredir Bu taş Süleymâniye taşı, yeşim veya akikten imâl edilebilir. *Cam mühre,* yumurta büyüklüğünde ve şeklinde camdan yapılmış olan mühredir. *Böcek mühre,* deniz böceklerinin kabuklarından yapılır.

Altın parlatmak için kullanılan mührelere ise *zer mühre* denir. Bunların uç kısmı akikten yapılmıştır. Ucu sivri, yassı ve kıvrık olan çeşitli şekilleri vardır. Mühreleme işleminin mühre tahtası veya ıhlamur ağacı üzerinde yapılması tercih edilir. Veya pratik olarak bir mukavva üzerinde de uygulanabilir.

Katı' sanatında simetrik oymalarda katlanmış olan kâğıdın kat çizgisini gidermek için de mühreden yararlanılır. Ayrıca kesilen oymalarda makasın motif kenarlarında bıraktığı izleri gidermek için de mühre kullanmaktayız.

Mühre; doğrudan kullanılabileceği gibi parlak görüntü istemiyorsak, oymanın üzerine yerleştireceğimiz bir eskiz kâğıdı üzerinden de uygulanabilir. Ayrıca, zemine veya kesilen motife sürülen altını parlatmakta kullanılır.

Uyguladığımız alanın veya kesilen motifin büyüklüğüne göre farklı şekillerde ve büyüklüklerde mühre çeşitlerine ihtiyaç vardır.

F. 4.11 Günümüz katı'cılığında kullanılmakta olan makas, kretuar ve bisturiler

4.1.6. Cımbız

Katı' sanatında kesilen parçaların yıpranmaması için cımbız dediğimiz küçük bir maşayla tutmak gerekir. Aksi halde elle tutulan küçük parçalar kolayca nemlenip deforme olabilir veya kâğıdı tutan parmaklar kâğıt oyma üzerinde yağ, iz ve leke bırakabilir. Ucu ince ve hassas pul cımbızları bu iş için idealdir. Yapıştırma işleminde de aynı şekilde cımbız hızlı ve düzgün bir çalışma sağlar.

4.2. MALZEMELER

4.2.1. Kâğıt

Kâğıdın M.S. 2. yüzyılda Çin'de icad edildiği kabul edilmektedir. 5. yüzyıldan itibaren Çin'de yaygın olarak kullanılmaya başlanmış, buradan bütün Orta Asya'ya yayılmıştır. 9. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da hem yazı malzemesi hem kâğıt para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bağdat'ta ilk kâğıt fabrikası 794 yılında kurulmuştur. 10. yüzyılda İslâm coğrafyasına giren kâğıt vasıtasıyla Doğu'da Kur'anlar, dua kitapları, bilimsel ve edebî kitaplara ilgi artmıştır.

Asya'dan İslâm ülkelerine gelen kâğıt, 12. yüzyıldan itibaren Müslümanlar vasıtasıyla tüm Akdeniz bölgesine, İspanya'ya ve sonra İtalya'ya ulaşarak kâğıt kullanımı yaygınlaşmıştır. Kâğıdın günlük hayata yazı malzemesi olarak girmesiyle Avrupa'da kitap üretimi hızla artmış, bu dönemde çok önemli sanat değeri yüksek el yazması kitaplar meydana getirilmiştir.

15. yüzyılda Almanya'da ilk kitabın basılmasının ardından matbaa hızla gelişmiştir. El yazması eserlere ve kitap sanatlarıyla ilgili sanatkârlara rağbet azalmıştır Aynı dönemde Osmanlılar'da kitap sanatları hızını kaybetmemiştir. Osmanlı'da matbaa 1726 yılında, Avrupa'da matbaanın günlük hayata girmesinden ancak 271 yıl sonra yayım hayatına girmiştir.

17. yüzyıla kadar kâğıt tamamen doğal malzemelerden kimyasal katkı içermeyen maddelerle yapıldığı için, o dönemde üretilen eserler sağlam ve dayanıklı olmuşlardır; fazla tahribat oluşmamıştır. 18 ve 19. yüzyıllarda ise kalitesiz malzeme ve kimyasal katkılardan dolayı bu kâğıtlardan üretilen eserler kısa sürede eski eserlere nazaran daha fazla tahrifat oluşmuştur.

Osmanlılar üç şekilde kâğıt temin etmişlerdir; doğudan getirilen, batıdan getirilen ve yerli kâğıtlar. Doğudan getirilen çok çeşitli cinslerdeki kâğıtların bazıları şöyledir; *Âbadî kâğıt, Devletâbâdî kâğıt, Hatâyî kâğıt, Hindî kâğıt, Haşebî kâğıt, Harîrî Semerkandî kâğıt, Bağdâdî kâğıt, Dımışkî kâğıt* ve *Semerkandî kâğıt* gibi isimlerle anılan ve İran, Suriye ve Hindistan'dan getirilen kâğıtlardır.

Batıdan getirilen en kaliteli kâğıtlar Venedik başta olmak üzere İtalya'dan getirilen *Flemenk* kâğıtları olmuştur. Bu kâğıtların menşei üstlerindeki filigranlardan anlaşılmaktadır. Bu filigranlar; çapa, terazi, taç, üzüm salkımı, melek, haç, çeşitli harfler, balık, kartal, yıldız, ok-yay, çiçek, dağ, horoz ve hilâl gibi çok çeşitli şekillerdir. Batıdan gelen kâğıtlar Osmanlılarda sevilerek kullanılan kâğıtlar arasındadır.

Batı kaynaklı kâğıtlara özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha fazla rastlanmaktadır. Bu kâğıtların kullanımı 15 ve 16. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır. 17.

yüzyılın ikinci yarısından sonra Fransız kâğıt üretimi artınca daha çok Fransız kâğıtları kullanılmıştır.

İslâm kültüründe yazı kâğıtlarının süslenmesi ile ilgili birçok teknik geliştirilmiştir; ebrulu, benekli, resimli kâğıtlar gibi. Eskiden kâğıt, doğrudan kullanılabilecek kalitede imal edilemediğinden, kullanmadan önce bazı işlemlere tâbi tutulurdu. Çoğunlukla beyaz renkte olan kâğıt, gözü yormaması için istenilen renge boyanır; ardından cilâlanması için âharlanır ve pürüzlerin giderilmesi için mührelenirdi. Günümüzde de bu geleneksel yöntemler kullanılmaktadır.

F. 4.12 Hazır fantezi kâğıtlardan örnekler

Kâğıt boyamada daldırma (banyo) ve sürme yöntemleri en sık kullanılan klasik yöntemlerdir. Daldırma yönteminde kâğıdın tamamı renkli suya daldırılır ve boyanır. Sürme yönteminde fırça yardımıyla kâğıdın sadece yüzeyi boyanır. Renklendirmede doğal boyalar tercih edilir. Doğal boyalar ise renk veren bitkisel maddelerden elde edilir. Meselâ; çay, soğan kabuğu, ceviz kabuğu, ayva yaprağı, badem yaprağı ve gelincik çiçeği gibi. Ayrıca boyalı suyun içine koruyucu amaçlı sirke ve güzel kokması amacıyla da gül suyu ilâve edilebilir. Kâğıt boyamada ayrıca akrilik ve benzeri türde su bazlı boyalar da kullanılabilir.

F. 4.13 Ebru kâğıtlarından örnekler

F. 4.14 Çeşitli tekniklerde boyanmış kâğıtlar

4.2.2. Nişasta Muhallebisi

Buğday nişastasından elde edilen yapıştırma maddesidir. Hazırlaması pratik ve maliyeti düşük olduğu için tercih edilen geleneksel bir yöntemdir. Pelte kıvamında olduğu için fırça ile sürülerek kullanılmaya elverişlidir.

Hazırlama Şekli: Bir cezvede 1 kahve fincanı su ile 1 çay kaşığı buğday nişastası aralıksız karıştırılarak kısık ateşte pişirilir. Muhallebi kaşıktan akmayacak bir bulamaç haline gelene kadar 1-2 dakika devam edilir. Ekşimesini önlemek için, içine bir mercimek miktarı şap atılır, karıştırılır. Üzeri örtülerek soğumaya bırakılır. Böylece üzeri kabuk bağlamaz. Yapıştırma işleminin sağlıklı olması için muhallebinin pürüzsüz olması gerekir. Eğer pürüz oluşmuş ise, muhallebi ince bir tülbentten süzülür.

Yapıştırma işleminde kullanılan fırçaların kesik uçlu, samur veya kaliteli sentetik fırçalar olması tercih edilir. Fırçaların çok sert olmaması gerekir; aksi halde muhallebi sürülen zemin nemden yumuşayacağı için kolayca zedelenebilir.

4.2.3. Altın ve Boyalar

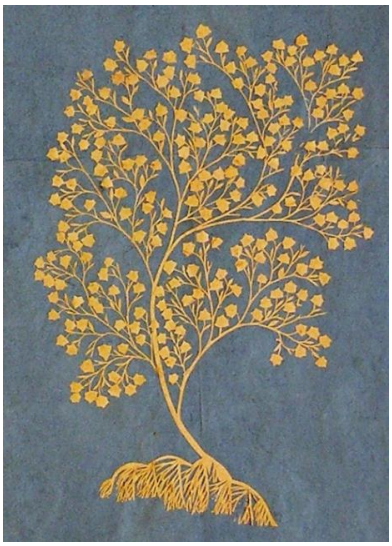
Arapça'da "zeheb" kelimesinin karşılığı olan altın, kitap sanatlarının temel malzemelerinden biridir. Katı' sanatında altın kâğıt özellikle hat oymalarda sıkça kullanılmıştır. Altın kâğıtlar, altının bütün zemine fırça ile sürülerek sıvanmasıyla, varak altın yapıştırarak veya kâğıda zerefşan yaparak kullanılmıştır. Oymaların kenarlarına altın tahrir çekmek de sıkça uygulanmıştır.

Renkli katı'larda kullanılan kâğıtlar ise, tezhipte kullanılan toprak ya da doğal malzemeden elde edilmiş boyalar, guaj veya akrilik gibi çeşitli türde boyalar olabilir.

5. UYGULAMA TEKNİKLERİ

5.1. TEK KAT OYMA

Tek kat oyma, tek bir parça kâğıdın kesilerek zemine yapıştırılmasıdır. Üzerinde ayrıca bir kat yer almaz. Üzerinde ayrıca bir kat yer almaz. Bu tarz oymalar her dönemde, hem incelik gerektiren hem de sade çalışmalarda çok çeşitli şekillerde uygulanmıştır. 15. yüzyıl örneklerinden TSMK H2153 no'lu albümde yer alan yalın kat oymalar, zengin kompozisyonlu motiflerin başarıyla uygulandığı örneklerdir.

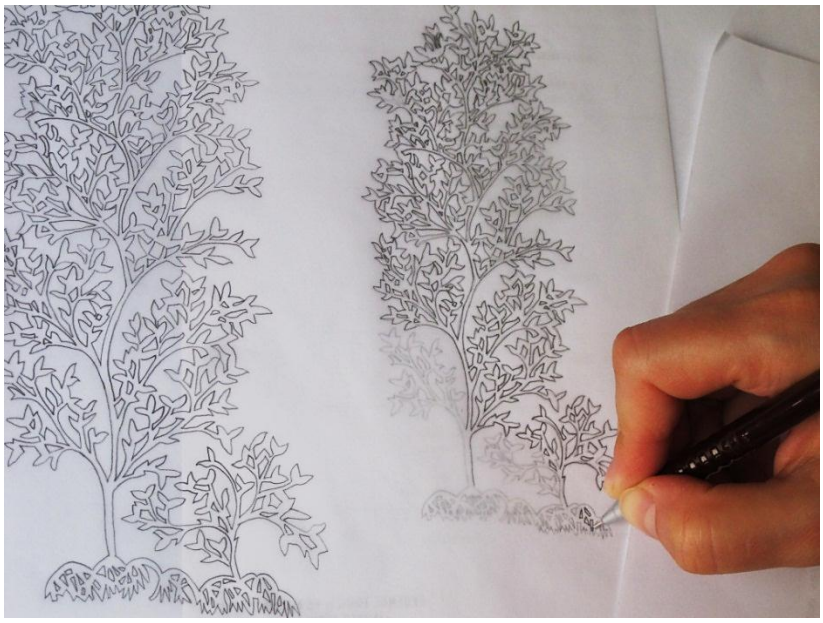

F. 5.1 TSMK H2153,
Tek kat oyma ağaç

Düz renkte tek parça kâğıt ile yapılan bu çalışmalardan başka, yazma eserler ve albümlerin kenar süslemeleri örneklerinde olduğu gibi daha farklı tek kat oyma uygulamaları mevcuttur. Bu tür örneklerde hatayîler, çiçek motifleri, yaprak, dal ve saplar gibi motifi oluşturan parçalar ayrı parçalar halinde altın ve renkli kâğıtlardan kesilip birbirlerine tam temas edecek veya hafifçe üst üste binecek şekilde yapıştırılmıştır. 17. yüzyıla ait BnF Od. 26 no'da kayıtlı albümün içinde yer alan oymalar bu tarz çalışmalara örnektir.

Kâğıt oymacılığında önemli bir yer tutan oyma hatlar da yalın kat çalışmalardır. Bu tarz oymalarda yazının istifine göre birbiri ile bağlantılı olan harfler birarada diğer parçalar ayrı ayrı kesilir. Bazen birbiri ile bağlantılı olmayan harflerin birbirini tutması amacıyla birleştirildiği de görülür. Bunlar yalın kat ancak, birçok parçadan meydana gelen çalışmalardır. Çoğunluğu erkek oyma olmakla birlikte, hat çalışmalarında ve diğer bezemelerde tek kat dişi oymalar veya Bursalı Fahrî'nin eserlerinde olduğu gibi araları bitkisel motiflerle bezeli çeşitli dişi oyma hat çalışmaları da mevcuttur.

19. yüzyıldan itibaren levhalarda, çoğunlukla desen ve yazının tek parça ve yalın kat çalışıldığı örnekler yaygındır. Bu tür örneklerde Osman Rıfkı çalışmalarında olduğu gibi yazı geometrik desen içine yerleştirilir ve tek parça halinde çalışılır. Daha detaylı levha çalışmalarında ise, yazı ve motifler ayrı parçalar halinde çalışılmıştır.

F. 5.2 Tek kat oyma desen çizimi

Desenin tamamı ince uçlu, yumuşak bir kurşun kalemle eskiz kâğıdına çizilir.

F. 5.3 Tek kat oyma kesilecek kâğıda desen geçirme

Eskiz kâğıdı ters çevrilerek mühre yardımıyla, kesilecek kâğıdın ters yüzüne desen geçirilir.

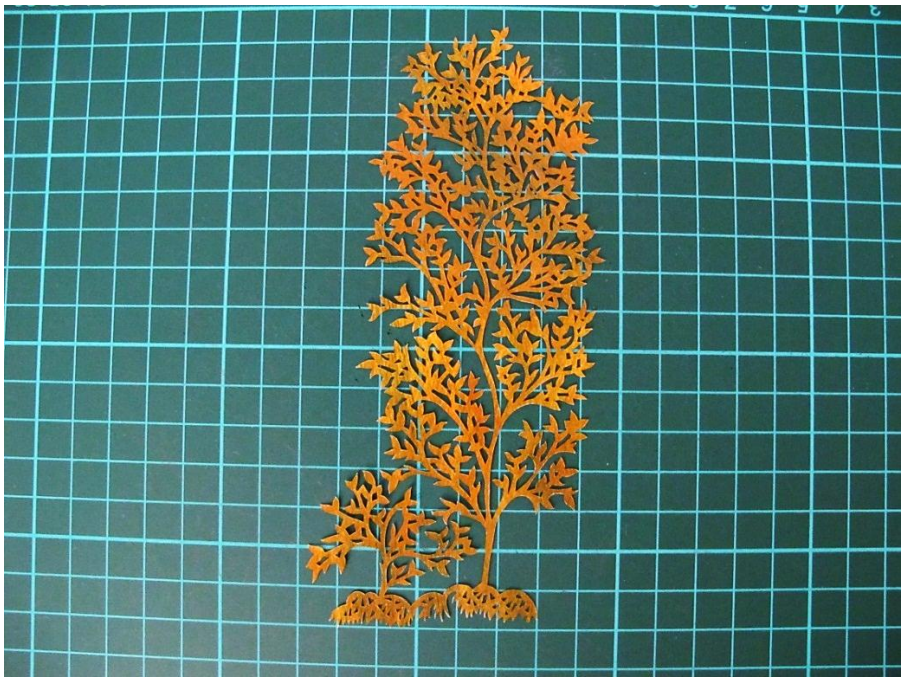
F. 5.4 Kretuar ile desen aralarındaki küçük alanları oyma

Desen geçirildikten sonra gerekirse üzerinden tekrar kurşun kalem ile çizilir ve kesme işlemine geçilir. Kolaylık açısından önce desen aralarındaki küçük alanlar kesilir.

F. 5.5 Geniş alanlar ve dış kenarın kesimi

Daha sonra desen aralarındaki geniş alanlar kesilir. İç kısımlar tamamlandıktan sonra en son olarak desenin dış kenarları kesilir ve motif kâğıttan tamamen çıkartılır.

F. 5.6 Kesimi tamamlanan erkek oyma ağaç motifi

Çıkan motif düzelmesi için mührelenir. Detaylı ve büyük motifler ayrıca kalın bir kitabın içinde bir süre bekletilerek forma girmesi sağlanır.

F. 5.7 Zeminde oymanın yapıştırılacağı yerin kurşun kalemle işaretlenmesi

Kesilen motifin yapıştırılacak zemindeki yeri belirlemek için kurşun kalemle noktalar halinde küçük işaretler konur. Daha büyük motiflerde ise desenin ana hatları zemine çizilir.

F. 5.8 İşaretli alana muhallebi sürülmesi ve yapıştırma aşaması

Belirlenen noktaların içindeki alana ucu küt bir fırça yardımı ile ince bir tabaka halinde muhallebi sürülür. Oyma belirlenen yere yerleştirilir. Gerekli yerlere tekrar ilâve muhallebi sürülür.

F. 5.9 Yapışması tamamlanan oymanın kurumaya bırakılması

Oymanın üzerine kalın bir kâğıt kapatılır ve bastırılır. Böylece oyma yerine tam yapışır ve muhallebinin fazlası kâğıda geçer. Isı kaynağından uzak bir ortamda kurumaya bırakılır.

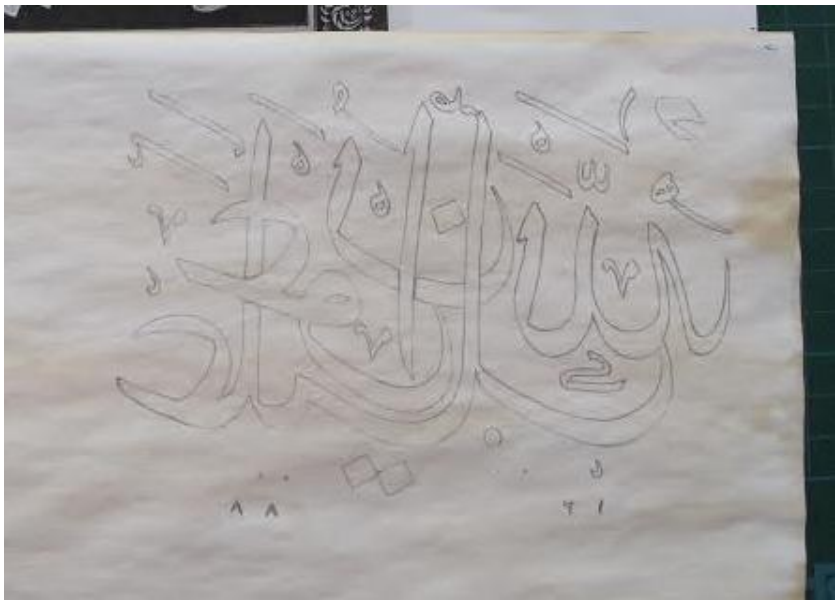
F. 5.10 Hat Kalıbı: Sultan Vahideddin, "*Aleyke Avnullah* (Allah'ın yardımı senin üzerine olsun)", 1872

Oymak için kullanılacak hat kalıbı belirlenir.

F. 5.11 Yazı kalıbının eskize geçirilmesi

Yazı kalıbı eskiz kâğıdına geçirilir.

F. 5.12 Kâğıdın arka yüzü

Oyulacak kâğıdın arkasına yazı kalıbı ters şekilde geçirilir.

F. 5.13 Kâğıdın arka yüzünden kretuar ile küçük parçaların kesilmesi

Kesmeye küçük parçalardan başlanır.

F. 5.14 Yuvarlak hatların makas ile kesilmesi

Daha sonra birbiri ile bağlantılı olan harfler kesilir.

F. 5.15 Yapıştırma aşaması

Zeminde hattın yapıştırılacağı yerler belirlenir. Yapıştırmaya büyük parça oymalardan başlanır. Her bir parçanın yapışmasının ardından kuru kalın bir kâğıt ile üzerine bastırılarak düzgün yapışması sağlanır.

F. 5.16 Küçük parçaların yapıştırılması

Büyük parçaların yapıştırılması tamamlandıktan sonra küçük parçalara geçilir.

F. 5.17 Yapıştırılması tamamlanan oyma

Yapıştırılması tamamlanan oyma kurumaya bırakılır. Gerekirse bir baskı altında bekletilir.

Türk Sanatında kompozisyon oluştururken sıkça simetriden yararlanılır. Katı' sanatında da tek katlı uygulamalarda bazen simetrik yorumlar karşımıza çıkar. Bu alanda en çok kullanılan simetrik motifler vazo, saksı, ibrik gibi eşyalar, buket, ağaç gibi bitkisel desenler ve tezhip desenleridir.

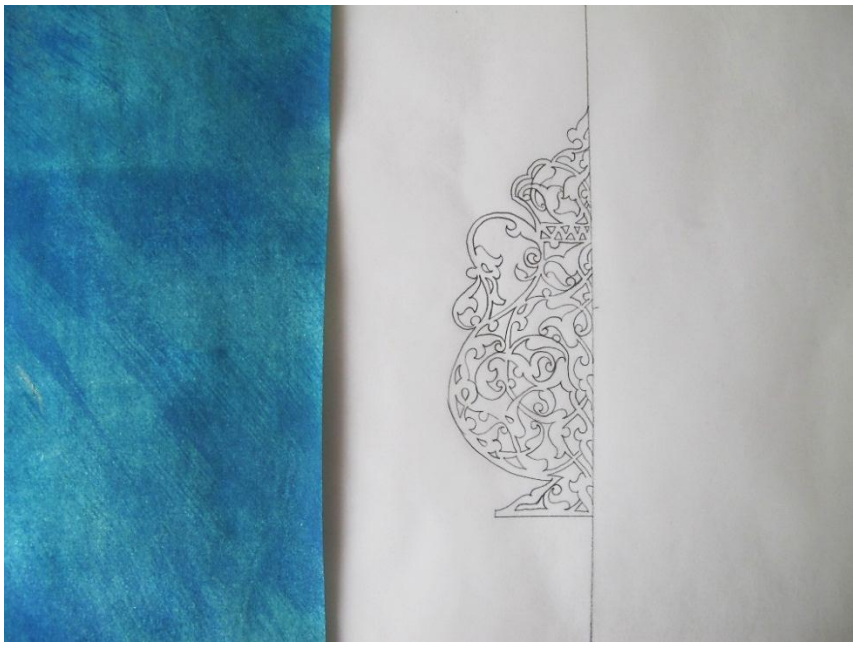

F. 5.18 BM 1974,0617,0.13, *Mundy Albümü,* Oyma vazo

Katı' sanatında simetrik motifler katlayarak kesmede kolaylık sağlar. Örneğin yarı simetrik (1/2 simetri) bir motifi ikiye katlayıp, yarısını keserek bir bütün parça elde edebiliriz. Burada ikiye katlanan kâğıdın katlama ve kesme aşamalarında kaydırılmamasına dikkat edilir. Kâğıdın orta kalınlıkta olması daha iyi sonuç verir. Simetrik motiflerde kalın kâğıtlar ile düzgün bir kesim sağlamak zordur. Çeyrek (1/4) simetrik motiflerde kâğıdı dörde katlamak kesmeyi zorlaştırdığından ve kayma ihtimali olduğundan tercih edilmez.

Simetrili kenar bezemelerin birbirini tekrar eden ulama desenlerinde kâğıt, desenin simetri ekseninden ikiye katlanarak kesilir. Simetrik olmayan tek bir yöne doğru kendini tekrar eden desenlerde kâğıt katlanarak kesilmez. İki kâğıt yüzleri aynı yöne bakacak şekilde üst üste kesilir ve ek yerleri belli olmayacak şekilde yapıştırılır.

Simetrik hat istifleri genellikle orta dikey eksenin her iki tarafı simetrik olan istiflerdir. Katı' levha örneklerinde bu tarz oyma örnekleri sıkça çalışılmıştır. Mevlevî sanatkârların levhalarında sikke motifi, destârlı veya dal sikke içine yerleştirilmiş hat ve bezeme kompozisyonları sıklıkla kullanılmıştır. Bu tarz çalışmalarda sikke veya destâr gibi simetrik olan kısımlar ayrı parçalar halinde çalışılarak diğer parçalarla bir araya getirilmiştir.

F. 5.19 ½ Simetrik desenin yarısının çizimi

1/2 simetrik desenlerde, desenin sadece yarısı çizilir. Kesilecek olan kâğıt ikiye katlanır ve kâğıdın katlanan kısmına desenin orta çizgisi yerleştirilir. Desenin yarısı kâğıda geçirilir.

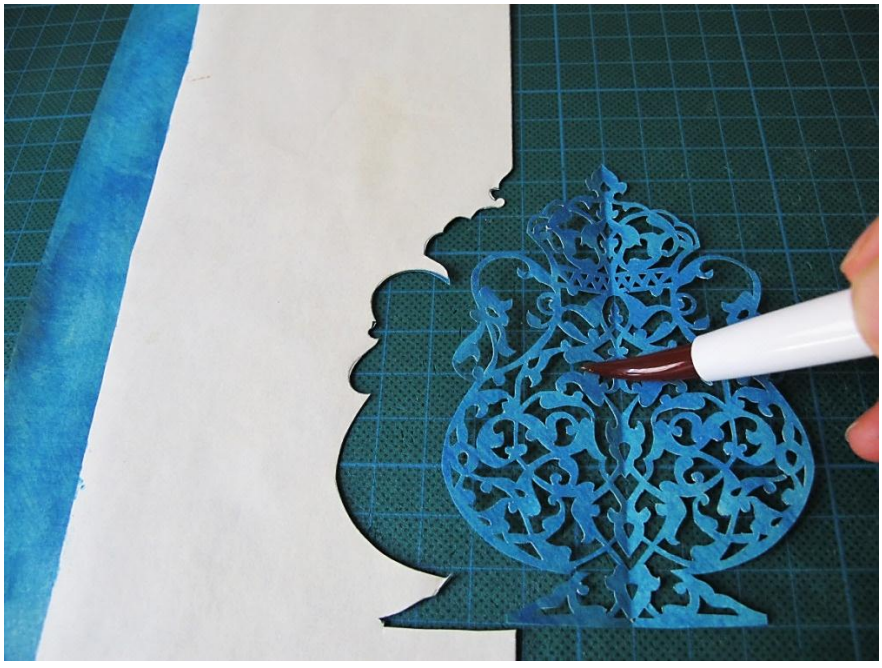
F. 5.20 İkiye katlı kâğıdın kretuarla oyulma aşaması

Kâğıt çift katlı olarak küçük parçalardan başlayarak oyulur. Kâğıdın kaymamasına dikkat edilir. Gerekirse katlanan kâğıdın iki yüzü birbirine iğne, ataç veya bant yardımı ile tutturulur.

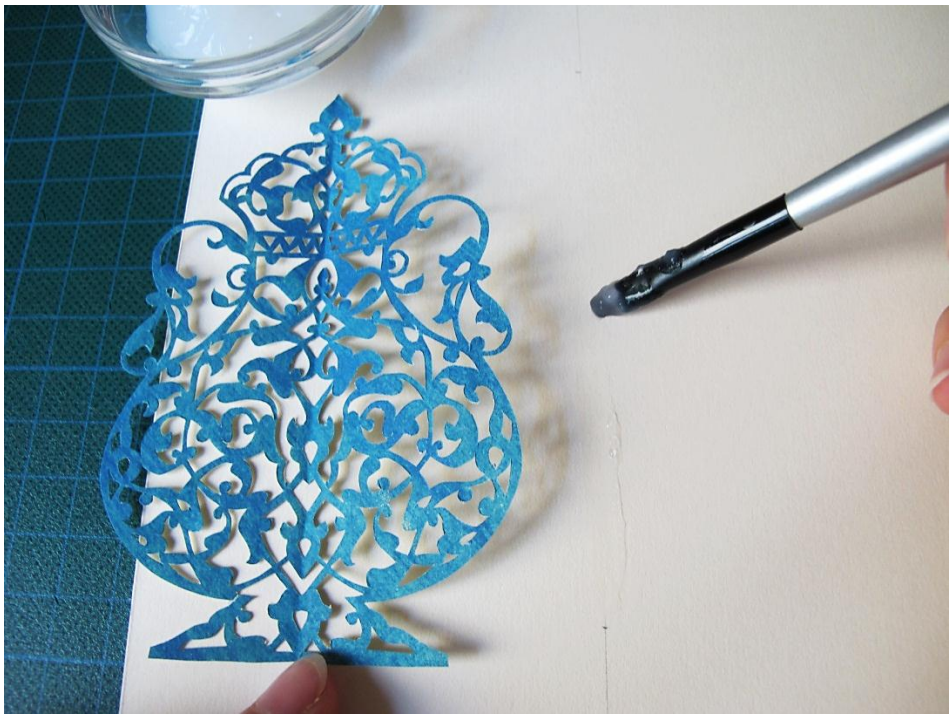
F. 5.21 Oyulan motifin makasla kâğıttan ayrılması

İç kısımların oyulması tamamlanınca en son olarak motifin dış kısımları kesilir ve motif kâğıttan ayrılır. Yuvarlak hatlarda makas, köşeli ve düz hatlarda kretuar kullanmak kolaylık sağlar.

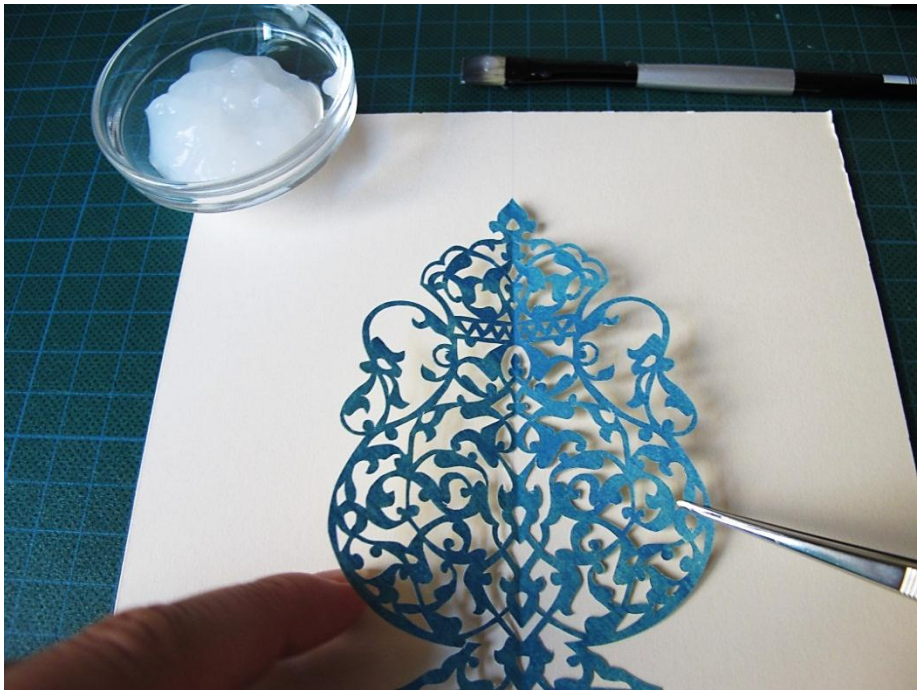
F. 5.22 Kesilen oymanın mührelenerek düzeltilmesi

Kesilen oyma ortadan ikiye dikkatlice açılır. Kâğıdın ortasındaki kat izi mührelenerek düzeltilir. Katlamadan kaynaklanan kesim hataları oluştu ise, gerekli düzeltmeler yapılır. Oyma, kitap arasında düzleşmesi için bekletilir.

F. 5.23 Yapıştırılacak zeminde orta dikey eksenin belirlenmesi ve muhallebi sürülmesi

Yapıştırılacak zeminde desenin orta çizgisi belirlenir. Motifin yerleşeceği kısımlara yapıştırılınca altta kalacak şekilde kurşun kalemle küçük işaretler konur.

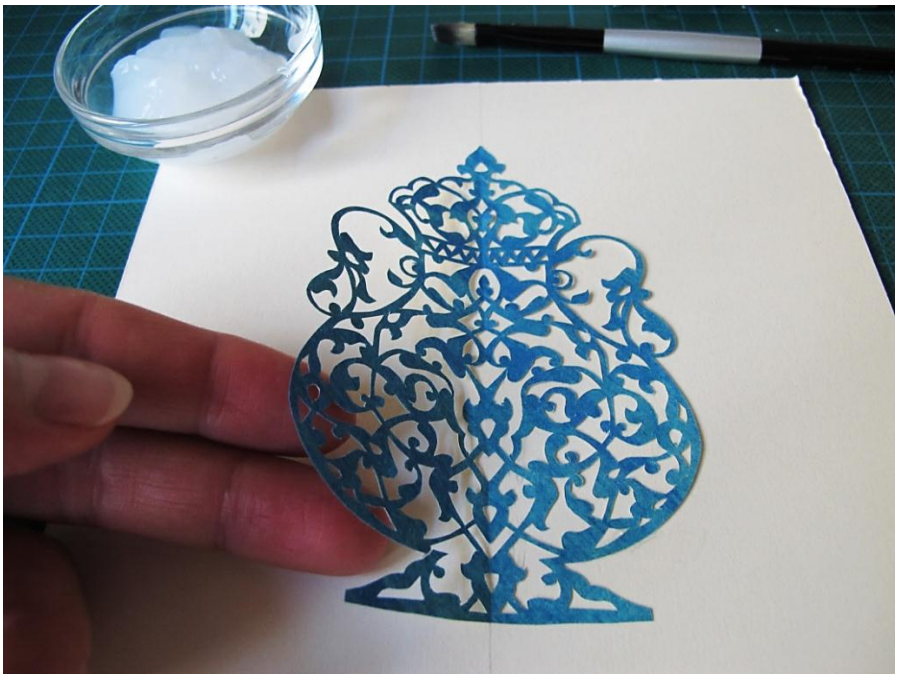
F. 5.24 Oymanın yerleştirilmesi ve orta kısmının yapıştırılması

Bu alana boydan boya muhallebi sürülür. Oyma tam ortaya yerleştirilir ve orta kısım yapıştırılır. Yapıştırırken esneme payı dikkate alınmalıdır.

F. 5.25 Simetrik oymanın yan taraflarının yapıştırılması

Orta kısım yapıştıktan sonra yan taraflar sırayla yapıştırılır. Önce tek tarafa muhallebi sürülür ve yapıştırılır.

F. 5.26 Yapıştırma işleminin tamamlanması

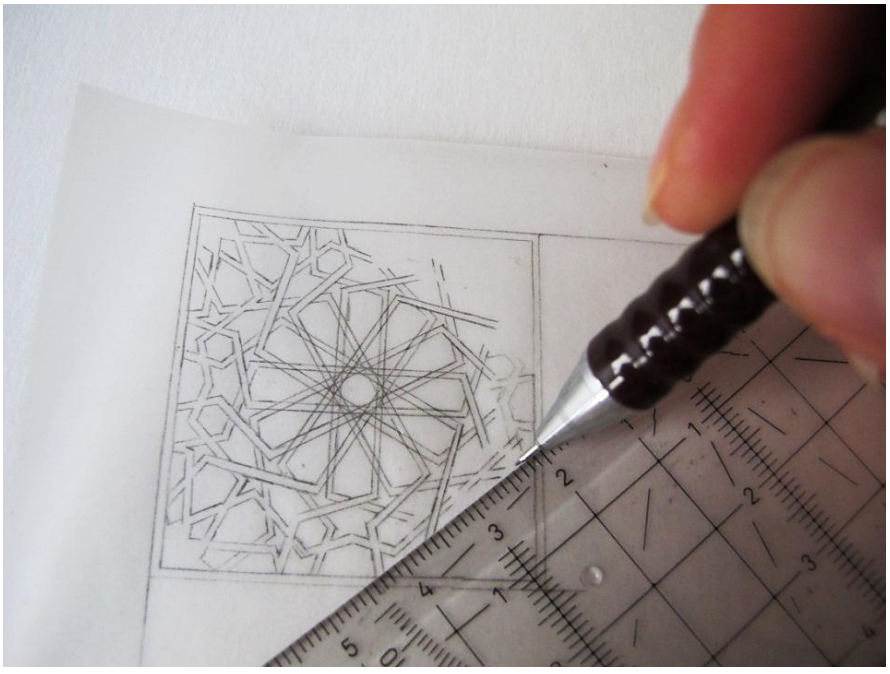
Sonra aynı işlem diğer tarafta tekrar edilir. Tamamı yapışan oymanın üzerine kalın bir kâğıt ile bastırılır. Yapışmamış kısımlar varsa aynı işlem tekrar edilir ve kurumaya bırakılır.

Yalın kat oyma örnekleri arasında geometrik oymalar ayrı bir yer tutar. Katı' sanatının uygulama örnekleri arasında bulunan el yazmalarında bu tarz oymalar kullanılmıştır. Üçgen veya baklava şeklinde oyulmuş ara sayfalar el yazmalarında ayraç olarak yer alır. Bu oyma sayfalar, yazmanın diğer sayfalarıyla aynı ebatta aharlı kâğıt ile ve tek parça olarak çalışılmıştır.

Geometrik oymalar el yazmaları dışında levha çalışmalarında da uygulanmıştır. Hat oymalarında genellikle yazı alanının tamamı kare, baklava veya üçgen şeklinde oymalar oluşturur. 20. yy sanatkârlarından Osman Rıfkı, eserlerinde bu tarz geometrik oymaların içine yerleşmiş hat çalışmaları ile bilinmektedir.

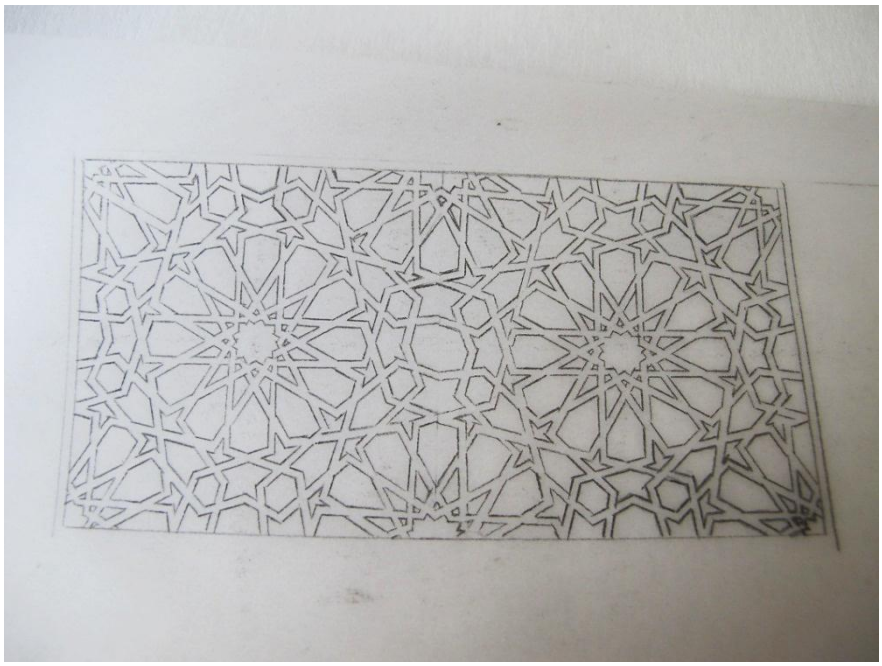
Geometrik oymalarda orta kalınlıkta kâğıtların tercih edildiğini görüyoruz. Ortada yer alan erkek oyma şeklindeki hat ve etrafında yer alan geometrik oymaların tamamı genellikle tek bir parça kâğıt ile çalışılmıştır. Genellikle koyu renk zemin üzerine krem rengi aharlı kâğıt tercih edilmiştir. Büyük ebattaki tek kat oyma levhalarda ise, birkaç parçanın ayrı ayrı çalışılarak bir araya getirildiği örnekler de mevcuttur.

Eserlerin bir kısmında yazı etrafı geometrik oymaların arasında yer alan barok desenlerle bezelidir. Dış kısımda yer alan bordürde de geometrik oymalar yer alır.

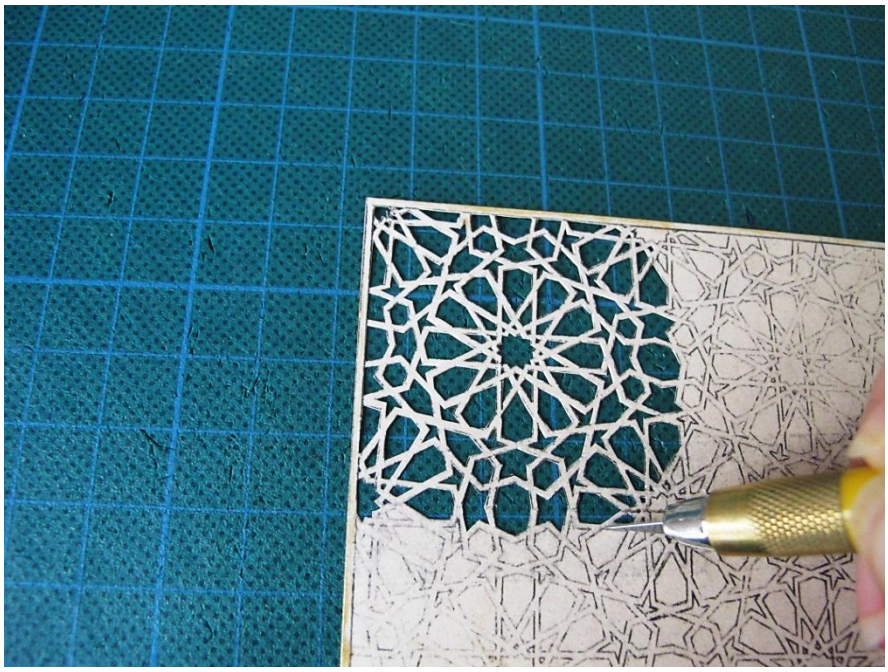
F. 5.27 Geometrik desen çizimi

Çalışacağımız geometrik desenin bir paftası eskize çizilir.

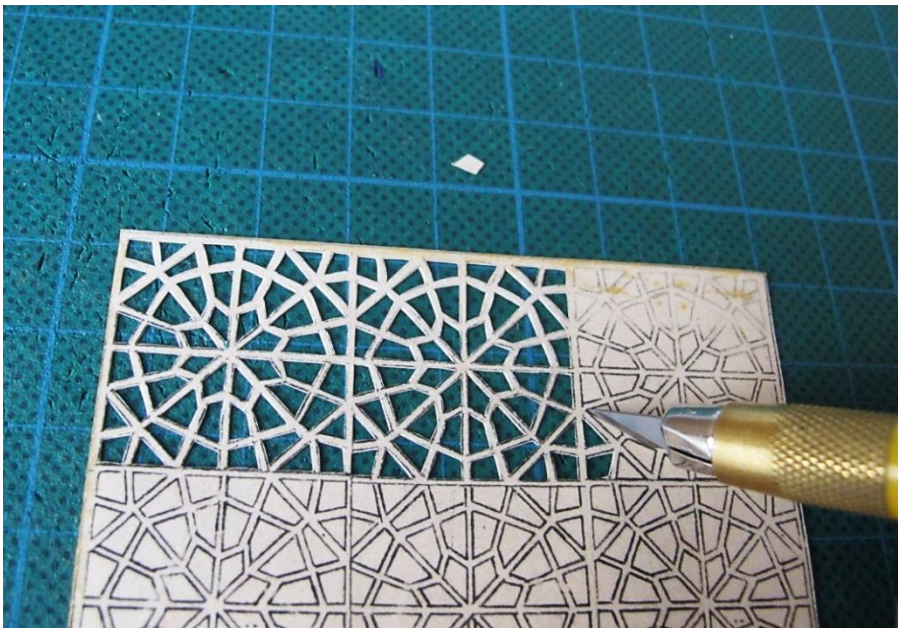
F. 5.28 Desenin istediğimiz boyutta genişletilmesi

Çizilen pafta istenilen ebada kadar katlanarak genişletilir.

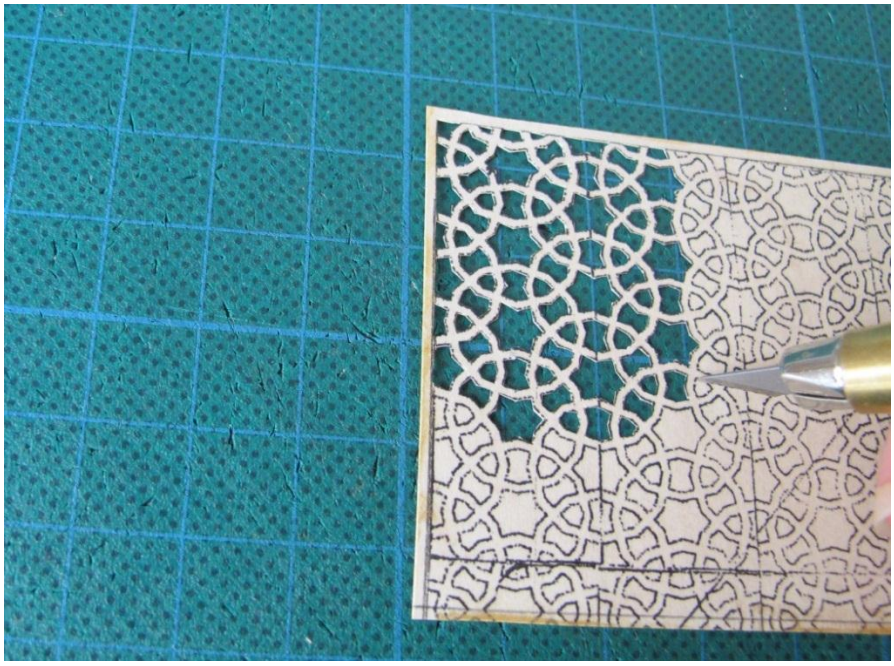
F. 5.29 Geometrik desenin oyulma aşaması

Geometrik desen kâğıdın tersine geçirilir ve yine tersinden oyulmaya başlanır.

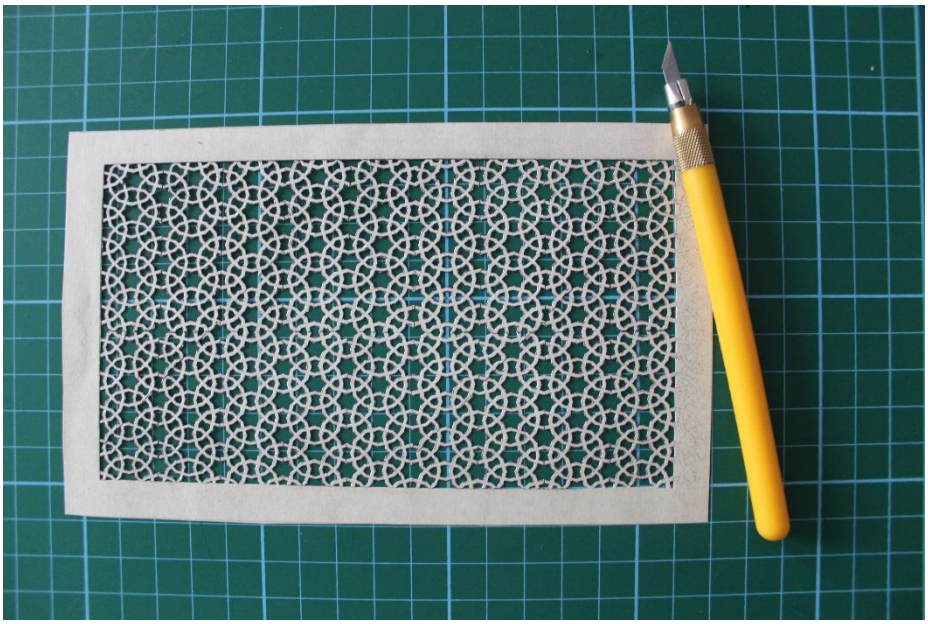
F. 5.30 Farklı bir geometrik desenin oyulma aşaması

Oyma işlemine kâğıdın bir ucundan başlayıp sırayla devam edilebildiği gibi; küçük kapalı formlardan başlayıp büyük parçalar en sona da bırakılabilir.

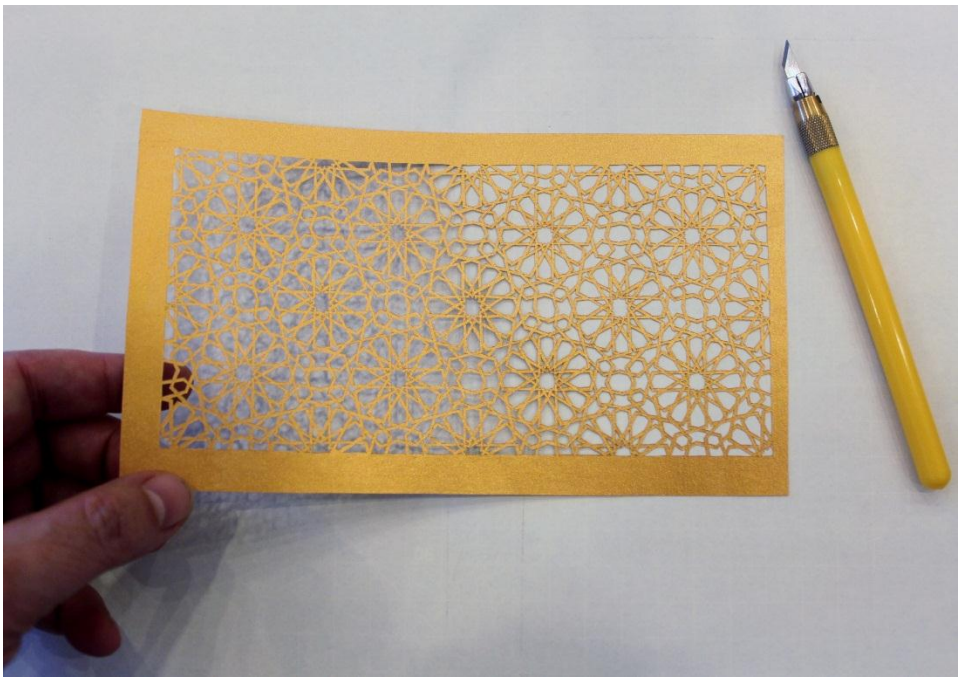
F. 5.31 Farklı bir geometrik desenin oyulma aşaması

Geometrik desenler genellikle düz çizgilerden oluştuğu için kretuar ile kesmek daha pratiktir. Desende yuvarlak hatlar varsa, kretuar ve makas birlikte kullanılabilir.

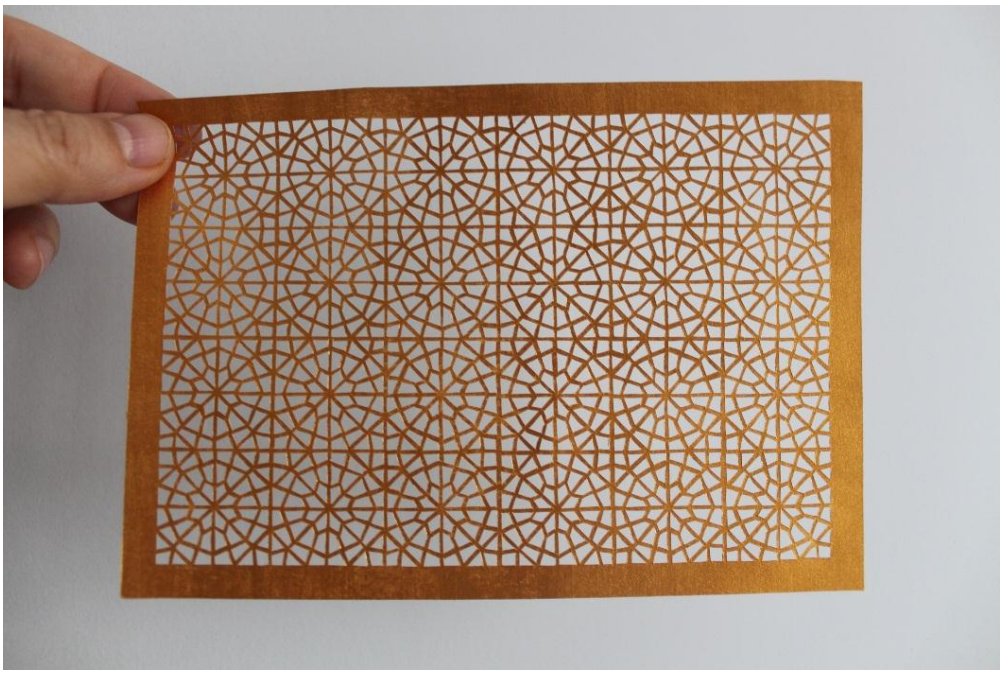

F. 5.32 Tamamlanan oymanın tersten görünüşü

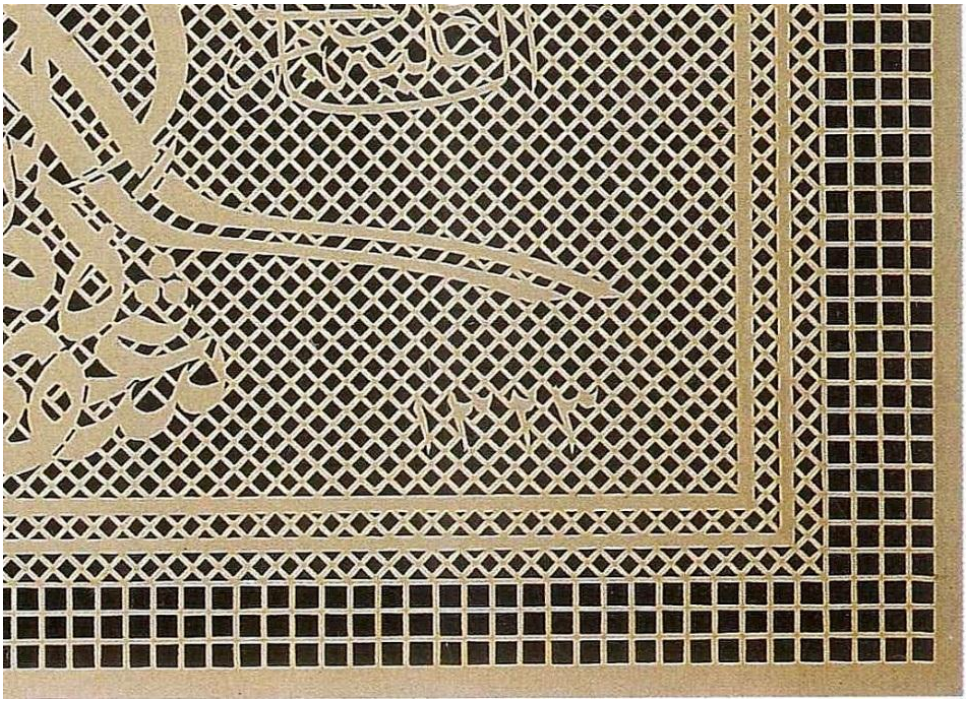
Kesimi tamamlanan oyma tersinden ve düzünden mührelendikten sonra gerekli düzeltmeler yapılır. Bu tarz ince hatlardan oluşan tek parça oymalarda orta kalınlıkta kâğıtlar tercih edilmelidir.

F. 5.33 Geometrik oyma örneği

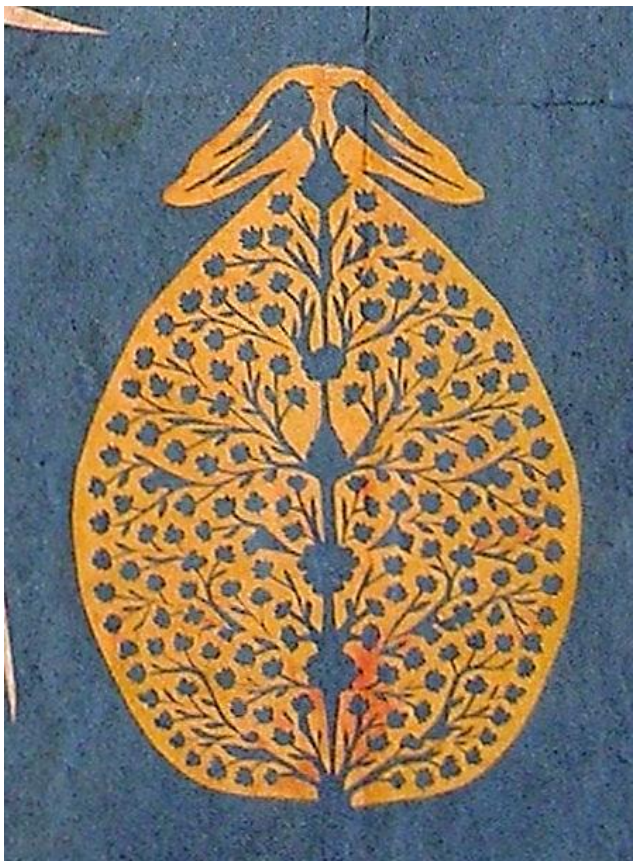
F. 5.34 Geometrik oyma örneği

F. 5.35 N. David Halili Kol. CAL8, Osman Rıfkı, Geometrik oyma detayı

5.2. ERKEK-DİŞİ OYMA

Bir motif veya desen kesilip çıkarılınca, çıkan oyma parçaya *erkek oyma* denir. Kâğıdın üzerindeki motif veya desen kesilip çıkartıldıktan sonra oyuk kalan kısma ise, *dişi oyma* denir.

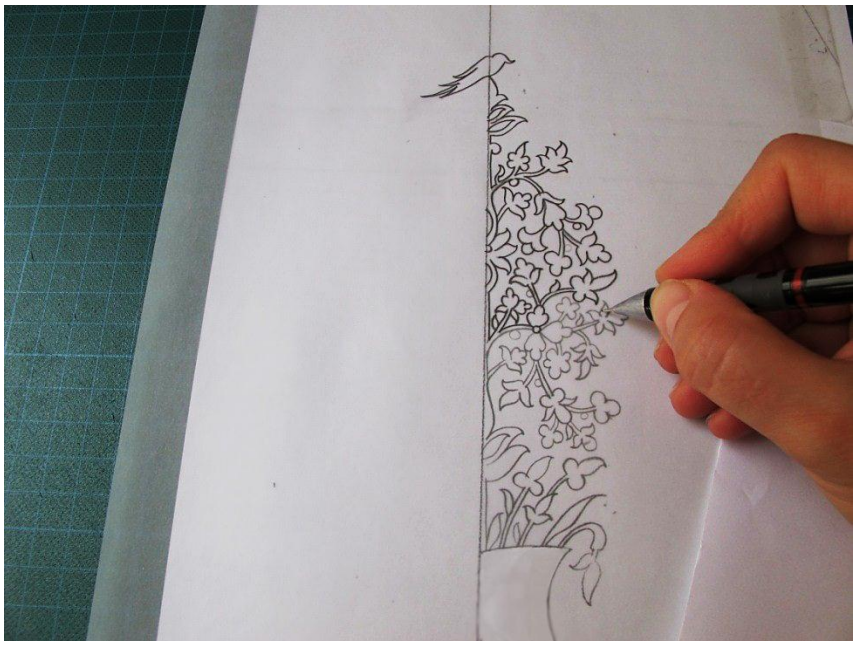

F. 5.36 TSMK H2153 Dişi oyma ağaç örneği

Motifin kesilip başka zemine yapıştırılması ile oluşan erkek oyma örneklerinin daha yaygın olarak uygulandığını görmekteyiz. Bununla beraber birçok dişi oyma çalışmaları da mevcuttur. Dişi oymaların en detaylı ve zengin örnekleri arasında özellikle Bursalı Fahrî'nin eserleri bulunmaktadır. Fahrî, dişi hat oymalarının zeminlerini de bitkisel motiflerle ile çeşitli şekillerde bezemiştir.

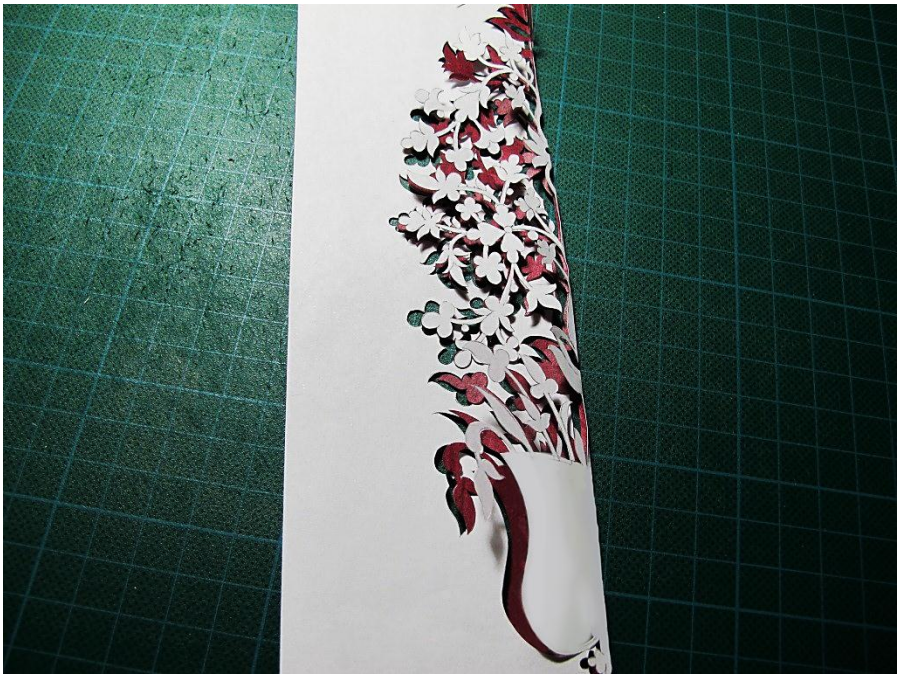
Bir oymanın sadece erkek veya dişi tekniği uygulanabildiği gibi her ikisi de bir arada çalışılabilir.

Dişi oyma uygulamalarında desenin bu tekniğe uygun olarak çizilmesi gerekir. Önemli olan nokta, desenin hazırlanmasında çizgi ve boşlukların mutlaka birbiri ile bağlantılı olacak şekilde çizilmesidir. Böylece desen kısımları oyulup çıkarılınca geriye kalan dişi oymanın bir bütün halinde tek parça kalması sağlanır.

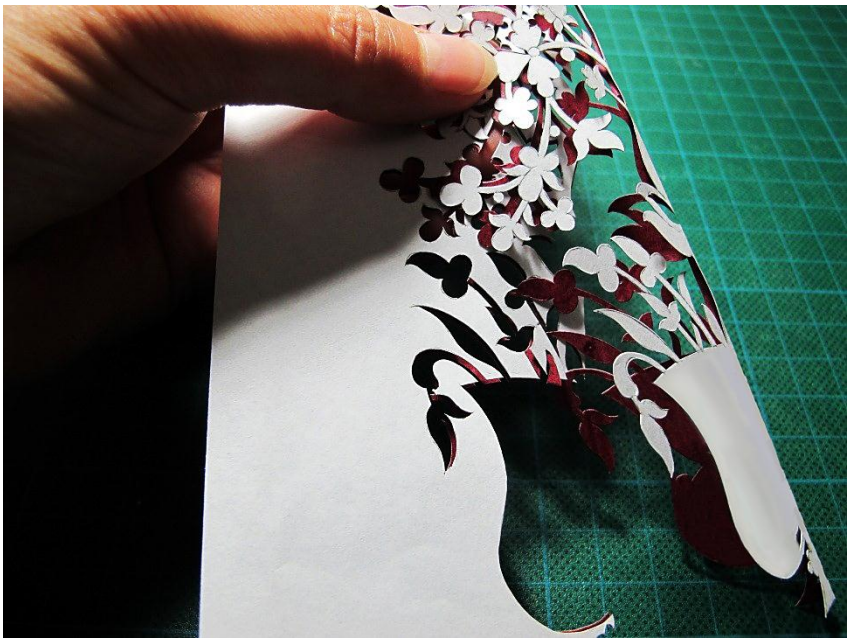
F. 5.37 Erkek-dişi oyma desen çizimi

Desen eskize çizilir ve kesilecek kâğıda geçirilir. Simetrik desenlerde çizim ve kesim tek kat simetrik oyma tekniğine göre yapılır.

F. 5.38 Erkek-dişi oyma

Keserken motifin bir ucundan başlanır, diğer ucuna kadar aynı yönde devam edilir. Motifin hiçbir ayrıntısının kopmamasına ve desenin dışına taşmamaya özellikle dikkat edilmelidir.

F. 5.39 Erkek ve dişi oymanın birbirinden ayrılması

Kesilen erkek oyma dikkatlice kâğıttan ayrılır. Oymanın iki tarafı, yani hem oyulan kâğıt hem de çıkan motif değerlendirileceği için hiçbir kopma olmamasına dikkat edilmelidir.

F. 5.40 Oymaların mührelenerek düzeltilmesi

Erkek ve dişi oymalar, mühre yardımıyla düzeltilerek yapışmaya hazır hale getirilir.

F. 5.41 Erkek oymanın yapıştırılma aşaması

Erkek oyma, daha önce açıklanan simetrik oyma tekniğine göre önce orta kısım sonra dış kısımlar olmak üzere içten dışa doğru yapıştırılır. Küçük motifleri tek bir seferde yapıştırmak mümkündür.

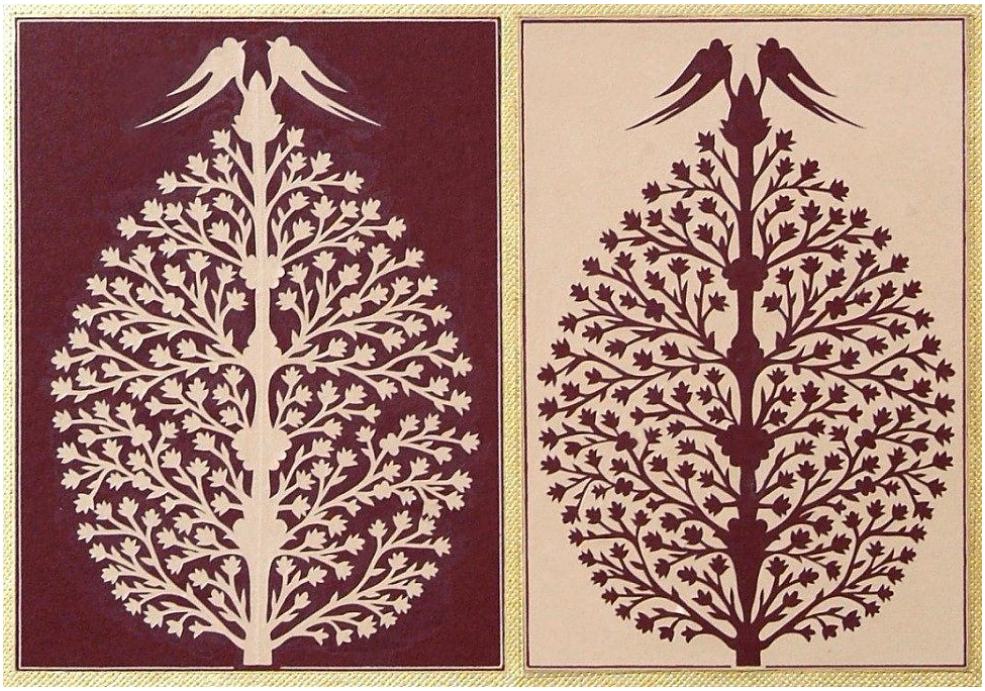
F. 5.42 Dişi oymanın yapıştırılma aşaması

Dişi oyma parçada ise kâğıdın esneyip deforme olmaması için önce en dış kısım sonra iç kısımlar sırasıyla yapıştırılır. Yerine düzgün yerleşebilmesi için oyma, bir karton parçasının üzerinden kaydırılarak yapıştırılabilir.

F. 5.43 Dişi (sol) ve erkek oyma (sağ)

Motif kesilip çıkarılınca içi boş olan kısma “dişi oyma”, dışarı çıkan kısma ise, “erkek oyma” denir. Bu parçalar birlikte veya ayrı olarak değerlendirilebilir.

F. 5.44 Bordo renk zemin üzerine çay rengi kâğıt ile erkek (sol) ve dişi (sağ) oyma örneği

F. 5.45 Erkek-dişi oyma örnekleri

5.3. KATLI OYMA

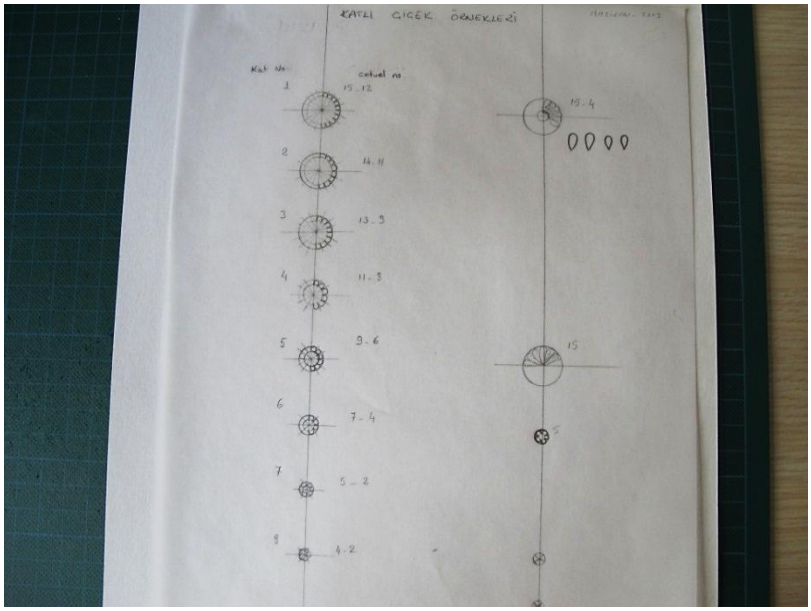
Türk süsleme sanatlarında en sık kullanılan çiçek cinsleri, gül, lâle, sümbül ve karanfildir. Katı' sanatında da vazo, buket ve bahçe kompozisyonlarında birçok katmandan oluşan çeşitli çiçek türlerinin uygulandığını görüyoruz. Üç boyutlu görünümleriyle ve çeşitli renk ve türde uygulamalarıyla katlı çiçekler manzara ve doğa çalışmalarında vazgeçilmezdir.

F. 5.46 İÜNEK F1426 Katlı çiçek detayı
(Haz.: S. Morçay)

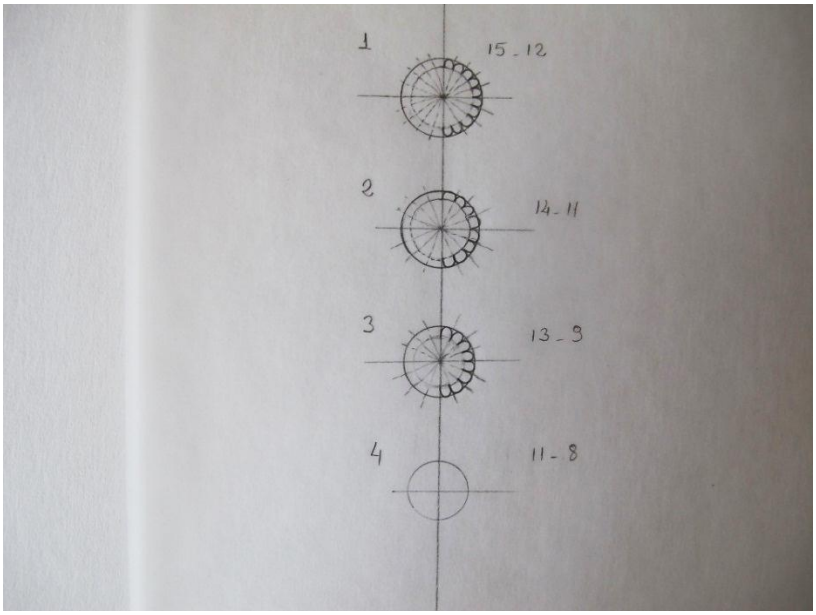
En detaylı katı' bahçe ve katlı çiçek çalışmaları arasında Efşancı Mehmed'e atfedilen bahçe manzarasını (İÜNEK F1426), Gazneli Mahmud Albümü'ndeki çiçek çalışmalarını (İÜNEK T5461), Mehmed Selim Dîvânı'ndaki vazo, buket ve manzaraları (AVEM 83), Cambazzâde Osman'a ait orman manzarasını (TSMK H1924) ve Derviş Hasan Eyyûbî'ye ait yazı çekmecesini (TSMK CY463) örnek gösterebiliriz. Bu detaylı çalışmalarda gül, karanfil, lâle, erguvan, yasemin, süsen, nergis, zeren, yıldız çiçeği, kasımpatı gibi hemen her türlü bahçe ve kır çiçeği yer almaktadır. Çiçekler genellikle stilize edilerek çalışılmıştır. Çiçeklerin tek tek kesilen katları üst üste yapıştırılarak veya yaprakları tek tek çalışılarak göz alıcı ve etkili görüntüler elde edilmiştir. Katlı çiçeklerde, özellikle de güllerde ve selvilerde, değişik renk tonlarında kâğıtlarla veya ebru kâğıtları ile katların açık ve koyu tonları dönüşümlü olarak çalışılarak çok çeşitli uygulamalar yapılabilir.

Katlı oymalar yukarıda bahsi geçen el yazmaları, albüm, kutu ve çekmecelerdeki çiçek ve bahçe çalışmaları dışında, levhalarda yazı kenarı bezemelerinde veya yazı-resim tarzı çalışmalarda da uygulanmıştır.

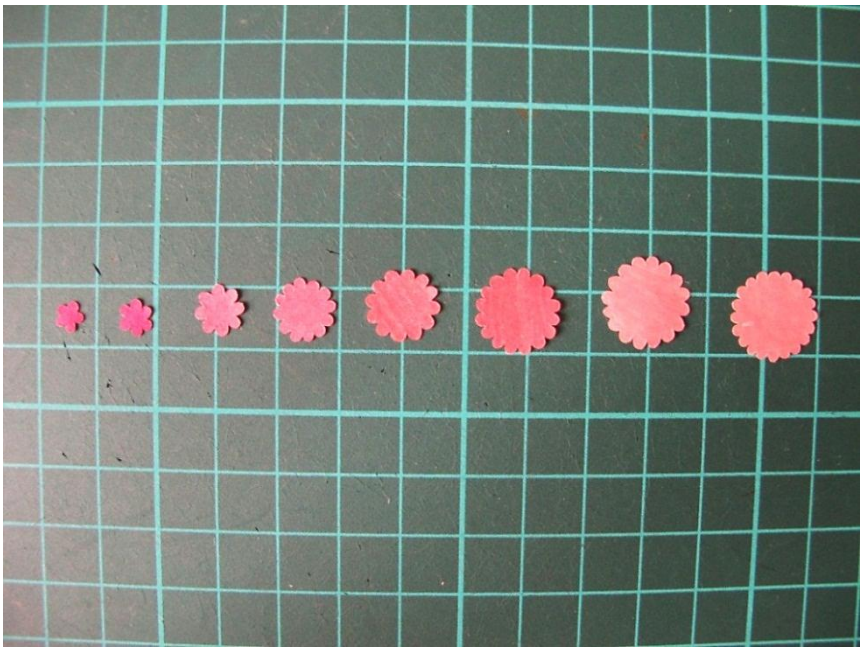
F. 5.47 Çiçek katlarının çizim aşaması

Çalışılacak çiçek modeline göre çiçeğin büyüklüğü ve kaç kat olacağı belirlenir. Yuvarlak cetvel yardımıyla büyükten küçüğe daireler çizilir.

F. 5.48 Çiçek yapraklarının çizimi

Dairelerin içi eşit parçalara ayrılarak yuvarlak yaprakları çizilir. Her bir kat için bu işlem tekrar edilir. Aynı şekilde çiçeğin en üst katına küçük bir penç ve üzerine yıldız da yerleştirilebilir.

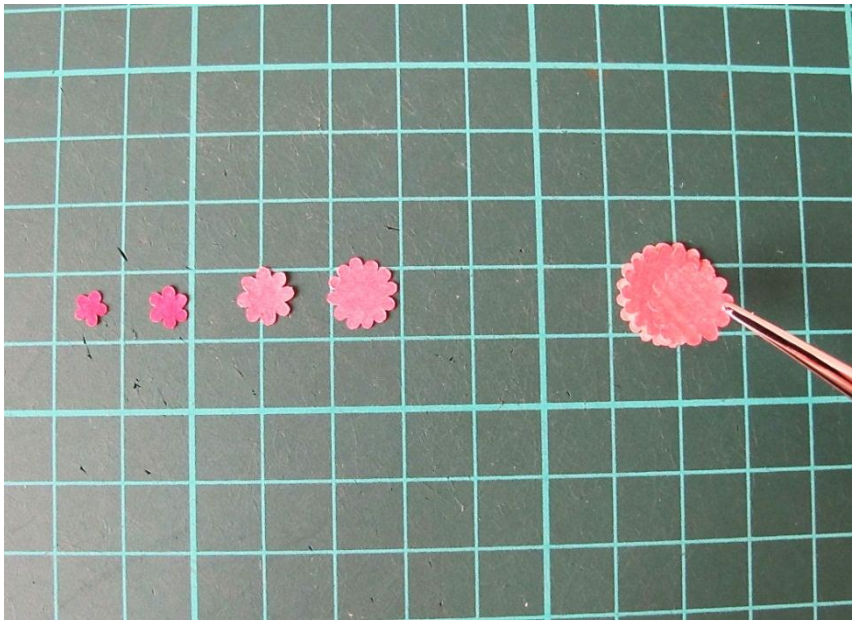
F. 5.49 Çiçek katlarının boylara göre kesimi

Yapılan çizime göre çiçeğin her bir katı tek tek kesilir ve mührelenir. Katların karışmaması için arkaları numaralandırılır.

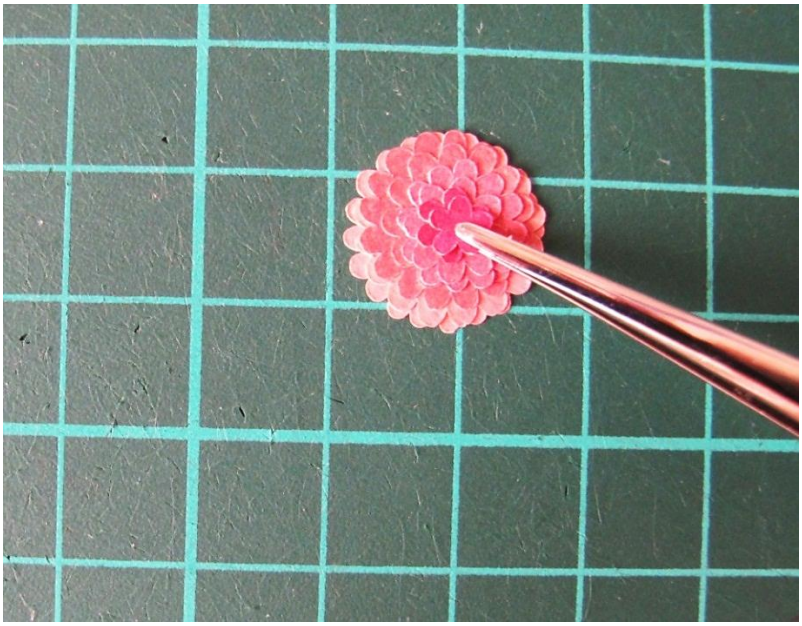
F. 5.50 Çiçek katlarının aralarına muhallebi sürülmesi

Her bir katın arasına az bir miktar muhallebi sürülür. Fazla muhallebi, yapıştırma işlemi sırasında çiçek katlarının kaymasına ve çiçeğin fazla ıslanıp deforme olmasına sebep olabilir.

F. 5.51 Çiçek katlarının büyükten küçüğe üst üste yapıştırılması

Çiçek katları büyükten küçüğe doğru sırayla üst üste yapıştırılır. Katların düzgün yerleştirilmesine ve kaymamasına dikkat edilir.

F. 5.52 Çiçeğin son katının yapıştırılması

Katlar arasında açıktan koyuya tonlamalar yaparak veya bir kat açık renk bir kat koyu renk kâğıt kullanarak farklı görüntüler oluşturulabilir.

F. 5.53 Çiçek kenarlarının tahrirlenmesi

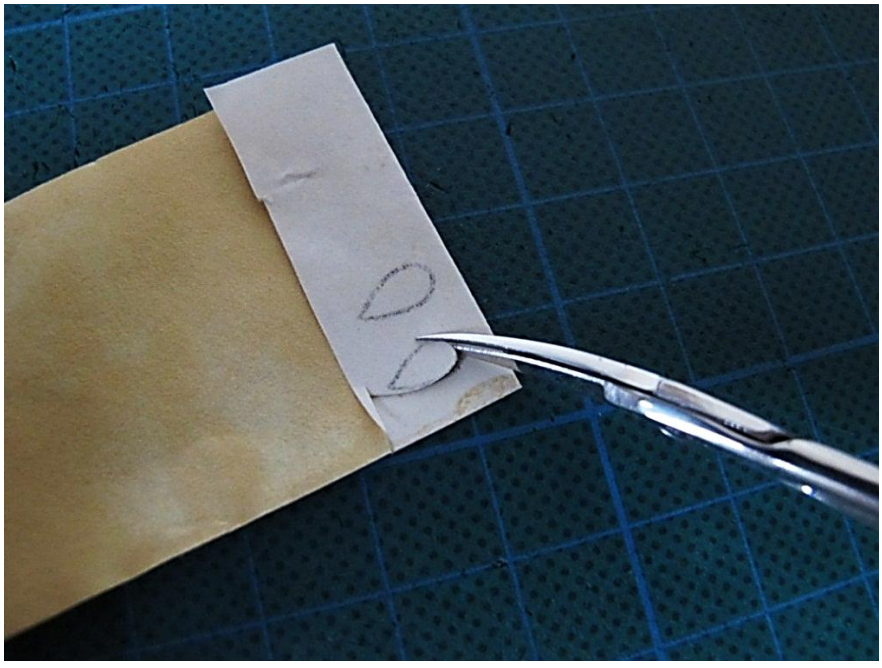
En son kat yapıştırıldıktan sonra çiçeğin ortasına mühre ile kuvvetlice bastırılır. Böylece her kat birbirine kuvvetli bir şekilde yapışır. İstenirse yapıştırmadan önce çiçeğin her bir katının kenarlarına fırça ile renkli tahrir geçilebilir.

F. 5.54 Çeşitli katlı çiçek örnekleri

F. 5.55 AVEM 83, Mehmed Selim Dîvânı, Çarkıfelek gül detayı

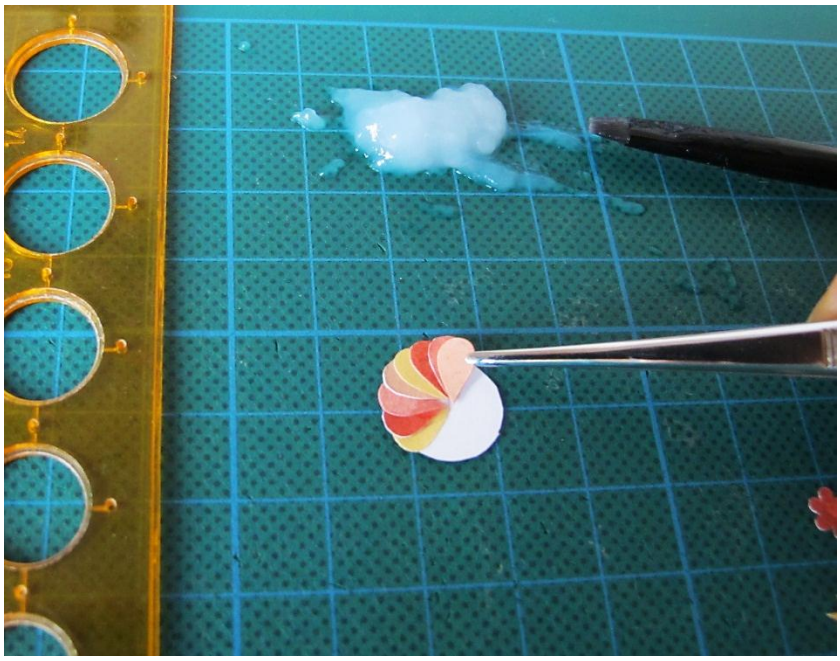
F. 5.56 Damla formunda yaprakların çift katlı olarak kesimi

Çarkıfelek gülü oluşturan damla formunda yapraklar kesilecek kâğıda çizilir. Kâğıt ikiye katlanıp kesilerek bir seferde iki parça elde edilebilir.

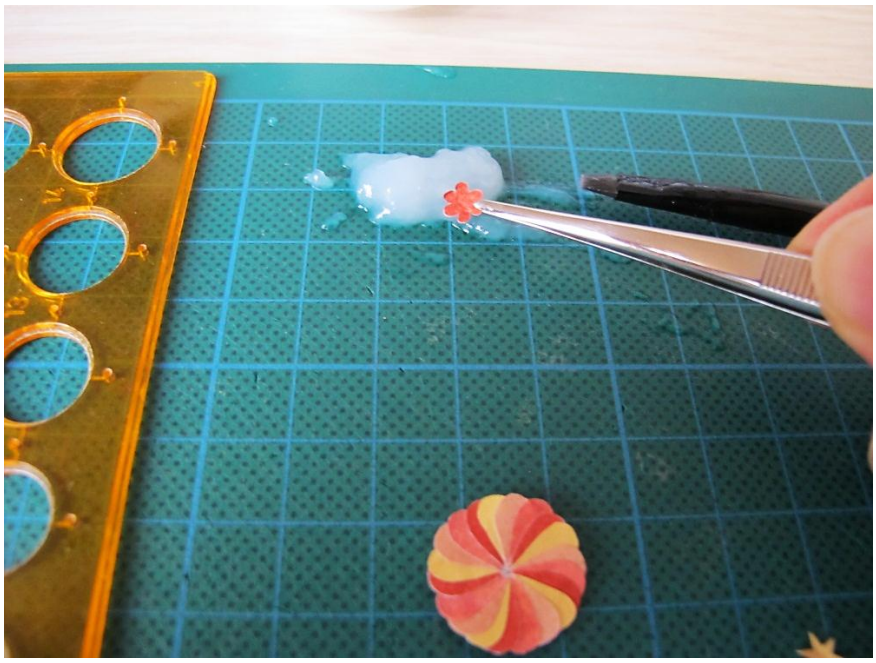
F. 5.57 Gülün yapraklarının yapıştırma aşaması

İstenilen renklerde ve yeterli miktarda damla formu elde edilir. Gülün tabanını oluşturan yuvarlak bir parça kâğıt üzerine yapraklar sivri uçlarından tek tek yapıştırılır.

F. 5.58 Yaprakların birbirinin üzerine bindirilerek yapıştırılması

Düzgün yuvarlak bir form elde edebilmek için yapraklar birbirinin üzerine eşit açı ve aralıklarla bindirilerek yapıştırılır.

F. 5.59 Gülün orta parçalarının yapıştırılması

Dış yapraklar tamamlandıktan sonra en üstüne mühre ile kuvvetlice bastırılır. Gülün ortasına pençler yapıştırılır.

F. 5.60 Üç renkli çarkıfelek gül örneği

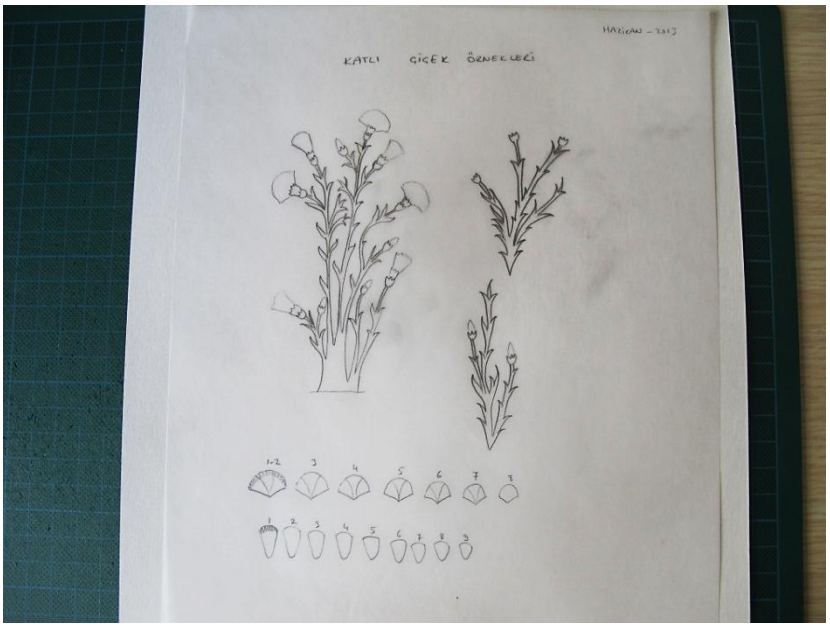
Yapıştırılması tamamlanan gül kurumaya bırakılır.

F. 5.61 Çeşitli çarkıfelek gül örnekleri

F. 5.62 AVEM 83, Mehmed Selim Dîvânı, Katlı karanfil detayı

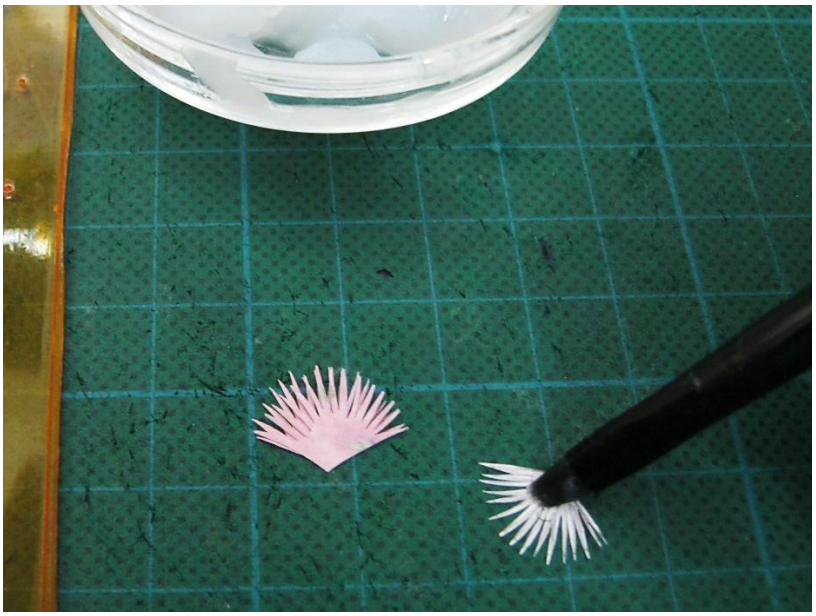
F. 5.63 Katlı karanfil çizim aşaması

Karanfil yapımında çiçeklerin her bir katının büyükten küçüğe kalıpları çizilir. Çizilen karanfil katlarının uçlarına sivri yaprak uçları ilave edilir.

F. 5.64 Karanfil katlarının kesimi

Her boy kalıptan karanfilin katları kesilir. Hacimli bir görüntü isteniyorsa her boydan birkaç adet kesilebilir. Parçaların karışmaması için büyükten küçüğe arkaları numaralandırılır.

F. 5.65 Karanfil katlarının yapıştırma aşaması

Parçalar dip kısmından büyükten küçüğe doğru üst üste yapıştırılır. Uç kısımlar yapıştırılmadan bırakılarak hacimli ve hareketli bir görüntü sağlanır.

F. 5.66 Karanfilin kurumaya bırakılması

Yapıştırma tamamlanınca en üstünden mühre ile bastırılır ve kurumaya bırakılır. Çift kat kâğıt keserek bir seferde iki adet çiçek yapılabilir.

F. 5.67 Katlı karanfil örneği

En son saplar, yapraklar ve taç yaprakları kesilir. Tüm parçalar yapıştırılarak tekrar kurumaya bırakılır.

F. 5.68 Çeşitli katlı karanfil örnekleri

Türk bahçelerinde ağaç, bahçenin en önemli parçasıdır. Süsleme sanatlarında ağaç motifinin bahçenin vazgeçilmez bir parçası olması ona sembolik bir anlam yüklendiğini gösterir. Ağaç, başlı başına tabiatı temsil eder. Bahçenin diğer öğelerinin de manevi bir karşılığı vardır.

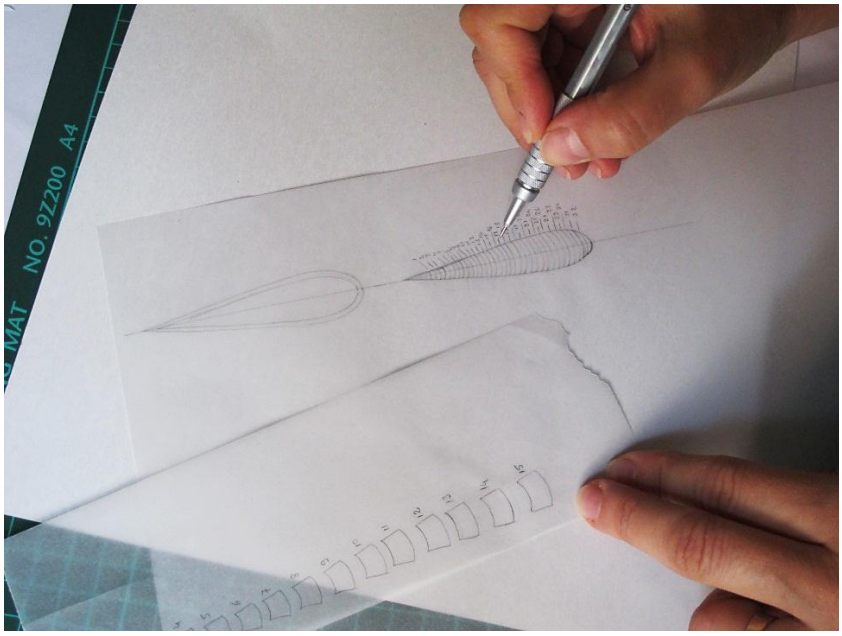

F. 5.69 İÜNEK F1422 Bahçe detayı

Yaprak dökmeyen ve uzun ömürlü oluşuyla bilinen selvi, ince uzun formuyla geleneksel sanatlarda en çok tercih edilen ağaç motiflerindendir. Selvi ağacı ebediyeti temsil eder ve genellikle birbirine dolanmış bir bahar ağacı ile birlikte resmedilir. Çiçek açmış bahar ağacı ise dünya hayatını simgeler.

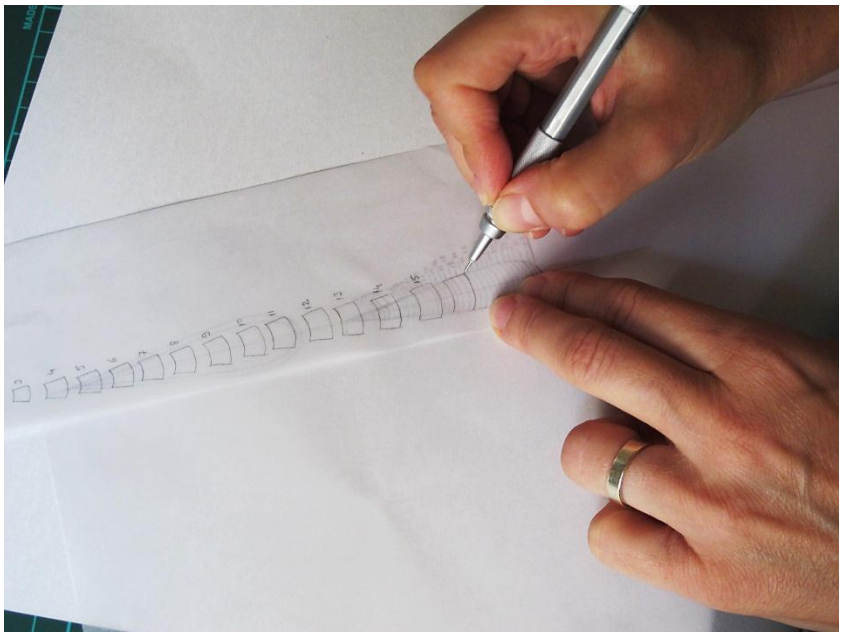
Selvi ağacı, katı' bahçe örneklerinde vazgeçilmez bir motiftir. Birçok katmandan oluşur ve ince işçilik gerektirir. Kimi zaman tek renklidir, kimi zaman bir açık bir koyu katmandan oluşur. Üzerine genellikle yalın kat çiçek açmış bir bahar ağacı veya katlı güller dolandırılır.

Minyatür ve çini sanatında da en çok resmedilen motiflerden olan ağaç cinsleri; selvi, çınar, kavak, sedir, erguvan, zeytin, meşe, çam ve hurma gibi çeşitli meyve ağaçlarıdır. Asma da en çok resmedilen bitkiler arasındadır.

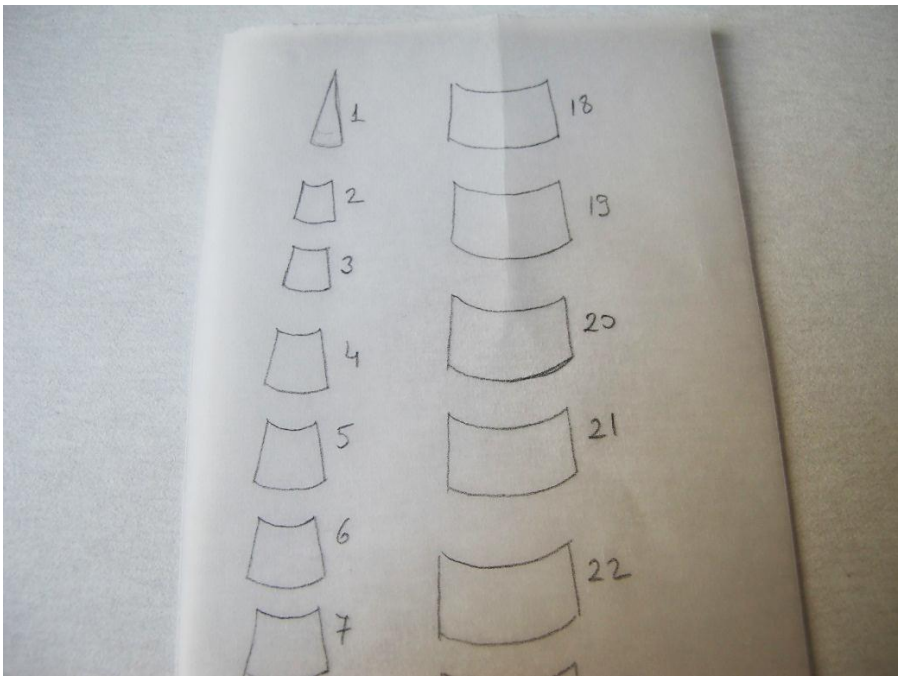
F. 5.70 Selvi ağacı çizim aşaması

Ağacın ölçüsü en ve boy olarak belirlenir, kalıbı eskize çizilir.

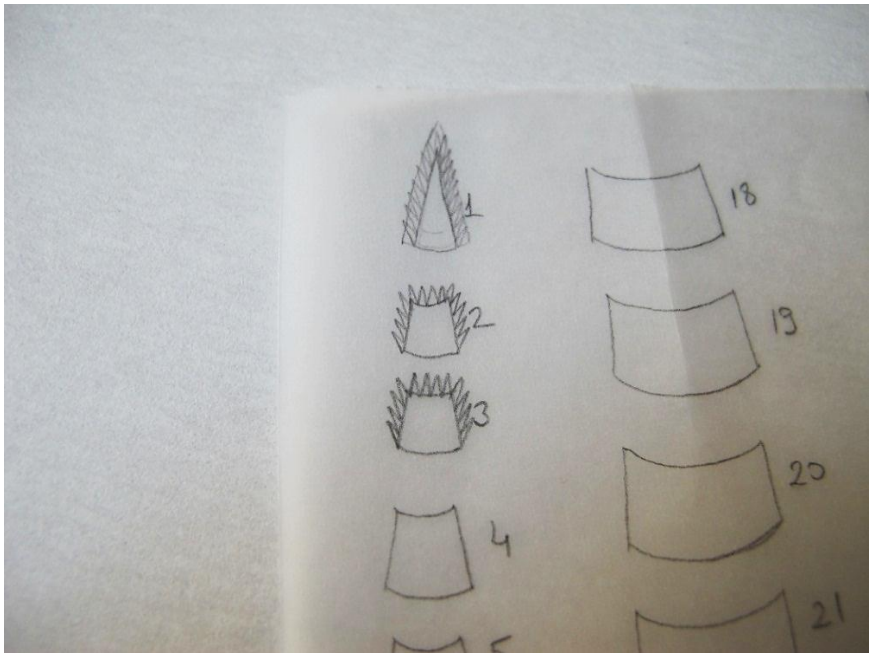
F. 5.71 Selvi ağacının paftalama çizimi

Ağacın bütünü yukarıdan aşağıya doğru 4-5 mm aralıklarla eşit paftalara bölünür.

F. 5.72 Paftaların tek tek çizimi

Her paftanın tek tek kalıbı çizilir. Bu kalıpların alt kısmına ayrıca 2-3 mm üst üste yapıştırma payı ilâve edilir.

F. 5.73 Paftaların detay çizimi

Her parçanın sivri yaprak uçları çizilir.

F. 5.74 Selvi ağacı kesim aşaması

Ağacın zemin parçası bir bütün halinde diğer parçalar ise, tek tek kesilir.

F. 5.75 Ağacın kesilmiş parçaları

Her parça simetrik oyma tekniğine göre katlanarak da kesilebilir. Parçalar arkaları numaralandırıldıktan sonra mührelenir.

F. 5.76 Paftaların yapıştırma aşaması

Parçalar alt kısımlarından gövdenin üzerine, yukarıdan aşağıya doğru tek tek yapıştırılır. Her bir parça bir önceki parçanın üzerine bindirilir ve böylece yapışma yerleri gizlenmiş olur.

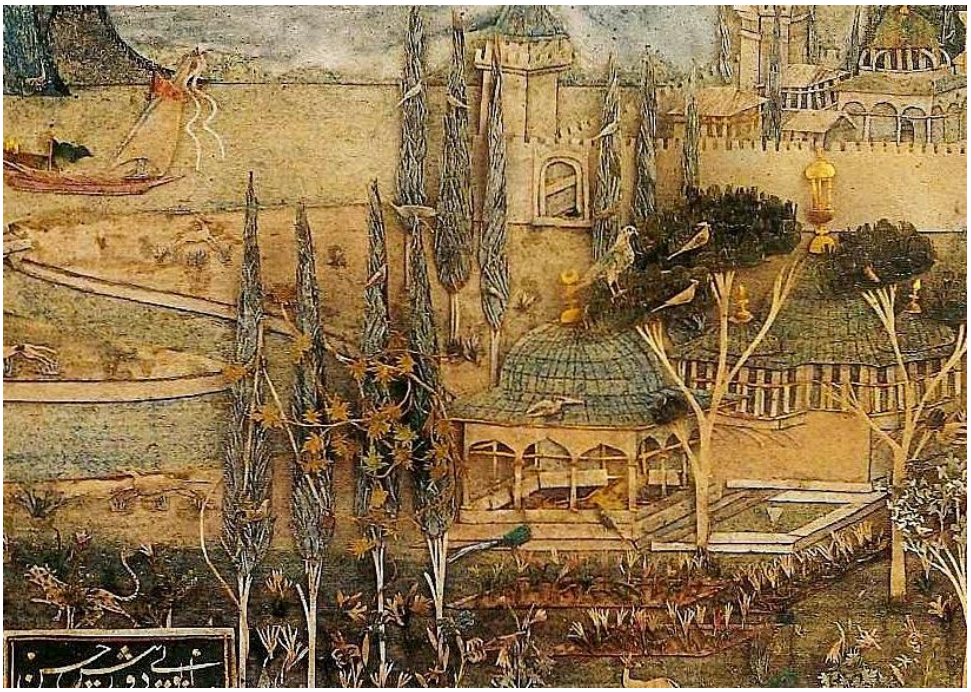

F. 5.77 Kuruma aşaması

Yapıştırılması tamamlanan ağaç kurumaya bırakılır. En son olarak gövde kesilir ve yapıştırılır.

F. 5.78 Çeşitli selvi ağacı örnekleri

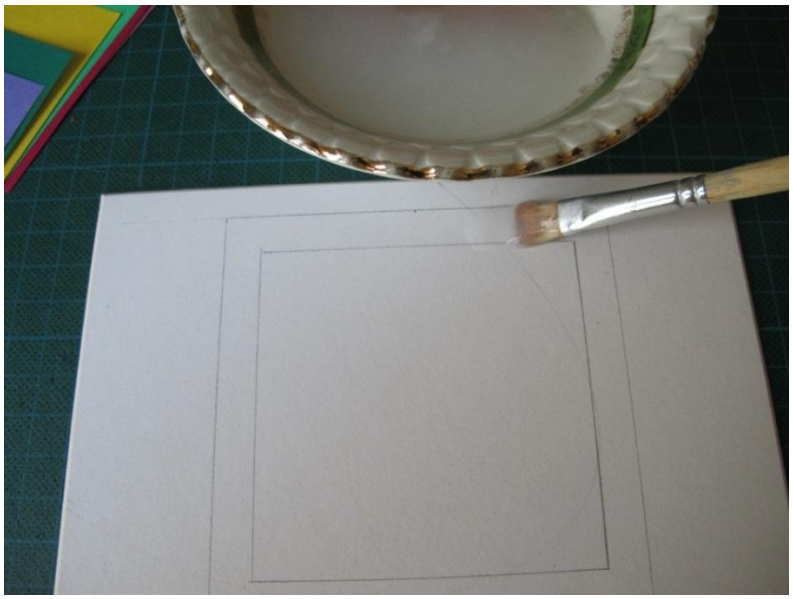
F. 5.79 TSMK CY463, Derviş Hasan Eyyûbî, yazı çekmecesi üst kapakta selvi ağaçları

5.4. MURAKKA OYMA

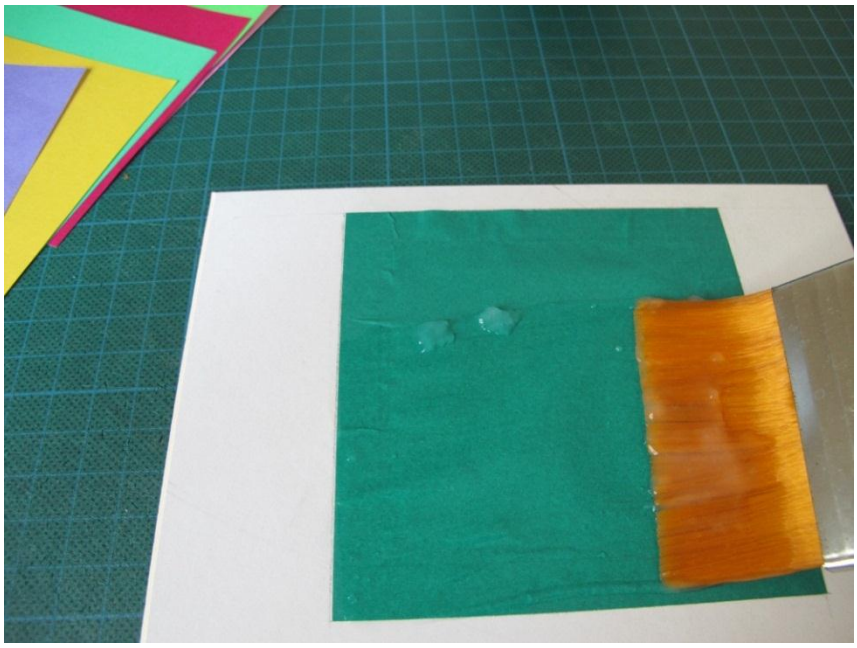
F. 5.80 Motif çizimi ve murakka yapılacak kâğıtlar

Murakka oyma, tek kesimde birkaç parça oyma birden elde etmek için uygulanan klasik bir yöntemdir. Önce oyma yapılacak olan kâğıtlar belirlenir ve motif çizimleri yapılır.

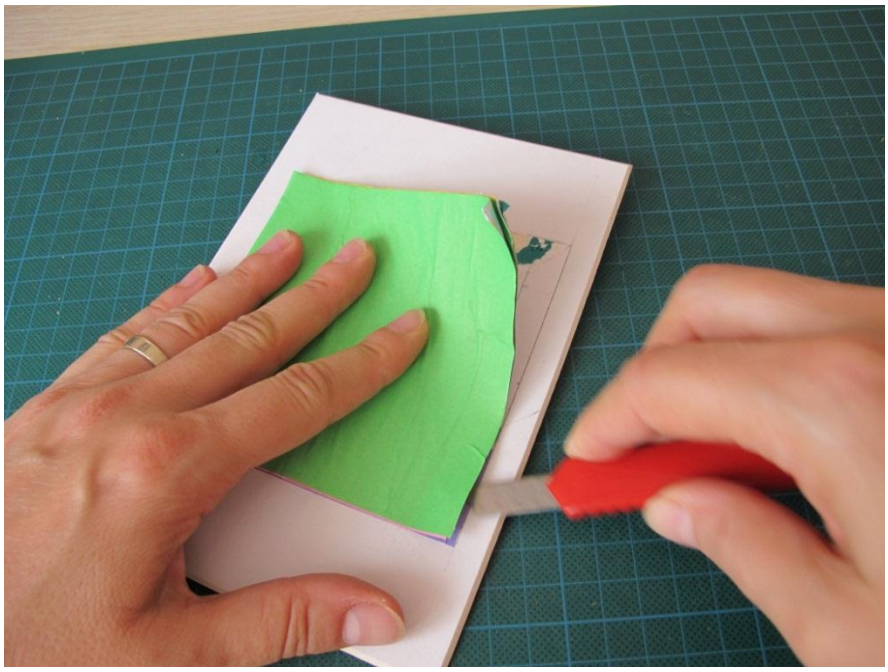
F. 5.81 Murakkanın zeminindeki bordür alanına muhallebi sürülmesi

Murakka hazırlamak için murakka tahtası üzerinde belirlenen hattın etrafına bir bordür kalınlığında sulu kıvamda muhallebi sürülür. İç kısım boş bırakılır. Küçük çalışmalarda küçük boyda bir murakka hazırlamak için tahta yerine kalın bir karton yeterli olabilir.

F. 5.82 Kâğıtların üst üste yapıştırılması

Bu ilk kat zeminin üzerine kâğıtlar sırasıyla üst üste bütün yüzeye muhallebi sürülerek yapıştırılır. Kesim kolaylığı açısından 4-5 kat orta kalınlıkta kâğıt kullanılması uygundur.

F. 5.83 Kuruyan murakkanın zeminden ayrılması

Murakka kurumaya bırakılır. Kuruyunca renkli kâğıtlar zemin kartonundan falçata yardımı ile ayrılır veya bordür hizasından kesilir. Böylece kalın bir karton elde edilir.

F. 5.84 Motiflerin kesim aşaması

Kesilecek motifler murakkaya geçirilir ve motifler makas ve kretuar yardımı ile kesilir.

F. 5.85 Murakkadan kesilen motiflerin suda bekletilmesi

Kesilen motifler su dolu bir kabın içine bırakılır ve birkaç dakika bekletilir. Bu aşamada küçük parçalar sudan etkilenebileceğinden, bu teknik detaylı olmayan sade motifler için uygundur.

F. 5.86 Suda yumuşayan murakkanın katlarına ayrılması

Birkaç dakika içinde yumuşayan murakka cımbız yardımı ile dikkatlice katmanlarına ayrılır. Suyun içinde kısa bir süre bekletilen motiflerin üzerindeki muhallebi kalıntıları iki parmak arasında hafifçe bastırılarak dikkatlice temizlenir.

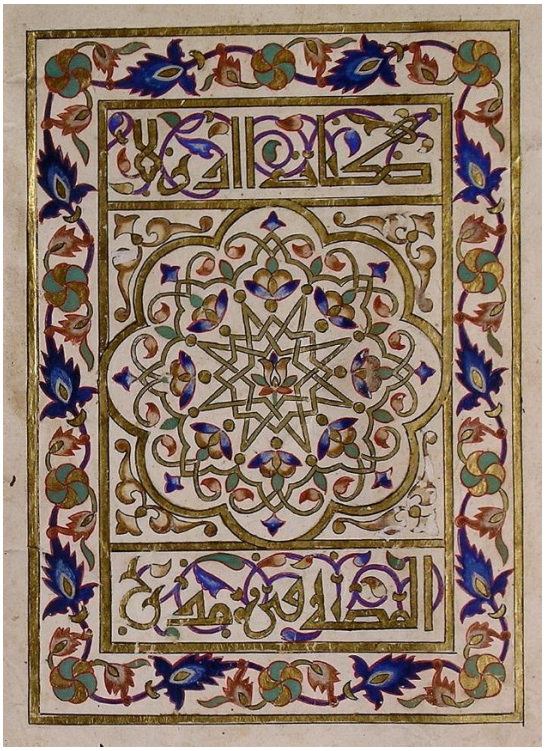
F. 5.87 Islak oymaların kurumaya bırakılması

Sudan çıkarılan motiflerin suyu süzdürülür. Kâğıt havlu yardımı ile fazla suyu alınır. Zemine yapışmaması için arada yerleri değiştirilerek motiflerin kurumaları sağlanır. Kenarlarında pürüzler varsa kesilerek düzeltilir ve mührelenir. Kuruyan motifler kullanıma hazırdır.

5.5. DİŞİ OYMA KALIPLAR

Bazı el yazmalarının cetvel dışında kalan kenar bezemelerinde aynı desenler tekrarlanarak kullanılmıştır. Bu tarz desenler zemine aktarılırken dişi oyma kalıplardan yararlanılır. El yazmalarında yaygın olarak kullanılan bu teknik klasik tezhibe alternatif olarak daha kolay ve kullanışlıdır.

Keserek hazırlanan bu kalıplar tezhip sanatı ile olduğu kadar, dolaylı olarak katı' sanatı ile de ilişkilendirilebilir. Bu teknik ile hazırlanan desenler çeşitli boyama teknikleri ile boyanmıştır. Hazırlanan oyma kalıplar, bitkisel motif, tasvir gibi her türlü desene uygulanmıştır. Genellikle motiflerin iç kısımları sulu altın ve hafif renkli boyalar ile çalışılmış, kenarlar ise renk veya altın ile tahrirlenmiştir.

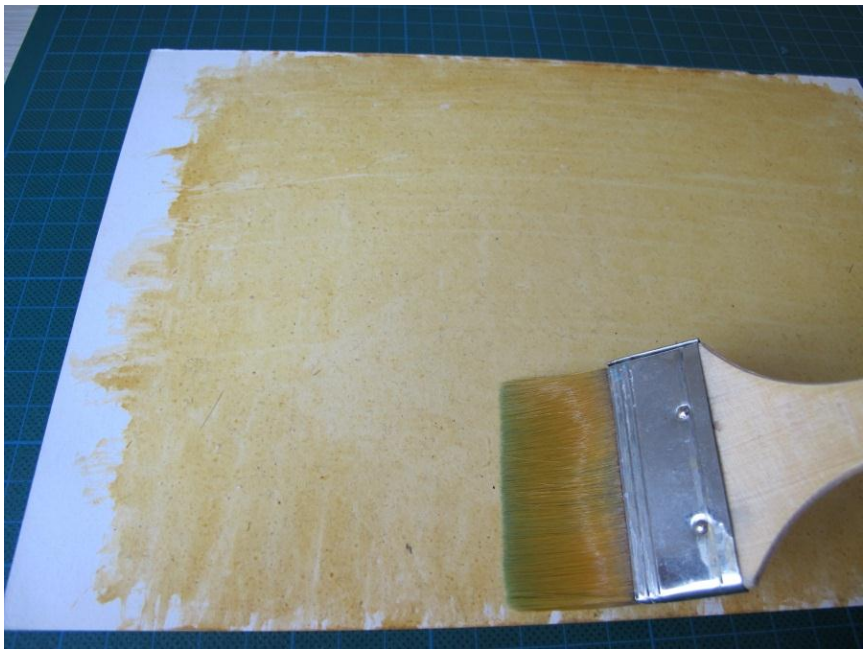

F. 5.88 SK Ayasofya 4170, *Kasîde-i Bürde*, dişi oyma kalıp bezeme, 1371

Genellikle birbirine benzer birkaç farklı desen ve renkle dönüşümlü olarak uygulan bu teknikle bezemede kolaylık ve aynı zamanda çeşitlilik elde edilir. Bu tarz örnekler arasında Muhibbî Dîvan'larını sayabiliriz. Müzehhip Karamemi'nin geliştirdiği natüralist üsluptaki sayfa kenarı bezemelerinin bir kısmında oyma kalıplardan yararlanılmıştır.

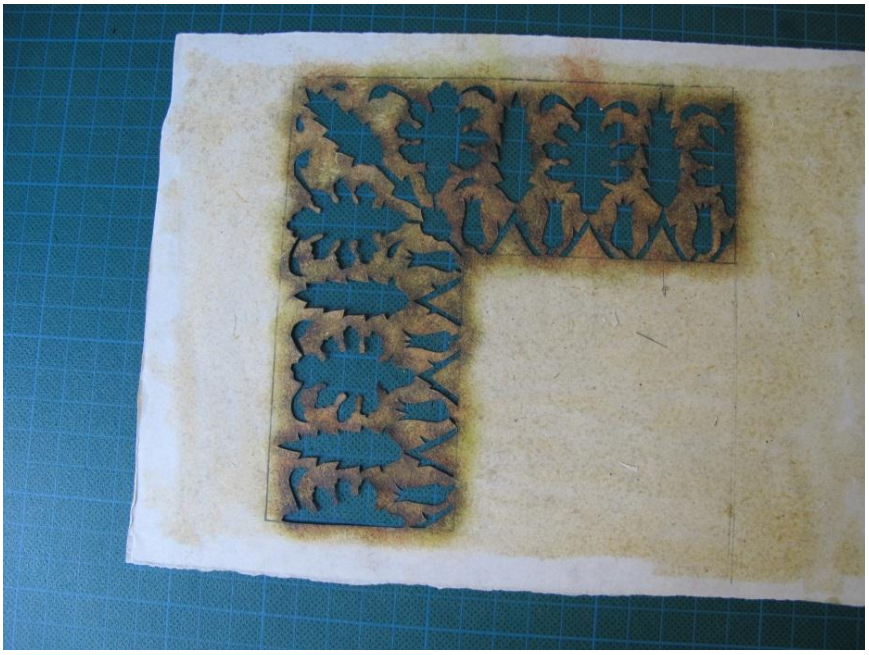
Süleymâniye Kütüphânesi bulunan Kasîde-i Bürde (SK Ayasofya 4170) nüshasının içinde yer alan oyma kalıp ile yapılmış renkli sayfaları da bu tarz bezemelerin önemli örnekleri arasında sayabiliriz. Müzelerimizde bu tarz bezemelerin çok sayıda örneği mevcuttur. Avrupa müzelerinde, Stuttgart, Nürnberg, Münich devlet kütüphânelerinde ve özel koleksiyonlarda, Victoria and Albert Müzesi'nde de oyma kalıpla yapılmış eserler vardır. Eski kalıplar kalın ve dayanıklı olan ceylan veya deve derisinden yapılmıştır. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver dişi kalıpları karton ve şeffaf plastik ile çalışmıştır. [69] Günümüzde asetat veya benzeri sentetik malzemelerle aynı teknik uygulanabilmektedir.

[69] Gülbün Mesara, *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı*, İş Ban. Kültür Yay. Ankara 1998, s. 45-47.

F. 5.89 Kartona bezir yağı sürülmesi

İnce kartonun bir yüzüne geniş bir fırça yardımı ile bezir yağı sürülür. İnce bir tabaka halinde sürülen bezir yağı kurudukça, işlem 2-3 sefer daha tekrar edilir. Yağlı karton, suya ve boyaya dayanıklı hale gelir.

F. 5.90 Dişi oyma kalıp örneği

Kartonun yağlı olmayan yüzeyine istenilen motif veya desen geçirilir ve karton oyulur. Bu teknik günümüzde asetat ve diğer sentetik malzemelerle de uygulanabilir.

F. 5.91 Dişi oyma kalıp ile desen uygulaması

Oyulan dişi kalıbın aralarından küt bir fırça yardımı ile ufak hareketlerle noktalama tekniğine göre desen zemine aktarılır. Sulu boya, guaj boya gibi su bazlı boyalar veya altın kullanarak farklı tekniklerle çeşitli uygulamalar yapılabilir.

F. 5.92 Dişi oyma kalıp ile yapılan kenar bezemesi

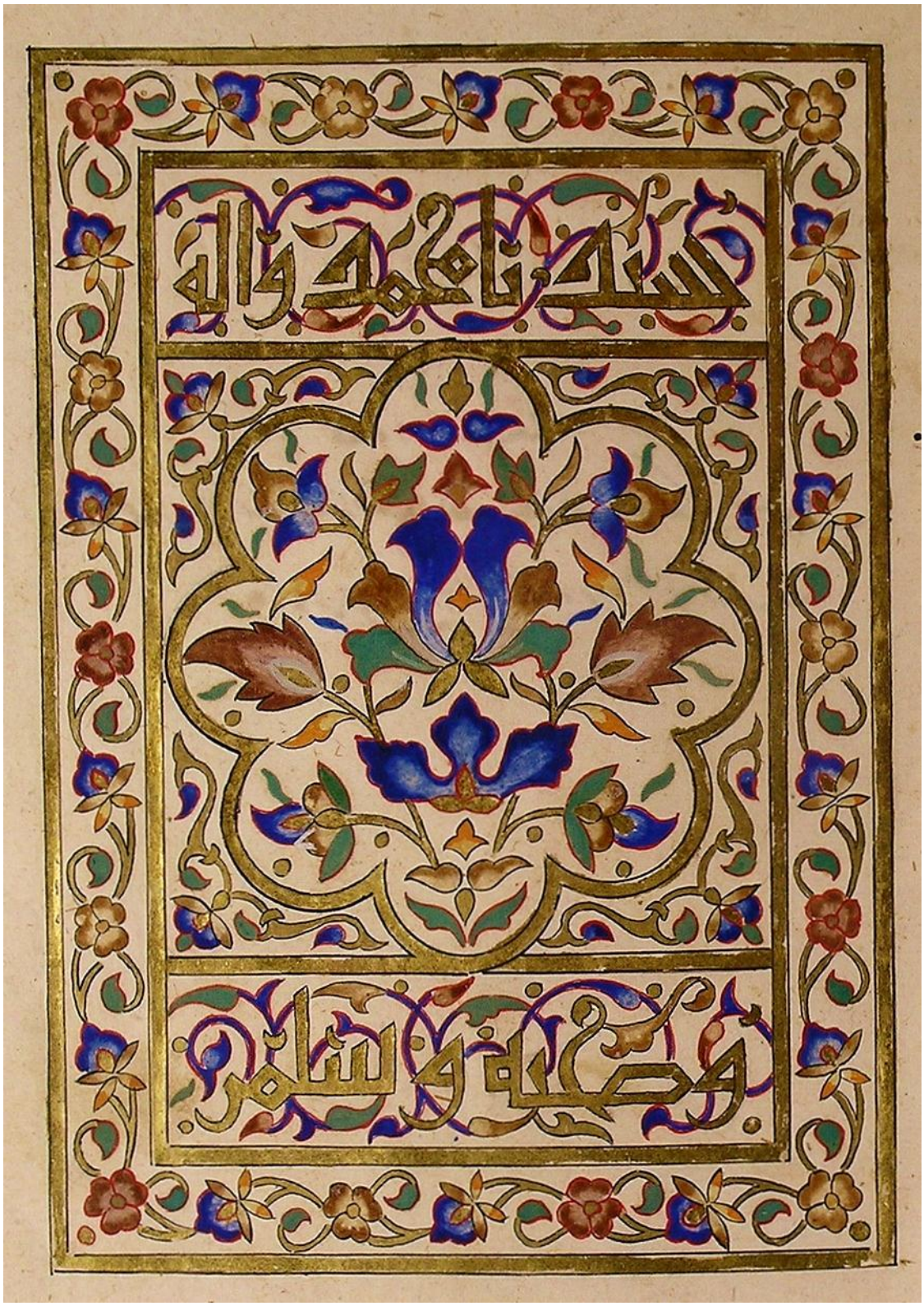
Kalıp ile desen zemine geçirildikten sonra kenarına altın veya boya ile tahrir geçilir. Aynı kalıp suya dayanıklı olduğu için birçok defa kullanılabilir.

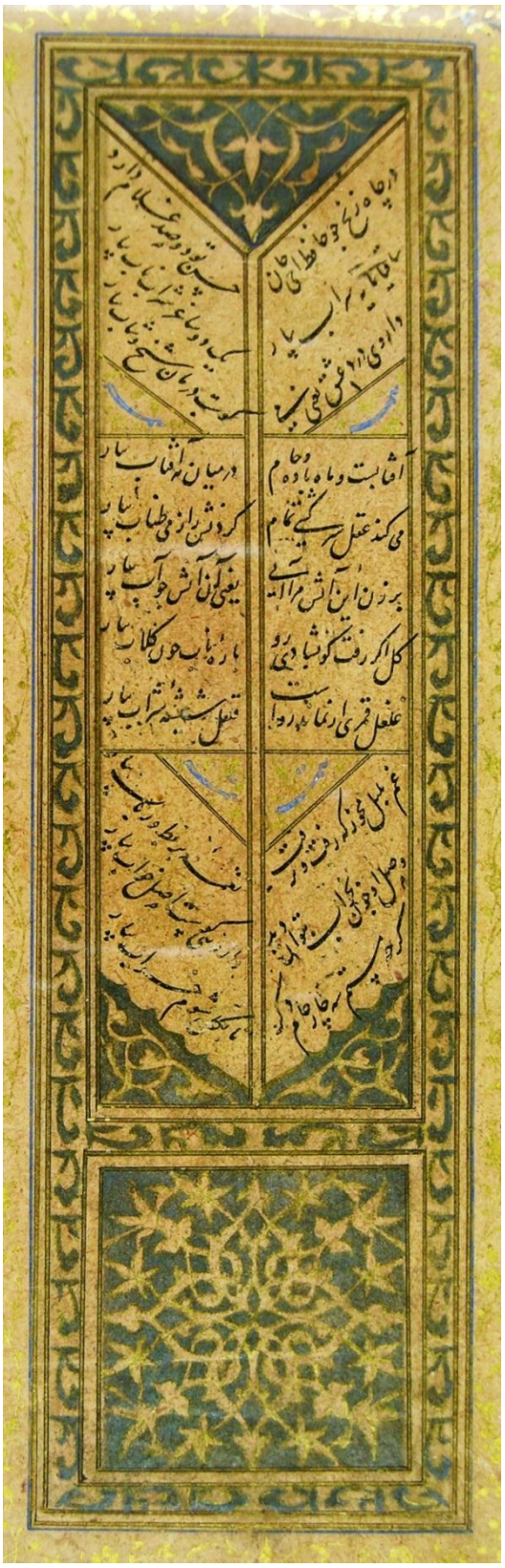
F. 5.93 Bezir yağlı karton ile hazırlanmış dişi oyma kalıp örnekleri

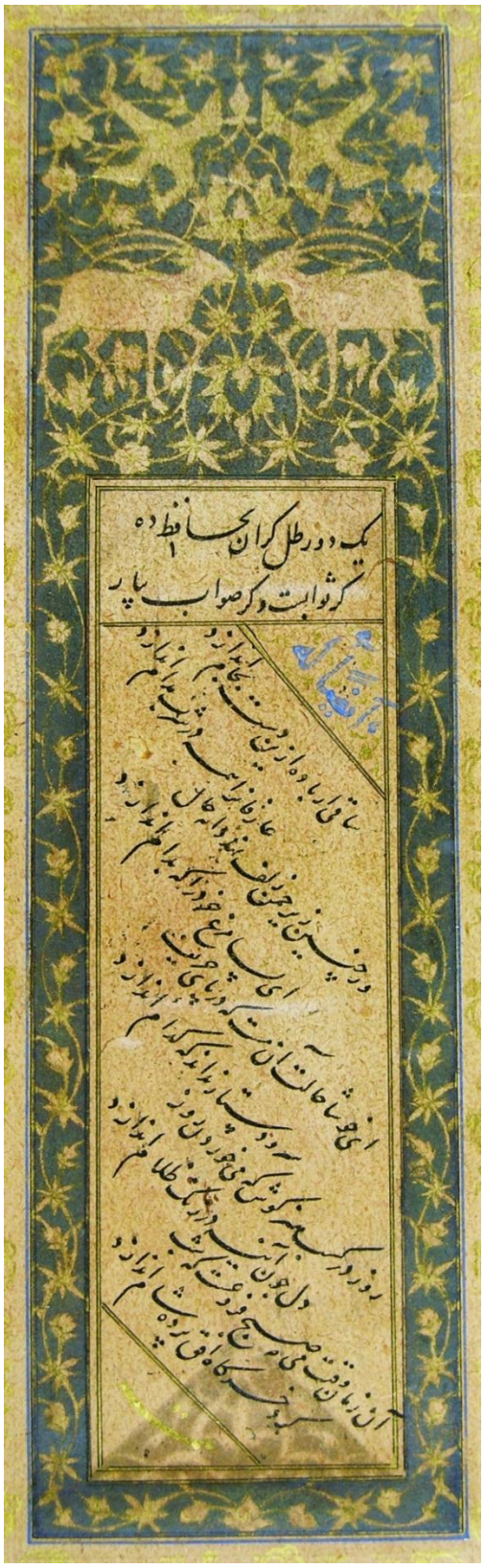
F. 5.94 Bezir yağlı karton ile hazırlanmış dişi oyma kalıp örneği

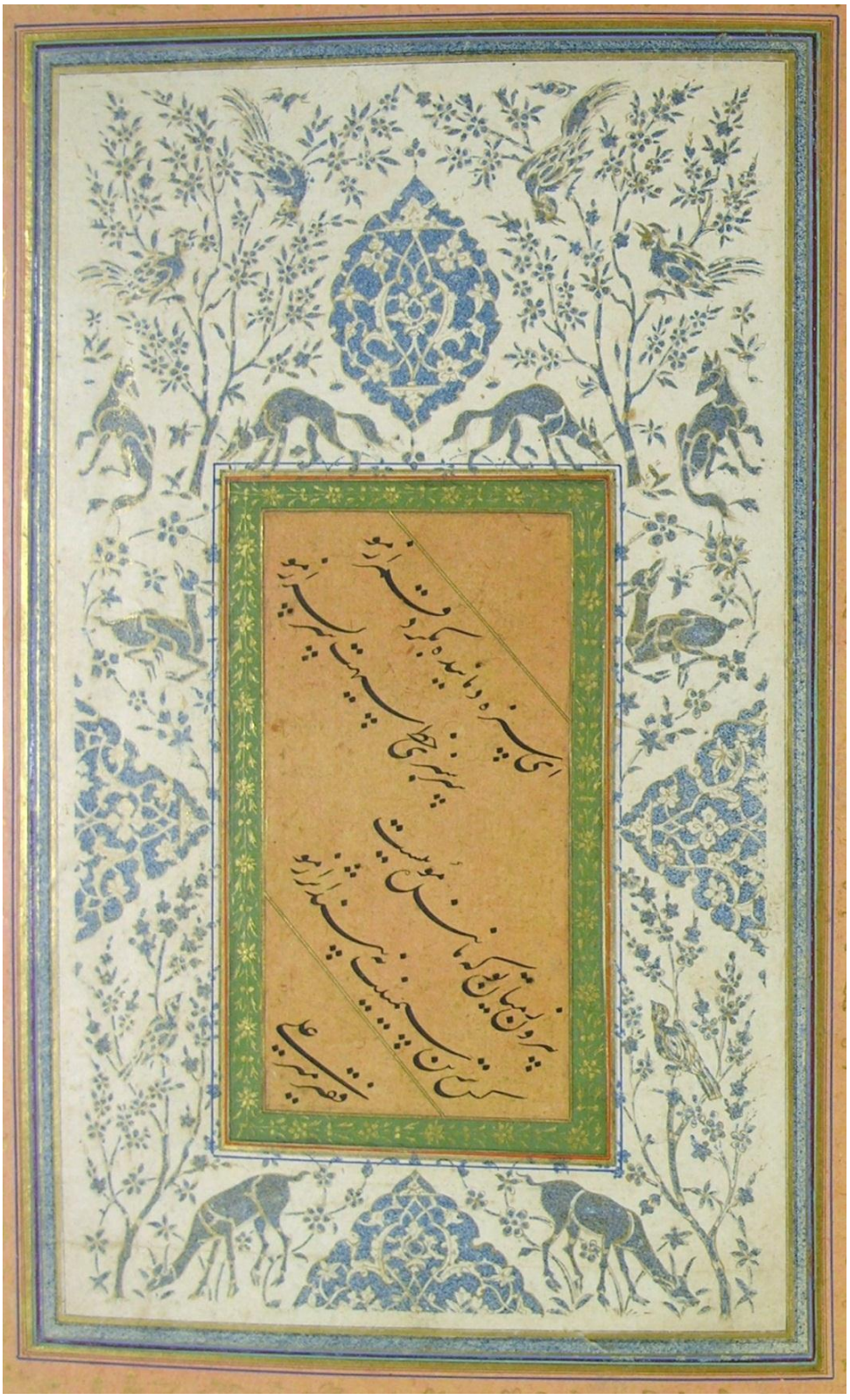
F. 5.95 SK Ayasofya 4170, *Kasîde-i Bürde*, Dişi oyma kalıp bezeme, 1371

F. 5.96 TSMK YY846, *Mecmua-i eş'ar*, 37a

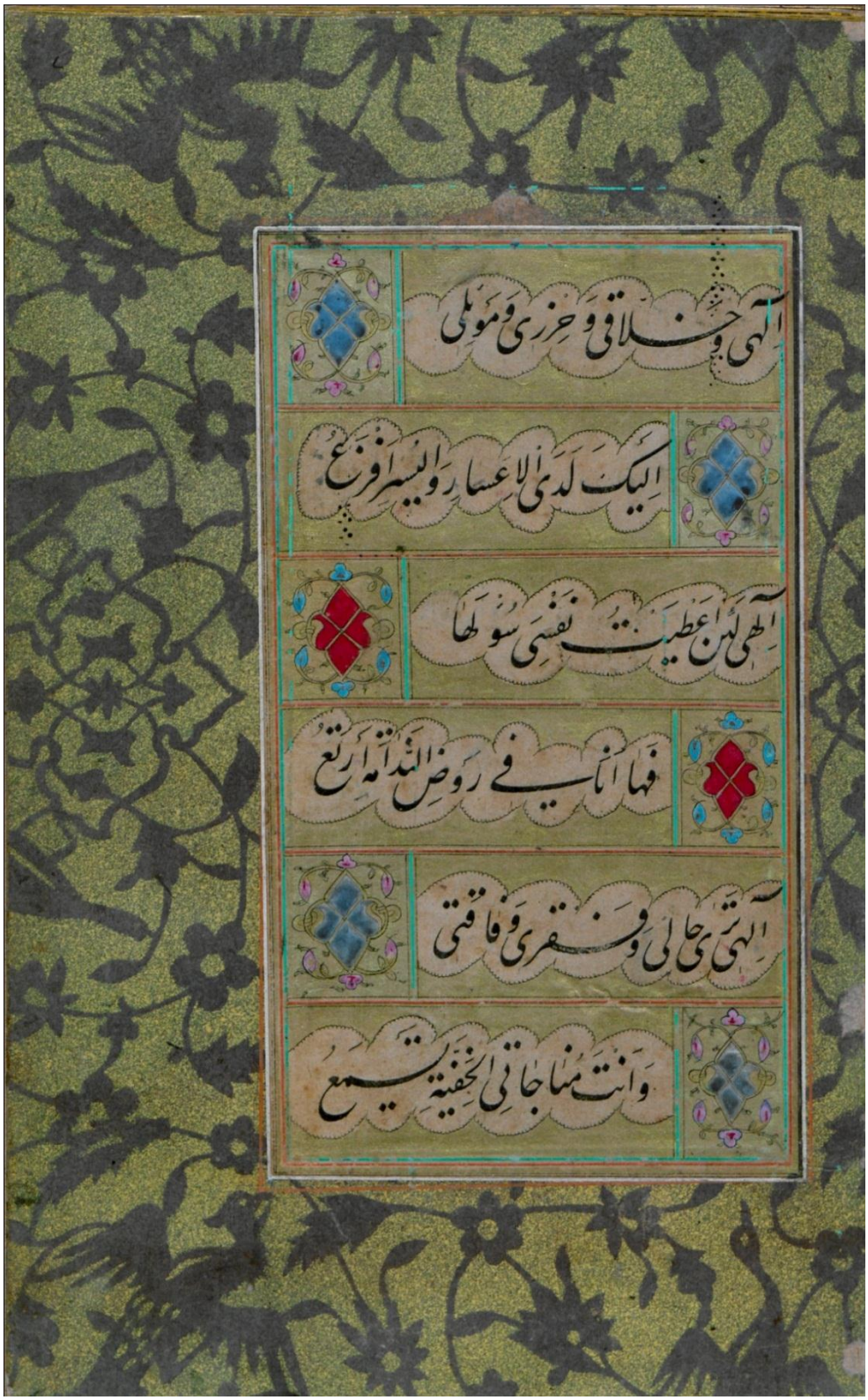
F. 5.97 TSMK YY846, 36b

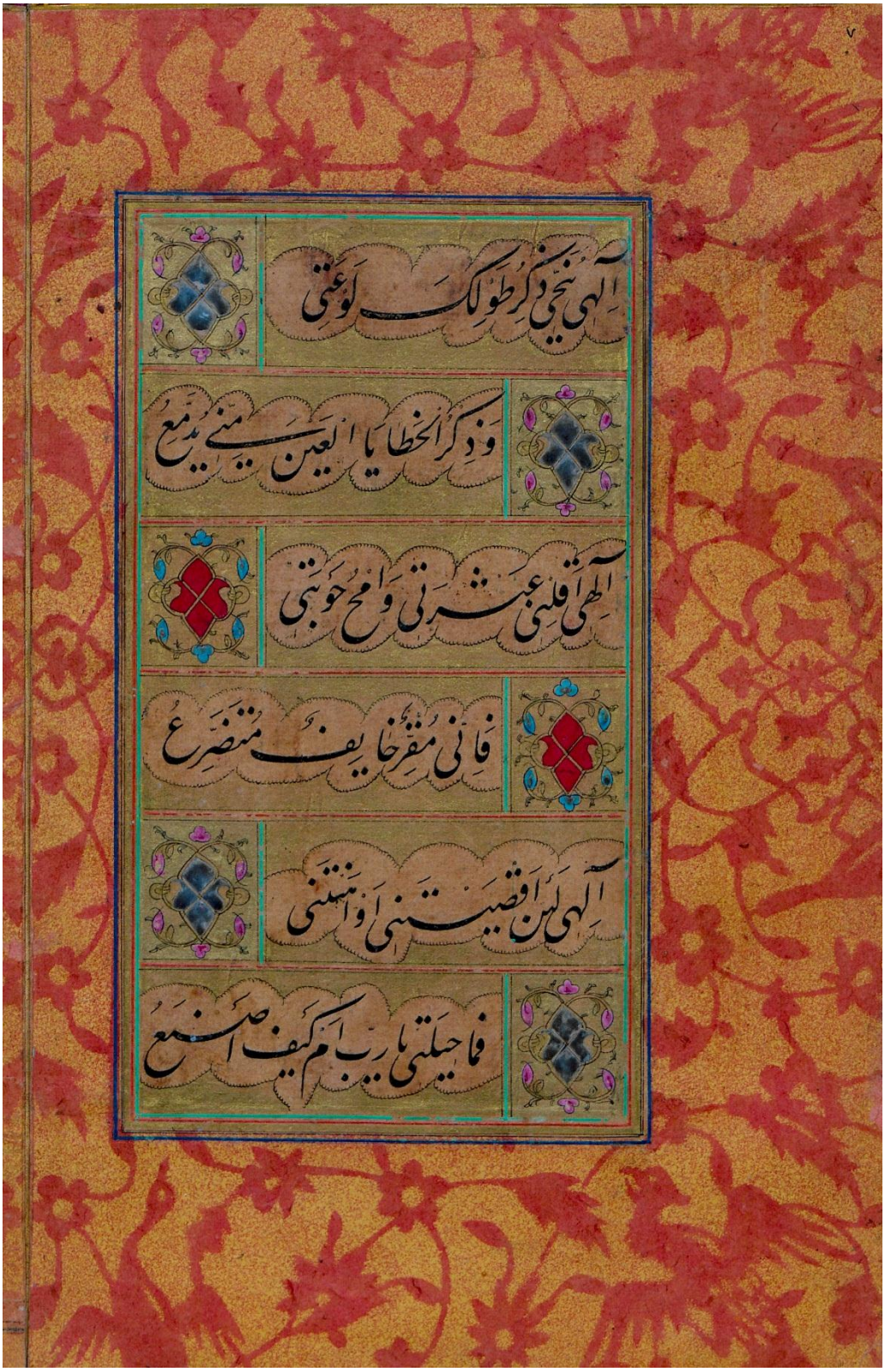
F. 5.98 TSMK H2138, Dişi oyma kalıp ile yapılan kenar bezeme. 33b

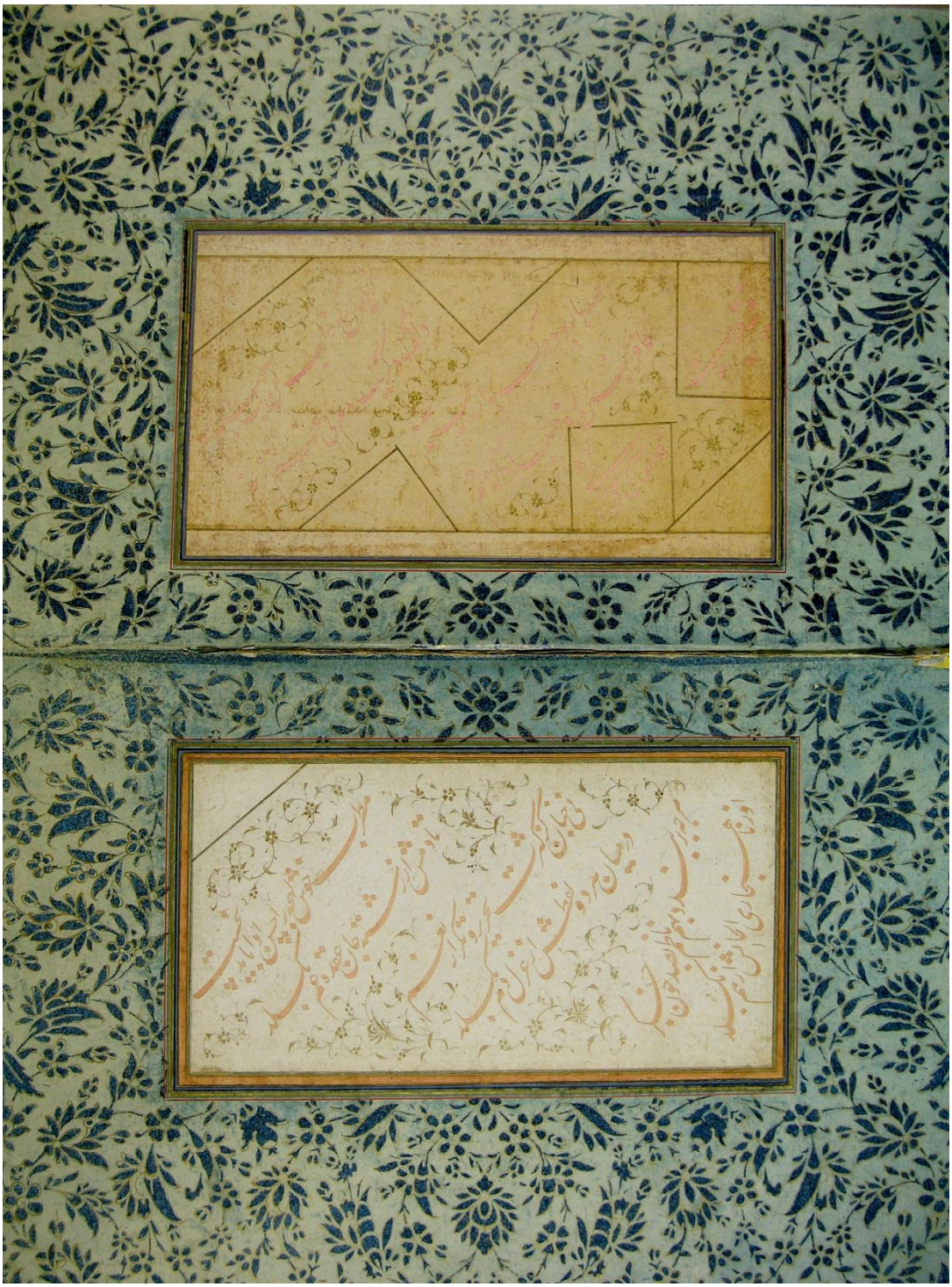
F. 5.99 İÜNEK F1422, Dişi oyma kalıp ile yapılan kenar bezeme

F. 5.100 İÜNEK F1437, Dişi oyma kalıp ile yapılan kenar bezeme

F. 5.101 İÜNEK F1437, Dişi oyma kalıp ile yapılan kenar bezeme

F. 5.102 TSMK H2138 Dişi oyma hat ve dişi oyma kenar bezemesi, 22b-23a

F. 5.103 TSMK H2138 Detay

6. TÜRK SANATINDA KATI' ÖRNEKLERİ

Tarih boyunca Osmanlı coğrafyasında üretilmiş katı' eserlerini yüzyıllar başlığı altında sınıflandırmak yararlı olacaktr.

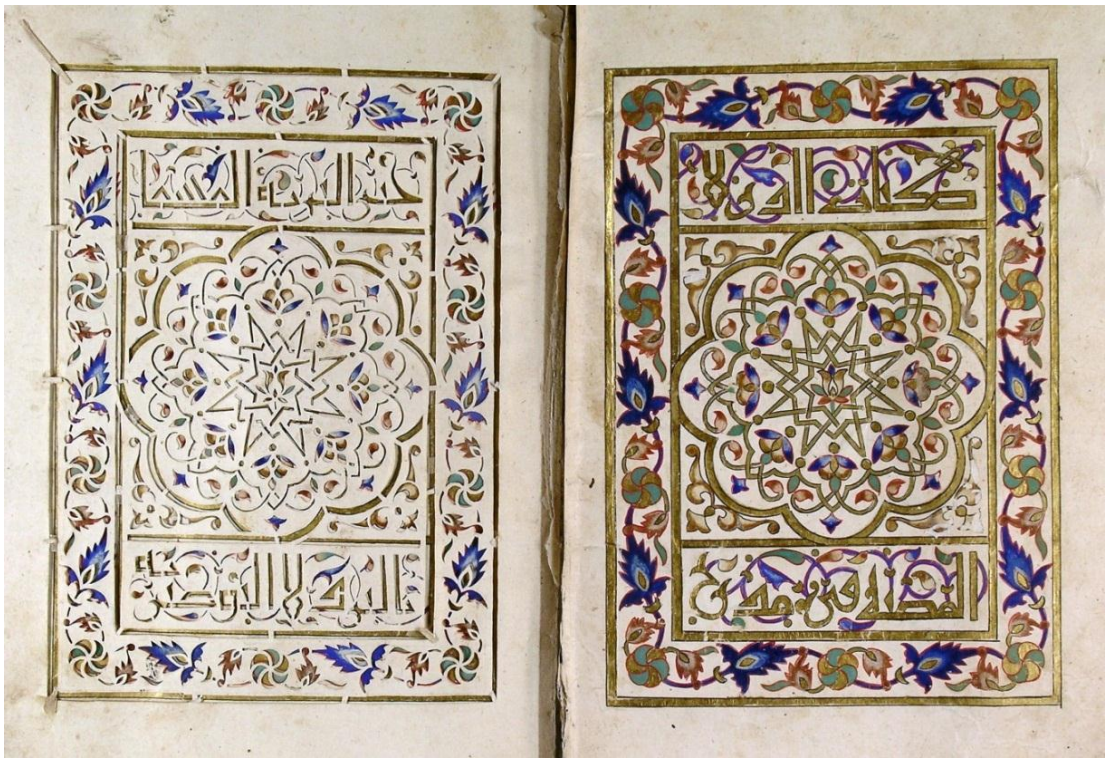
6.1. 14. YÜZYIL

Türk sanatında ilk katı' örnekleri arasında Süleymâniye Kütüphânesi'nde bulunan tamamı oyma olarak hazırlanmış bir *Kasîde-i Bürde* nüshasını zikredebiliriz. İmam Muhammed Bûsirî'ye (1212-1296) ait bu eser, şairin Hz. Peygamber (sav.) için kaleme aldığı 160 beyitten oluşmaktadır.

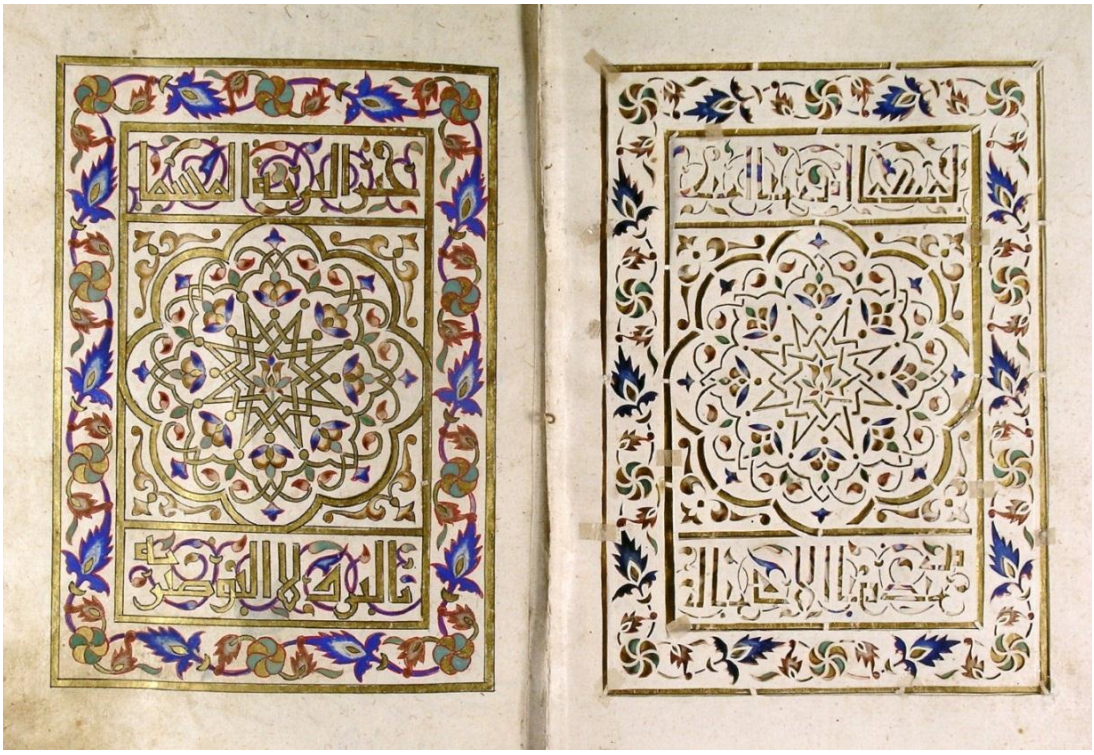
İslâm dünyasında okunması yaygın bir gelenek haline gelen İmam Bûsirî'ye ait *Kasîde-i Bürde*'nin kütüphânelerde birçok nüshası bulunmaktadır. Süleymâniye Kütüphânesi'nde bir nüshası daha vardır ki, nesih hat ile kaleme alınmış ve tamamı katı' tekniğinde oyulmuştur. Ayasofya 4170 no'da kayıtlı, 1371 tarihli bu nüsha 94 varaktan oluşmaktadır. 27.3x18.5 cm ebadındaki eserin zahriye ve hâtime sayfaları da dişi oymalar ve oyma kalıp ile yapılan renkli bezemelerle işlenmiştir. Bu sayfalarda lâcivert, kırmızı, yeşil boya ve altın kullanılarak iri motiflerle hazırlanmış bir şemse, etrafında bordür ve kûfî yazılar bulunmaktadır. Eserin başında ve sonunda yer alan bu renkli sayfaların desenleri ayrıca dişi oyma tekniği ile hazırlanmış olarak bir sonraki sayfada yer almaktadır. Böylece dişi oymaların desen aralıklarından alttaki renkli sayfalar görünmektedir.

Eserin iç sayfalarının tamamında yazılar nesih hat ile altı satır olarak düzenlenmiştir. Yazı sahasının ebadı 21x14 cm'dir. Birinci ve beşinci satırlar altın ile, ikinci, dördüncü ve altıncı satırlar koyu kırmızı ve ortadaki üçüncü satır mavi mürekkep ile yazılmıştır. Altın ve kırmızı yazıların harekeleri mavi ile, mavi yazıların harekeleri ise altın ile çalışılmıştır. Her sayfada dört adet daire formunda altın sıvama durak yer almaktadır. Dişi oyma sayfada ise bu duraklar çarkıfelek tarzı penç motifi şeklinde oyulmuştur.

Baş ve sondaki renkli sayfalarda görülen uygulama iç sayfalarda da mevcuttur. Her yazılı sayfanın ardından aynı yazı kalıbı kullanılarak hazırlanan dişi oyma sayfası yer almaktadır. Böylece birbirini takip eden sayfalarda dişi oyma sayfanın arasından renkli ve yazılı sayfalar görünmektedir. Tamamı dişi oyma tekniği ile yapılmış eserin, benzersiz bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

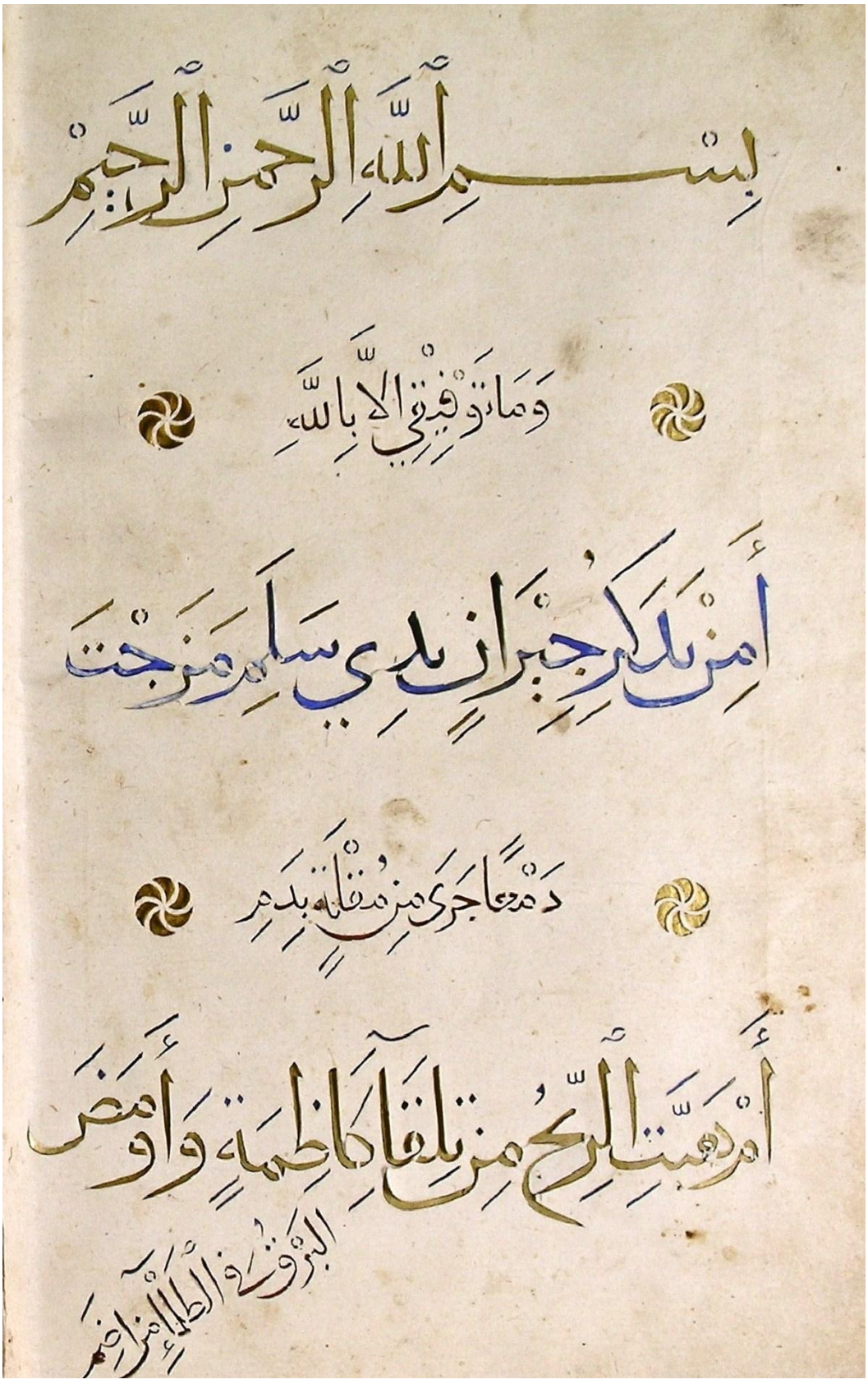

F. 6.1 SK A4170, *Kasîde-i Bürde*, Dişi oyma zahriye sayfası ve dişi oyma kalıp bezemeleri, 21x14 cm, 1371

F. 6.2 SK A4170 *Kasîde-i Bürde*, Dişi oyma zahriye sayfası arka yüzü ve dişi oyma kalıp bezemeleri, 21x14 cm, 1371

F. 6.3 SK A4170, *Kasîde-i Bürde*, Nesih hat ve dişi oyma sayfanın arka yüzü, 2b-3a, 21x14 cm, 1371

F. 6.4 SK A4170, *Kasîde-i Bürde*, Dişi oyma nesih hat, 3b, 21x14 cm, 1371

F. 6.5 SK A4170, *Kasîde-i Bürde*, Karşılıklı dişi oyma sayfalar, 4b-5a. 21x14 cm, 1371

F. 6.6 SK A4170, *Kasîde-i Bürde*, Hâtime sayfası dişi oyma, 21x14 cm, 1371

F. 6.7 SK A4170, *Kasîde-i Bürde*, Dişi oyma sayfa ve altında dişi oyma kalıp bezeme, 21x14 cm, 1371

6.2. 15. YÜZYIL

Türk katı' sanatının 15. yüzyıla ait önemli eserleri arasında Akkoyunlu Türkmen Sultanlarından *Yâkup Bey*'in (1478-1490) sarayında toplanan eserlerin yer aldığı *"Yâkup Bey Albümü"* (TSMK H2153) sayılabilir. Çoğunlukla *"Fâtih Albümü*" olarak anılan bu eserin son kısımlarında (173a-199b) kâğıt oymalarla bezeli sayfalar mevcuttur. Bunlar arasında oyma yazılar, şemse formları, çeşitli tezhip kompozisyonları, hayvan motifleri, ağaç ve doğa tasvirleri gibi çok çeşitli örnekler bulunmaktadır.[70]

Bu katı' örneklerinde imza ve tarih yoktur. Ancak sadece 143a sayfasında Herat'lı Abdullah Kātı'ın "*Şeyh Abdullah el-İmâmî"* olarak imzasını attığı oyma bir şiir yer alır. Şiir; devrin ünlü şâiri *Adurrahman Câmî* (1414-1492) tarafından *Akkoyunlu Sultânı Yakup Bey*'e methiye olarak yazılmıştır. Ta'lîk hatla yazılan şiir, beyaz kâğıt ile erkek oyma olarak kesilmiş ve pembe zemin üzerine yapıştırılmıştır.

Albümün son kısmında dîvânî kırması, sülüs, ta'lîk gibi çeşitli yazı türlerinde oyma âyet, hadis ve meşkler yer almaktadır. Ayrıca *Mûsâ Tûsî* (1201-1274), *Hüsrev Dehlevî* (1253-1325), *Hâfiz-ı Şirâzî, Sâdî-i Şirâzî* (1193-1292) gibi devrin ünlü şâirlerine ait ta'lîk hatla yazılmış oyma şiirler de bulunmaktadır.[71]

Albümün içinde yer alan katı' tekniğinde çalışılmış çoğu ağaçlardan oluşan doğa tasvirleri yer almaktadır. Bu oymalarda ince kıvrımlı, yapraklı, çiçekli veya meyveli dallar ve kök detaylarına yer verilen çeşitli türlerde ağaçlar, fidanlar, diğer bitkiler ve üzerlerine konmuş kuşlarla tasvir edilmektedir. Bu çalışmalar tek renk kâğıttan oluşan, sade fakat aynı zamanda detaylı ve ince işçilikli çalışmalardır. Oyma tasvirler, zeminde pembe, siyah, krem rengi kâğıt üzerine siyah, beyaz, kahverengi, yeşil vb. farklı renkte kâğıtlardan oluşmaktadır.

Albümde ayrıca üç oyma hayvan tasviri bulunmaktadır. Bunlardan ikisi efsânevi bir yaratığı temsil eden çok başlı ve çok kuyruklu ejderha tasviridir. Bir diğer oyma ise, at tasviridir. Bahsi geçen oymaların tamamı aharlı ince kâğıt ile çalışılmış tek kat oymalardır.

15. yüzyıla ait diğer önemli bir eser ise, Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunmaktadır. *Hüseyin Baykara Dîvânı* adlı eser, ünlü şâir ve sultan *Hüseyin Baykara*'nın (1438-1506) şiirlerini bir araya topladığı dîvânıdır. Çağatay Türkçesi ile

70 Filiz Çağman, "15. Yüzyıl Kâğıt Oymacılık Eserleri", *Sanat Dünyamız*, YKB. Yay., İstanbul Eylül 1976, yıl 3, sy. 8, s. 22.

71 Aynı makale, s. 24-25.

yazılan dîvânda otuz sekiz şiir yer almaktadır. 15. yüzyılda yazılmış olan eserin 19. yüzyıla kadar birçok nüshası hazırlanmıştır.

TİEM 1926 no'da kayıtlı olan dîvânın nüshası ise, nesta'lîk hatla tamamı katı' tekniğinde hazırlanmıştır. Son sayfaları eksik olduğu için kesin olarak bilinmemekle beraber, eserin hattı dönemin ünlü hattatı *Sultan Ali el-Meşhedî*'ye (1437-1520) katı'ları ise, 15. yüzyılın bilinen ilk ve en önemli katı' ustası *Abdullah-ı Kātı*'ya atfedilmektedir. [72]

15. yüzyılın sonlarında Timurlular döneminde sanatın merkezi olan Herat'ta hazırlandığı tahmin edilen dîvânın 16. yüzyılda Osmanlı saray nakışhanesinde yenilendiği ve tamir gördüğü tahmin edilmektedir. Katı' tekniğinde işlenen yazıların ince ve kaliteli işçiliği ve başlı başına katı' bir eser olması, bu sanatın 15. yüzyılda ulaştığı noktayı göstermesi açısından önemlidir. Üzerinde *Sultan 1. Mahmut* ve müfettiş *Derviş Mustafa*'nın vakıf mühürleri bulunmaktadır. Eser, 1911 yılında Ayasofya Kütüphanesi'nden Türk İslâm Eserleri Müzesi'ne getirilmiştir.[73]

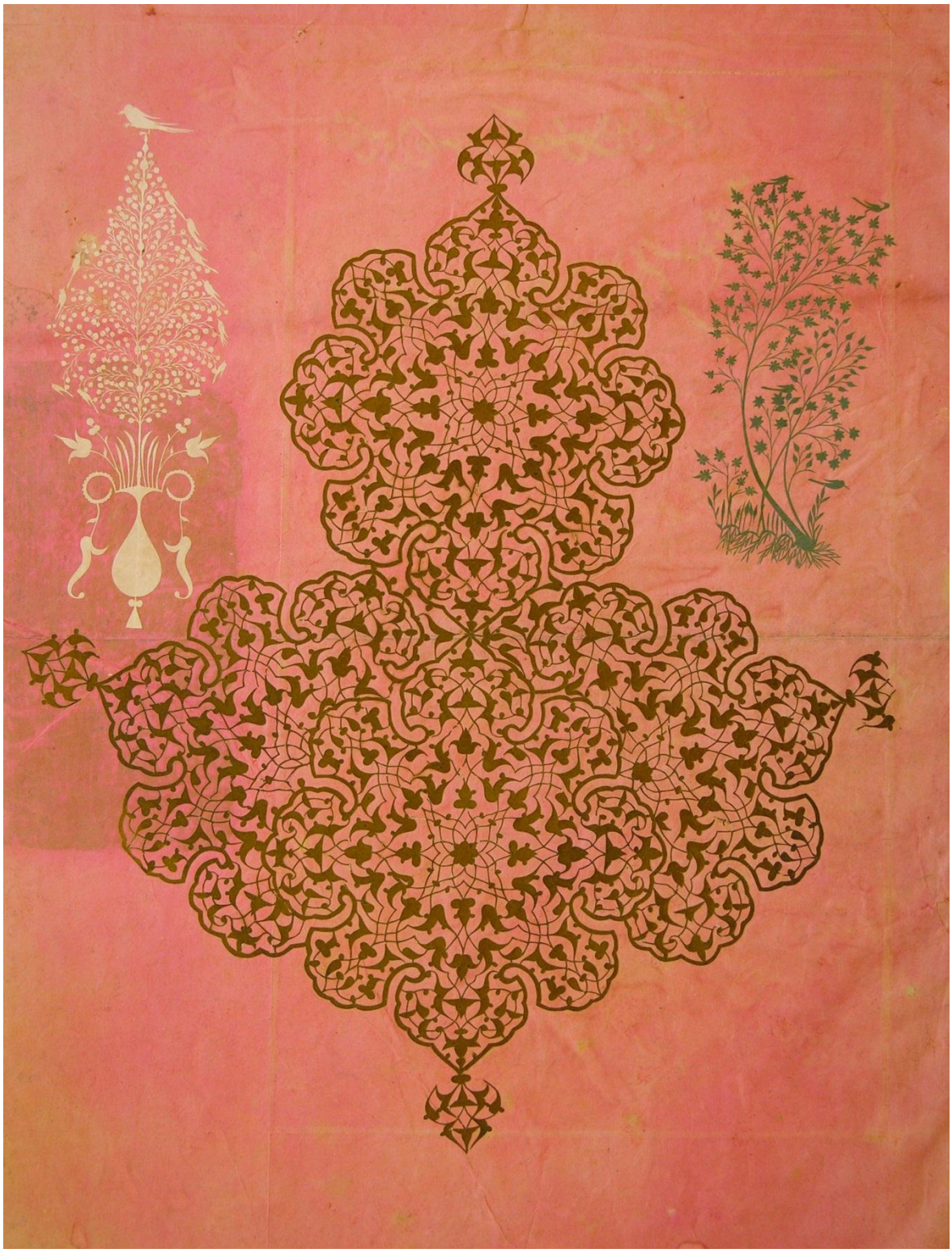
Zahriye sayfaları ve fasıl başları altın geçmeli ve tezhiplidir. Diğer sayfaların ise yazı kenarı renkli cetvelli ve etrafı zerefşanlıdır. Zahriye sayfalarında, ortadaki kare alanda 4 satır halinde krem rengi ve beyaz kâğıttan erkek oyma hat yer almaktadır. İç sayfalarda ise, beyaz, sarı, turuncu, mavi, yeşil, lacivert gibi çeşitli renklerde zemin üzerine mavi, beyaz, krem renkli kâğıtlar ile erkek oyma tekniğinde çalışılmıştır. İç sayfalarda yazılar sekiz satır olarak düzenlenmiştir. Satırlar arasında farklı renkli kâğıtlar dönüşümlü olarak kullanılmıştır.

[72] Nazan Ölçer (Haz.), *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, Akbank Kültür ve San. Dizisi no:70, MAS Mat. AŞ, İstanbul 2002, s. 218.

[73] Aynı eser, s. 219.

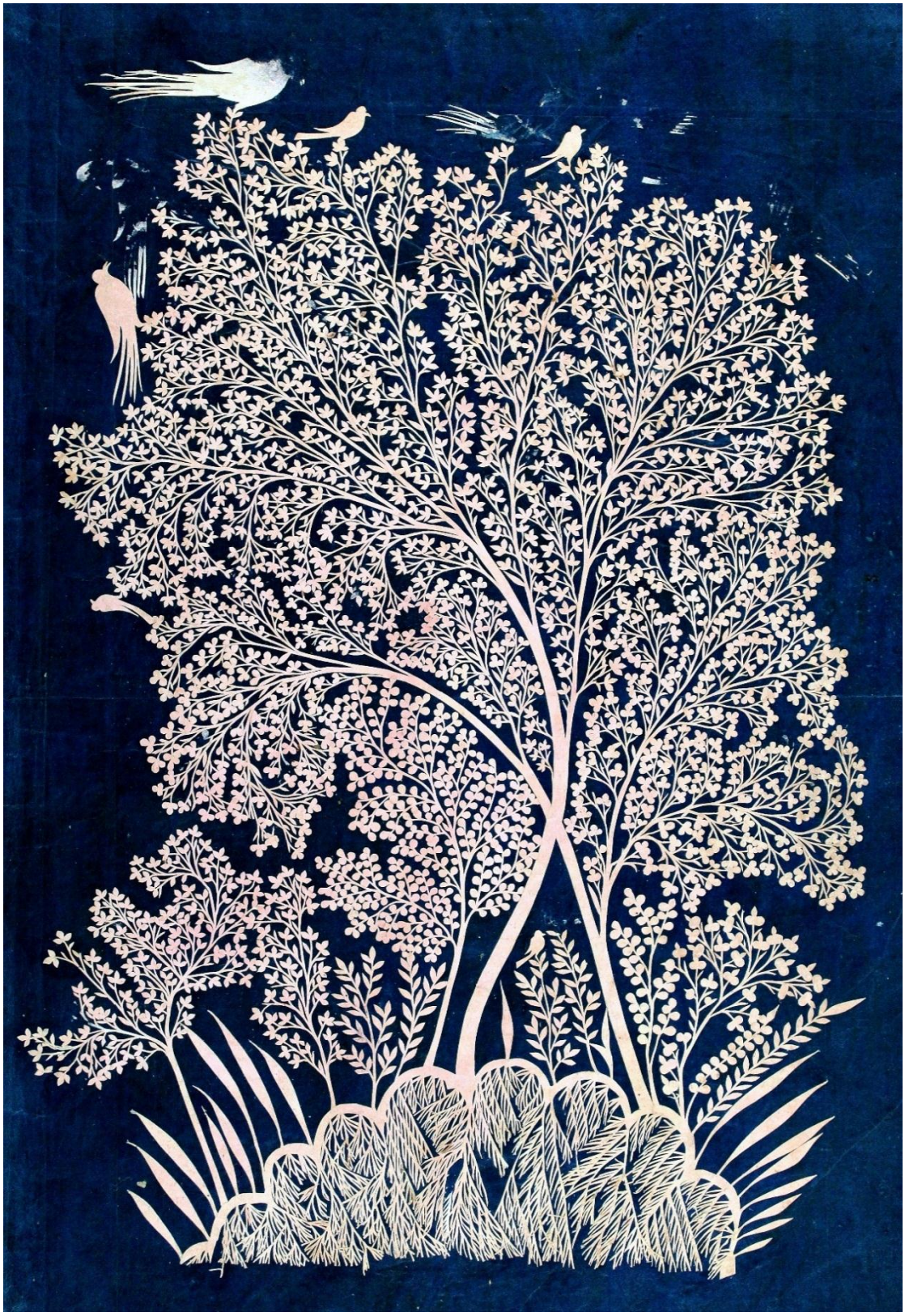
F. 6.8 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma şemse

F. 6.9 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma şemse ve ağaçlar

F. 6.10 TSMK H2153, *Fâtih Albümü,* Oyma ağaçlar

F. 6.11 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma ağaçlar, 187b

F. 6.12 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma ağaçlar, 183b

F. 6.13 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma ağaçlar, 194

F. 6.14 TSMK H2153, *Fâtih Albümü,* Oyma ağaçlar ve at tasviri

F. 6.15 TSMK H2153, At tasviri detay

F. 6.16 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma efsânevî yaratık ve erkek-dişi ağaçlar

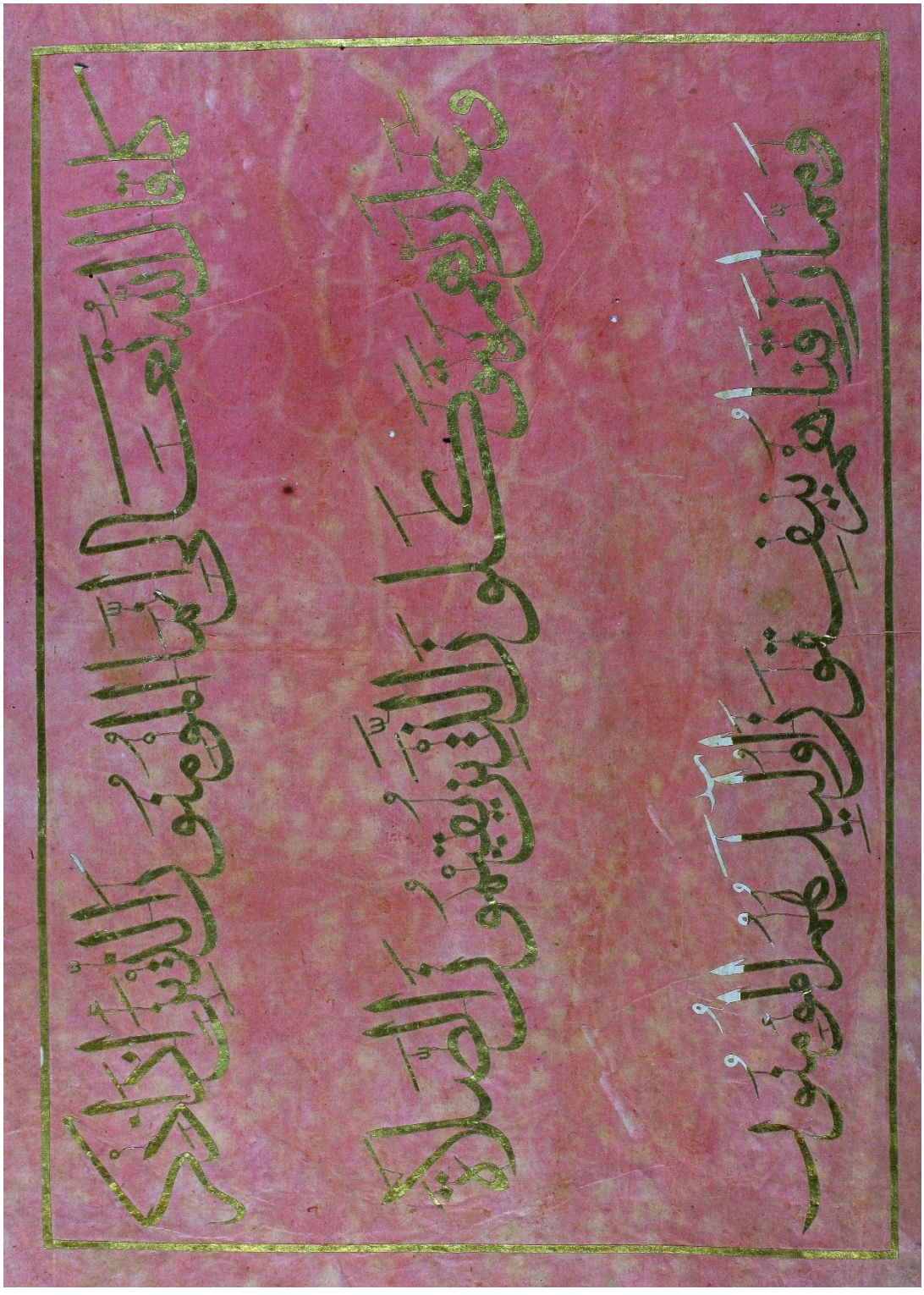
F. 6.17 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Oyma efsânevî yaratık ve ağaçlar 189a

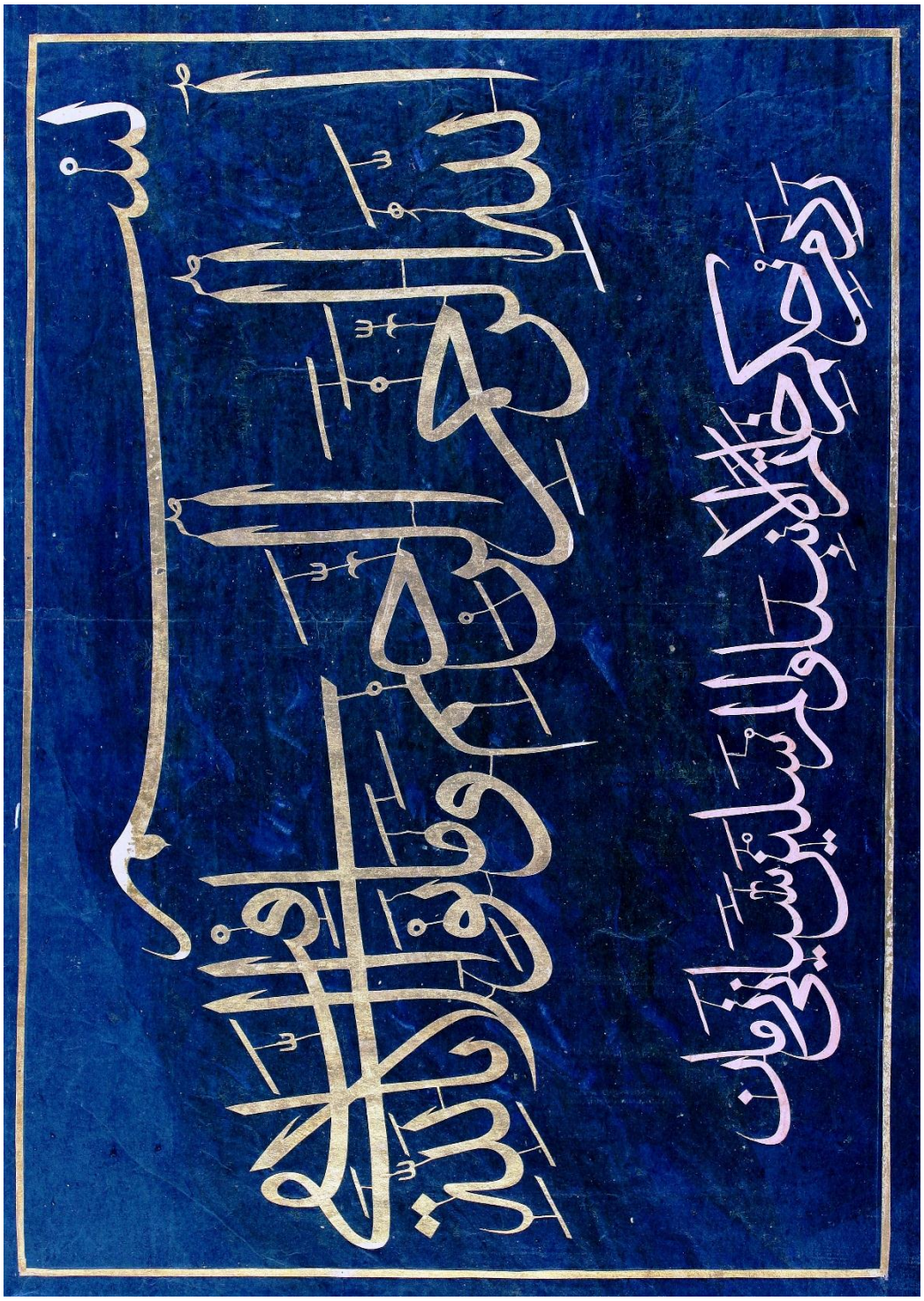
F. 6.18 TSMK H2153, *Fâtih Albümü,* Abdullah-ı Kātı, Oyma ta'lîk hat, Şâir Adurrahman Câmî tarafından Akkoyunlu Sultânı Yakup Bey'e methiye olarak yazılan şiir, 143a

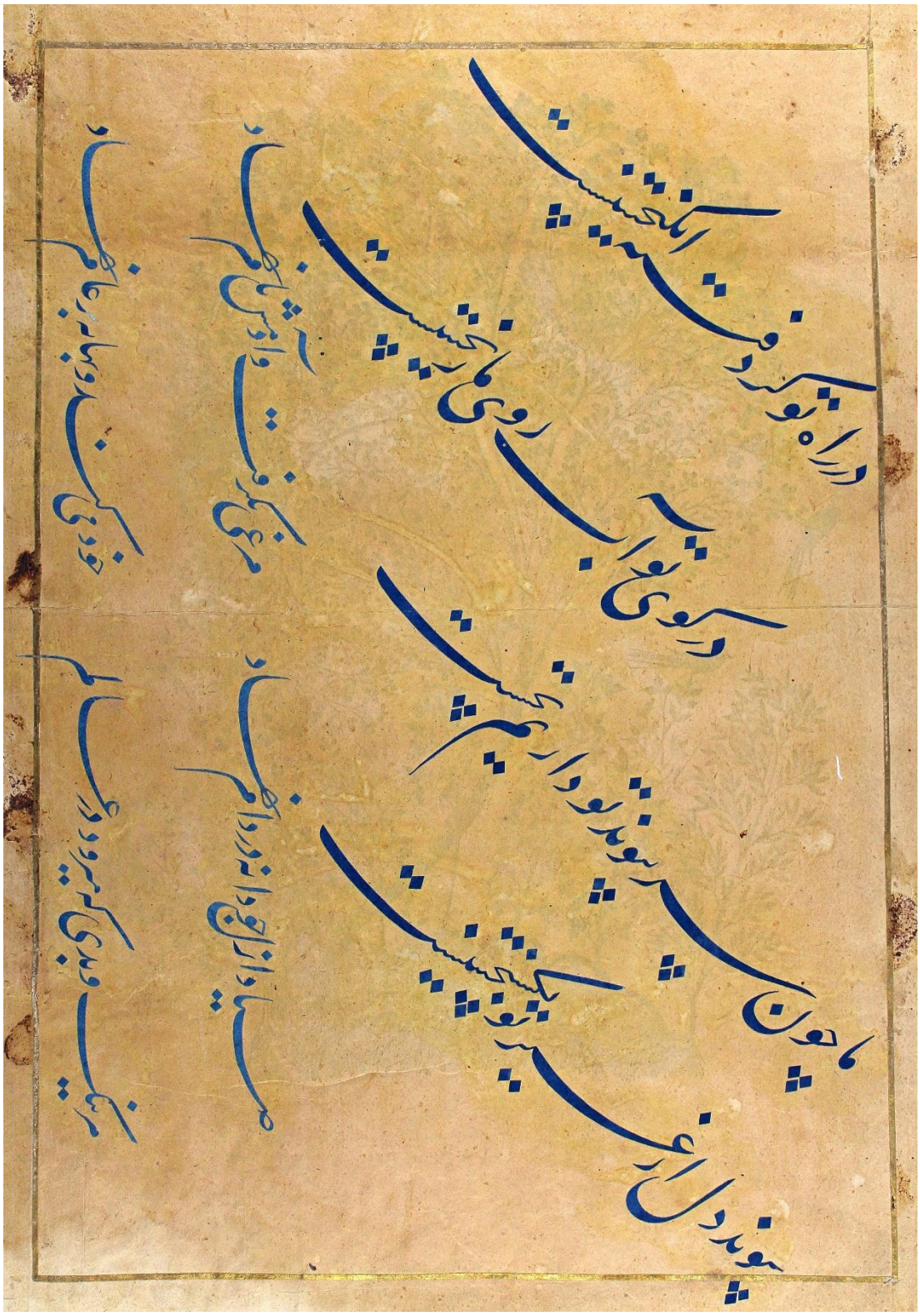
F. 6.19 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Abdullah-ı Kātı (*Şeyh Abdullah el-İmâmî* imzasıyla), Oyma ta'lîk hat, 143a

F. 6.20 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Erkek oyma hat, 194a

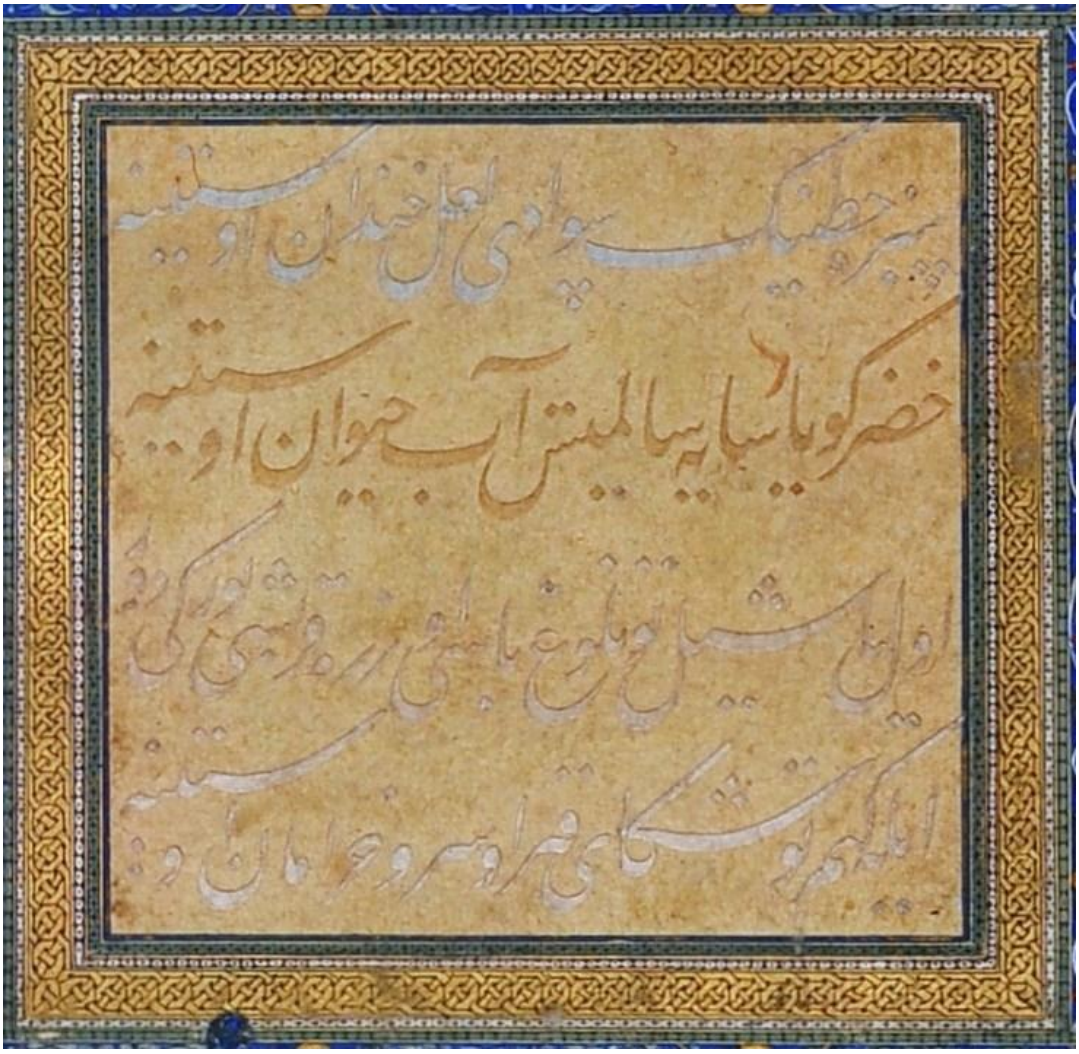
F. 6.21 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Erkek oyma hat, 187a

F. 6.22 TSMK H2153, *Fâtih Albümü*, Dişi oyma hat, 188b

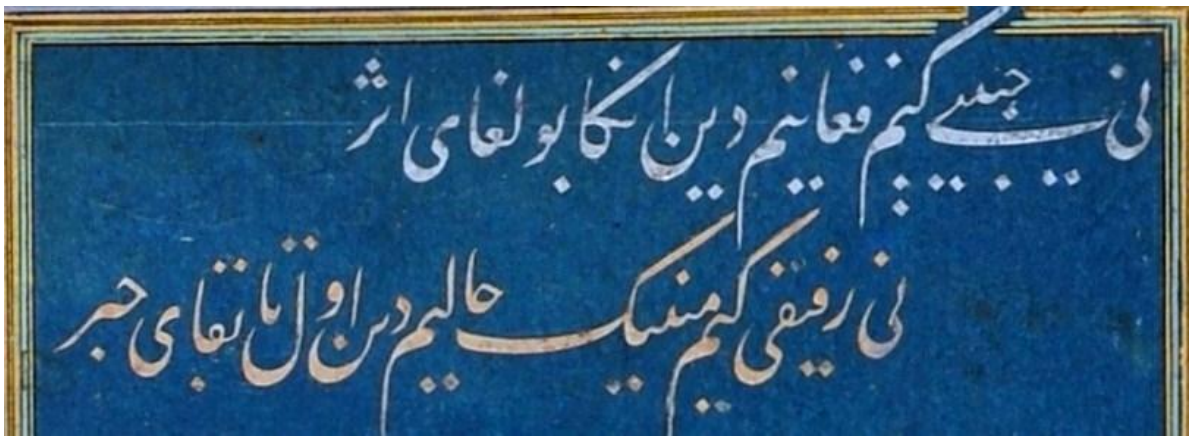
F. 6.23 TİEM T1926, *Sultan Hüseyin Baykara Dîvânı* zahriye sayfası, Abdullah-ı Kātı,
Erkek oyma nes'talîk hat 24x17 cm, 1490 civarı

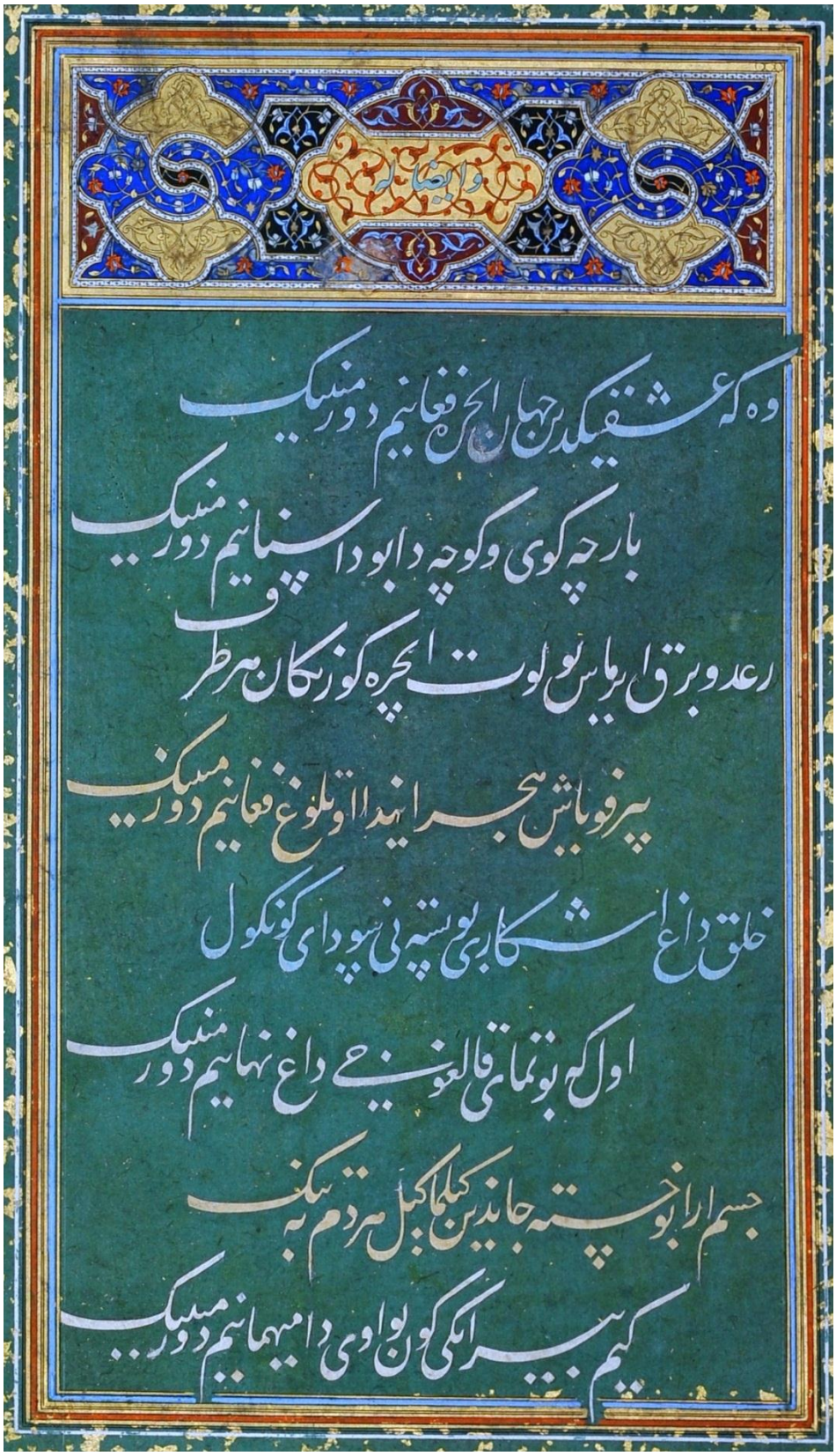
F. 6.24 TİEM T1926, *Sultan Hüseyin Baykara Dîvânı* zahriye sayfası, Detay

F. 6.25 TİEM T1926, *Sultan Hüseyin Baykara Dîvânı*, Abdullah-ı Kātı, Oyma nes'talîk hat, 24x17 cm, 12,8x7 (cetvel içi) cm, 1490 civarı

F. 6.26 TİEM T1926, Detay

F. 6.27 TİEM T1926, *Sultan Hüseyin Baykara Dîvânı*, Abdullah-ı Kātı,
Erkek oyma nes'talîk hat, 24x17 cm, 1490 civarı

6.3. 16. YÜZYIL

16. yüzyıl başlarından itibaren Safevîler döneminde Abdullah-ı Kātı'nın oğlu ve öğrencisi *Şeyh Muhammed Dost Kātı*, onun öğrencisi *Bedahşlı seng-i Ali* ve hattat *Mir Ali*'nin oğlu *Mevlânâ Muhammed Bâkır* katı' sanatının en önemli temsilcileri olmuşlardır. Bahsi geçen sanatkârların TSMK'de bulunan albümlerin içinde birçok oyma eseri vardır.

Osmanlılarda ise 16. yüzyıl katı' sanatının rağbet gördüğü ve birçok önemli müstakil katı' eserin meydana getirildiği bir dönemdir. Bu örneklerden günümüze ulaşan en önemlilerinden biri Ali Çelebi'ye ait TSMK R1963'de kayıtlı *Mecmûa-i Eş'âr* adlı şiir mecmuasıdır. 61 yapraklı eserin içinde Molla Câmî, Hâfız-ı Şîrâzî, Hâyâlî Bey ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî gibi tanınmış şâirlerin gazel ve rubâîlerinden örnekler yer alır. Mavi veya siyah zemin üzerine beyaz kâğıt ile erkek oyma olarak hazırlanan eser tezhipli ve zerefşanlıdır.[74]

Ali Çelebi'ye ait diğer oyma eserler, Kânûnî'nin şehzâdesi Mehmed için hazırladığı *Kırk Hadis* (TSMK EH2851, 1540) ve *Ed'iyye-i Usbûiyye* (*Ediyye-i Eyyâm el-Üsbû'*/Dua Mecmuası, TSMK H92, 1545)'dir. Ayrıca Ali Çelebi'nin Kânûnî için hazırladığı Farsça oyma bir şiir mecmuası (TSMK M539) da bulunmaktadır.

Kırk Hadis adlı eserin zahriye sayfası ve diğer sayfalarda cetvel içindeki üçgen alanlar tezhiplidir. Sayfalar pembe, mercan, açık yeşil, krem rengi gibi farklı renklerdedir. Üzerlerindeki oymalar ise beyaz ve açık mavi kâğıttandır. Harekeler beyaz, açık mavi ve altın kâğıt ile çeşitli renklerde çalışılarak hareketli bir görünüm sağlanmıştır. Yazı aralarındaki bitkisel bezemeler ve duraklar fırça çalışması, sayfa kenarları ise zerefşanlıdır.

Ed'iyye-i Usbûiyye 7 yapraktan oluşan bir dua mecmuasıdır (TSMK H92). Tezhipli olan zahriye sayfasının yazıları beş satır olarak düzenlenmiştir. Diğer sayfalardaki yazılar ise yedi satırdan oluşmaktadır. Aharlı elvan kâğıt ile çalışılan eser, 29.5x14.5 cm ebadındadır. Cetvel iç ölçüleri ise 13x8 cm'dir. Harekeli nesih yazı kullanılmış ve *"Budin Timarları Defterdârı Ali eliyle 981"* (1573) şeklinde imzalanmıştır. Lâcivert, yeşil, pembe mercan ve kahverengi zemin üzerine beyaz, krem rengi, açık mavi ve altın kâğıt ile erkek oyma şeklinde çalışılmıştır. Yazıların yanısıra satır aralarındaki bezemeler, duraklar ve bordürler de oymadır. Sayfaların cetvel iç ölçüleri 13x8 cm'dir. Her bir sayfanın bordüründe çeşitli klasik tezhip motifleri kullanıldığı farklı bir desen kompozisyonu yer alır. 4 mm genişliğindeki bu bordürler de katı' tekniğinde çalışılmıştır.

---

[74] Filiz Çağman, "Katı" mad., *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 25, s. 33.

Ali Çelebi'ye atfedilen bir diğer müstakil oyma eser ise, bir şiir mecmuasıdır (TSMK M539). Eser, hâtime sayfasında yer alan mühre göre Medine'deki *Ârif Hikmet Efendi Kütüphânesi'*ne oradan çıkarılmamak şartı ile vakfedilmiştir. 25.5x15.5 cm ebadında 7 yapraktan oluşmaktadır. Sayfa kenarları zerefşanlı, cetvel iç ölçüleri 15.5x9 cm'dir. Yazılar ta'lîk hat ile 8 cm uzunluğunda iki sütun ve 12 satır şeklinde düzenlenmiştir. Zahriye sayfaları tezhiplidir. Eserde *"Ba'z gazaliyat-ı Şâhi/Bu ciltte Şâhi'nin 20 gazeli vardır"* ibaresi yer almaktadır. Yazılar lâcivert, mavi, kahverengi ve mercan renkli zemin üzerine beyaz, krem rengi, mavi, yeşil ve altın kâğıt ile çalışılmıştır. Yazıların beyaz kâğıttan oyulduğu sayfalarda koyu zemin tercih edilmiş, harekelerde altın kâğıt kullanılmıştır.

Aynı dönemde yaşayan bir diğer önemli katı' ustası Mehmed bin Gazanfer'dir. Sanatkârın *Müntehabâd Mecmuası* (TSMK HEA36, 1538), *Gûy ve Çevgân* (TSMK H845, 1540) ve *Kasîde-i Iydiyye* (İÜNEK TY9350) adlı eserlerinin tamamı oyma olarak hazırlanmıştır. Ayrıca TSMK EH2832'de kayıtlı oyma bir murakka kıt'ası ile İÜNEK'de ve TSMK'de murakka albümlerde eserleri bulunmaktadır.

TSMK HEA36'da kayıtlı olan *Müntehabâd Mecmuası* Mevlevî şâirlerin gazellerini içeren bir derlemedir.[75] Eser, on yaprak olarak ta'lîk yazı ile hazırlanmış ve fasıl başlıklarındaki yazılar da dâhil olmak üzere katı' tekniğinde erkek oyma şeklinde işlenmiştir. Zahriye sayfası ve diğer sayfaların karşılıklı köşelerindeki üçgen alanlar tezhiplidir. Sayfalar farklı renklerde çalışılmış olup, sayfa kenarları zerefşanlıdır. Zeminde çay rengi, pembe, yeşil renk üzerine yazılar, altın, beyaz, krem, pembe renkli kâğıtlar ile her sayfada değişik renk birleşimleri uygulanmıştır. Eser, Konya Abdülhalim Kütüphanesi'nden Halil Ethem Arda koleksiyonuna, oradan da TSMK'ne nakledilmiştir. *"Katta'a el fakîr el hâkîr Mehmed bin Gazanfer sedterallâhü uyûbehâ sene 944"* şeklinde imzalıdır.[76]

Mehmed bin Gazanfer'e ait diğer bir oyma eser olan *Gûy ve Çevgân (Hâl-nâme)*[77] 35 yapraktan oluşur ve 24x15.3 cm ebadındadır (TSMK H845). Sayfalar 6.5 cm uzunluğunda, yazılar 10 satır halinde düzenlenmiş, ta'lîk hat ile katı' tekniğinde 1540 yılında istinsah edilmiştir. Zahriye sayfaları tezhiplidir ve içinde iki minyatür resmi vardır.

Cetvel iç ölçüleri 12x8 cm, zemin kâğıtları pembe, açık mavi, açık kahverengi, açık yeşil, lâcivert ve siyah renklidir. Yazılarda beyaz ve altın kâğıt kullanılmıştır. Sayfa kenarları bazı sayfalarda dişi oyma kalıp ile bezeli, bazı sayfalarda ise, hafif (bulutumsu) ebru kâğıtlı veya zerefşanlıdır. Bu ebrular târihi belirlenebilen en eski

---

[75] www.eskieserler.net, Eski Eserler/Public Library Kitap-511 *Müntehabât Mecmuası*.

76 Eser hakkında ilgili kaynaklarda yanlışlıkla 1507 tarihi geçmektedir. (G. Mesara, age, s. 21 ve Ş. Uzluk, age, s. 64)

[77] *Gûy ve Çevgân* şâir *Ârifî*'ye ait bir mesnevî. At ve değnekle oynanan bir tür cirit oyunu. Çevgân, top ve ucu eğri değneklerle oynanan bir oyun türüdür. Bir meydanda ata binilerek eldeki sopa (çevgân) ile topa (gûy) vurma suretiyle oynanır. Gûy u çevgân, Dîvân şiirinde adından en fazla bahsedilen oyunlardan biridir. Şâirler, genellikle sevgilinin yüzü ve güzelliğini çevgân oyununun oynandığı meydana; yüzündeki benleri, çene çukurunu; âşıkların gönlünü, canını veya başını da topa benzetirler. Sevgilinin saçları ve kâkülü ise şekil itibariyle çevgâna benzetilir.

Türk ebru örnekleri olarak büyük öneme sahiptir. Tepelik ve koltuklardaki bezemeler fırça çalışmasıdır.

Kasîde-i Iydiyye[78] (İÜNEK TY9350) Gazanfer'in Kânûnî Sultan Süleyman için yaptığı ve ona sunduğu beş yapraktan oluşan 23x14 cm ebadında oyma ta'lîk yazı ile hazırlanmış bir eserdir. Cetvel iç ölçüleri 13.5x6.8 cm olan eserin sayfaları dört satır olarak düzenlenmiştir.

Renkli zemin üzerine yazılar altın kâğıt ile erkek oymadır. Zemin renkleri çay rengi, yeşil, lâcivert olmak üzere karşılıklı sayfalarda farklı renkler kullanılmıştır. Sayfa kenarları zerefşanlı, hâtime sayfası ve sanatkârın imzası ise beyaz kâğıttandır.

Gazanfer'e ait TSMK EH2832 no'da kayıtlı bir murakka kıt'ası bulunmaktadır. Eserde celî reyhânî hat ile İhlâs Sûresi yazılıdır. Çay rengi zemin üzerine beyaz kâğıttan erkek oyma yazının ebadı 14x21 cm'dir. Satır aralarındaki çiçek motifleri katı'dır. Fe, mim, vav gibi harflerin oyulan kapalı bölümlerinin içine ayrıca altın kâğıt kesilip yapıştırılmıştır. Duraklardaki pençler çift katlı oymadır.[79]

İÜNEK F1426'de kayıtlı 16. yüzyıl ortaları ait (1565 civarı)[80] *Şah Mahmud* dönemine ait 48 yapraklı bir murakka albüm içindeki bahçe katı' sanatının nadir örneklerindendir. İmzası bulunmamakla birlikte eser, *Efşancı Mehmed*'e atfedilmektedir. Büyük bir ustalıkla hazırlanan bahçe 9x20 cm gibi küçük bir alanda son derece ince işçilikle çalışılmıştır. Kompozisyon düz yatay dikdörtgen şeklinde siyah renkli zemin üzerine, yan yana yerleştirilmiş çeşitli büyüklükte selvi ağaçları, erguvan, asma, meyve ve çeşitli ağaçların arasına dolanmış çiçek açmış bahar ağaçları ile tasarlanmıştır. Ayrıca ağaç, fidan ve asmaların aralarında rengârenk katlı güller, lâle, karanfil, süsen, sümbül, menekşe, nergis, yasemin, mine gibi çeşitli ilkbahar çiçekleri ve kuşlarla ilkbahar resmedilmiştir. Güller, karanfiller, çeşitli çiçekler ve selvi ağaçları katlı teknikle çalışılmıştır.

Bahçenin etrafına muhakkak hat ile bahar şiirleri yer almaktadır. Bu şiirlerin bir kısmı Osmanlı şâiri *Mesîhî*'nin *Bahar Kasîdesi'*nden, bir kısmı ise *Bâkî*'nin *Bahâriyyesi'*nden seçilmiş beyitlerdir. Bâkî'nin dönemin vezirlerinden *Semiz Ali Paşa* için yazdığı bu kasîde, muhtemelen yine *Semiz Ali Paşa*'nın vezîriâzamlığı zamanında hazırlanmıştır.[81] Şiir araları tezhipli ve bahçe etrafı altın bordürlüdür.

Aynı esere benzeyen imzasız bir başka katı' bahçe çalışması Avusturya Millî Kütüphânesi'nde bulunan Cod. mixt. 313 no'da kayıtlı, 1572 tarihli 3. Murad için hazırlanan bir albümün içindeki oyma bahçedir. İç içe iki bahçenin tasvir edildiği eser, kompozisyon, kullanılan renkler ve malzeme bakımından yukarıda bahsi geçen bahçeye benzerlik göstermektedir. Bu bahçe de selvi, çiçekli ağaçlar ve kır bitkileri ile

[78] *Kasîde-i Iydiyye*: Bayramlarda din ve devlet büyüklerine sunulan kasîde.

[79] Sanatkârın Ermenak Sakısyan'ın notlarına göre Hicrî 908 tarihli bir başka eseri daha bulunduğu kayıtlı olmakla beraber, yeri bilinmemektedir. Kemal Çığ, agm, s. 161.

[80] Nurhan Atasoy, *Hasbahçe*, Aygaz-Koç Yay., İstanbul 2011, s. 73.

[81] Filiz Çağman, , adı geçen madde, s. 33.

tasvir edilmiş, krem rengi kâğıt üzerine renkli kâğıtlarla katlı teknikle çalışılmıştır. Ayrıca üst orta kısımda ayrı bir çerçeve içinde siyah zemin üzerine daha küçük ve daha incelikli bir katı' bahçe yer almaktadır.[82]

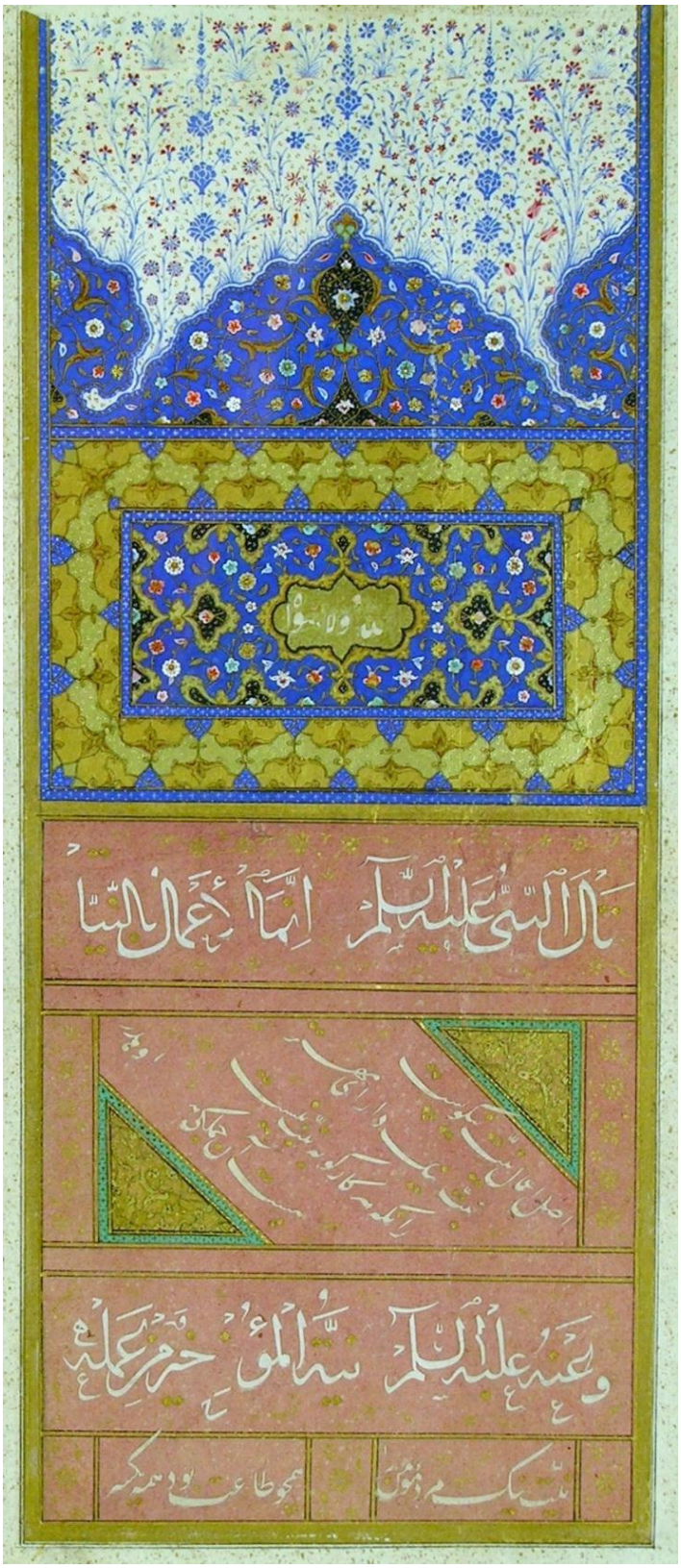
British Museum BM OA 1953.2-14.1'de kayıtlı bir albümün içinde oyma tabiat manzaraları yer almaktadır. Eser 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Bir arslanın geyiğe saldırmasının resmedildiği eserlerden birinde çiçekli bitkiler, çalılar, ağaçlar, kuşlar ve ördekler yer almaktadır. 18.8x12 cm ebadındaki eser incelikli ve detaylı bir çalışmadır.

Ördeğin gövdesini oluşturan ebru kâğının deseninin uyumu, altın kâğıttan dik kuyruğu, sarı kâğıttan ayakları ve hatta kuşun göğsündeki minik beyaz noktaların ayrı parçalar halinde çalışılması gibi ince detaylar, 16. yy'da Türk katı' ustalarının ulaştığı seviyeyi gözler önüne sermektedir. [83]

Bahsi geçen sanatkârların, bu eserlerin dışında TSMK'de ve diğer müzelerimizdeki murakka albümlerin içinde birçok başka çalışması bulunmaktadır.

[82] Nurhan Atasoy, age, s. 74.

[83] Sheila R. Canby, *Islamic Art In Detail*, The British Museum Press, London 2005, p. 72-73.

F. 6.28 TSMK EH2851, Ali Çelebi, *Kırk Hadis*, Oyma ta'lîk hat, 1b, 17.5x8 cm, 1540

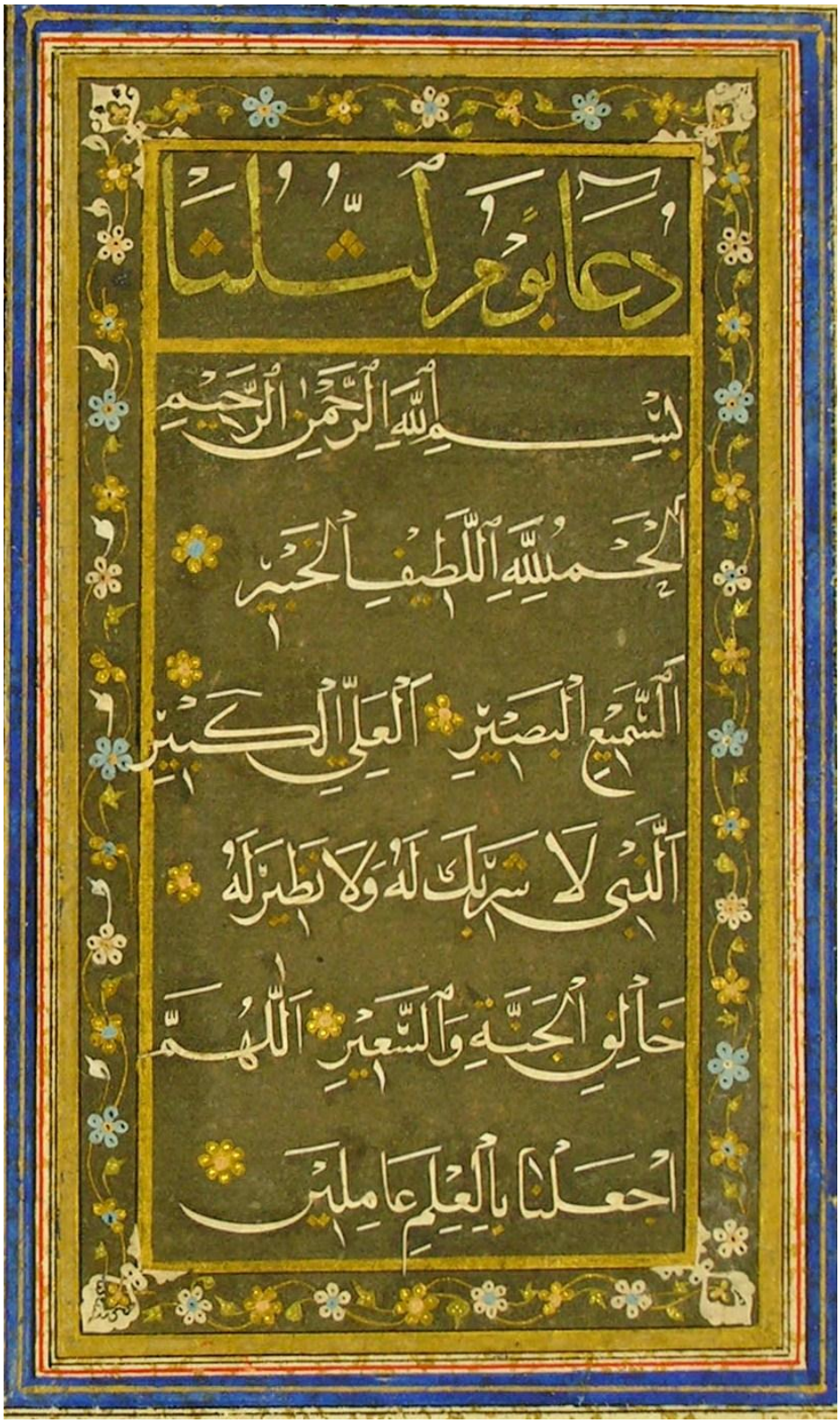
F. 6.29 TSMK EH2851, Ali Çelebi, *Kırk Hadis*, Oyma ta'lîk hat, 2a, 17.5x8 cm, 1540

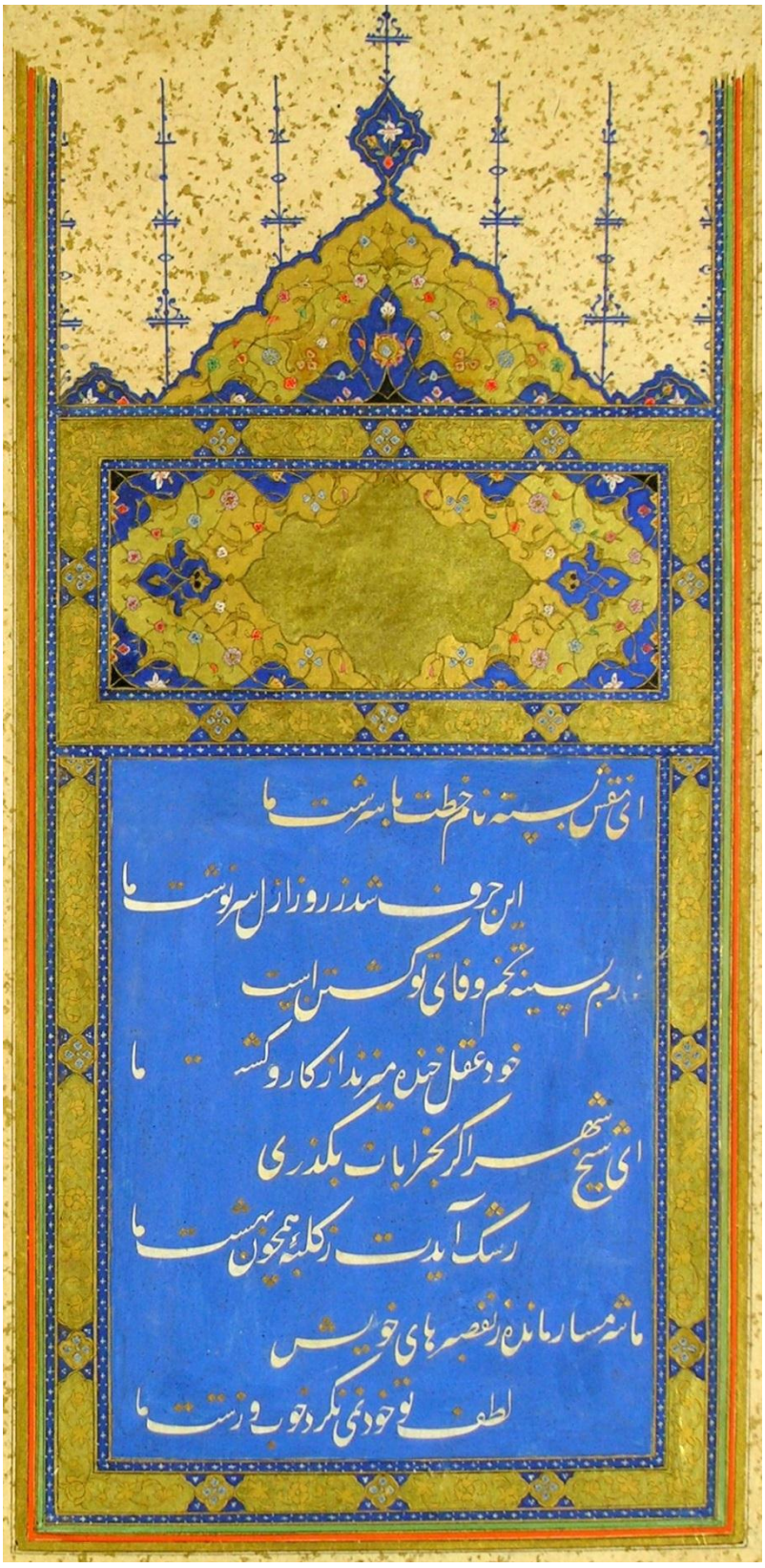
F. 6.30 TSMK H92, Ali Çelebi, *Ed'iyye-i Usbûiyye* (Dua Mecmuası),
Erkek oyma nesih hat, 2b, 13x8 cm, 1545

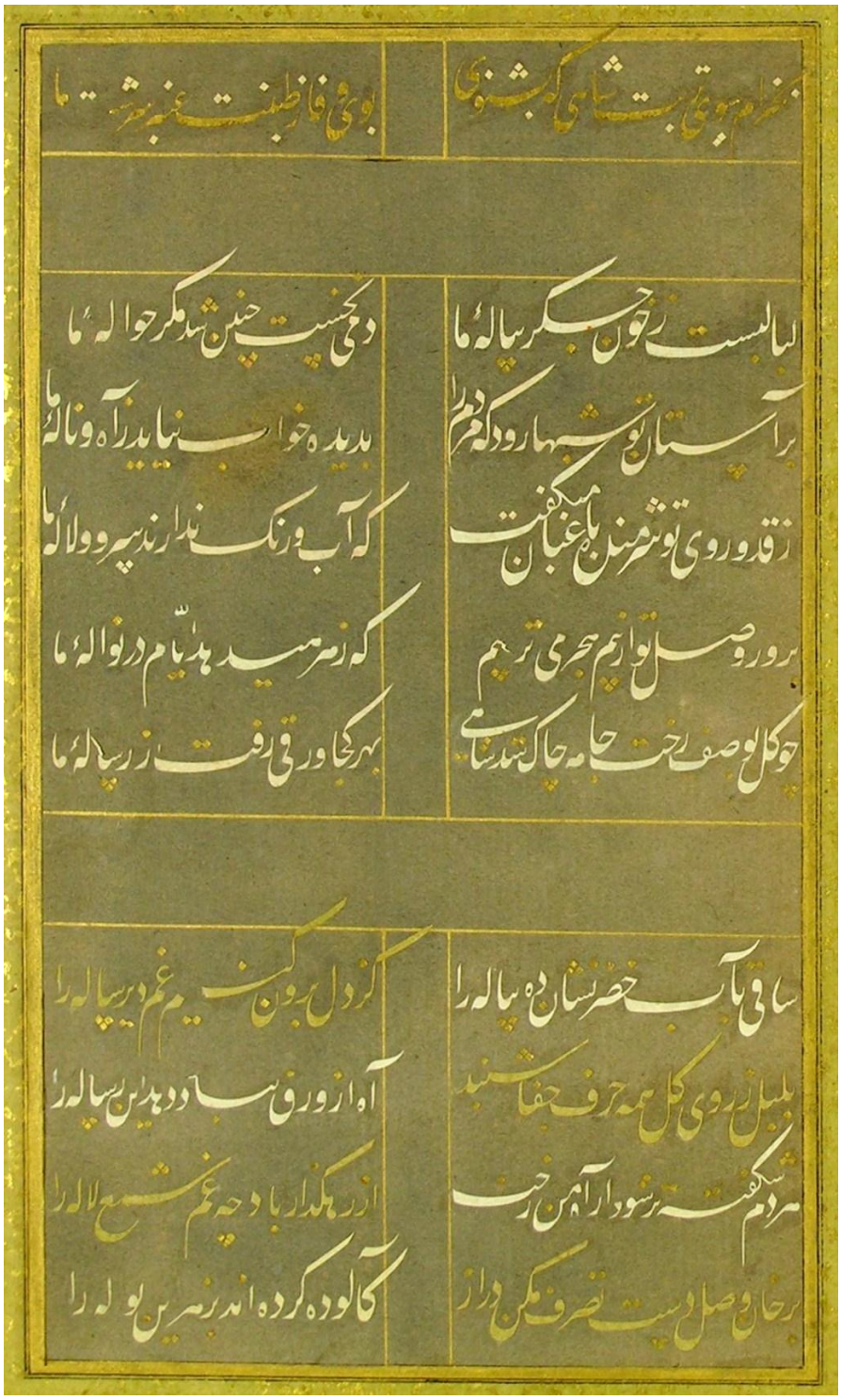
F. 6.31 TSMK H92, Ali Çelebi, *Ed'iyye-i Usbûiyye* (Dua Mecmuası),
Oyma nesih hat, 3a, 13x8 cm, 1545

F. 6.32 TSMK H92, Ali Çelebi, *Ed'iyye-i Usbûiyye* (Dua Mecmuası),
Oyma nesih hat, 4b, 13x8 cm, 1545

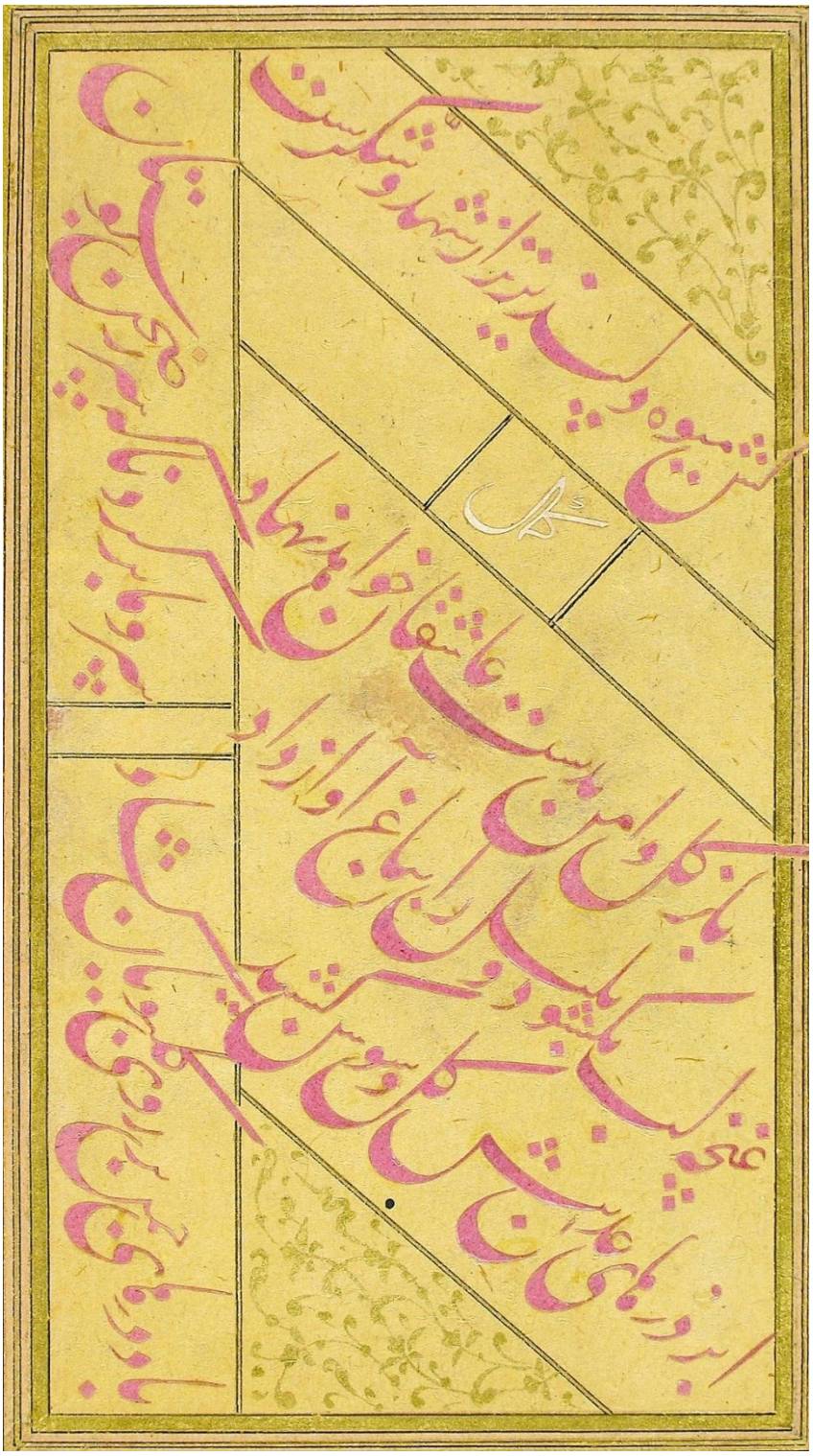
F. 6.33 TSMK M539, *Şiir Mecmuası*, Oyma ta'lîk hat, 1b,15.5x8 cm

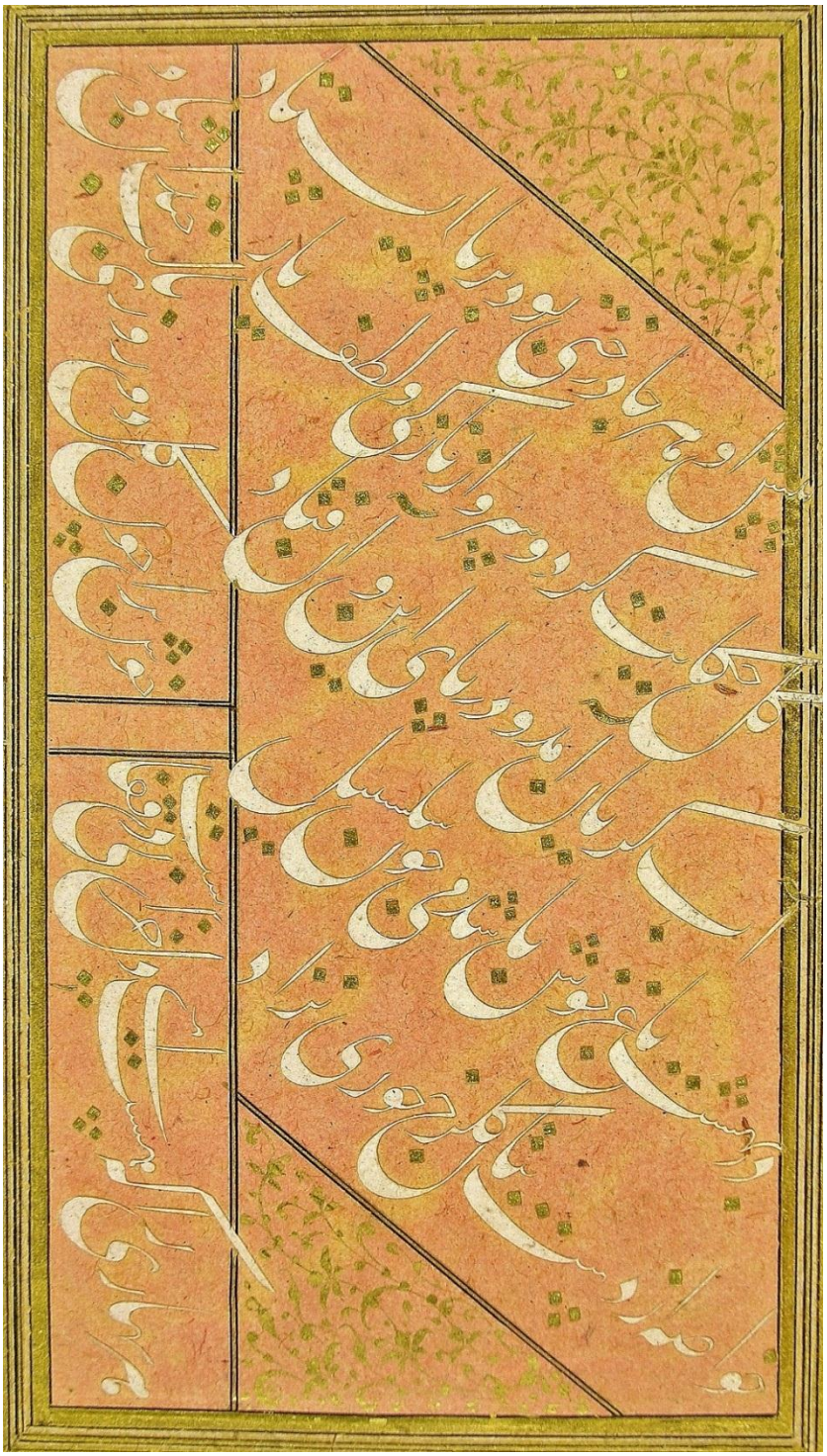
F. 6.34 TSMK M539, *Şiir Mecmuası*, Oyma ta'lîk hat, 2a, 15.5x9 cm

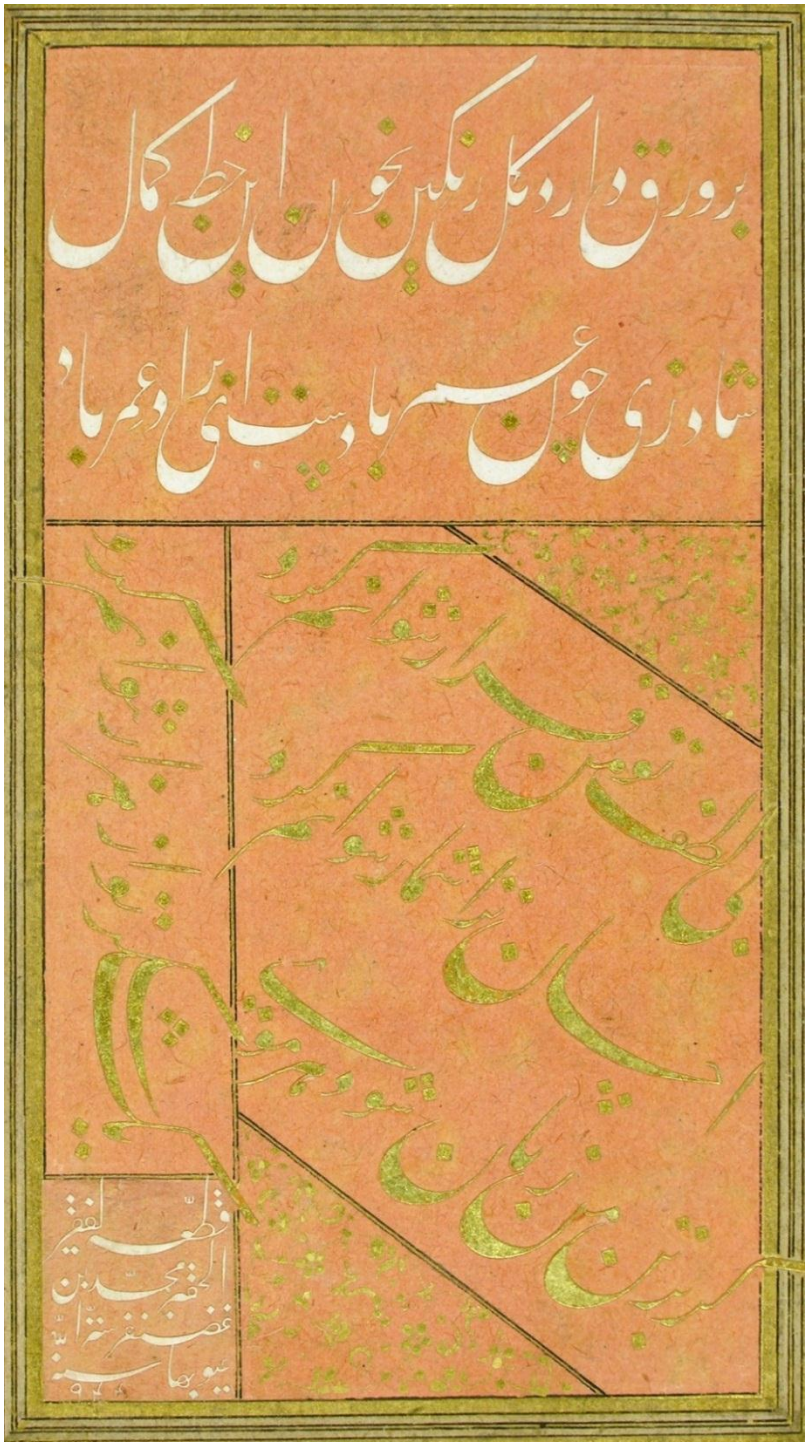
F. 6.35 TSMK M539, *Şiir Mecmuası*, Oyma ta'lîk hat, Hâtime sayfası,15.5x9 cm

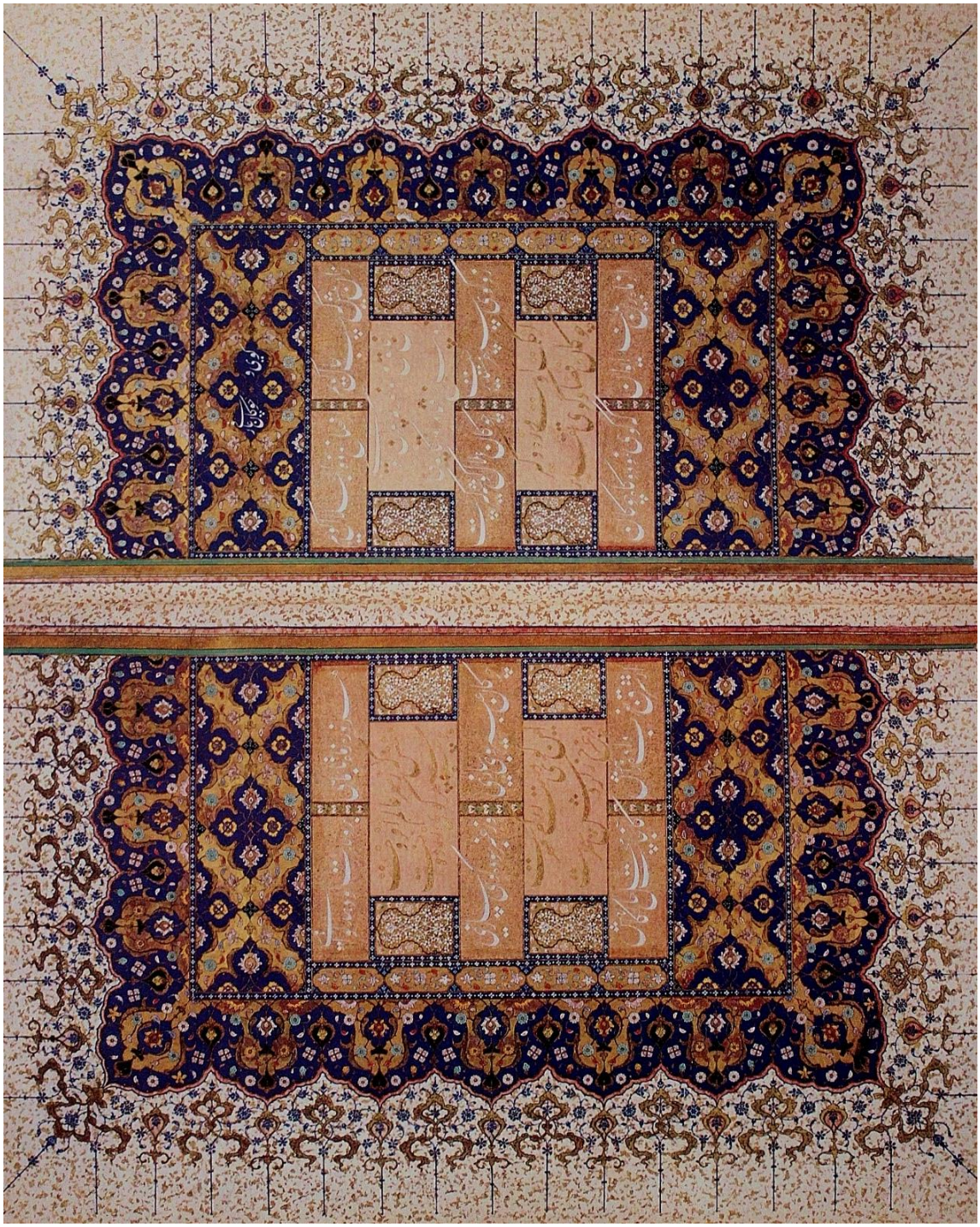
F. 6.36 TSMK HEA36, Mehmed bin Gazanfer, *Müntehabâd Mecmuası*,
Oyma ta'lîk hat, 9b, 13.7x7.6 cm, 1538

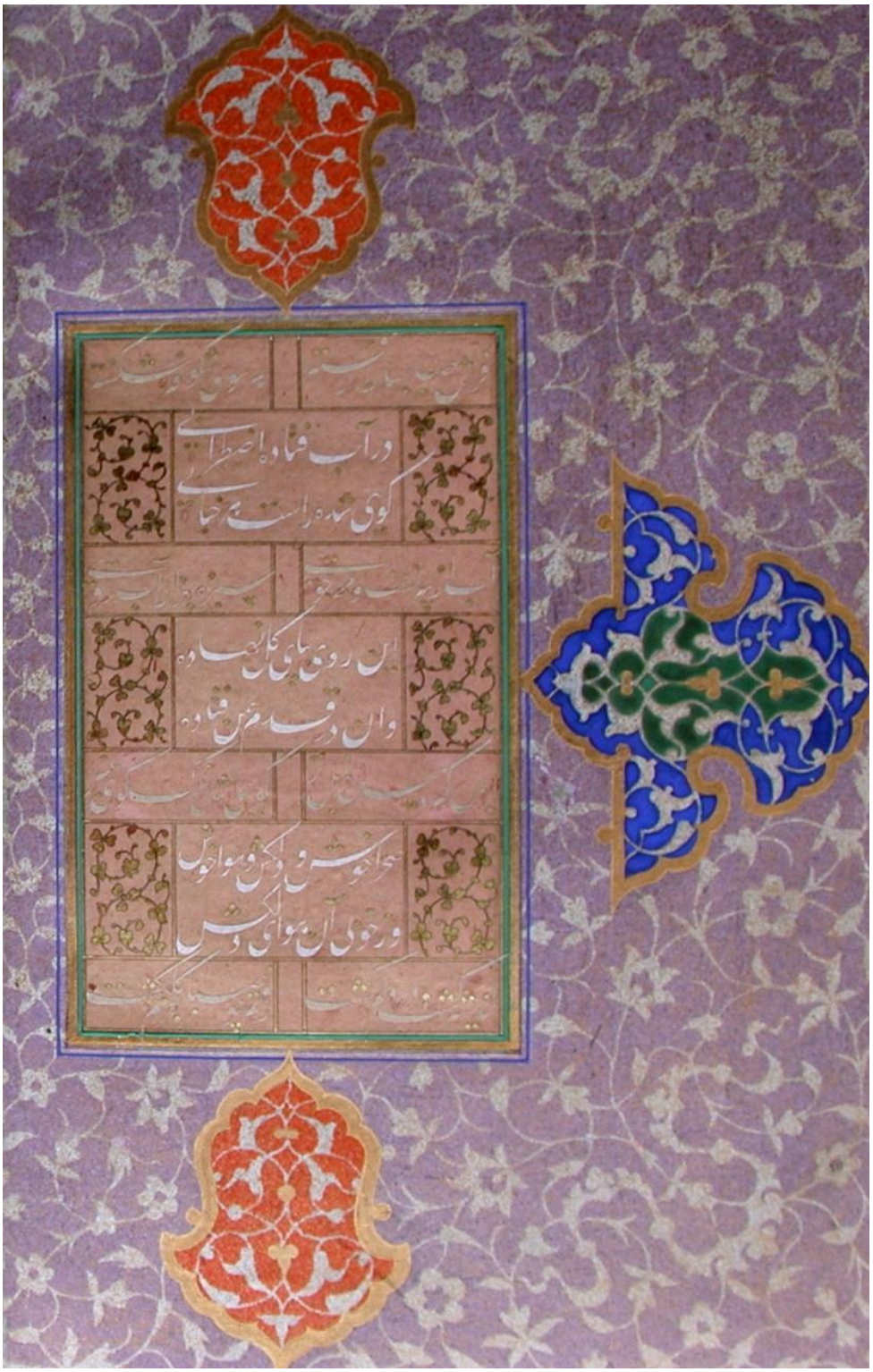
F. 6.37 TSMK HEA36, Mehmed bin Gazanfer, *Müntehabâd Mecmuası*, 10a, Oyma ta'lîk hat, 13.7x7.6 cm, 1538

F. 6.38 TSMK HEA36, Mehmed bin Gazanfer, *Müntehabâd Mecmuası*, Oyma ta'lîk hat, 10b, 13.7x7.6 cm, 1538

F. 6.39 TSMK H845, Mehmed bin Gazanfer, *Gûy ve Çevgân*, Oyma ta'lîk hat, 12x8 cm, 1b-2a, 1540

F. 6.40 TSMK H845, Mehmed bin Gazanfer, *Gûy ve Çevgân,* Oyma ta'lîk hat, 12x8 cm, 3b, 1540

F. 6.41 TSMK H845, Mehmed bin Gazanfer, *Gûy ve Çevgân*, Oyma ta'lîk hat, 12x8 cm, 4a, 1540

F. 6.42 İÜNEK F1426, *Şah Mahmud Nişâpurî Albümü*, Oyma bahçe, 47a, 9x20 cm, 1565 dolayları

F. 6.43 İÜNEK F1426, Detay

F. 6.44 İÜNEK F1426, Detay

F. 6.45 İÜNEK F1426, Detay

F. 6.46 BM OA 1953.2-14.1, Oyma tabiat manzarası, 18.8x12 cm, 16. yy'ın ikinci yarısı

F. 6.47 BM OA 1953.2-14.1 Detay

F. 6.48 BM OA 1953.2-14.1 Detay

F. 6.49 İÜNEK TY9350, Mehmed bin Gazanfer, *Kasîde-i Iydiyye*, Oyma ta'lîk hat, 14x23 cm, 4b-5a, 16. yy

F. 6.50 İÜNEK TY9350, Mehmed bin Gazanfer, *Kasîde-i Iydiyye*,
Oyma ta'lîk hat, 13.5x6.8 cm, 2b, 16. yy

F. 6.51 İÜNEK TY9350, Mehmed bin Gazanfer, *Kasîde-i Iydiyye*,
Oyma ta'lîk hat, 13.5x6.8 cm, 4b, 16. yy

F. 6.52 TSMK H2138 Murakka albüm,
Dişi oyma ta’lîk hat ve dişi oyma kalıp ile kenar bezemesi, 23a.

F. 6.53 TSMK EH2832, Mehmed bin Gazanfer, Oyma murakka kıt’a, 14x21 cm

6.4. 17. YÜZYIL

16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başı arasında yaşayan *Bursalı Fahrî,* Türk kâğıt oymacılığının en tanınmış sanatçılarındandır. Hem hat hem de çeşitli tezyinatın her türünde çok sayıda eser üretmiştir. Hat oymada ve bu oyma hatların tezyinatında erkek ve dişi oyma tekniğini başarı ile uygulamıştır.

İsmâil Beliğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfan* (1729) adlı eserinde Sultan 1. Ahmed için hazırlanmış Fahrî'nin tamamı oyma olarak bezenmiş "*Kitâb-ı Gülistân*" adlı eserinden bahsetmektedir. Fahrî; *Sa'dî-i Şîrâzî*'nin bu ünlü eserinin tamamını oyma motif, çiçek ve resimlerle süslemiş, şiirlerini de ta'lîk hat ile oyarak hazırlamıştır. Ancak Sultan 1. Ahmet'e sunduğu eserinin değeri takdir edilememiştir. Dârüs-saâde Ağası Mustafa Ağa vasıtası ile tekrar huzura gelerek, sedefkârî bir sanduka ile mükâfatlandırılmıştır. Aynı eser Sultan 4. Murat'a sunulmuş ve çok beğenilmiştir. Bugün bu eserin nerede olduğu bilinmemektedir.[84]

Bursalı Fahrî'nin TSMK'de birçok murakka albümde eserleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı; H2138, H2142, H2145, H2146, H2147, H2169, H2170, H2177 ve B409 nolu albümlerdedir. Ayrıca H2159, H2165, H2171 numaralı albümlerde de Fahrî'ye ait eserler tespit edilmiştir. KMM 102 no'da kayıtlı *Mecmuatü'l-eş'âr ve Resâil* adlı yazmada bir oyma ta'lîk kıt'ası vardır. Aynı yazmanın içinde imzasız iki vazolu buket bulunmaktadır.

Fahrî'nin bunlardan başka özel koleksiyonlarda da oyma eserleri vardır. Kubbealtı Kültür ve Sanat Vakfı Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonunda dişi bir ta'lîk kıtası bulunmaktadır. Eser altın kâğıt ile çalışılmış, krem rengi kâğıt üzerine yapıştırılmıştır. 16x9.2 cm ebadındaki oymanın yazı alanı da ince bitkisel motiflerle dişi teknikle işlenmiştir.

Sanatkârın, Halil İbrahim Arda koleksiyonunda erkek-dişi karışık bir, Hasan Fehmi Enata koleksiyonunda iki ta'lîk kıt'ası vardır. Nureddin Rüştü Büngül koleksiyonunda yer aldığı tespit edilmiş, ancak halen nerede olduğu bilinmeyen bir çiçek resmi tespit edilmiştir. Bursalı Mehmed Tahir'in tespitlerine göre Said Halim Paşa'da bir enfiye kutusu, Keçecizâde Reşad Fuad'da bir keşkül[85], Bursa'lı Hacı İbrâhim Efendi'de "Nasîhatü'l Ulemâ", Prens Abbas Halim Paşa'da bir kıt'ası mevcuttur. Ankara Türk Ocağı koleksiyonunda da erkek-dişi iki kıt'ası tespit edilmiştir. Bugün bahsi geçen Fahrî eserlerinin nerede olduğu bilinmemektedir. [86]

Yurt dışında bulunan Fahrî'ye ait eserlerin bir kısmı Fransız Millî Kütüphânesi'nde Cod. Arabe 6074 no'lu albümde yer almaktadır. Bu albümde "*Fahrî*

[84] Muhittin Serin, "Fahri" mad, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2005, c.12, s. 95.

[85] *Keşkül*, seyahat eden dervişlerin yiyecek ve içeceklerini saklamak için kullandıkları hammmaddesi bir nevi hindistancevizi olan avadanlıktır. Keşküller âyetli yazı bordürleri ya da geometrik formlar içerisinde bitkisel düzenlemeler, insan ve hayvan figürleri motifleriyle kabartma, kazıma, oyma ve kakma teknikleri ile bezenmiştir.

[86] Aynı madde, s. 96.

bin Veli el-Bursevî" imzalı, 1587 tarihli 6 adet oyma kıt'ası vardır. Bunlardan bir tanesi altın kâğıt ile diğerleri beyaz ve mavi kâğıt ile çalışılmış erkek oymadır. Satır araları ve iç köşeler tezhip ve katı' bezemelidir.

Fahrî'nin yurt dışındaki diğer bir eseri de British Museum'da bulunan satır araları bezemeli nes'talîk bir oyma kıt'adır. Avusturya Millî Kütüphânesi'nde 3. Murat için hazırlanmış 1572 tarihli bir albümün içinde erkek ve dişi olarak çalışılmış oyma ta'lîk yazılar bulunmaktadır. Aynı albümün içinde çeşitli kaynaklarda Fahrî'ye atfedilen imzasız oyma bir bahçe bulunmaktadır. Bu bahçe manzarasında iç içe geçmiş iki bahçe tasvir edilmiştir. G. Flügel, J. von Karabacek ve Şahabettin Uzluk bu eserler üzerinde araştırma yaparak albümü yayımlamışlardır.[87] Cenevre Sanat Müzesi'nde ise bir adet oyma ta'lîk kıt'ası tespit edilmiştir.[88]

Bavyera Devlet Kütüphânesi'nde BSB Cod. turc. 428 no'da kayıtlı Fahrî oyması bir haftalık dua kitabı bulunmaktadır. Eser, beyaz kâğıt ile dişi ve erkek oyma sekiz yapraktan oluşmaktadır.

Yurt dışında bulunan oyma eserler arasında, N. David Halili koleksiyonunda CAL117 no'da kayıtlı hattat *Mu'izzeddîn Mehmed el-Hasanî* imzalı nes'ta'lîk bir oyma kıt'a bulunmaktadır. Koyu pembe kâğıt zemin üzerine açık mavi kâğıt ile erkek oyma olarak çalışılan hattın aralarındaki ağaç motifleri fırça çalışmasıdır. *Hattat Mu'izzeddîn Mehmed el-Hasanî*'nin, 16. yüzyıl oyma sanatkârlarından Mehmed bin Gazanfer'in oğlu olabileceği kayıtlarda yer almaktadır.[89]

17. yüzyılın başlarına ait önemli bir başka eser *Mundy Albümü* olarak tanınan ve halen British Museum'da bulunan bir Osmanlı kıyafet albümüdür (BM 1974,0617,0.13). 1618 yılında gezgin *Peter Mundy* tarafından İstanbul'da satın alınan eser 60 yapraktan oluşmaktadır ve eserin içinde 59 adet resim vardır. Albüm daha sonra müzayedede satın alınarak British Library'ye, 1974 yılında ise British Museum koleksiyonuna dâhil edilmiştir.[90] İçinde Kânûnî Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim'in minyatürleri bulunmaktadır.

Osmanlı halk tiplemelerini canlandıran minyatürlerin bulunduğu sayfanın her iki yanı katı' çiçekler ile bezenmiştir. Eserin ebadı 20.7x14 cm'dir. Natüralist üslupta, sade ve yalın kat olan oymalar gül, lâle, karanfil, menekşe, zambak, nergis ve selvi ağacı gibi çeşitli bitkisel motiflerden oluşmaktadır. Minyatürlü sayfalar dışında, 6 sayfada yer alan rûmili ve buketli vazo, selvi ağacı ve çeşitli çiçeklerden oluşan oymalarla birlikte toplam 63 sayfada oyma vardır.

---

[87] Aynı madde s. 95.

[88] Gülbün Mesara, "*Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı*", Türkiye İş Ban. Kültür Yay. Ankara 1998, s. 30.

[89] J. M. Rogers, Empire of the Sultans Ottoman Art From the Khalili Collection, The Nour Foundation, London 2002, s. 283.

[90] http://www.britishmuseum.org/research/collection, no: 1974,0617,0.13, A briefe relation of the Turckes, their kings, Emperors, or Grandsigneurs, their conquests, religion, customes, habbits, etc; papercut; album; Ottoman dynasty; 1618; Istanbul.

17. yüzyıla ait kıyafet albümü türünde bir başka eser ise, Fransız Millî Kütüphânesi'nde Od. 26'da kayıtlıdır. 16.5x21 cm ebadındaki albümün içinde 124 adet minyatür yer almaktadır. Eserin içinde sayfa ortalarında yer alan 15x8.5 cm ebadlarında 53 adet oyma bulunmaktadır. Bu oymalar, tek çiçek, buket, vazo, ibrik, bahçe, köşk, selsebil, gemi, kuş ve çeşitli hayvanlar gibi çok çeşitli motiflerden oluşmaktadır. Mundy Albümü'ndeki oymalara benzer şekilde, bu albümdeki oymalar da yalın kat ve sade çalışmalardır. Ancak, katı' sanatında Türk zevkini, motif ve renk çeşitliliğini ve bu sanatın târihî seyrini göstermesi açısından önem taşımaktadırlar.[91]

El yazmaları ve minyatür albümlerinin içinde yer alan oymaların bir başka örneği ise, SK Halet Efendi 612 no'da kayıtlı 17. yüzyıla ait *Vekâyi-i Alî Paşa* adlı eserin içinde yer alan bir çiçek buketidir.

Tuhfe-i Gaznevî (Gaznevî Albümü) İÜNEK T5461 no'da Yıldız Sarayı'ndan gelen kıymetli kitaplar bölümünde kayıtlı sanatkâr *Gazneli Mahmut*'a ait bir albümdür (1685). 4. Mehmed için hazırlanmış olan eser 120 sayfadır. Albümde yer alan hat, tezhip, katı', minyatür, cilt ve şiirlerin hepsi aynı sanatkâra aittir.

Baş tarafındaki temellük kitabesinden 1828 yılında devrin tanınmış şâiri *Ziver Paşa*'nın (1793-1862) koleksiyonuna geçtiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen Sultan 2. Mahmut tarafından kendisine hediye edilmiştir. Eserin içinde sanatkârın kendisine ait çeşitli şiirler yer alır. Bunlar siyah kırmızı, sarı, yeşil ve mavi gibi çeşitli renklerde mürekkeplerle sülüs, nesih ve ta'lîk hatlarla yazılmıştır. Eser bütünüyle tek bir sanatkârın elinden çıkmıştır ve 120 sayfanın büyük bir çoğunluğu birbirinden farklı kompozisyonlardan meydana gelmektedir.[92]

Albümden elde edilen bilgilere göre aslen Gazne'lidir. Bir ara Bosna'da bulunduğu yazdığı bir şiirden anlaşılmaktadır. İçinde yer alan mâkam isimlerinden anlaşıldığına göre mûsikî ile de meşguldür.[93]

Gazneli Mahmud'un doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Yine şiirlerinden anlaşıldığına göre bir takım haksızlıklara uğramıştır ve padişahtan ilgi ve yardım dilemektedir.[94] Albümünde yer alan şiirlerden anlaşıldığına göre yaptığı katı' bezemelerle Bursa'lı Fahrî'ye karşı övünmektedir;

---

[91] Gülbün Mesara, age, s. 34.

[92] Uğur Derman, "Benzeri *Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmut Mecmuası" Türkiyemiz Kültür Sanat Mecmuası*, sy. 14, Ekim 1974, s. 17-18.

93 Aynı makale, s. 18.

Bûse-i lâ'l-i leb-i yâre elim ermiş iken
Bir taraftan çıkageldi, nideyim âşıklar.
"Bûselik" hoşça makam idi velâkin "uşşâk"
Gâhice "rast" gelir, sonra "Hüseyni"ye çıkar.

94 Aynı makale, s. 19.

Pâdişâhım! Lûtfedip mesrûr ü şâd eyle beni,
Bir nazar kıl Pâdişâhım, ber-murâd eyle beni
Hâtırımdan bir nefes gitmez dua-yı devletin

Nümâyân oldu tarhında bu cildin san'at-ı Mânî
Hakîkatle bakılsa, belki andan dahi âlâ'dır.

Ki zîra bunda Fahrî, san'atından dahi fâhirter
Oyulmuş hürde rûmîler ve güller, böyle bercâdır.

Gazneli, oyma çiçek ve hatâyi göbeklerinde taş, pul, parlak kâğıt, ayna parçaları gibi kâğıt dışında farklı malzemeler de kullanmıştır. Eserin bir sayfasında iki satır halinde ta'lîk hat ile beyaz kâğıttan dişi oyma tekniği ile yazıyı oymuş ve pembe renkli zemin üzerine sıvama altın hatâyilerden oluşan halker deseni ile süslemiştir:

Beni, lütfunla Şehâ Hürrem ü şâdân eyle
Gonce-i hâtırımı gül gibi handân eyle.

Bir başka sayfada altın rûmî bezemeli bir vazoda zarif bir buket yer almaktadır. Vazonun içindeki bukette gül, nergis, sümbül, lâle, karanfil yer alır. Bu çiçeklerin bir kısmı dökülmüştür. Ta'lîk hattın etrafında fırça ile karanfil ve güllerden oluşan bir geniş bordür yer almaktadır. Etrafındaki bordürde dört satır halinde ta'lîk hat ile erkek oyma tekniğinde şöyle yazılıdır:

Taht-ı çemende şâh-ı gül arz etti divanın yine
Gûş eyleyin bülbüllerin feryâd ü efganın yine

Reşk-i Bihişt-i câvidan olsa aceb mi gülsitân
Bir tarz-ı dilkeşle cihan gösterdi ünvânın yine.

Karşılıklı iki sayfada yer alan dikdörtgen kâide üzerinde iki vazolu buket, vazonun etrafında üzüm, incir, armut, kiraz gibi çeşitli meyveler yer alır. Simetrik buket kompozisyonunda ortada üç lâle, iki yanda karanfil ve gül yer alır. Natüralist üslupta çalışılmış fırça ile gölgelendirmeler ve taramalar yapılmıştır. Diğer vazoda katı' çerçeve içinde suluboya çiçekler asimetrik bir kompozisyon oluşturur.

Vazo içinde iris, lale, anemon, sümbül, karanfil, gül, şebboy sehpa üzerinde armut ve kiraz yer alır. Fırça ile çalışılan bu sayfaların etrafındaki halker deseni bordürler yine altın kâğıt ile tek kat hatâyi ve rûmi motiflerinden oluşan erkek oymadır. Motif göbekleri yarı değerli taşlar ve parlak kâğıtlar ile bezelidir.

Farklı kompozisyonlardan biri de katlı teknikle yapılmış bir köşktür. Bir bahçe köşkünün iki tarafında yine katlı çalışılmış iki servi bulunmaktadır. Köşkün üzerinde beyaz ince kâğıttan erkek oyma ta'lîk hat ile şöyle yazılıdır;

Sen de ey kân-ı kerem, lütfunla yâd eyle beni!
Bu güfte büyük bestekâr Hacı Sâdullah Ağa (1730-1807) tarafından Beyâtî-Araban makamında bestelenmiştir.

Hakîkat bâğının serv-i bülendi
Mecâzisin görüp eder pesendi.

Selvilerin her iki tarafında ise siyah mürekkep ile şöyle yazılıdır;

Kim ki bu kasr-ı lâtif seyrederse lâ cerem
Hâtırı mesrûr olur, gönlünde kalmaz zerre gam.

Gazneli Mahmud'un en orijinal çalışmalarından bir kısmı da mühürlü bezemelerdir. Ortasında tek kat kesilip zemine yapıştırılmış mühürler, mühürlerin etrafında gül, nar, lâle gibi çeşitli çiçeklerden oluşan vazolu buket kompozisyonları yer almaktadır. Sülüs ve ta'lîk hatlarla süslenmiştir. *Sırrî* isimli bir hakkâkın adını taşımaktadır. Sayfanın başında ve ortasında mühür olan ince vazonun her iki tarafında şöyle yazılıdır;

Şâhidi işve gibi kendini izhâr eyler
Nakş-i mühriyle bu ser-safha çü arz-ı mahzer.

Edip vesîle-i hayr-ı duây-ı bîpâyan
Bu tarh-ı dilkeşi bû resme eyledim imlâ.

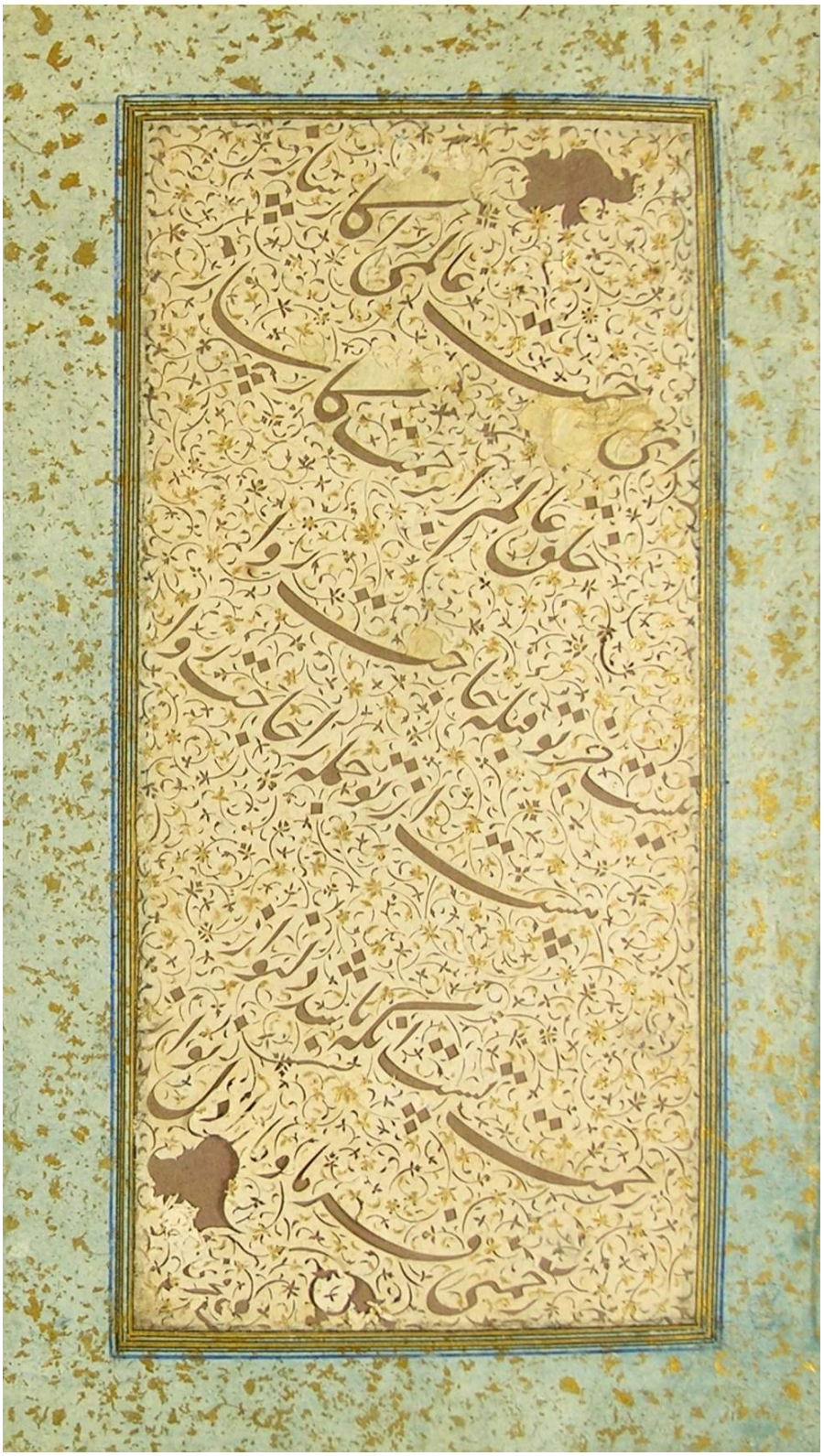
Gazneli Mahmud bu eseri hakkındaki rubâisinde şöyle der;

Yârab! Bunu sehv-i cühelâdan sakla!
Her safhasını harf-i hatâdan sakla!

Lûtfunla bu mecmuanın ey Rabb-i Hafîz
Evrâkını mikrâs-ı kazâdan sakla!

Rabbim! Bu eseri cahillerin yanılmasından, sayfalarını hatalı yazıdan esirge. Ey koruyan Allahım! Lûtfunla bu mecmuanın yaprakları kazâ makasından esirgensin![95]

[95] Uğur Derman, agm, s. 19-21.

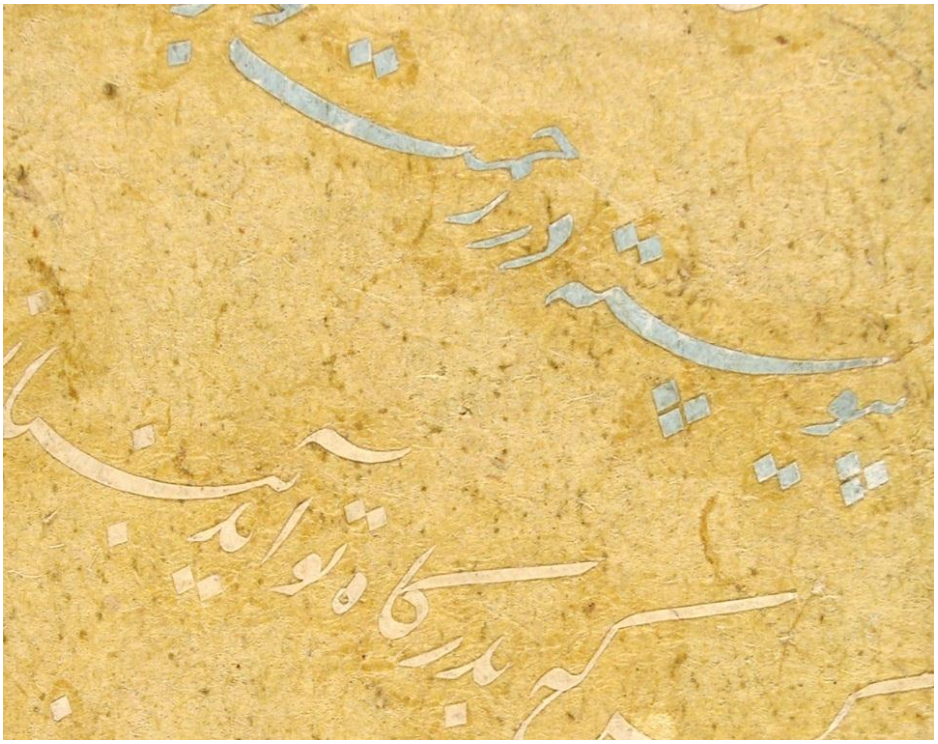
F. 6.54 TSMK H2142, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Dişi oyma ta’lîk kıt’a

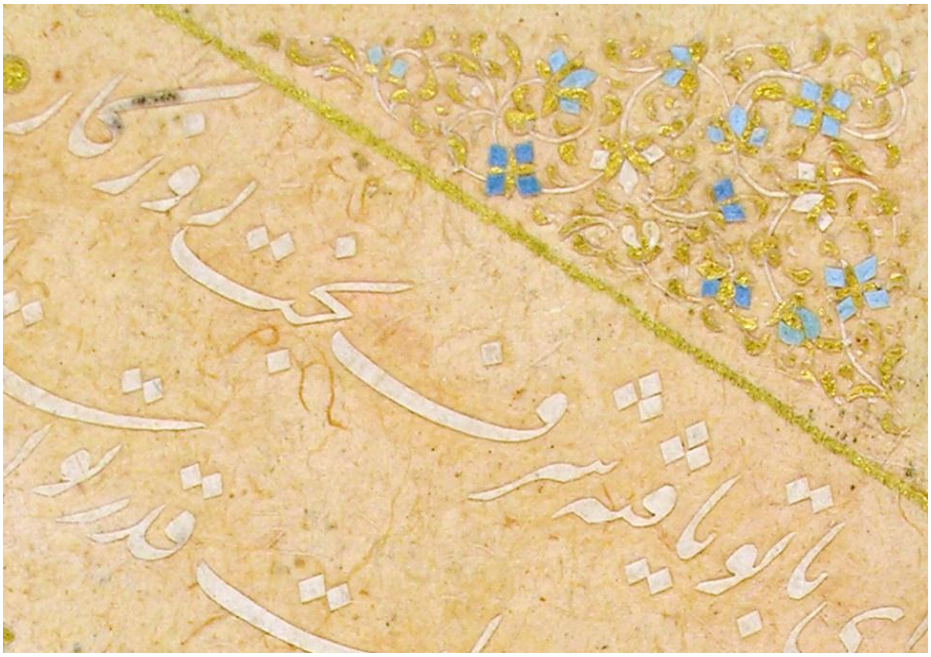
F. 6.55 TSMK H2177, Bursalı Fahrî. Murakka albüm, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, 5b

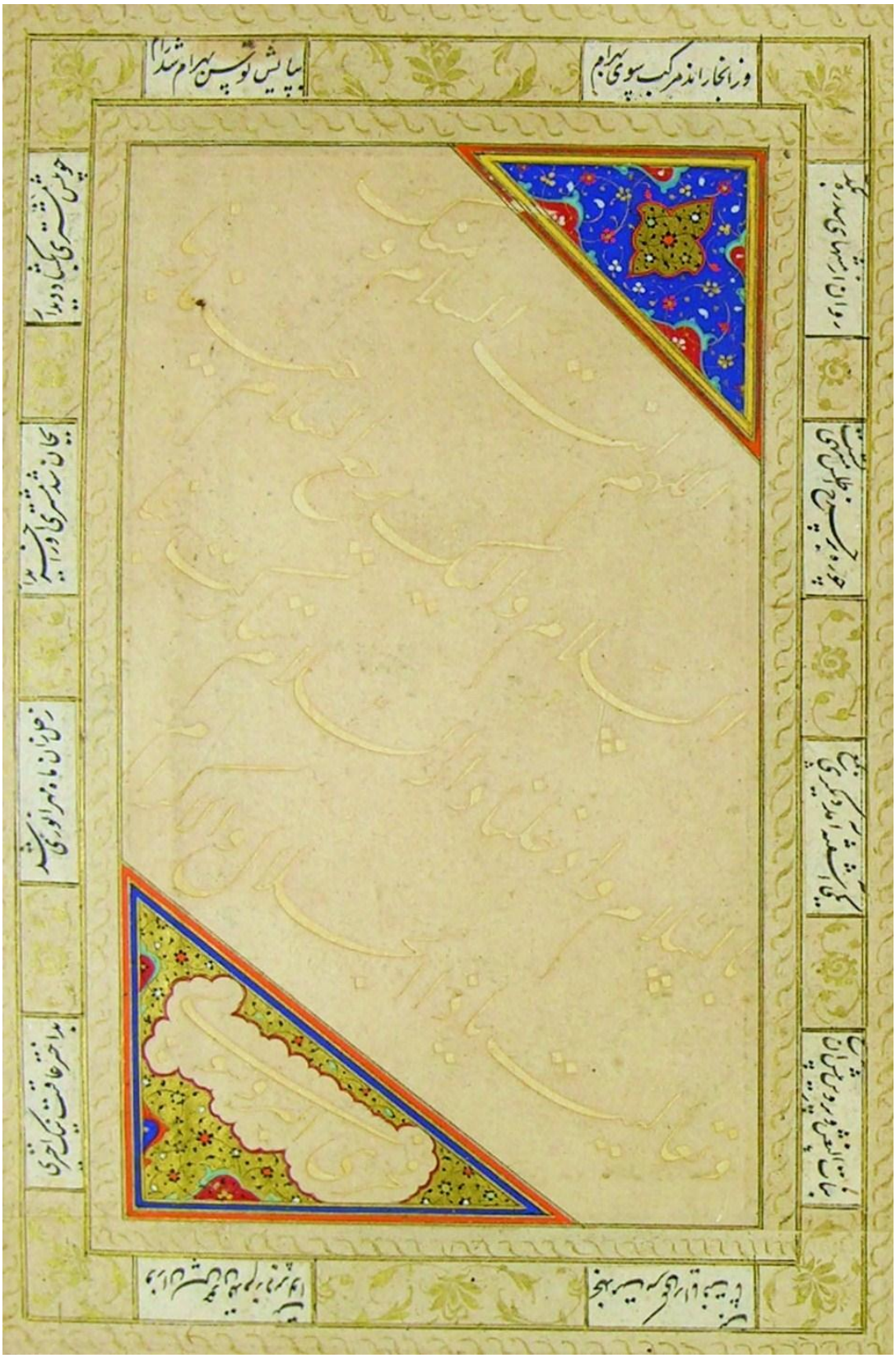
F. 6.56 TSMK H2177, Bursalı Fahrî. Murakka Albüm, Erkek oyma kıt’a, 5b

F. 6.57 TSMK H2177, Bursalı Fahrî, Detay

F. 6.58 TSMK H2177, Bursalı Fahrî, Detay

F. 6.59 TSMK H2145, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, 14a

F. 6.60 TSMK H2145, Bursalı Fahrî (*Fahrî el Bursevî* imzası ile), Detay

F. 6.61 TSMK H2165, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Dişi oyma ta'lîk kıt'a, 31b

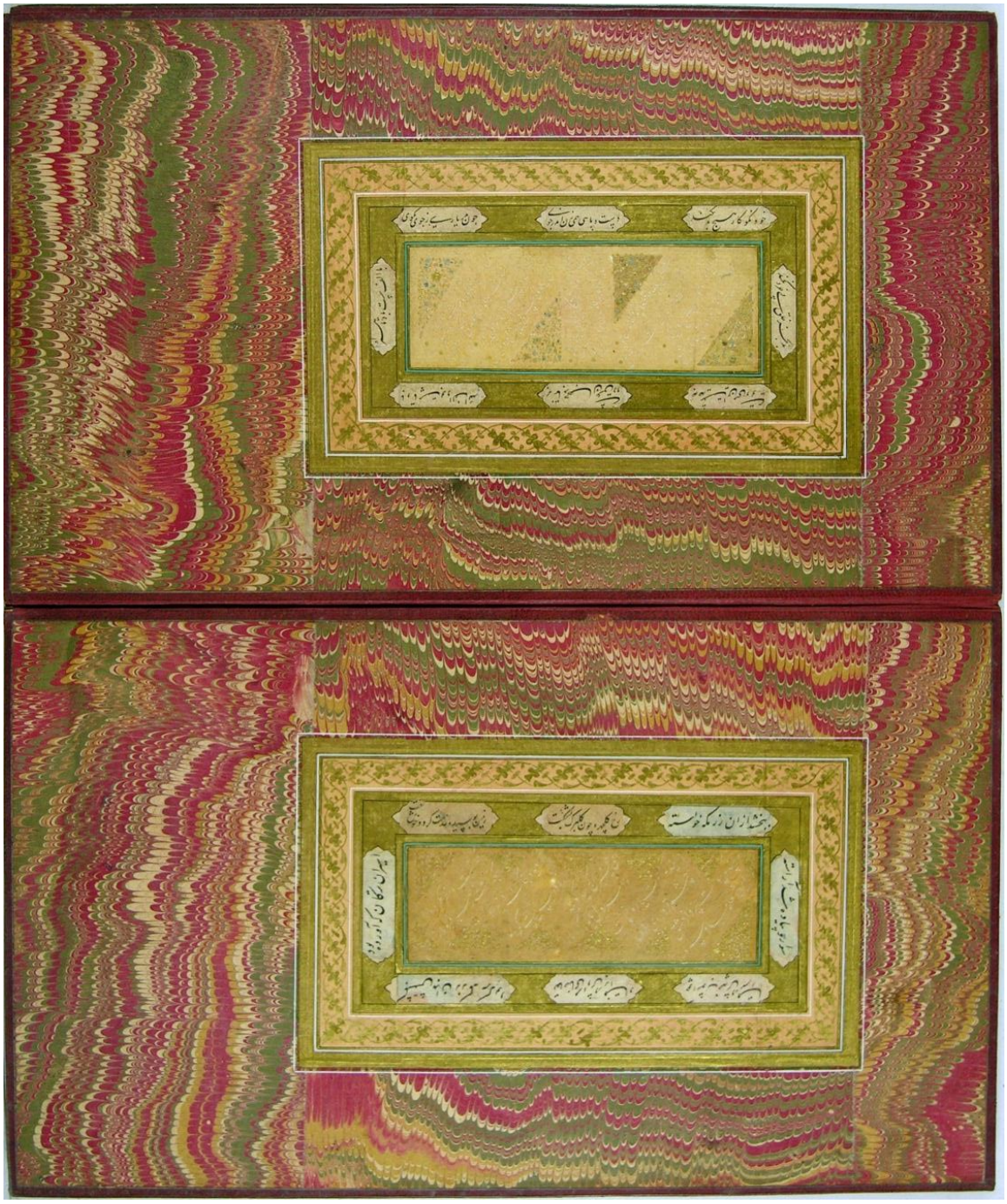
F. 6.62 TSMK H2146, Bursalı Fahrî, Murakka albüm,
Oyma çiçekler, 2b

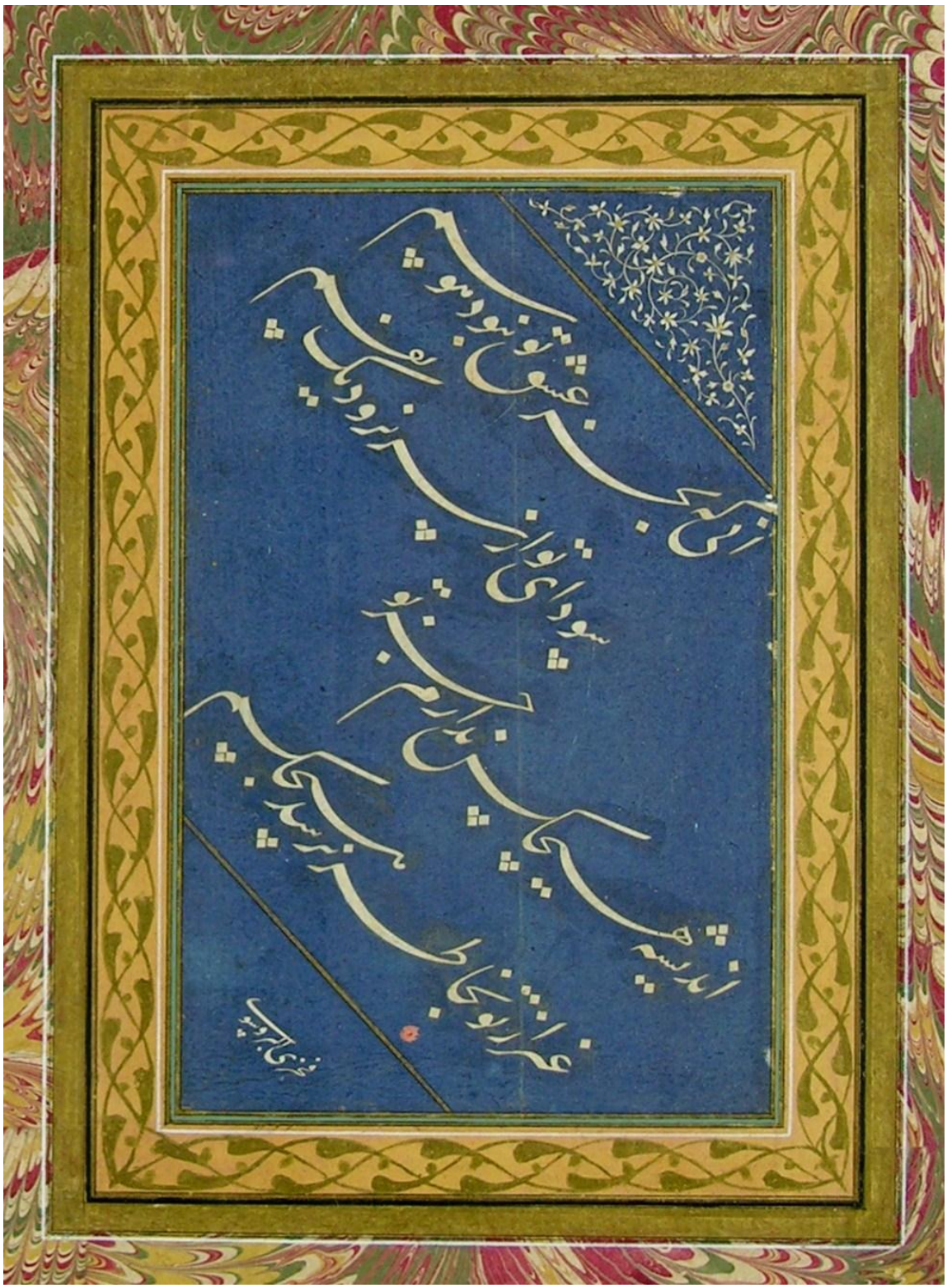
F. 6.63 TSMK H2146, Bursalı Fahrî,
Gül yaprağında erkek oyma imza detayı

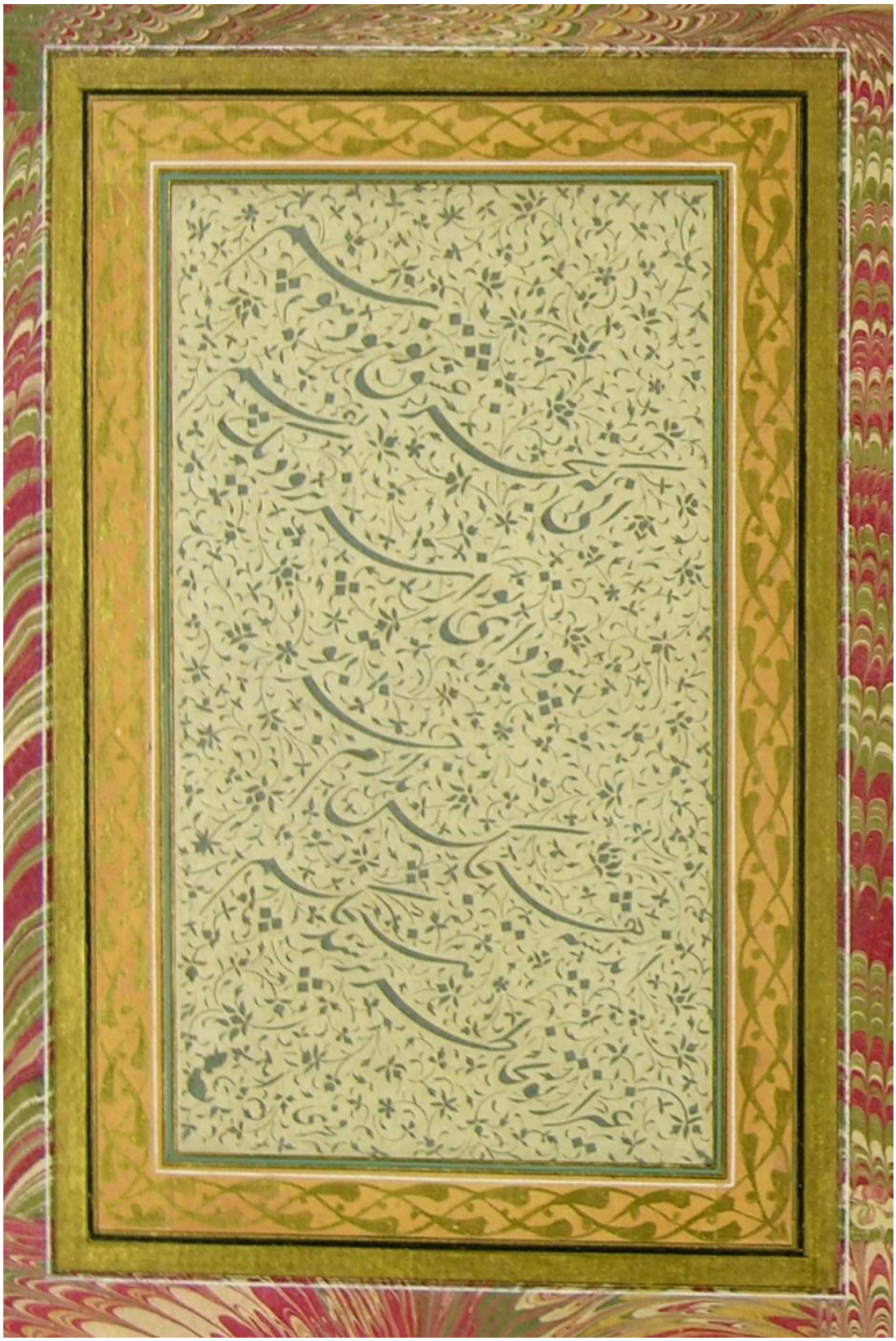
F. 6.64 TSMK B409, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Dişi oyma ta’lîk kıt’a, 12a

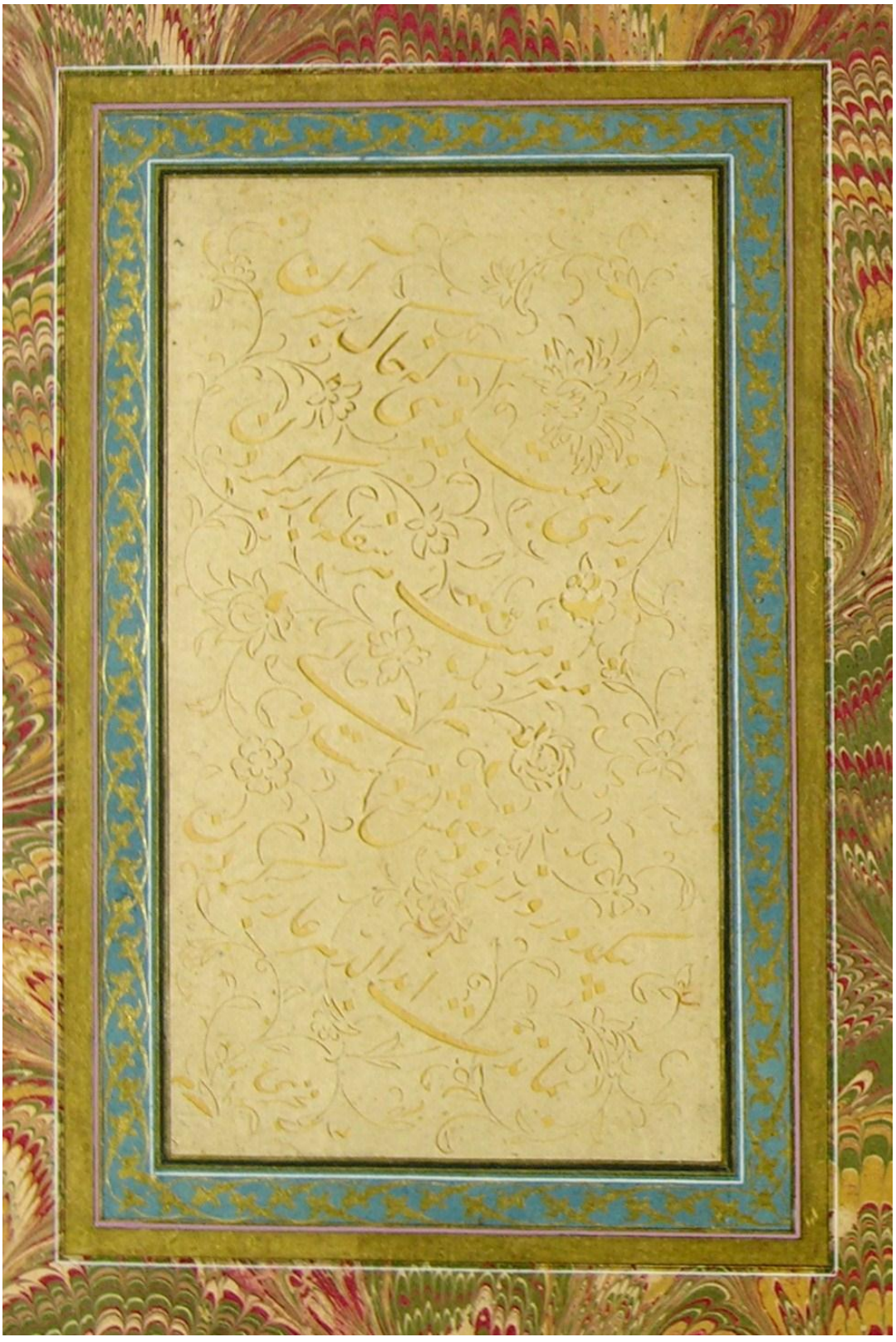
F. 6.65 TSMK H2170, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Erkek oyma ta’lîk kıt’alar, 4b-5a

F. 6.66 TSMK H2170, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, 5b

F. 6.67 TSMK H2170, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Dişi oyma ta'lik kıt'a, 6a

F. 6.68 TSMK H2170, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Dişi oyma ta’lik kt’a, 9a

F. 6.69 TSMK H2159, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Erkek oyma ta’lîk kıt’a

F. 6.70 TSMK H2171, Bursalı Fahrî, Erkek oyma ta'lîk kıt'a ve dişi oyma vazo, 33b

F. 6.71 TSMK H2171, Bursalı Fahrî (*Fahreddîn* imzasıyla), Oyma ta'lîk kıt'a, 33b

F. 6.72 TSMK H2171, Dişi oyma vazo, 33b,12.3x8.4 cm

F. 6.73 Vazoda erkek oyma ta'lîk hat detayı

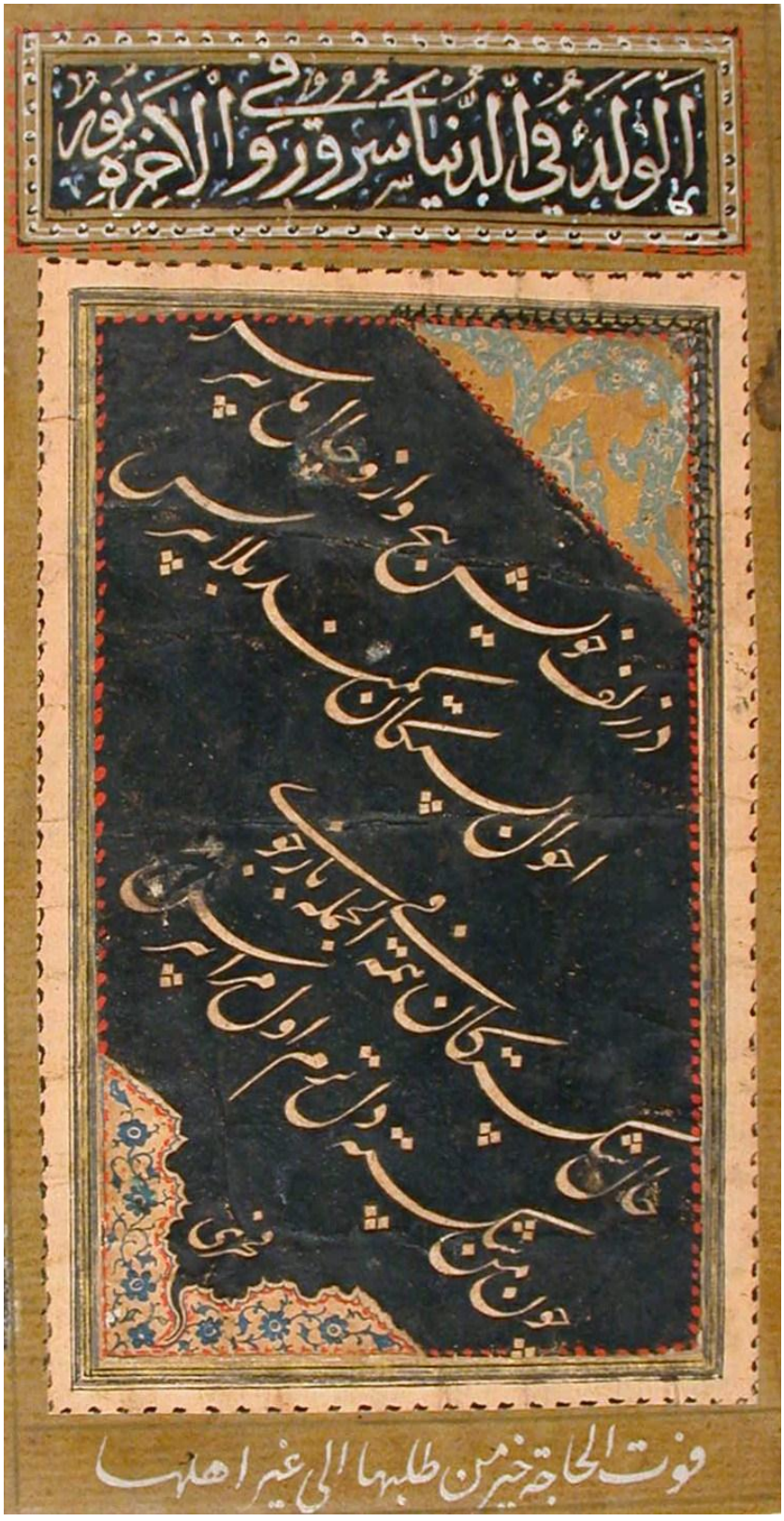
F. 6.74 TSMK H2169, Bursalı Fahrî, Murakka albüm, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, s. 44

F. 6.75 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol. N2, Bursalı Fahrî, Dişi oyma ta'lîk kıt'a, 16x9.2 cm

F. 6.76 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol. N2, Detay

F. 6.77 KMM 102, Bursalı Fahrî, *Mecmuatü'l eş'ar ve Resâil,*
Erkek oyma ta'lîk kıt'a, 29x17 cm, 1687

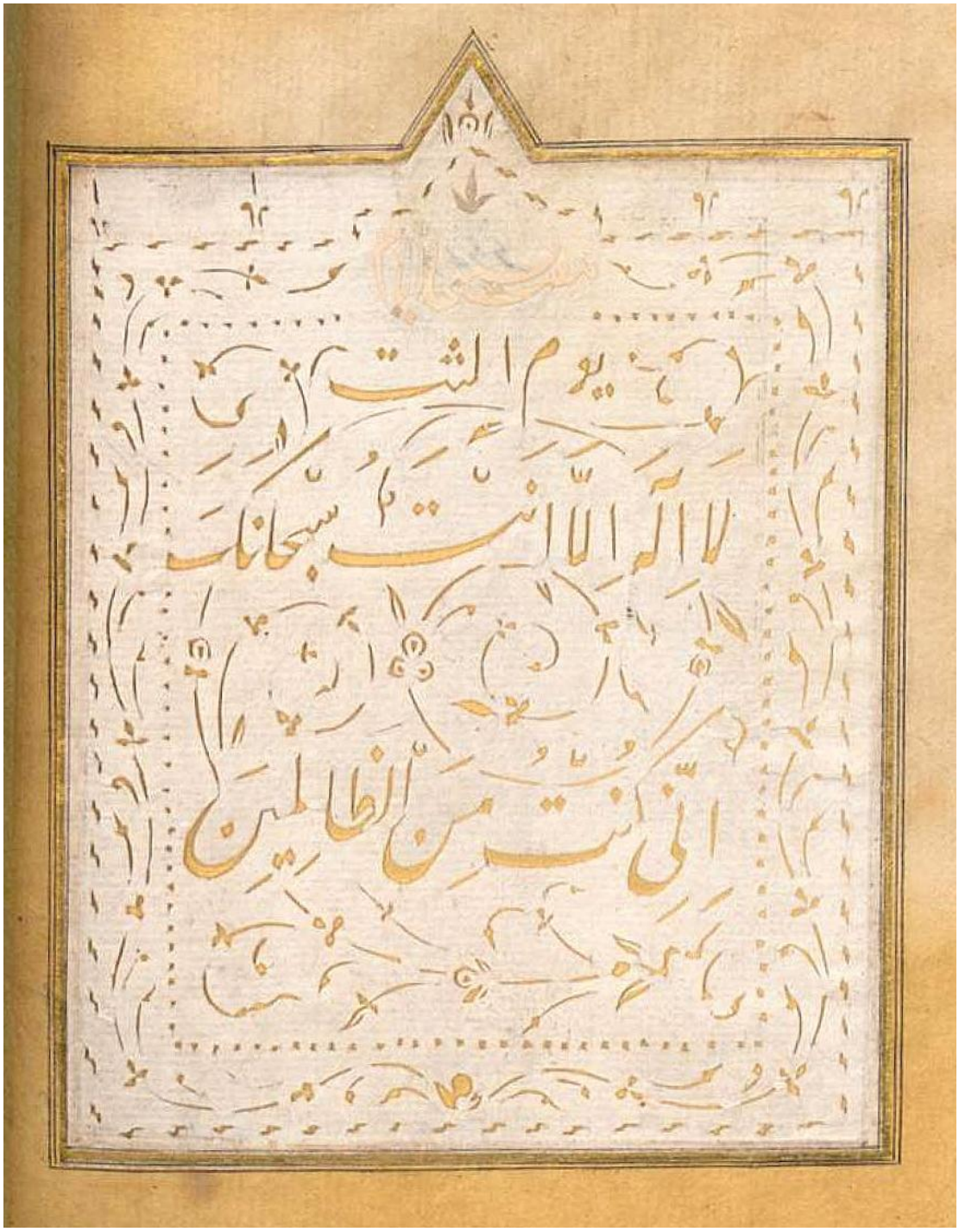
F. 6.78 BnF Arabe 6074, Bursalı Fahrî, Oyma ta’lîk kıt’alar, s. 34

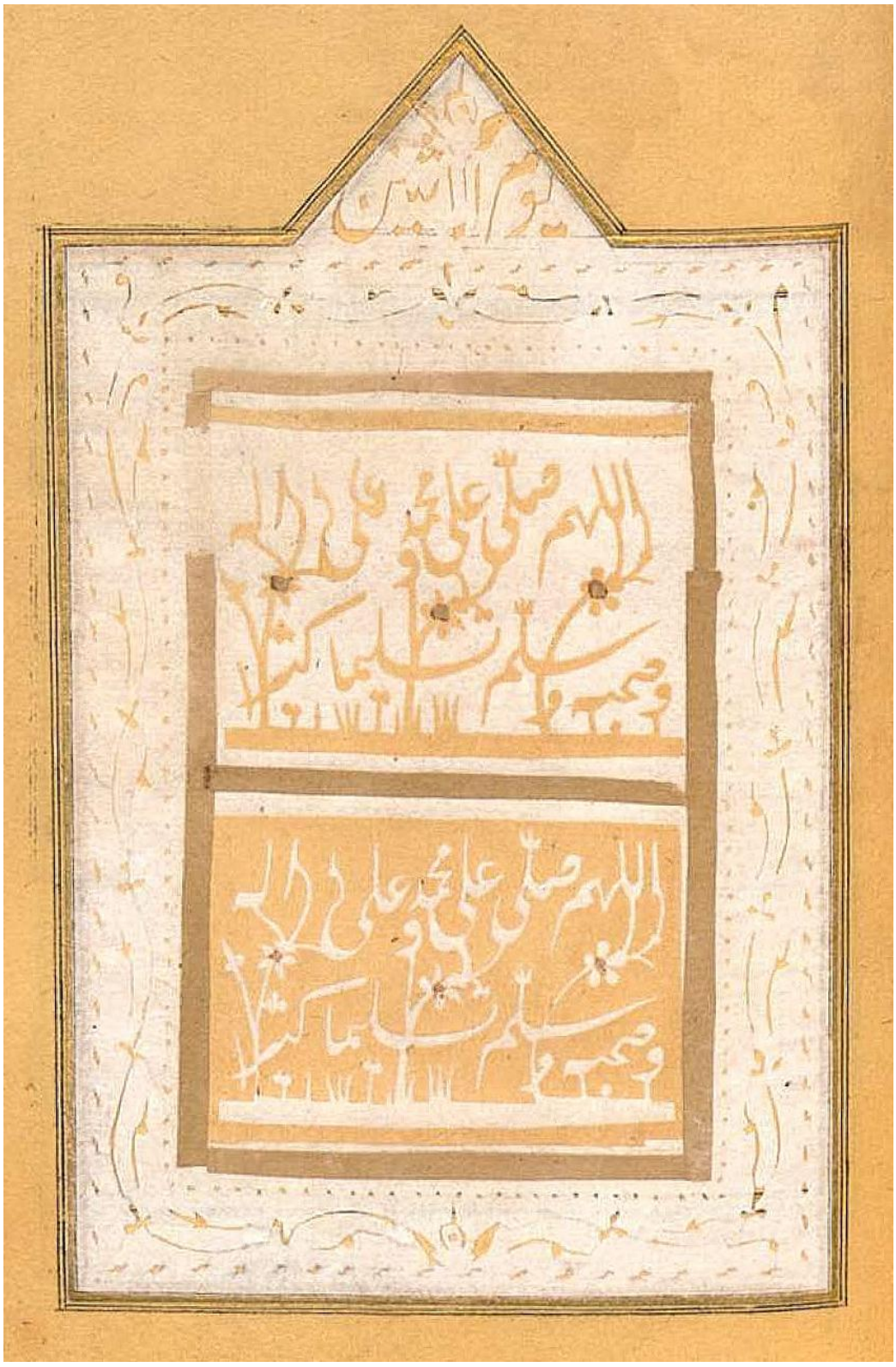
F. 6.79 BnF Arabe 6074, Bursalı Fahrî, Oyma ta’lîk kıt’a, s. 35

F. 6.80 BnF Arabe 6074, Bursalı Fahrî, Oyma ta’lîk kıt’a, s. 36

F. 6.81 BSB Cod. Turc. 428, Bursalı Fahrî, Haftalık Dua Mecmuası, Dişi oyma hat

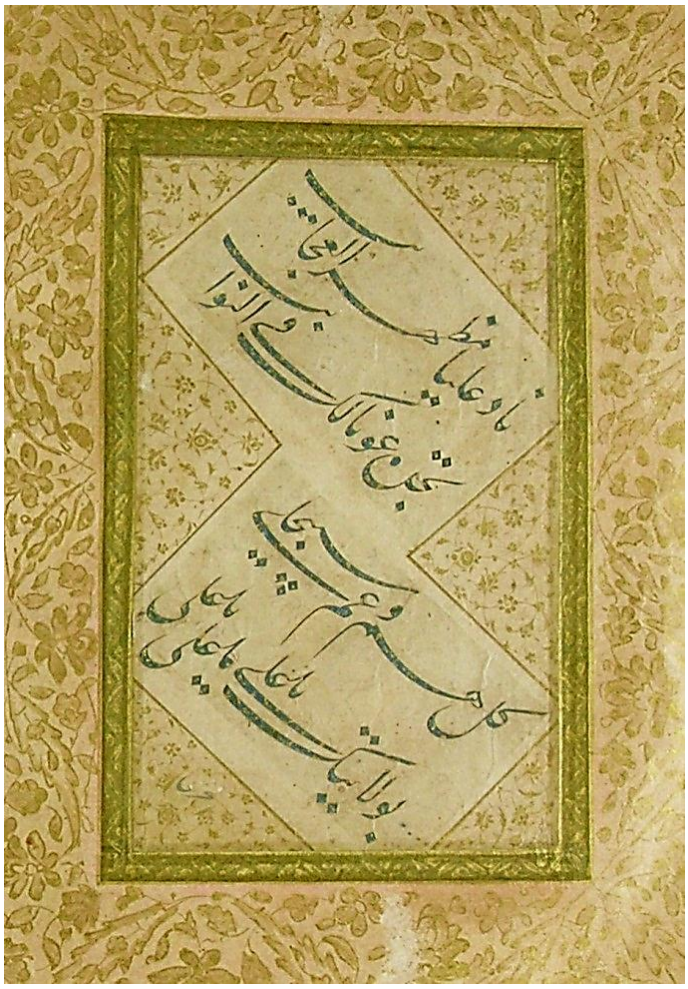
F. 6.82 BSB Cod. turc. 428, Bursalı Fahrî, Haftalık Dua Mecmuası, Erkek-dişi oyma hat

F. 6.83 BSB Cod. turc. 428, Bursalı Fahrî, Haftalık Dua Mecmuası, Dişi oyma

F. 6.84 N. David Halili Kol., CAL117, Hattat Mu'izzeddîn Mehmed el-Hasanî,
Nes'ta'lîk oyma kıt'a, 23.9x13.8 cm

F. 6.85 TSMK H2169, Murakka albüm, Dişi oyma kıt’a, s. 50

F. 6.86 TSMK H2169, Detay

F. 6.87 TSMK EH2738, Murakka kıt'a, Oyma hat, 32.3x19 cm

F. 6.88 TSMK EH2738, Detay

F. 6.89 TSMK EH2739, Murakka kıt’a, Oyma hat

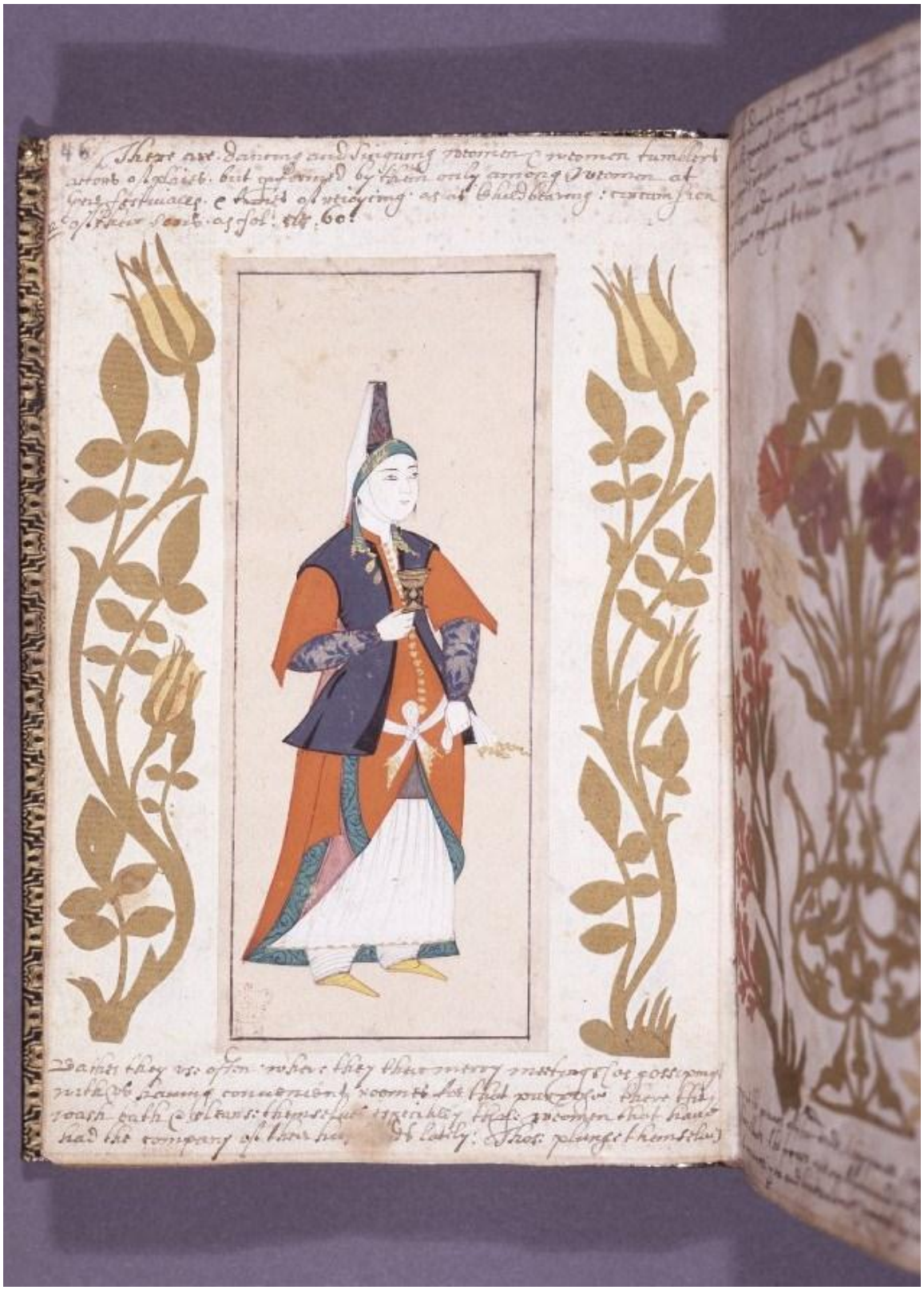
F. 6.90 TSMK H2147, Murakka albüm, Dişi oyma ta’lîk kıt’a, 9b

F. 6.91 BM 1974,0617,0.13, *Mundy Albümü,* Oyma çiçekler, 20.7x14 cm, 1618

F. 6.92 BM 1974,0617,0.13, *Mundy Albümü*, Oyma çiçekler, 20.7x14 cm, 1618

F. 6.93 BM 1974,0617,0.13*, Mundy Albümü,* Oyma çiçekler, 20.7x14 cm, 1618

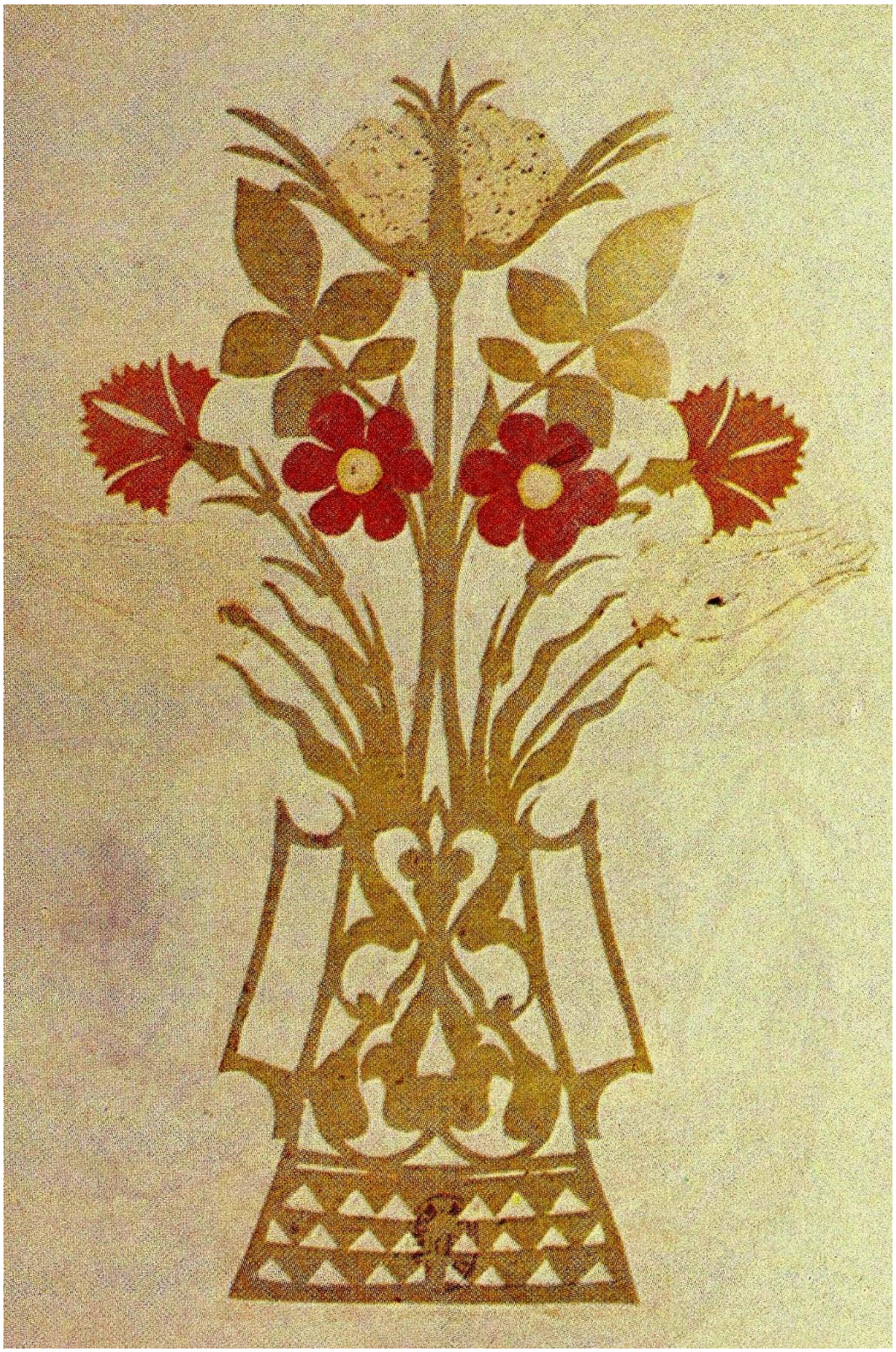
F. 6.94 BM 1974,0617,0.13, *Mundy Albümü*, Oyma çiçekler, 20.7x14 cm, 1618

F. 6.95 BM 1974,0617,0.13, *Mundy Albümü*, Oyma çiçekler, 20.7x14 cm, 1618

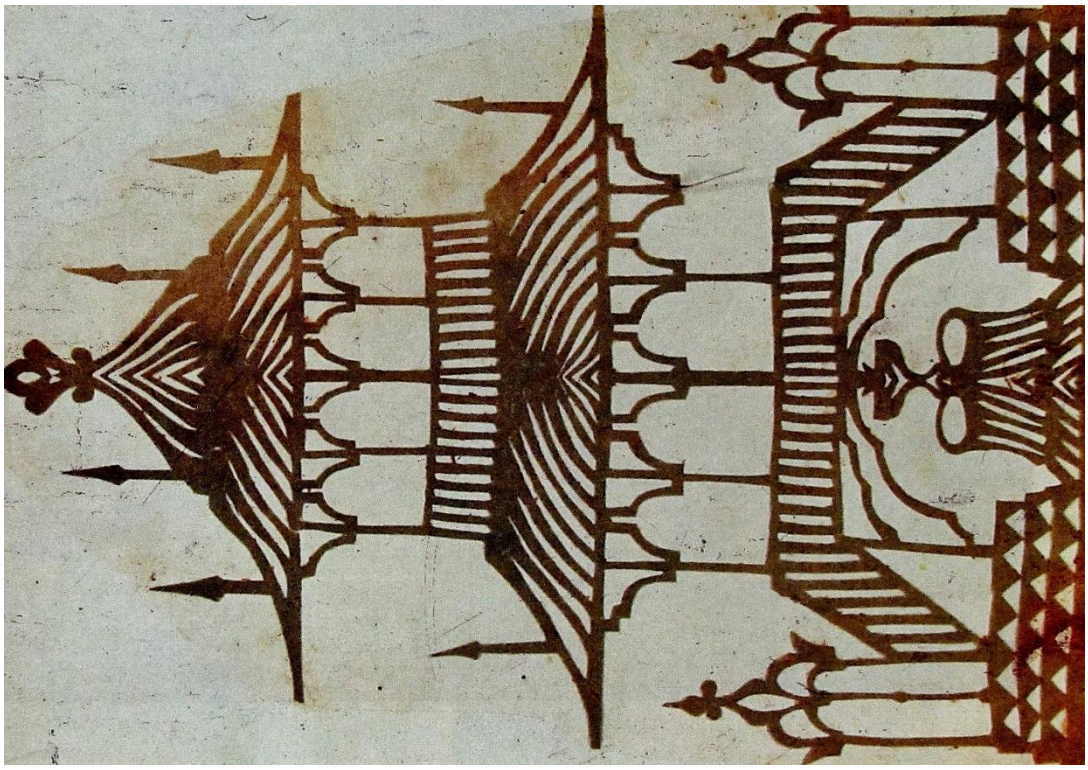
F. 6.96 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma vazo ve çiçekler, 15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.97 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma vazo ve çiçekler, 15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

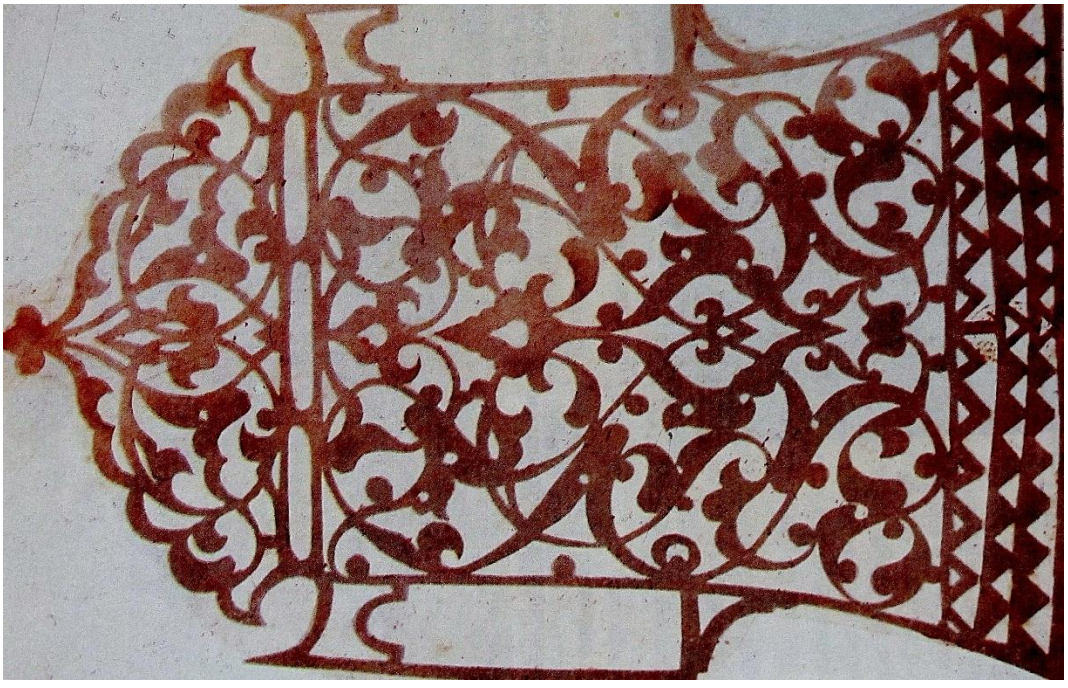
F. 6.98 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma selsebil ve kuşlar, 15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.99 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma köşk,15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.100 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma tabiat tasviri, 15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.101 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma vazo-ibrik, 15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

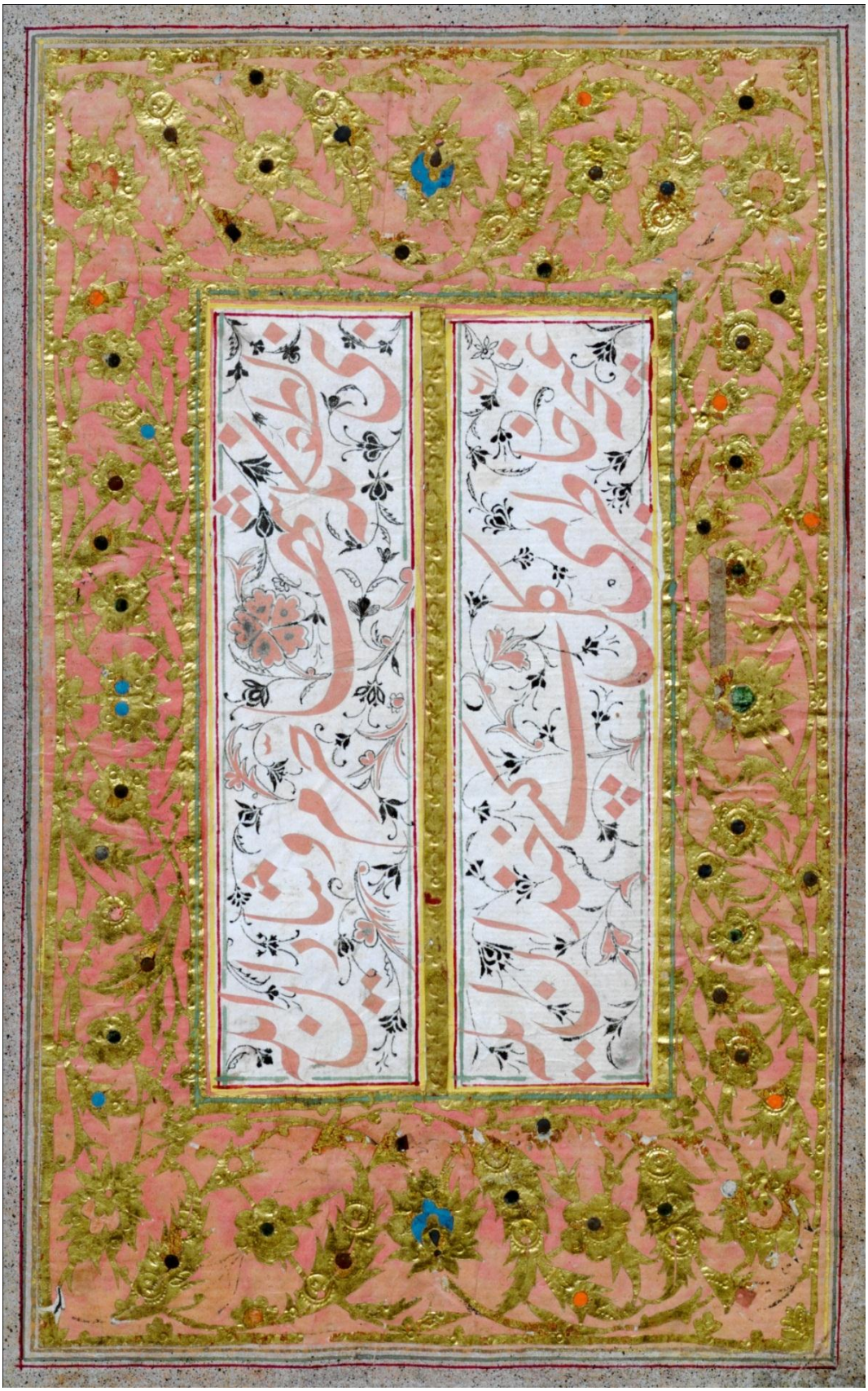
F. 6.102 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma kalyon, 8.5x15 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.103 BnF Od 26, Murakka albüm, Oyma atlı süvari, 15x8.5 cm, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.104 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.105 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 19x29.8 cm, 1685

F. 6.106 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.107 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 19x29.8 cm, 1685

F. 6.108 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî,* Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.109 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.110 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.111 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.112 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

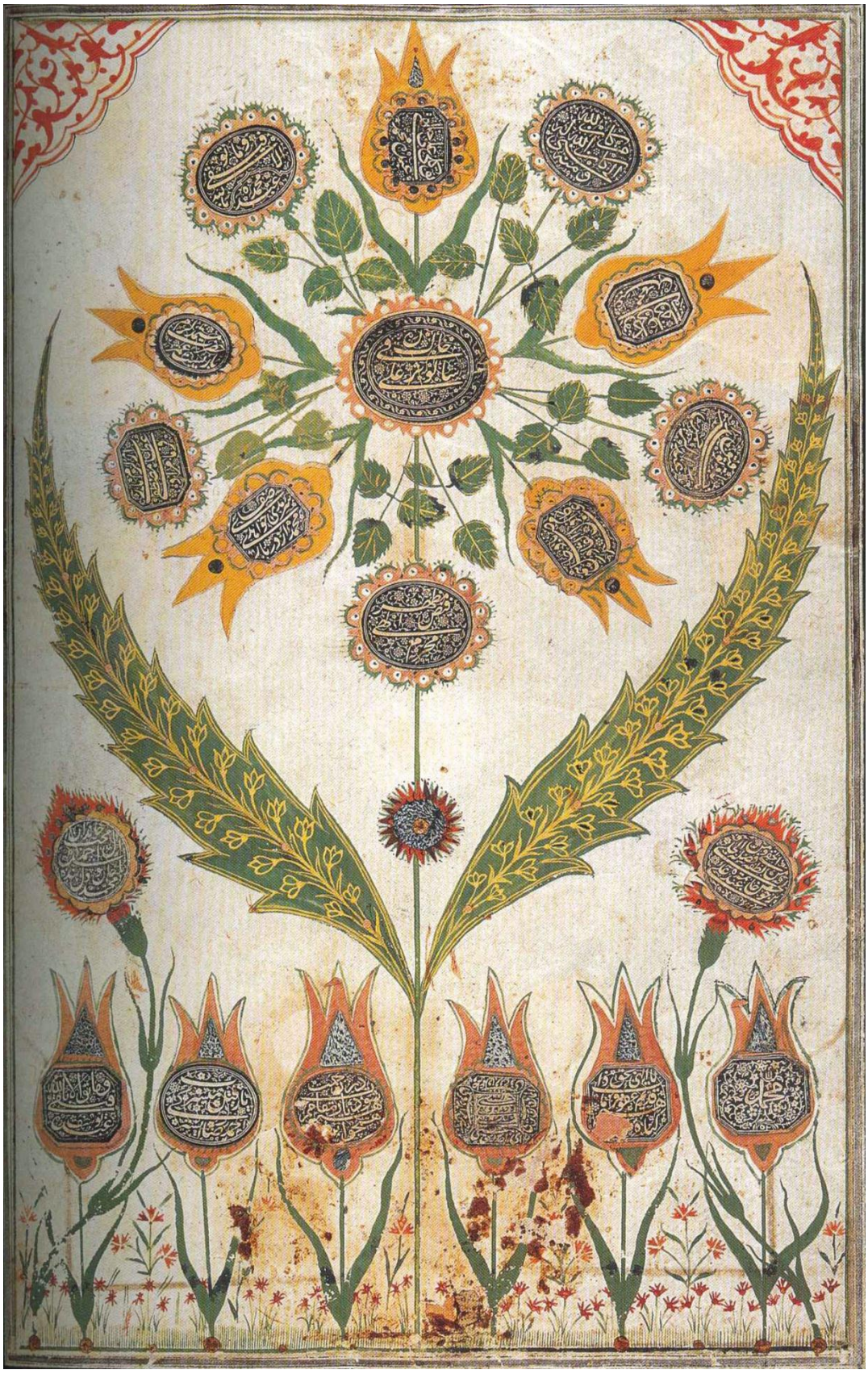
F. 6.113 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî,* Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

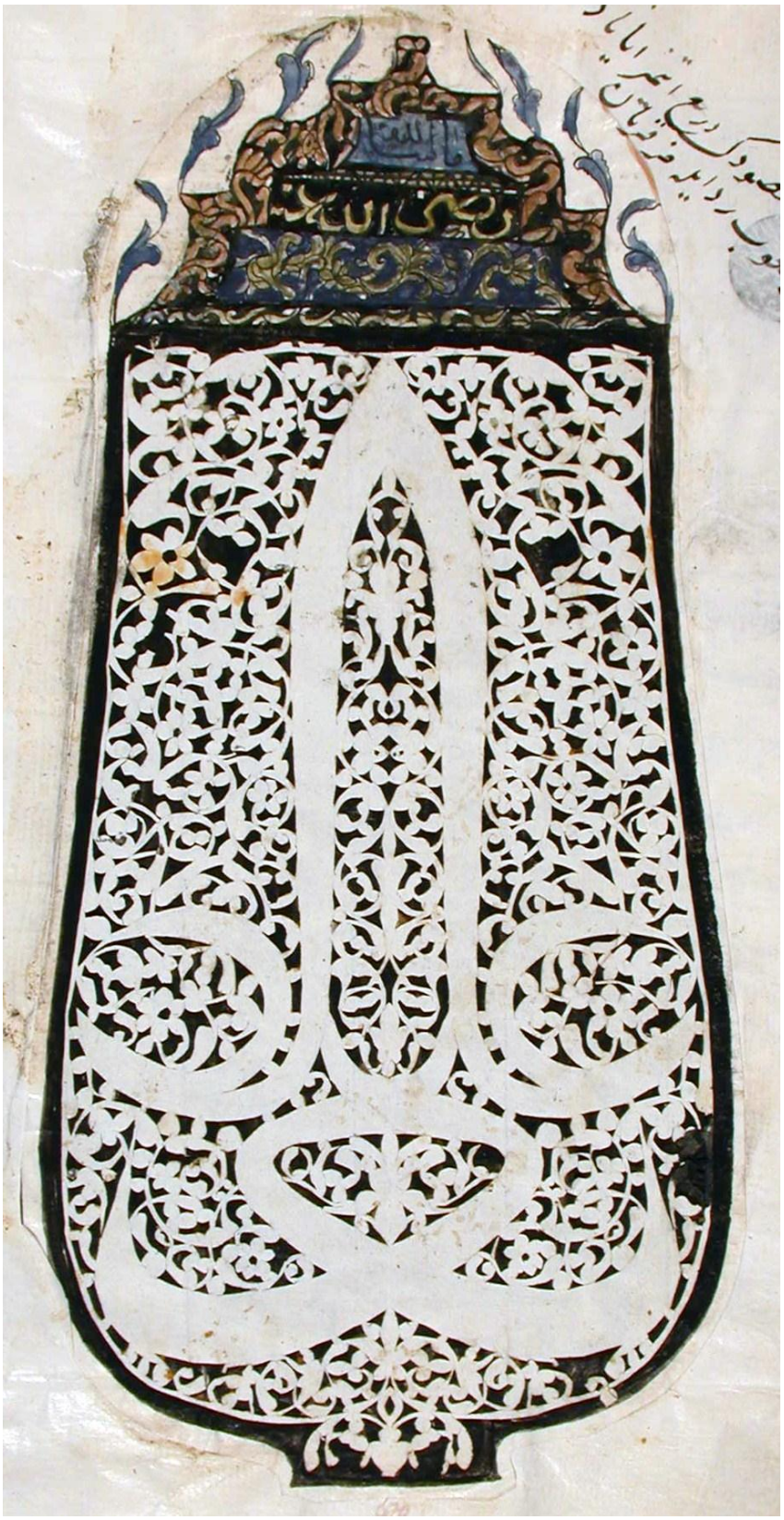
F. 6.114 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî*, Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.115 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî,* Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.116 İÜNEK T5461, *Tuhfe-i Gaznevî,* Mahmud el Gaznevî, 29.8x19 cm, 1685

F. 6.117 KMM 102, *Mecmuatü'l-eş'âr ve Resâil,* Oyma hat,
Müsennâ "Ali" (r.a.), 29x17 cm, 1687

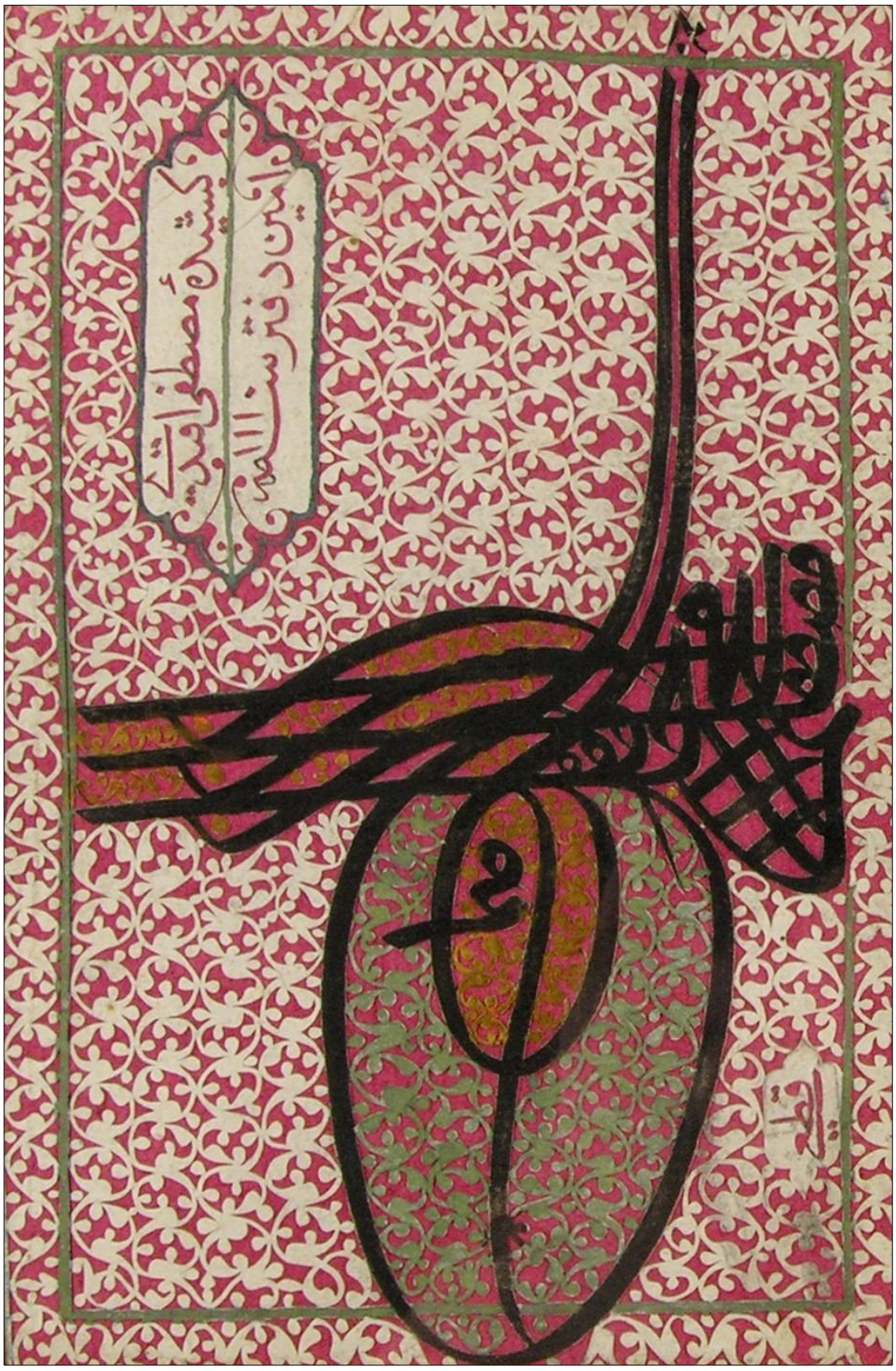
F. 6.118 KMM 102, *Mecmuatü'l-eş'âr ve Resâil*,
Oyma bahçe köşkü tasviri, 29x17 cm, 1687

F. 6.119 KMM 102, *Mecmuatü'l-eş'âr ve Resâil*,
Oyma vazo ve çiçekler, 35x14 cm, 1687

F. 6.120 KMM 102, Oyma vazo ve çiçekler, 1687

F. 6.121 TSMK EH2833, Murakka tuğra albümü, Oyma 2. Mustafa tuğrası, 1699

6.5. 18. YÜZYIL

1700 tarihli *Mehmed Selim Dîvânı* içindeki üç sayfada yer alan oymalar Türk Katı' sanatının en önemli örnekleri arasındadır. Bu eser 1950 yılında İzmir'de Tire Necip Paşa Kütüphânesi'nden Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne nakledilmiştir. Halen Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Dîvânın sayfa ebadı 22.5x13.5 cm, katı' sayfaların cetvel iç ölçüleri ise 19.5x10.5 cm'dir. Eserin baş kısmında yer alan bu imzasız sayfalar, kompozisyon zenginliği, çiçek, kuş ve vazo detayları ve ince işçiliği ile dikkat çekicidir.

Karşılıklı iki sayfada yer alan oymaların zemini altındır. Bu sayfalardan birinde içinde karanfil demeti olan geniş ağızlı iri bir çini vazonun etrafı çok çeşitli kır çiçekleri ile bezenmiştir. Papatya, lâle, sümbül, nergis ve süsen gibi çeşitli rengârenk çiçekler bir arada yer almaktadır. Karşı sayfada ortada iri bir çini vazonun içinde bir gülfidanı yer almaktadır. Vazonun iki tarafında iki bahar ağacı ve ağacın üzerinde rengârenk birçok kuş bulunmaktadır. Ayrıca zemin ve vazo kır çiçekleri ile bezenmiştir.

Üçüncü sayfada koyu kahverengi zeminin ortasındaki bir büyük vazonun her iki tarafında iki küçük vazo bulunmaktadır. Vazoların içinde çeşitli çiçeklerden oluşan karma buketler vardır. Diğer boşluklar kır çiçekleri ile bezelidir. Ortadaki vazo simetrik, yandaki iki küçük vazo ise birbirinden farklı olarak düzenlenmiştir.

Çok renkli ve katlı bu detaylı çalışmaların içinde en dikkat çekici olan yaprakları tek tek kesilerek çalışılan katlı güllerdir. Çarkıfelek tarzındaki bu güller, birçok küçük parçadan oluşan hacimli ve gerçekçi bir görünüm sağlamaktadır.

18. yüzyıla ait eserler arasında *Halazâde Mehmed*'e ait ta'lîk oyma müstakil bir şiir kitabı bulunmaktadır (TSMK EH2850/1700). *Manzûme-i Velâdiye* adlı eser dört sayfadan oluşmaktadır. Vezîr Hüseyin Paşa'nın yeni doğan oğlu Hasan için hazırlanmıştır. Halazâde, bu eserin aynı zamanda şâiri ve hattatıdır. Zahriye sayfası, satır araları ve köşeler tezhipli, sayfa kenarları zerefşanlıdır. Sayfalar altı satır olarak düzenlenmiştir ve cetvel iç ölçüleri 26x8 cm'dir. İlk iki sayfanın zemini koyu çay renginde, diğer iki sayfa açık yeşil renktedir. Yazılar beyaz kâğıttan ta'lîk yazı ile erkek oyma olarak çalışılmıştır.

Sanatkârın TSMK'de bir de oyma bir kıt'ası bulunmaktadır. İki satır nesih iki satır sülüs olarak ve "*el abdü'z-zaif Halazâde*" imzalı murakka açık kahverengi zemin üzerine beyaz kâğıt ile erkek oyma olarak çalışılmıştır (TSMK H2288). Duraklar ve aralardaki bitkisel bezemeler de oymadır. Ayrıca Keçecizâde Salih Fuat koleksiyonunda 1117 tarihli bir erkek oyma kıt'ası bulunduğu kayıtlıdır.

British Library'de Or 13763 BD, 94 no'da kayıtlı bir Türk şiir antolojisinde ise, 4 sayfada katı' çalışmalar yer almaktadır. Vazo içinde buketli çalışmalarda gül, lâle, zeren, karanfil, süsen, siklamen, nergis, zambak ve menekşe gibi çok çeşitli

çiçekler katlı teknikte çalışılmıştır. Diğer sayfalarda ise, hayvan motifleri içeren av sahneleri ile tabiat tasvirleri yer almaktadır. Bu tabiat tasvirleri ebru kâğıdı ile çalışılmış yalın kat oymalardır. Bu oymalar kompozisyon zenginliği, katlı uygulamaları ve özellikle çiçek ve vazolardaki detaylı ince işçilikleri açısından katı' sanatının önemli örnekleri olduğunu söyleyebiliriz.

Nakşî'nin TSMK'de H2294, EH2740 ve GY325-6'da kayıtlı üç adet murakka oyma kıt'ası bulunmaktadır. H2294'de kayıtlı olan eserde, koyu mavi-yeşil zemin üzerine beyaz kâğıt ile oyma yazıları yer alır. Satırda harfler arasında ve cetvel içindeki üçgen alanlar ve köşeler altın ve koyu renk kâğıt ile oyma dal ve yapraklarla bezelidir. Sol alt köşede altın kâğıt ile "fakîr Nakşî el-müznib" şeklinde imzalıdır. Diğer bir kıt'a ise, koyu pembe zemin üzerine çalışılmış ve yazılar beyaz kâğıt ile ta'lîk oymadır (TSMK EH2740). Duraklar da altın kâğıtlı oymadır. GY325-6'da kayıtlı diğer murakka, mavi zemin üzerine beyaz kâğıt oyma ve cetvel içindeki karşılıklı iki köşe tezhiplidir. Alt köşedeki tezhibin içinde ayrılan bölümde beyaz kâğıt ile erkek oyma imza yer almaktadır.

Kubbealtı Akademisi E. H. Ayverdi koleksiyonunda Nakşî'ye ait üç adet murakka kıt'a yer almaktadır. Bunlardan biri mavi zemin üzerine beyaz kâğıt ile erkek oyma olarak hazırlanmıştır (N1). Çarkıfelek penç tarzındaki durakların yaprakları altın kâğıt ile tek tek kesilip yapıştırılmış incelikli bir çalışmadır. Diğer kıt'a ise aynı şekilde düzenlenmiş, zeminde çay rengi kâğıt kullanılmıştır. Yazılar beyaz kâğıt ile erkek oymadır. Cetvel içindeki karşılıklı üçgen alanlar ince katı' bezemelidir (N3). N4 no'da kayıtlı diğer eserde ise yazılar, krem rengi kâğıttan dişi oyma olarak çalışılmış ve zeminde koyu çay rengi kâğıt kullanılmıştır. Dört satır halinde düzenlenen yazıların etrafındaki fırça çalışmalarının Nakşî'nin tarzı ile uyuşmadığı ve sonradan yapıldığı tahmin edilmektedir.

SSM koleksiyonunda yer alan bir Nakşî eseri ise, altın kâğıt ile erkek oyma ta'lîk hattır. Üç kenarda birer satır olmak üzere 7 satırdan oluşmaktadır. Hz. Ali'nin sözlerinin yer aldığı eser "*kātı Nakşî*" imzasını taşımaktadır.

Ayrıca yurt dışında N. David Halili Koleksiyonu CAL30 no'da kayıtlı bir oyma murakka, Nakşî'nin üzerinde tarih bulunan tek çalışması olarak bilinmektedir. 1720 tarihli nes'ta'lîk kıt'a, pembe zemin üzerine beyaz kâğıt ile altı satır olarak çalışılmıştır.Yazı etrafı altın sıvama, duraklar ve cetvel içindeki üçgen alanlar da çok ince katı' bezemelidir.

Aynı koleksiyonda CAL64'de kayıtlı Nakşî'ye ait bir başka kıt'a mevcuttur. Bu eser hakkında ilgili kaynakta yanlışlıkla, Nakşî (veya Nefsî) Harîdzâde imzalı farklı bir sanatkârın imzasını taşıdığı ve tahminen 16. yüzyıla tarihlendirildiği kayıtlıdır. Ancak, incelendiğinde eserlerin çok benzerlik taşıdığı ve Nakşî'nin üslubunun aynen korunduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca, 16. yüzyılda ta'lîk yazının sergilediği

biçimsel özellikler bu eserin yazı özelliklerine uymamaktadır.[96] Bu eserde, koyu mavi zemin üzerine yazılar altın ve beyaz kâğıt ile çalışılmıştır. Satırda harflerin araları erkek oyma bitkisel motiflerle bezelidir. Beyaz kâğıt yazıların etrafı altın kâğıt ile altın kâğıtlı yazıların etrafı ise açık kahverengi kâğıt ile bezelidir.

Diğer bir oyma eser, Sadberk Hanım Müzesi'nde 15501-Y.94 no'da kayıtlı resimsel tarzda çalışılmış bir hilye-i şerif levhadır. Klâsik hilye formundan farklı olan bu çalışmada muhakkak, sülüs, nesih ve kûfî gibi dört farklı yazı türü kullanılmıştır.[97] 36x71 cm ebadındaki levhanın tepeliğinde pençler, çarkıfelek güller, dal ve yapraklarıyla katlı katı' tekniğinin detaylı örnekleri yer almaktadır. ½ simetrik olarak düzenlenen tepelik deseninin orta ekseninin sağ ve sol tarafındaki çiçeklerin kompozisyonu simetrik olmakla beraber çiçek modelleri birbirinden farklı çalışılmıştır.

Dikdörtgen alanın ortasında, pençlerden oluşan yuvarlak kompozisyon, tepelikte üçgen alanda ve selvi ağaçlarının üzerindeki hat, katı' tekniği ile çalışılmıştır. Katlı pençler renkli, hat altın kâğıttandır. Yuvarlak formda bir kâğıda mürekkep ile hat yazılarak pençlerin ortalarına yapıştırılmıştır. Alt orta kısımda dikdörtgen koltuklarda hurma ağacının iki tarafındaki yer alan vazolu kompozisyonlar, son derece incelikli katlı çalışmalardır. Sağ ve sol taraftaki dört adet kare formundaki koltukta, ortalarına hat yazılmış oyma iri pençler ve geometrik bezemeler yer almaktadır. Alt kısımdaki bordür de katı' tekniğindedir. Hilyenin diğer kısımlarında minyatür ve tezhip çalışmaları yer almaktadır.

Christie's Müzayede Evi (Londra) koleksiyonunda 18. yüzyıla tarihlendirilen katı' tekniğinde işlenmiş bir manzara tasviri bulunmaktadır. 11.04.2014 tarihinde 5270/362 satış numarası ile satışa sunulan eser, Boğaz'dan Topkapı Sarayı'nın görüntüsünü ve Boğaz kıyılarını resmetmektedir. Manzarada ayrıca çeşitli binalar, bir köylü ve kağnı arabası, çeşitli hayvanlar, ağaçlar, gemiler ve kuşlar yer almaktadır. Kâğıdın yanısıra çeşitli bitkisel malzemeler ve binaların camlarında mika kullanılmıştır. 23.7x42.5 cm ebadındaki detaylı ve ince işçilikli eser, oyma sanatının nadir örneklerindendir.[98]

---

[96] J. M. Rogers, *Empire of the Sultans Ottoman Art From the Khalili Collection*, The Nour Foundation, London 2002, p. 283-284. Adı geçen kaynakta "*Nakşî*" kelimesinin Osmanlıda sanatkârlar arasında genel bir tâbir olarak kullanıldığı ifade edilmekteyse de, tarihte birkaç "Nakşî" gelmiş veya mahlâs olarak kullanılmış olsa da, genel bir ifâde olduğunu söyleyemeyiz.

[97] Hülya Bilgi (Ed.), *Gönülden Bir Tutku/Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu,* Sadberk Hanım Müzesi Vehbi Koç Vakfı, MAS Matbaacılık AŞ, İstanbul 2004, s. 81.

[98] http://www.christies.com/lotfinder/lot/a-rare-ottoman-cut-paper-landscape-view-of-5782025 (31.05.2014)

F. 6.122 AVEM 83, *Mehmed Selim Dîvânı*, Oyma çiçekli manzara, 2a, 19.5x10.5 cm, 1700

F. 6.123 AVEM 83, 2a, Bahar dalı ve kuş detayı

F. 6.124 AVEM 83, 2a, Vazo detayı

F. 6.125 AVEM 83, *Mehmed Selim Dîvânı*, Oyma çiçekli sayfa,1b,19.5x10.5 cm, 1700

F. 6.126 AVEM 83, 1b, Çiçek detayı

F. 6.127 AVEM 83,1b, Vazo detayı

F. 6.128 AVEM 83, *Mehmed Selim Dîvânı*, Oyma vazolu sayfa, 3a,19.5x10.5 cm, 1700

F. 6.129 AVEM 83, 3a, Vazo ve katlı çiçek detayı

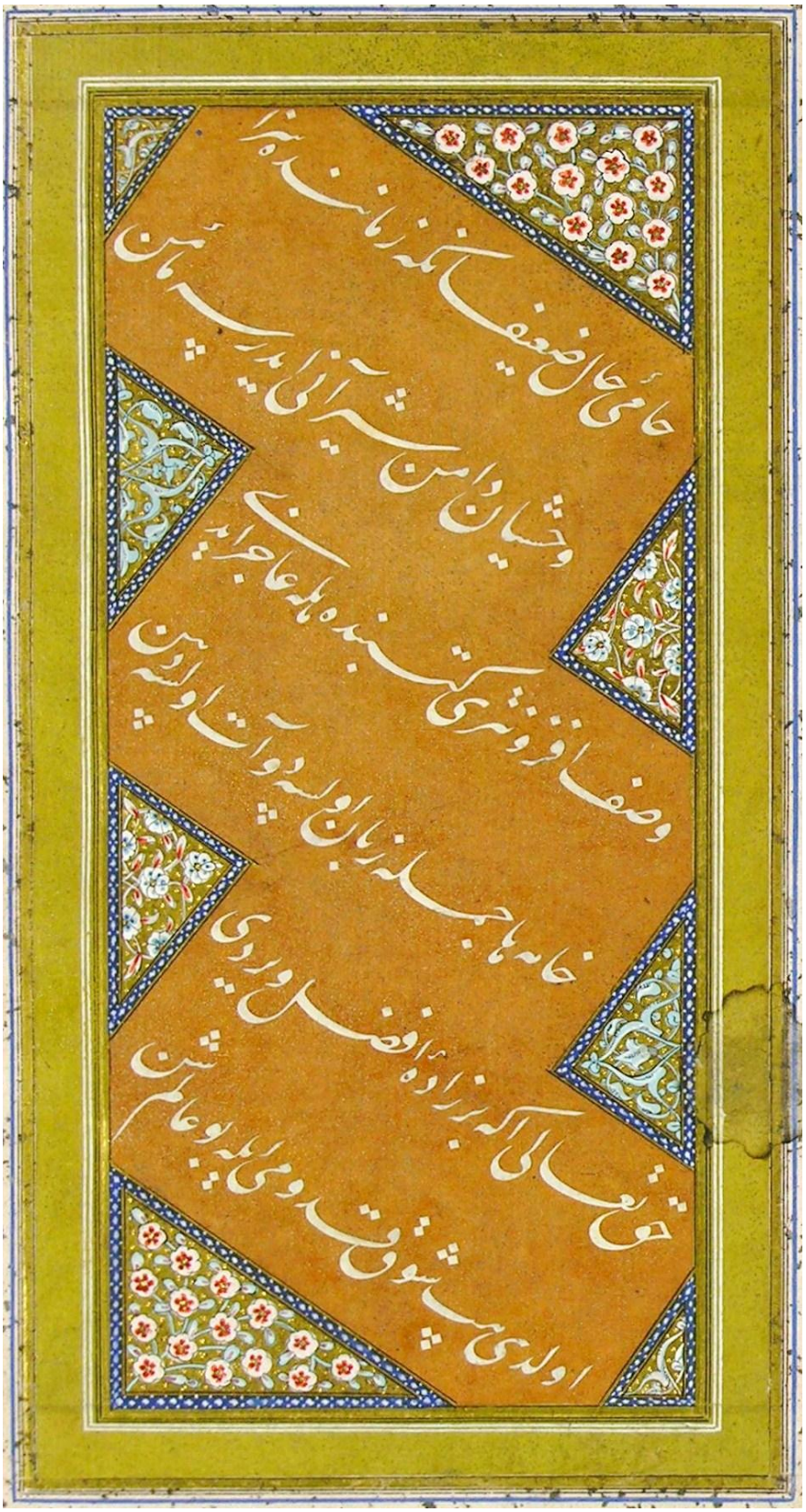
F. 6.130 AVEM 83, 3a, Katlı çiçek detayı

F. 6.131 AVEM 83, 3a, Vazo detayı

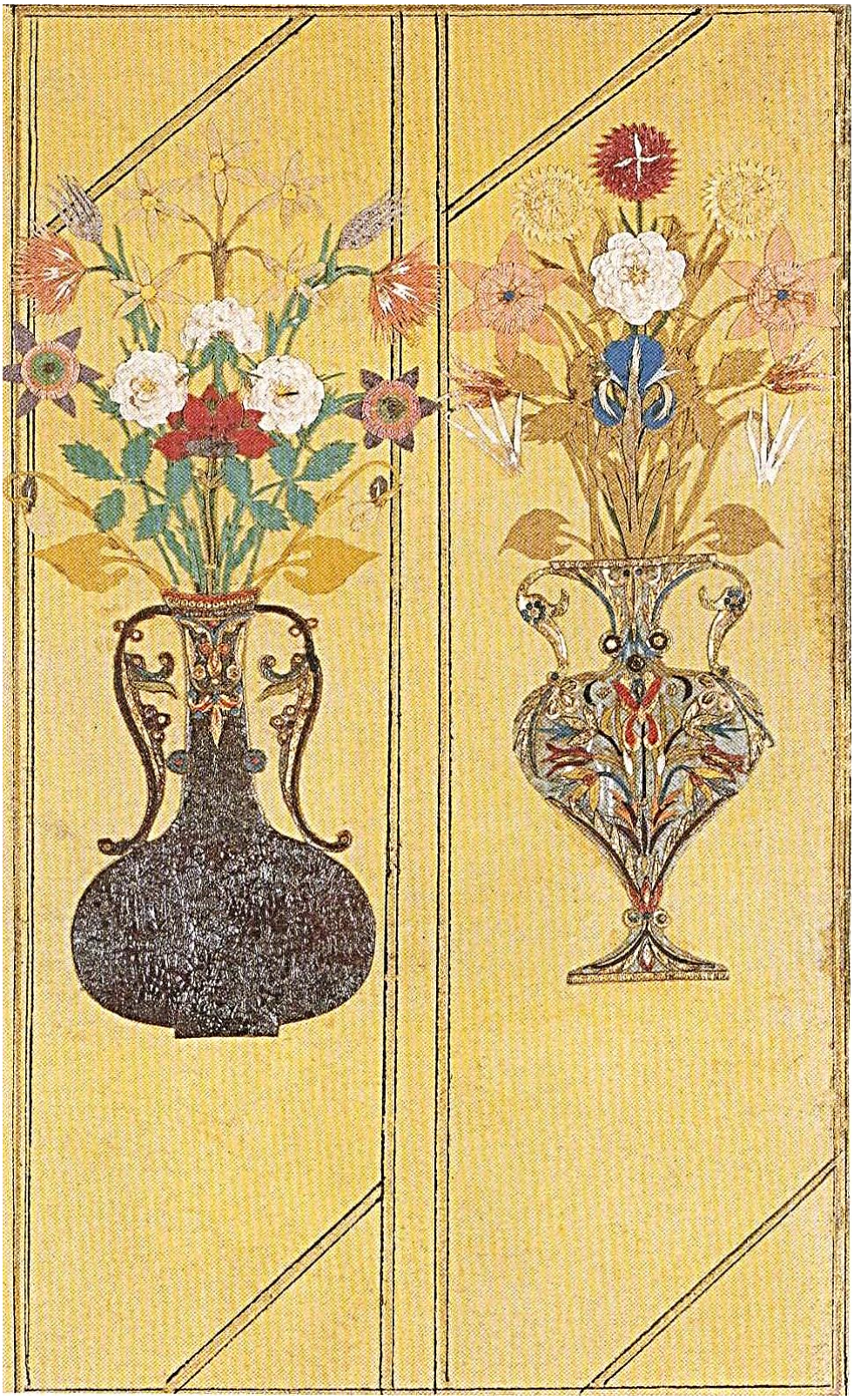
F. 6.132 TSMK EH2850, Halazâde Mehmed, *Manzûme-i Velâdiye*, Oyma ta'lîk hat 1b, 26x8 cm, 1700

F. 6.133 TSMK EH2850, Halazâde Mehmed, *Manzûme-i Velâdiye*, Oyma ta'lîk hat, 2a, 26x8 cm, 1700

F. 6.134 TSMK H2288, Halazâde Mehmed (*el abdü'z-zaîf Halazâde* imzasıyla), Murakka kıt'a, Oyma hat

F. 6.135 BL Or 13763 BD, Oyma vazo ve çiçekler, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.136 BL Or 13763 BD, Oyma vazo ve çiçekler, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.137 BL Or 13763 BD, Oyma tabiat tasviri, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.138 BL Or 13763 BD, Oyma manzara, (Gülbün Mesara Arşivi)

F. 6.139 TSMK H2294, Nakşî, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, 14.6x8 cm

F. 6.140 TSMK H2294, Nakşî, Detay

F. 6.141 N. David Halili Kol., CAL64, Nakşî, Murakka kıt'a, Oyma nesta'lîk hat, 17x21 cm

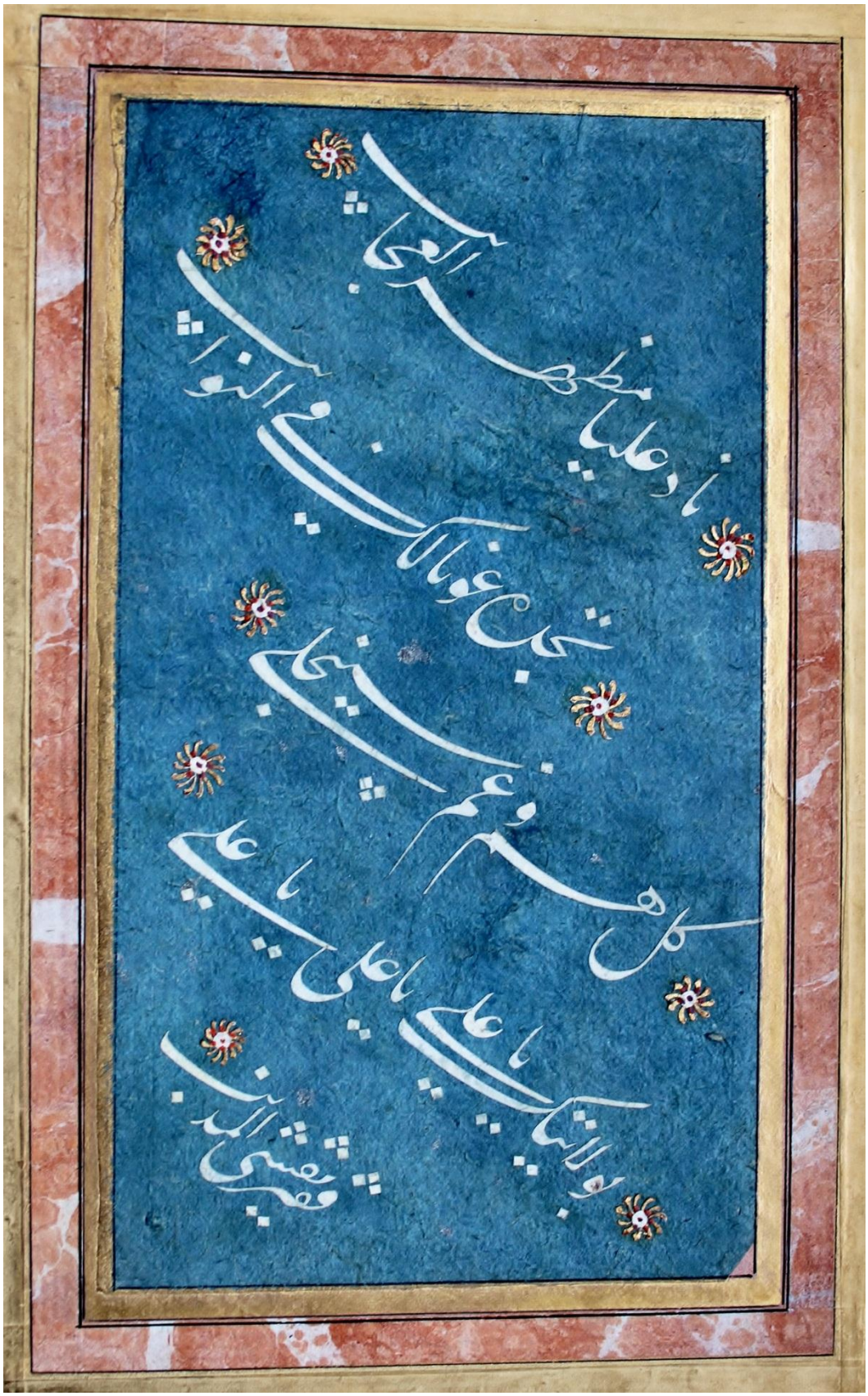
F. 6.142 N. David Halili Kol., CAL64, Detay

F. 6.143 TSMK EH2740, Nakşî, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, 18x10 cm

F. 6.144 TSMK GY325-6, Nakşî, Erkek oyma ta’lîk kıt’a, 18.5x10 cm

F. 6.145 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol. N1, Nakşî, Erkek oyma ta'lîk kıta, 17.5x9.7 cm

F. 6.146 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol. N3, Nakşî, Erkek oyma ta'lîk kıta, 16.8x10.3 cm

F. 6.147 Kubbealtı Ak. E. H. Ayverdi Kol. N4, Nakşî, Dişi oyma ta'lîk kıt'a, 14x7.2 cm

F. 6.148 SSM 110-0237, Nakşî, Nesta'lîk oyma kıt'a, 18.2x8 cm, 1720 dolayları

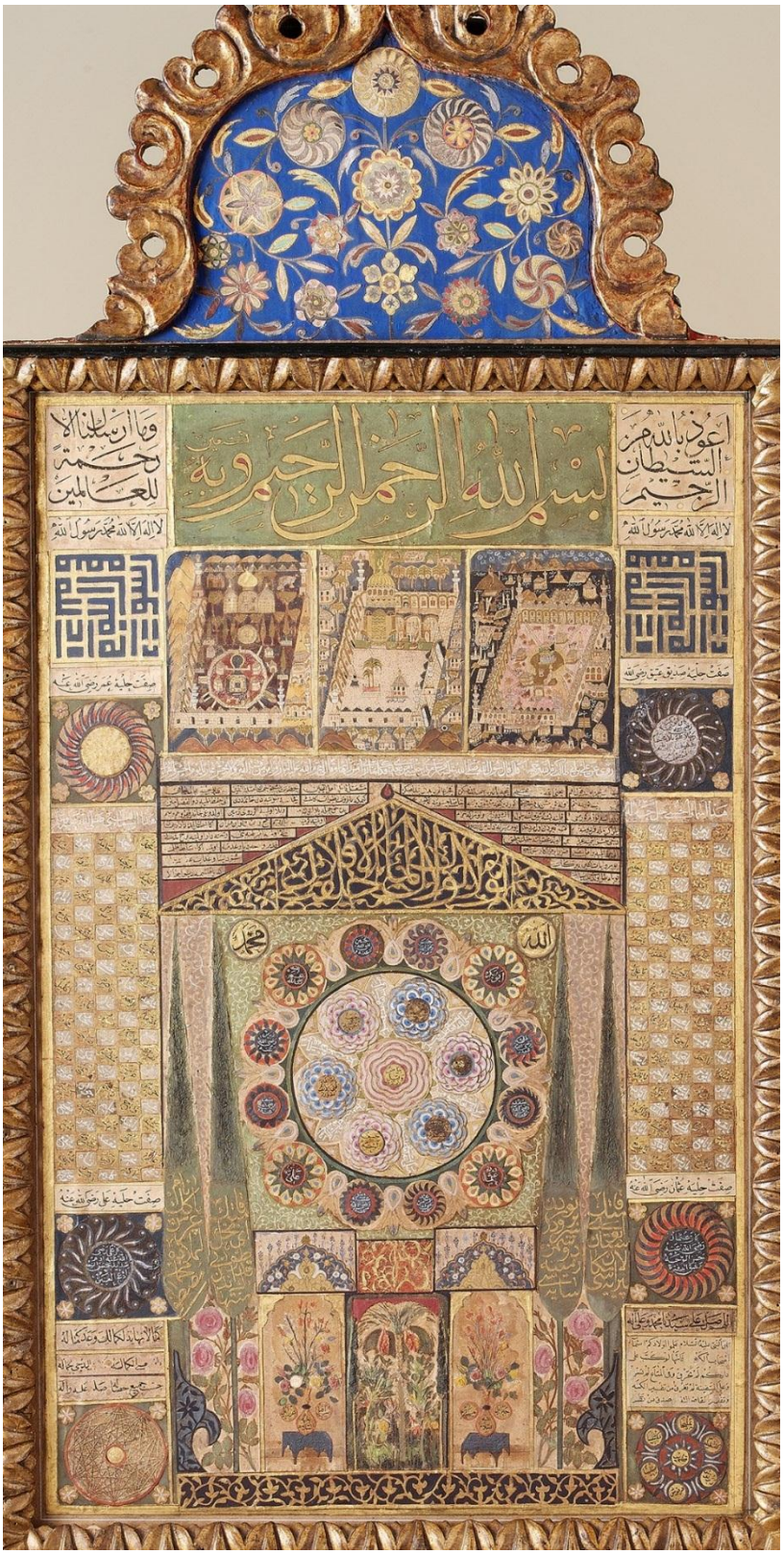
F. 6.149 SSM 110-0237, Nakşî, Detay

F. 6.150 N. David Halili Kol. CAL30. Nakşî (*Fakîr Nakşî el-müznib* imzasıyla), Nesta'lîk oyma kıt'a, 10.7x17.8 cm, 1720

F. 6.151 N. David Halili Kol. CAL30, Detay

F. 6.152 Sadberk Hanım Müzesi 15501-Y.94, Oyma hilye-i şerîf levha,
Yazı Çeşidi: muhakkak, sülüs, nesih, kûfî, 71x36 cm, (Faruk Taşkale Arşivi)

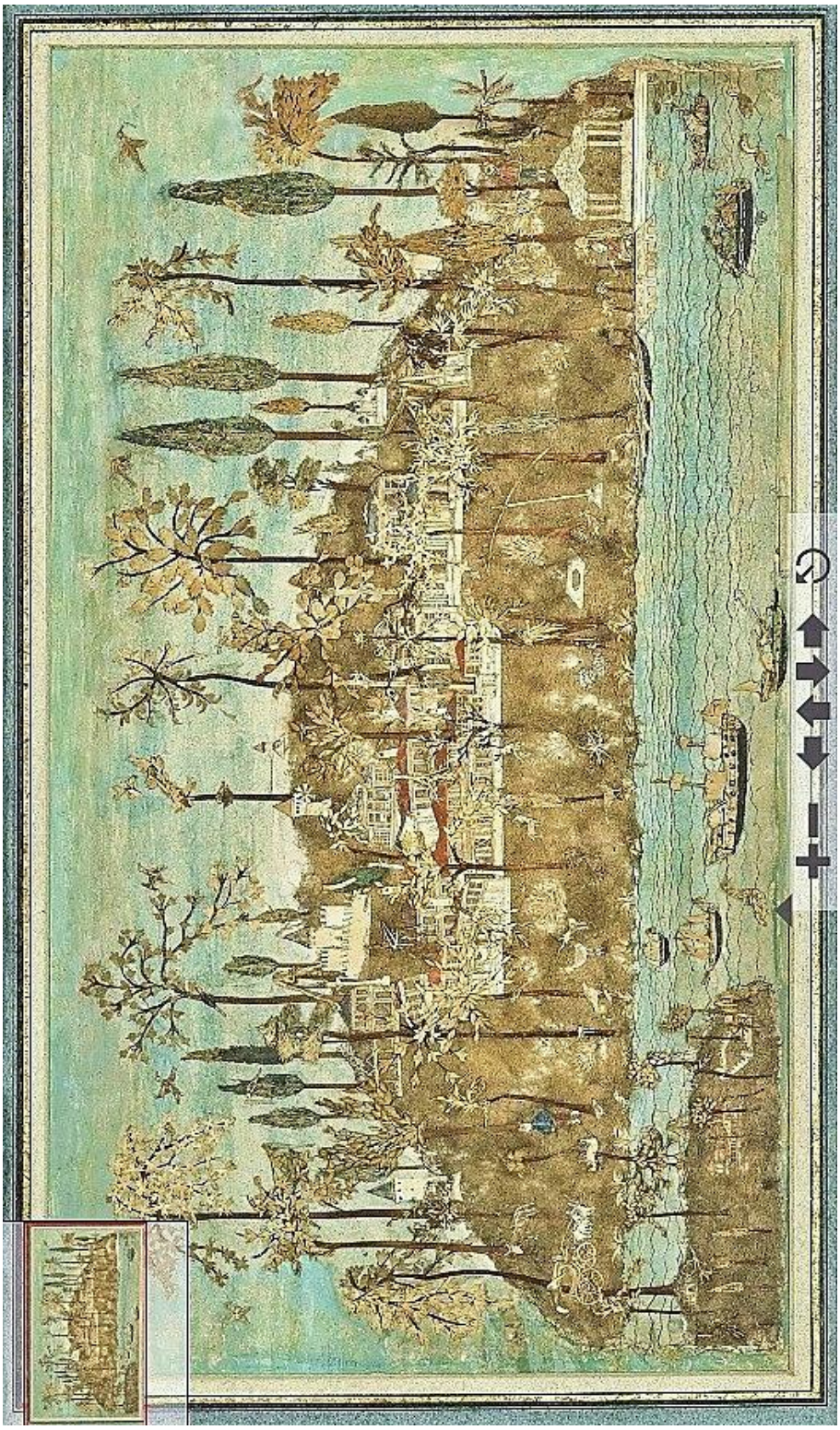
F. 6.153 Sadberk Hanım Müzesi 15501-Y.94, Detay

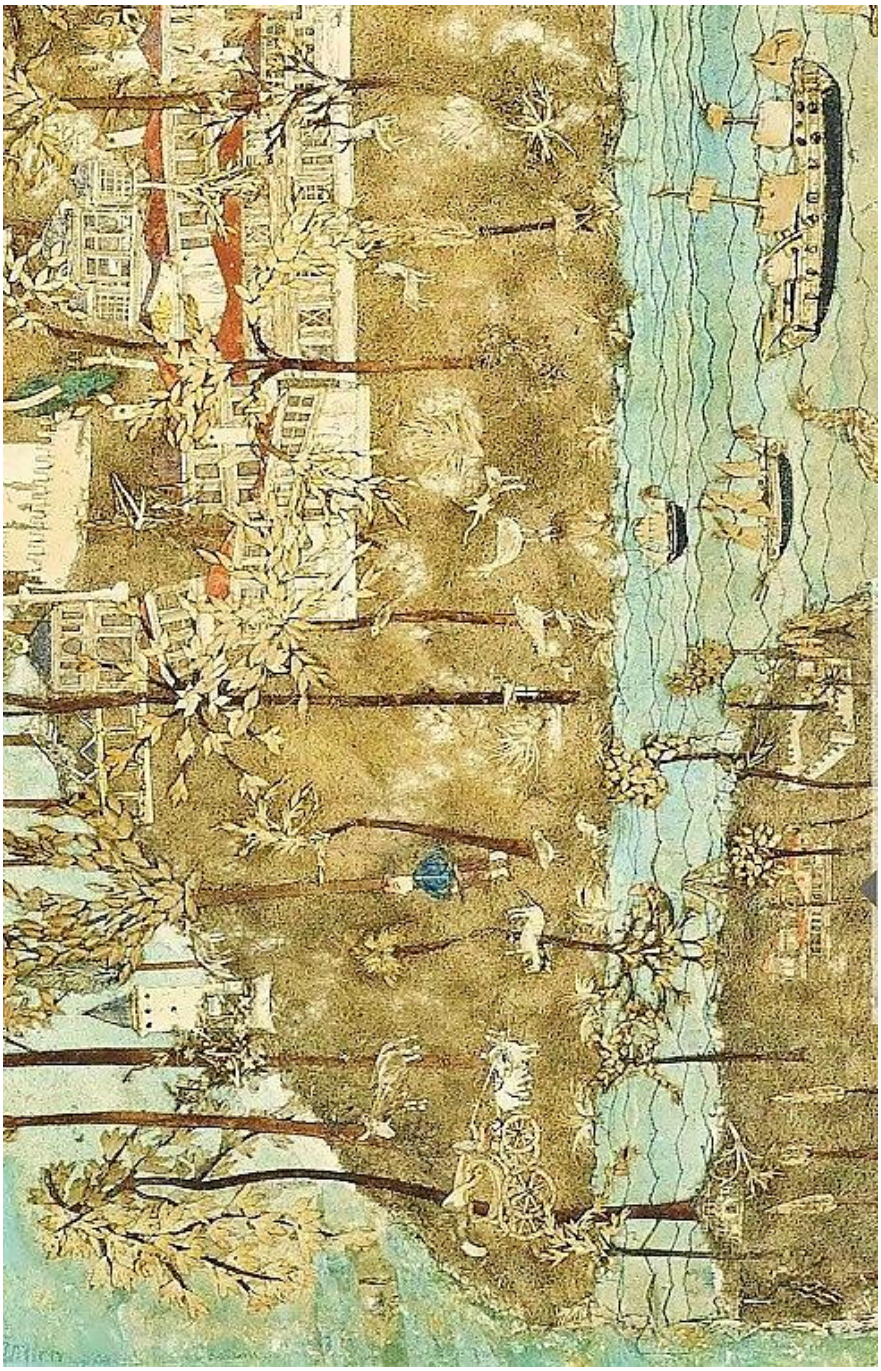
F. 6.154 Sadberk Hanım Müzesi 15501-Y.94, Tepelik detayı

F. 6.155 Sadberk Hanım Müzesi 15501-Y.94, Detay

F. 6.156 Christie's Müzayede Evi, Londra, Sale 5270/362,
Oyma Topkapı Sarayı manzarası, 23.7x42.5 cm

F. 6.157 Christie’s Müzayede Evi, Londra, Sale 5270/362, Detay

6.6. 19-20. YÜZYIL

19. ve 20. yüzyıllardan günümüze ulaşan katı' eserlerin tamamı levha çalışmalarıdır. Bu dönemin katı' sanatkârları arasında *Osman Rıfkı, Süleyman, Vahdetî ve Mücellit Mehmed Rıfat'*ı sayabiliriz. Bu eserler arasında, geometrik veya serbest formlar içine yerleştirilmiş hatlar ve sikke formunda oyma levhalar ağırlıktadır. Çalışmaların bezemelerinde, dönemleri itibariyle Avrupa sanatının etkisiyle barok tarzı desenler uygulanmıştır.

TSMK GY362 no'da kayıtlı Süleyman'a ait kahverengi kâğıttan oyma arslan formunda bir hat levhası bulunmaktadır. Yatay dikdörtgen form içinde zemin serbest formlar ile işlenmiş, yazı ise sıvama altın ile tek parça olarak çalışılmıştır. İmza çelenk formunun içinde altın ile çevrilidir. Aynı yazı kalıbının beyaz kâğıttan oyulmuş bir eşi ise, Mc. Mullen Sanat Müzesi'nde (Mc. Mullen Museum of Art, Boston), bulunmaktadır. Eser 1864 tarihli ve 33x45.5 cm ebadındadır.

Süleyman'a ait 1865 tarihli ait bir diğer eser, N. David Halili Koleksiyonu'nda CAL105 no'da kayıtlı bulunan, istifli celî sülüs yazı ile armut formunda "*Aman Mürüvvet*" yazılı bir levhadır. Dikey dikdörtgen formun içine yerleştirilen yazının dışındaki boşluklar serbest desenlerle bezelidir. Mavi zemin üzerine âharlı beyaz kâğıt ile iki parça olarak çalışılmıştır. Dış kısımdaki bordür ve iç kısımdaki yazı bölümü ayrı ayrı kesilip bir araya getirilmiştir.[99]

Armut formundaki yazının sap kısmı bir kurdele motifi ile bağlanmış, bordürde çiçek ve kurdelelerden oluşan rokoko tarzı bir bordür deseni yer almaktadır. Eserin ebadı 35.3x26.5 cm'dir. İmza sol alt köşede çelenk formunun içinde yer almaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi koleksiyonunda aynı levhanın bir benzeri bulunmaktadır. İBBŞM 2458 no'da kayıtlı bu levhada ise, aynı yazı kalıbı ve bordür deseni kullanılmıştır. Yazı beyaz kâğıttan, onun altındaki zemin koyu eflâtun rengindedir. Yazının etrafındaki kırmızı zemin üzerindeki bordür bezemeleri ise diğer levhadan farklı olarak tek parça değil, iki köşesi eklidir. İBBŞM koleksiyonunda aynı sanatkâra ait bir başka oyma hat levhada ise, kırmızı zemin üzerine çay rengi kâğıt ile celî sülüs istif ile Saf Sûresi'nin 13. âyeti yazılıdır (İBBŞM 2284). Eser 1863 tarihli ve 42x24 cm ebadındadır. Aynı koleksiyonda yer alan hattat *Muhammed Nûrettin* imzalı bir levhada çay rengi zemin üzerine desenli beyaz kâğıt ile "*Allah (cc), Muhammed (sav), Hz. Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin (ra)*" yazılıdır (İBBŞM 2363).

Galata Mevlevîhânesi Müzesi koleksiyonunda Süleyman'a ait "*Âmân Mürüvvet*" yazılı iki levha daha mevcuttur. Bunların her ikisi de, armut formunda olup, aynı yazı kalıbı kullanılarak beyaz kâğıt ile erkek oyma şeklinde çalışılmıştır. Diğer iki levhadan farklı olarak, yazıların içine, dişi teknik ile ince serbest desen oyulmuştur.

---

[99] J. M. Rogers, *Empire of the Sultans Ottoman Art From the Khalili Collection*, The Nour Foundation, London 2002, p. 286-287.

Yaprak kısmında ise "*Yâ seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn* " yazılıdır. Bunlardan biri siyah renkli atlas kumaş üzerine 35x25 cm ebadında çalışılmış ve "*el hac Süleyman*" imzalıdır (GMM 499). Etrafındaki bordür, rokoko tarzı desen ile çevrilidir.[100] Diğer levhada ise aynı yazı kalıbı tarçın rengi zemin üzerine uygulanmıştır (GMM 500). Etrafındaki bordürün deseni farklıdır. Eser, 1864 tarihli ve 40x27 cm ebadındadır.[101]

TVHSM koleksiyonunda 1867 tarihli, Vahdetî (1833-1871) imzalı "*Allâhu vahde/Allah birdir*" yazılı bir oyma levha bulunmaktadır. Dikdörtgen formundaki levhada yazılar krem rengi kâğıttan kesilmiş ve kahverengi zemine yapıştırılmıştır. Bordürde barok tarzı kurdelalı buketli bir desen uygulanmıştır. Vahdetî Efendi hat sanatında olduğu kadar katı' sanatında, ressamlık ve hakkaklıkta da usta idi.[102] Katı' dalında başka eserler verdiği bilinen sanatkârın diğer eserlerinin bugün nerede olduğu bilinmemektedir.

19. yüzyıla tarihlenen TVHSM'deki bir başka oyma levha ise hattat Abdullah Zühdî'ye ait bir Mevlevî dal sikkesidir[103]. Destârda ta'lîk yazı ile müsenna "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" yazılıdır. Sikke altın kâğıttan oyulmuş, alt zemininde yeşil kâğıt kullanılmıştır. Sikkenin altında yer alan sehpa rûmi motifli bir desen ile beyaz kâğıttan oyulmuş, çay rengi kâğıt üzerine yapıştırılmıştır. Üst köşeler altın kâğıt, bördür deseni ise, pembe üzerine beyaz kâğıt ile işlenmiştir. TVHSM 253 no'da kayıtlı levhanın ebadı 39x29 cm'dir.

İBBŞM koleksiyonunda 2339 no'da kayıtlı bulunan bir levhada celî sülüs hat yer almaktadır. Hattat *Muhammed Ârif* imzasını taşıyan eserde, kırmızı atlas kumaş üzerine beyaz kâğıt ile *"Yâ Hazret-i Hâlid bin Zeyd",* bayrağın içinde ise yeşil renkli kumaş üzerine *"Ebâ Eyyûb el-Ensârî"* yazılıdır. Etrafındaki bordürde aynı renkte kâğıt ile lâle motiflerinden oluşan bir kompozisyon çevrelemektedir. 1862 tarihli levha, 45.5x33 cm ebadındadır.

Aynı koleksiyonda yer alan diğer bir levhanın iç kısmında yeşil zemin üzerine beyaz kâğıt ile *"Elhamdülillâhi alâ nu'amâihî*" yazılıdır. İBBŞM 2706 no'da kayıtlı 26x30.5 cm ebadındaki eserin yazı kenarları kırmızı zemin üzerine barok tarzı oymalarla bezenmiştir. İBBŞM 2961'de kayıtlı bir başka levhada ise, sehpa üzerine yerleştirilmiş bir Mevlevî sikkesi yer almaktadır. Sikkenin destârında altın kâğıt ile "*Yâ Hazreti Mevlânâ*" yazısı yer almaktadır. 24x34 cm ebadındaki levhanın üst iki köşesinde çiçek motifleri ve bordürü oymadır. Zeminde iç kısımda yeşil, dış kısımda kırmızı kâğıt, bezemelerde tek kat beyaz kâğıt kullanılmıştır.

Özel bir koleksiyonda bulunan bir hilye-i şerif levha katı' tekniğinde bezenmiştir. Hattat Mehmed Fehmi Efendi'ye (1860-1915) ait olan hilye sülüs, nesih,

---

[100] Eser, *Mediha Ortaç* tarafından TİEM'e bağışlanmış (TİEM no: 4293) ve oradan GMM'e getirilmiştir.

[101] Eser, TİEM (TİEM no:4294)'den gelmiştir.

[102] İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, s. 440. Vahdetî Efendi'nin torunu Süud Bey'in Mahmud Kemal İnal'a hediye ettiği oyma bir "dilruba çiçek"in Vahdetî Efendi'nin katı' sanatındaki üstün yeteneğini gösterdiği ifade edilmektedir.

[103] Sikkenin sarıksız olanına *dal sikke*, destâr sarılmış olanına ise *destârlı sikke* denir.

gubârî hatları ile yazılmıştır. Hilyenin iç kısmı karanfil motiflerinden oluşan fırça çalışmasıdır. Dış kenarlar ise, katı' tekniğinde katlı karanfil motifleri ile bezenmiştir.[104]

Özel bir koleksiyonda bulunan bir başka oyma levhada bir Nakşîbendî sikkesi yer almaktadır. Zeminde yeşil renkli atlas kumaş üzerine katı' tekniği ile "*Yâ Hazreti Şâh-ı Mehmed Bahaeddîn Nakşibend Sırrıhü'l-azîz*" yazılıdır. Sikke altın kâğıt ile çalışılmış, turkuaz zemin üzerine yapıştırılmıştır. Yazıların arası çiçek motifleri ile bezenmiştir. Bir sehpa üzerine yerleştirilen sikkenin her iki tarafında vazo içinde gül, karanfil, lâle ve yasemin demeti işlenmiştir. 28x23 cm ebadındaki eserin tamamı katı' tekniği ile çalışılmış incelikli bir eserdir.[105]

Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi'nde Lş.13 no'da kayıtlı yazı-resim tarzı bir oyma levha mevcuttur. 1963 yılında müzeye gelen, 26x49 cm ebadındaki eser 19. yüzyıla aittir. Levhada ney üfleyen bir Mevlevî dervişi resmedilmektedir. Minyatür tekniği ile çalışılan derviş kesilip siyah zemin üzerine yapıştırılmıştır. Dervişin cübbesi ve sikkesinin destârı açık kahverengi kâğıttan rûmili desen ile bezenmiştir. Cübbenin üzerindeki rûmî bezemenin üzerine altın kâğıt ile erkek oyma "*Mevlevî Kutbü'n Nây-i Yâ Hazreti Hamza Dede*", sikkesinin destârında ise "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" yazılıdır. Derviş tasviri üç katlı oyma, köşebent ve bordür altın kâğıt ile yalın kat oyma şeklinde hazırlanmıştır.

TVHSM E2834 no'da kayıtlı Mehmed imzalı, 1901 tarihli oyma hat levha, 76x89 cm ebadındadır. Kırmızı zemin üzerine krem ve çay rengi kâğıt ile çalışılmış, hattın etrafındaki bordürler ve araları çeşitli motiflerle bezenmiştir.

20 yüzyıl katı' örnekleri arasında N. David Halili koleksiyonunda üç adet Osman Rıfkı imzalı oyma levha bulunmaktadır. Bunlardan biri CAL466'da kayıtlı hattat Şevkî'ye ait Sultan 2. Abdülhamid tuğrasıdır. Celî dîvânî, celî sülüs, rıka' yazı türleri bir arada kullanılan 1905 tarihli levha 51.3x73.5 cm. ebadındadır. Gri-mavi renk kâğıt ile beyaz zemin üzerine tek parça olarak çalışılmıştır.

Osman Rıfkı'ya ait diğer bir çalışma CAL8'de kayıtlı tuğra formunda düzenlenmiş bir hadis levhadır. Krem rengi kâğıt ile tek parça olarak çalışılmıştır. Hattat Recâi ve Osman Rıfkı'nın imzasını birlikte taşımaktadır.

CAL320 no'da kayıtlı diğer bir eser krem rengi kâğıt ile oyulmuş celî sülüs ve rıka' tarzında yazılmış bir kelime-i tevhîd levhadır. 50.5x71 cm ebadındaki 1906 tarihli eser Osman Rıfkı'nın ve hattat Ârif'in imzalarını birlikte taşımaktadır. Hattın etrafı oval formda barok desen ile çevrilidir.[106]

---

[104] Faruk Taşkale, Hüseyin Gündüz, *Hat Sanatında Hilye-i Şerîfe Hz. Muhammed'in Özellikleri*, Antik A.Ş. Kültür Yay., İstanbul 2006, s. 36.

[105] Artam 275. Müzayede Değerli Tablolar ve Antikalar Kataloğu, Aralık 2012, İstanbul, s. 307.

[106] J. M. Rogers, age, p. 287-289.

Yurt dışındaki bu eserlerin dışında TVHSM'de Rıfkı'ya ait iki levha mevcuttur. Bunlardan biri E2106 no'da kayıtlı sülüs hat ile "*Yâ gâliben gayri mağlûb*" yazılı 1904 tarihli 78x67.5 cm ebadında bir levhadır. Krem rengi kâğıt ile erkek oyma olarak çalışılmıştır. Diğeri ise 1905 tarihli 51.5 cm çapındaki yuvarlak formda "*Allah (cc)-Muhammed (sav)*" ibareli sülüs hat ile erkek oyma levhadır. Eser Beşiktaş Yahya Efendi dergâhından getirilmiştir. Krem rengi kâğıt ile çalışılan levhanın zemininde siyah renk kâğıt kullanılmıştır. Osman Rıfkı'nın diğer levhalarında olduğu gibi yazının dışındaki alan ve bordür düz veya eğik küçük karelerden oluşan geometrik oymadır.

Aynı tarz diğer bir çalışma ise Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi'nde bulunan 1905 tarihli, 1196 no'lu "*Yâ Hz. Pîr Şeyh Seyyid Âziz Mahmud Hüdâî Kuddise sirruhu'l-âlî*" yazılı levhadır. 83.3x69 cm ebadındaki Osman Rıfkı'ya ait levha "*el fakîr el hac Osman gufîra leh*" imzasını taşımaktadır.

Antalya Müzesi'nde Mücellit Mehmed Rıfat imzalı bir erkek oyma celî sülüs hat levha bulunmaktadır. 1865 tarihli, Antalya Müzesi 183 no'da kayıtlı levha 1865 tarihlidir. 76x64 cm ebadındaki eser beyaz kâğıttan kesilmiş ve siyah zemin üzerine yapıştırılmıştır. Satırlar ayrı çalışılarak bir araya getirilmiştir.

Christie's Müzayede Evi tarafından 11.04.2014 tarihinde 5270/317 no ile Londra'da satışa sunulan bir Osmanlı eseri ise, arslan formunda bir oyma hat levhadır. Zemini geometrik oyma olan levha, Osman Rıfkı tarzı ile benzer özellikler taşımaktadır. Eser 71.5x86 cm ebadında beyaz kâğıt ile tek parça oyulmuş ve siyah zemin üzerine yerleştirilmiştir.[107]

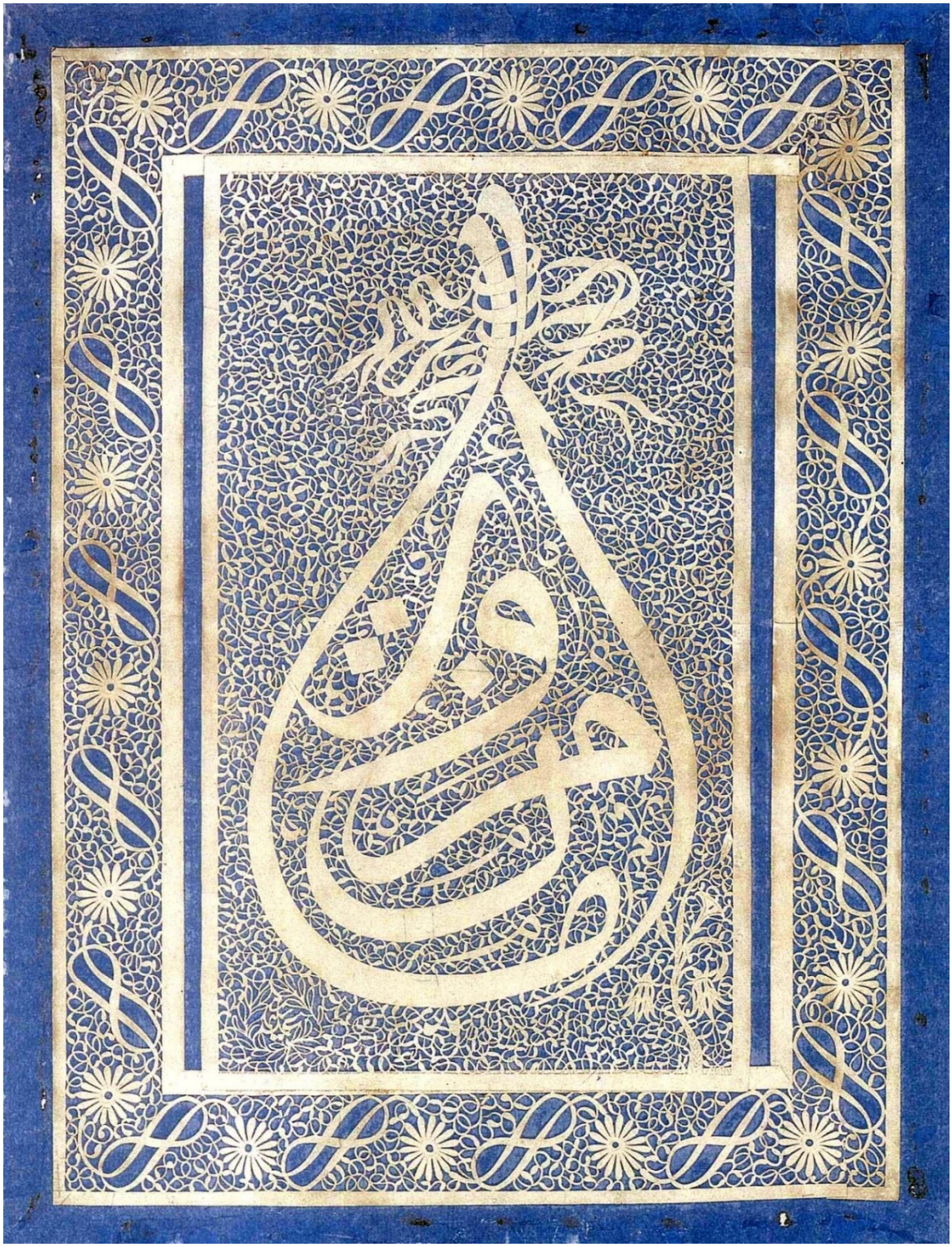
[107] http://www.christies.com/lotfinder/lot/a-large-decoupe-calligraphic-composition-ottoman-turkey-5781980

F. 6.158 İBBŞM 2339, Celî sülüs hat oyma levha, Hattat Muhammed Ârif, *"Yâ Hazret-i Hâlid bin Zeyd, Ebâ Eyyûb el-Ensârî"*, 45.5x33, 1862

F. 6.159 İBBŞM 2339, Celî sülüs hat oyma levha, Detay

F. 6.160 N. David Halili Kol. CAL105, Sülüs oyma hat levha, Süleyman (*Amel-i Süleyman*" imzasıyla), *"Aman Mürüvvet*", 35.3x26.5 cm, 1865

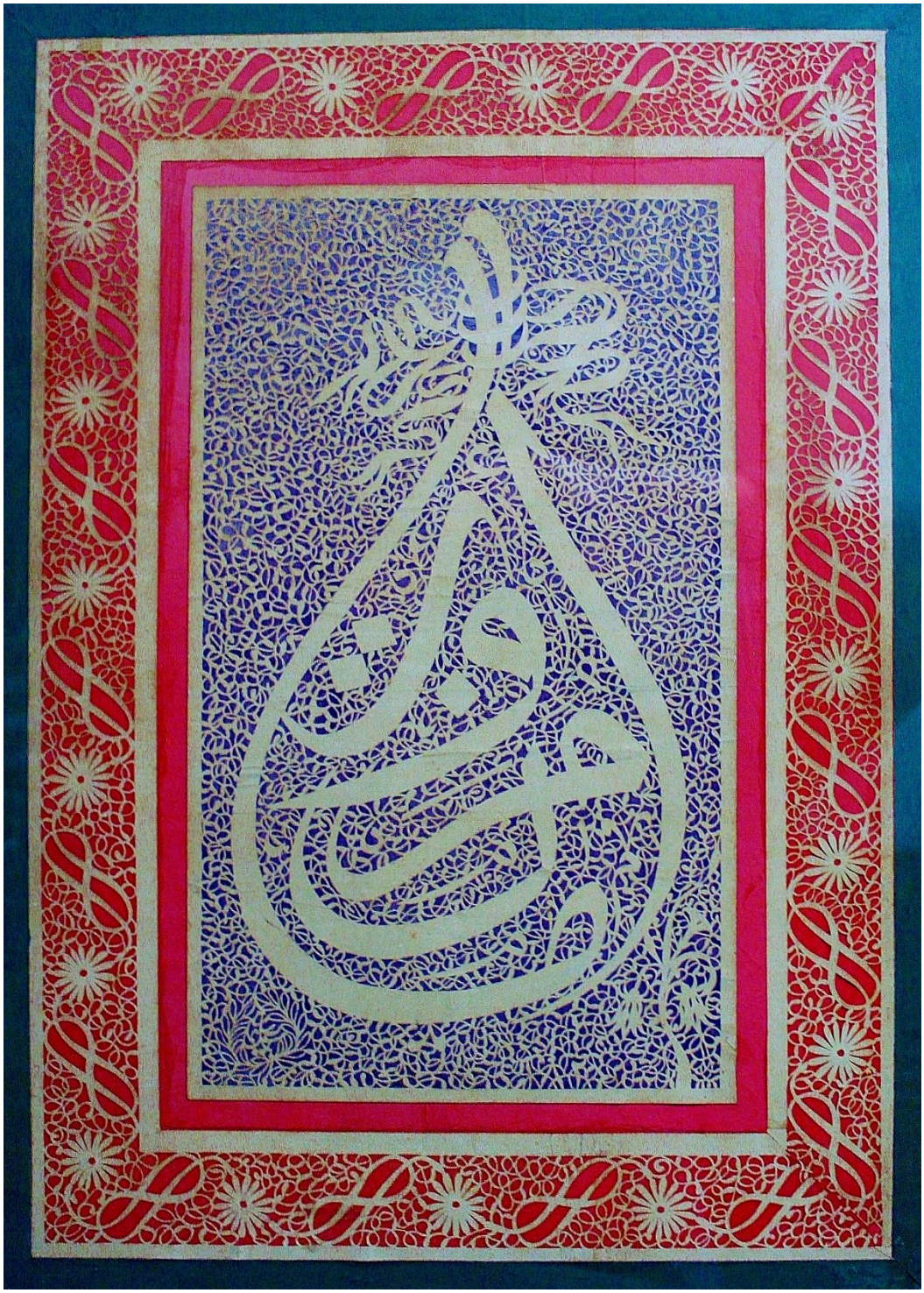
F. 6.161 Detay, N. David Halili Kol. CAL105, Süleyman (*Amel-i Süleyman*" imzasıyla), Detay

F. 6.162 TSMK GY362, Süleyman, Arslan formunda oyma hat levha

F. 6.163 TSMK GY362, Detay

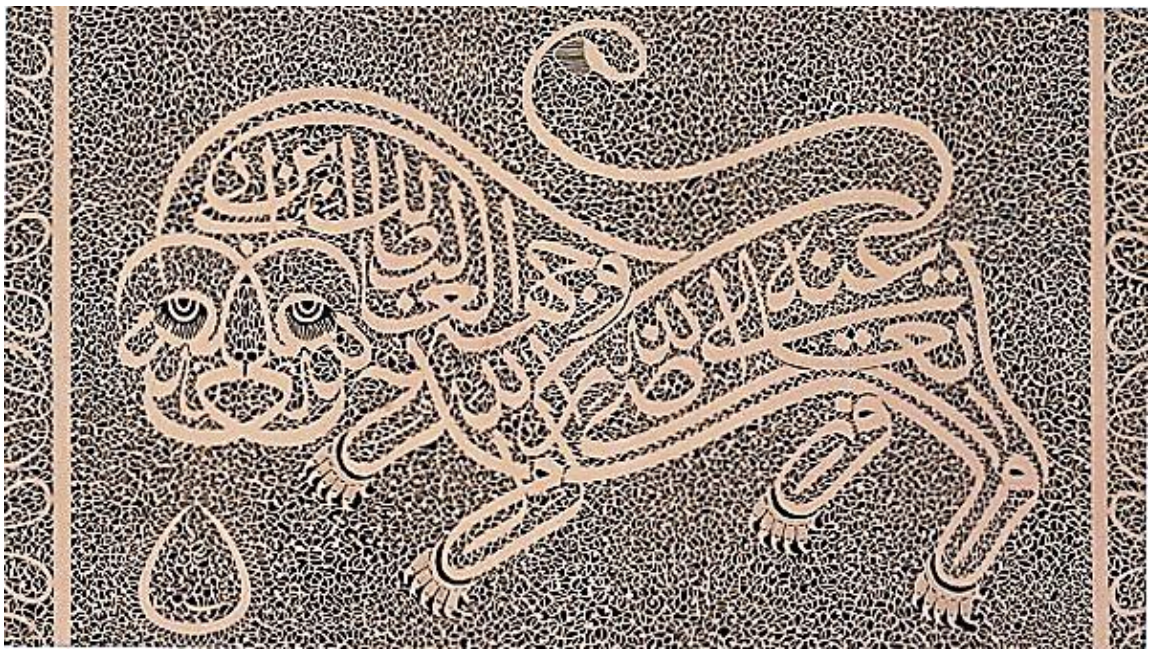
F. 6.164 İBBŞM 2458, Sülüs oyma hat levha, Süleyman, "*Aman Mürüvvet*", 38.5x27 cm, 19. yy

F. 6.165 GMM 499, Süleyman, "*Aman Mürüvvet*", 35x25 cm, 1860

F. 6.166 GMM 500, Süleyman, "*Aman Mürüvvet*", 40x27 cm, 1864

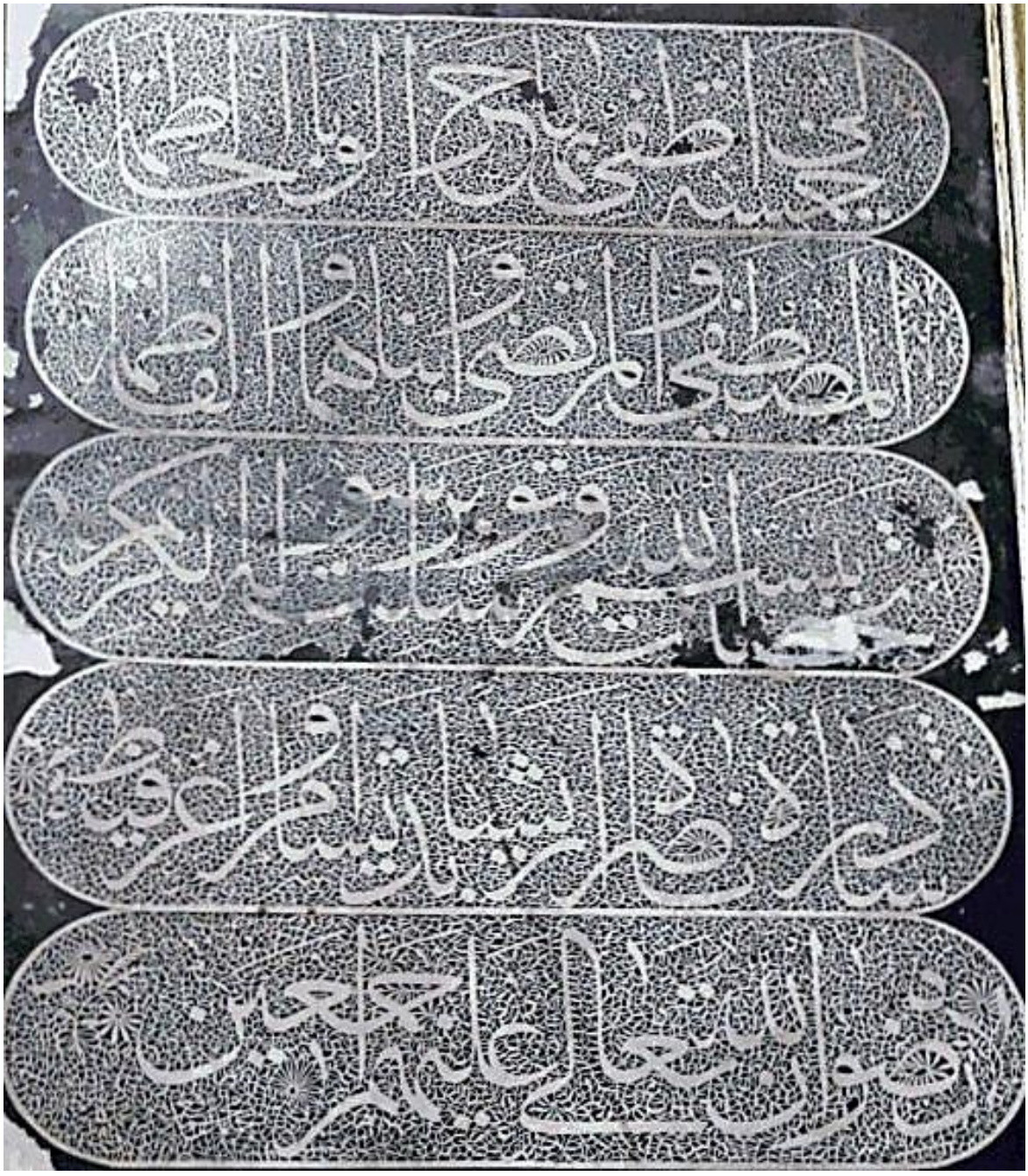
F. 6.167 Mc.Mullen Museum of Art (Boston), Süleyman, Arslan formunda oyma hat levha, 33x45.5 cm, 1864 (Kaynak: http://www.mia.org.)

F. 6.168 İBBŞM 2706, Sülüs oyma hat levha, "*Elhamdülillâhi alâ nu'amâihî*", 26x30.5 cm

F. 6.169 İBBŞM 2961, Oyma sikke levha, 34x24 cm

F. 6.170 Antalya M. 183, Celî sülüs oyma hat levha, Mücellit Mehmed Rıfat, 76x64 cm, 1865

F. 6.171 Hz. Hâlid Türbesi 48, Hattat Sultan Abdülaziz, Oyma levha, "*Selâmetü'l-insân fi hıfzı'l-lisân*" anlamı: İnsanın (huzur ve) selâmeti, dilini muhafaza etmesindedir, 34x98 cm, 1866[108]

F. 6.172 Hz. Hâlid Türbesi 48, Detay

[108] Hâlen *"Aşk-ı Nebî"* Sergisinde (9 Nisan-15 Temmuz 2014, Enderûn Hazîne Koğuşu, Topkapı Sarayı) teşhirde olan eserin etiketinde yer alan envanter bilgilerinde yanlışlıkla kâğıt ve mürekkep ile hazırlandığı yer almaktadır. Ancak, levha atlas kumaş üzerine kalın kâğıt ile çalışılmıştır.

F. 6.173 TVHSM E.2127, Vahdetî, *"Allâhu vahde-Allah birdir*", 55.5x59.5 cm, 1867

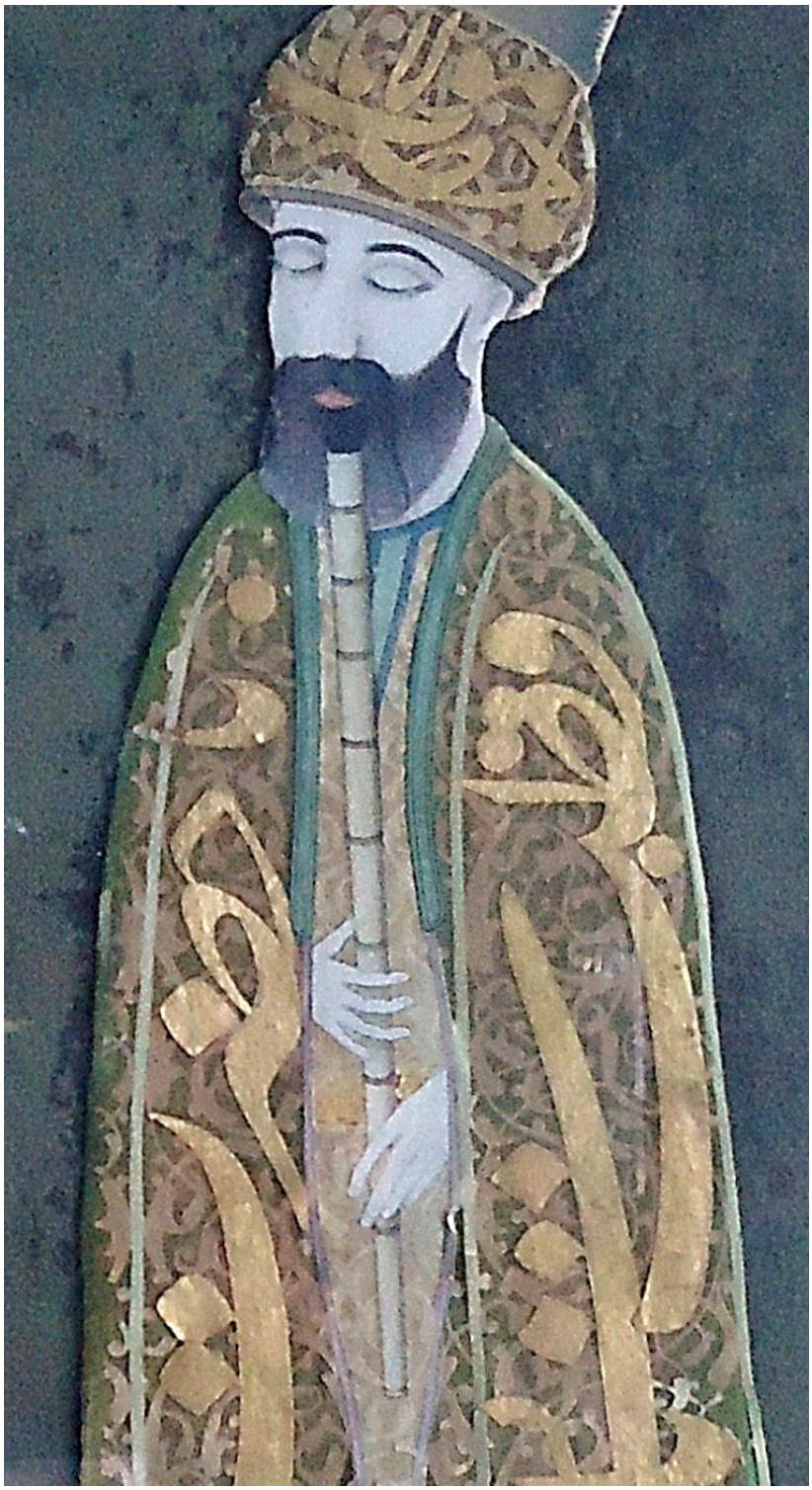
F. 6.174 TİEM 5737, Oyma hat levha

F. 6.175 TİEM 3501, Oyma hat levha, Hamdi imzalı, Halifelerin isimleri

F. 6.176 Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi, Lş13,
"Mevlevî Kutb-u Nâyi Yâ Hazreti Hamza Dede", 49x26 cm, 19. yy

F. 6.177 Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi, Lş13, Detay

F. 6.178 Oyma Nakşîbendî sikkesi, 28x23 cm, 19-20. yy

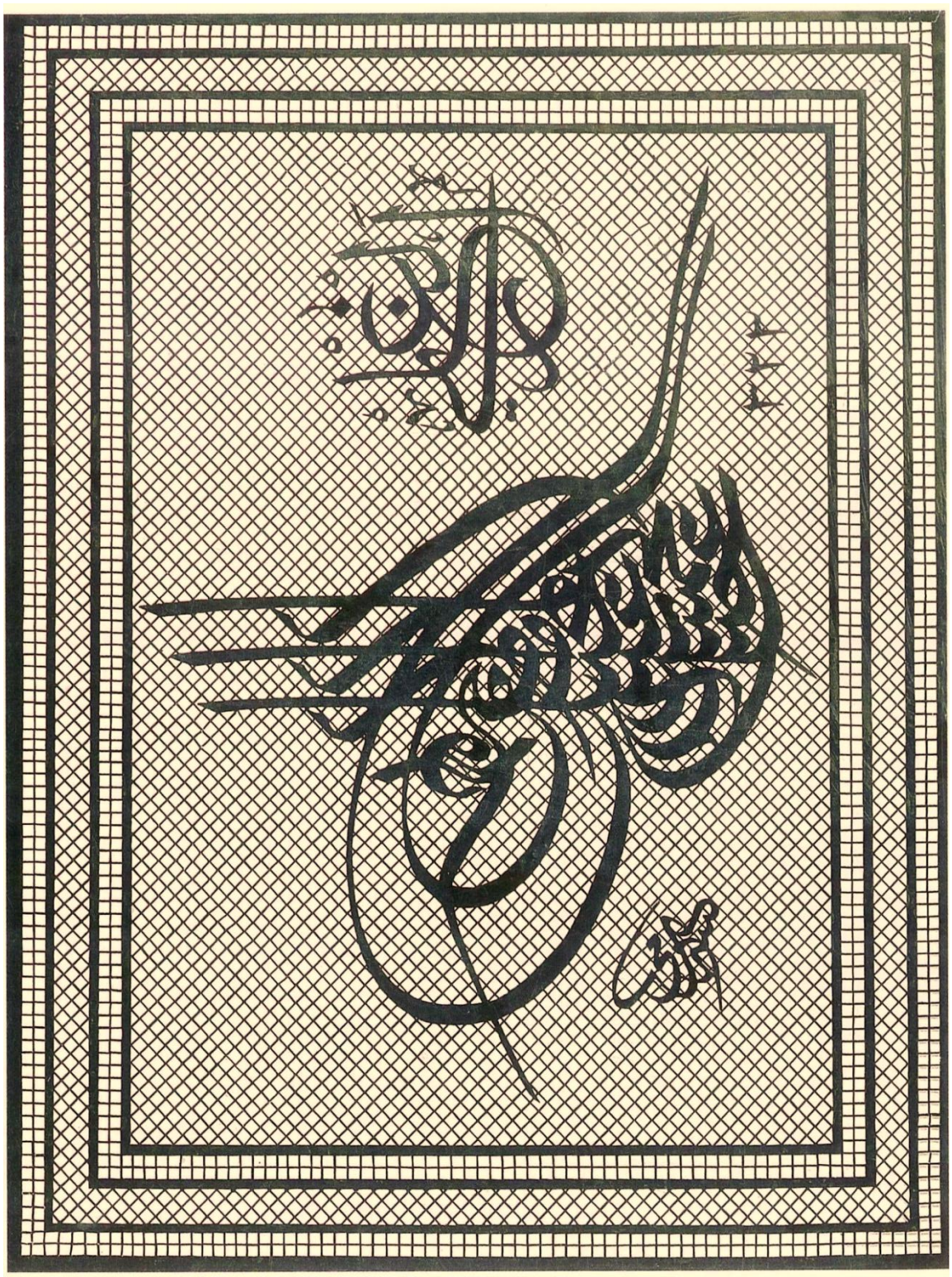
F. 6.179 TVHSM E2834, Mehmed, Erkek oyma hat levha, 76x89 cm, 1901

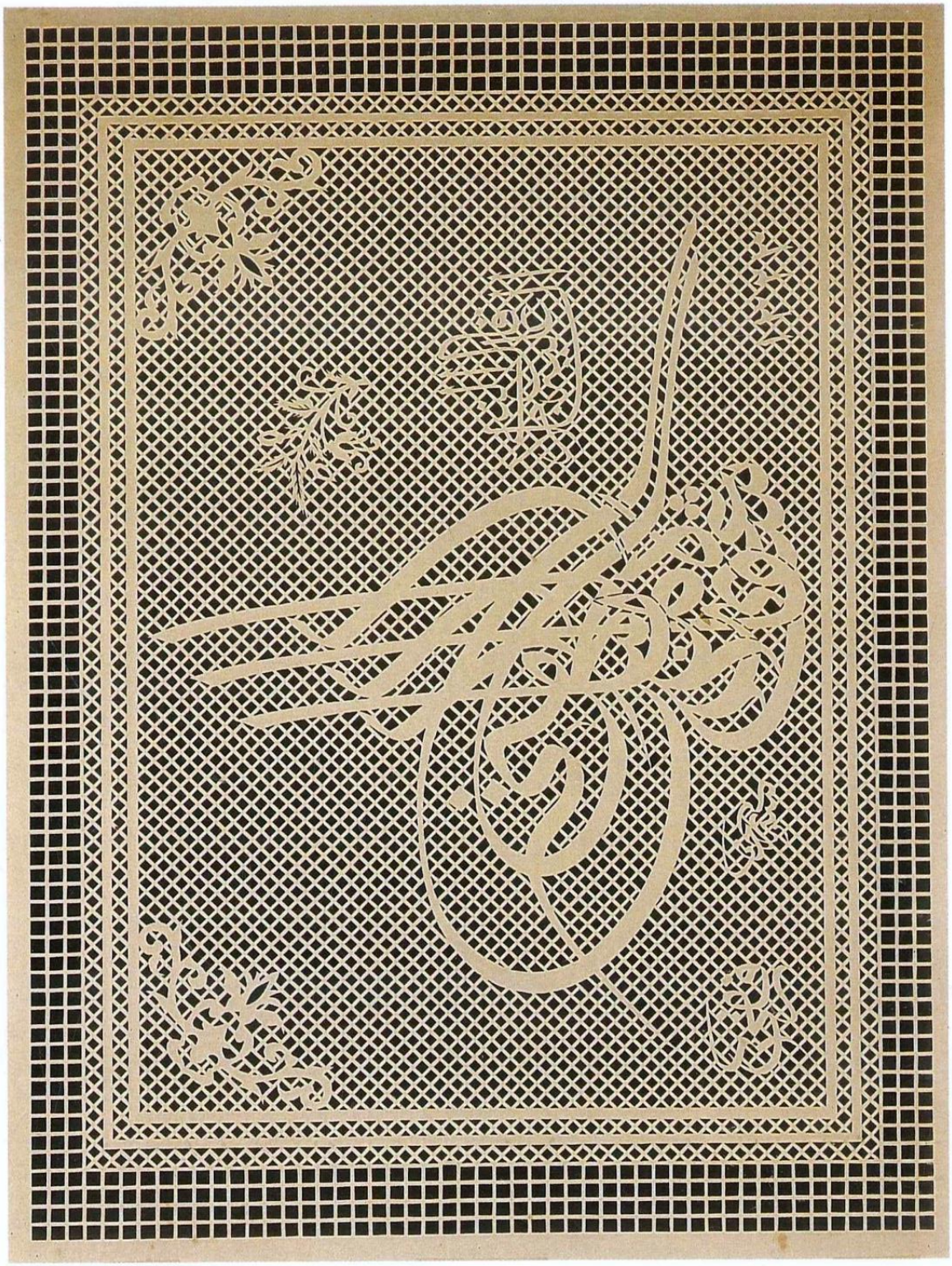
F. 6.180 Özel koleksiyon, Hattat Mehmed Fehmi Efendi, Katı' bezemeli hilye-i şerif, 115x73 cm, 1904, (Faruk Taşkale Arşivi)

F. 6.181 TVHSM E2106, Osman Rıfkı, Sülüs oyma hat levha,*"Yâ gâliben gayri mağlûb*", 78x67.5 cm, 1904

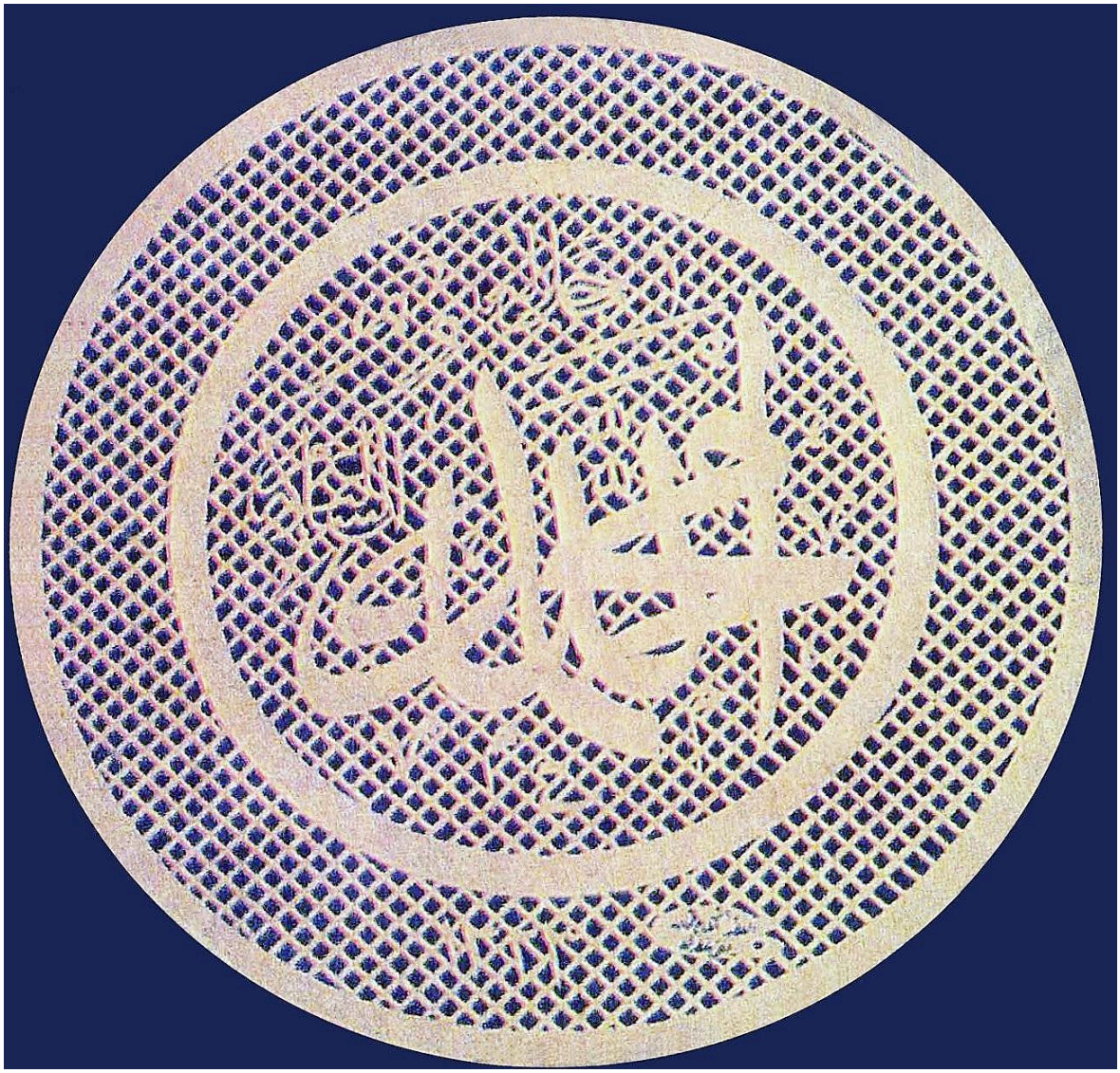
F. 6.182 N. David Halili Kol. CAL466, Osman Rıfkı, Celî dîvânî, celî sülüs, rıka' hat oyma levha, Sultan II. Abdülhamid tuğrası (Şevkî), 51.3x73.5 cm, 1905

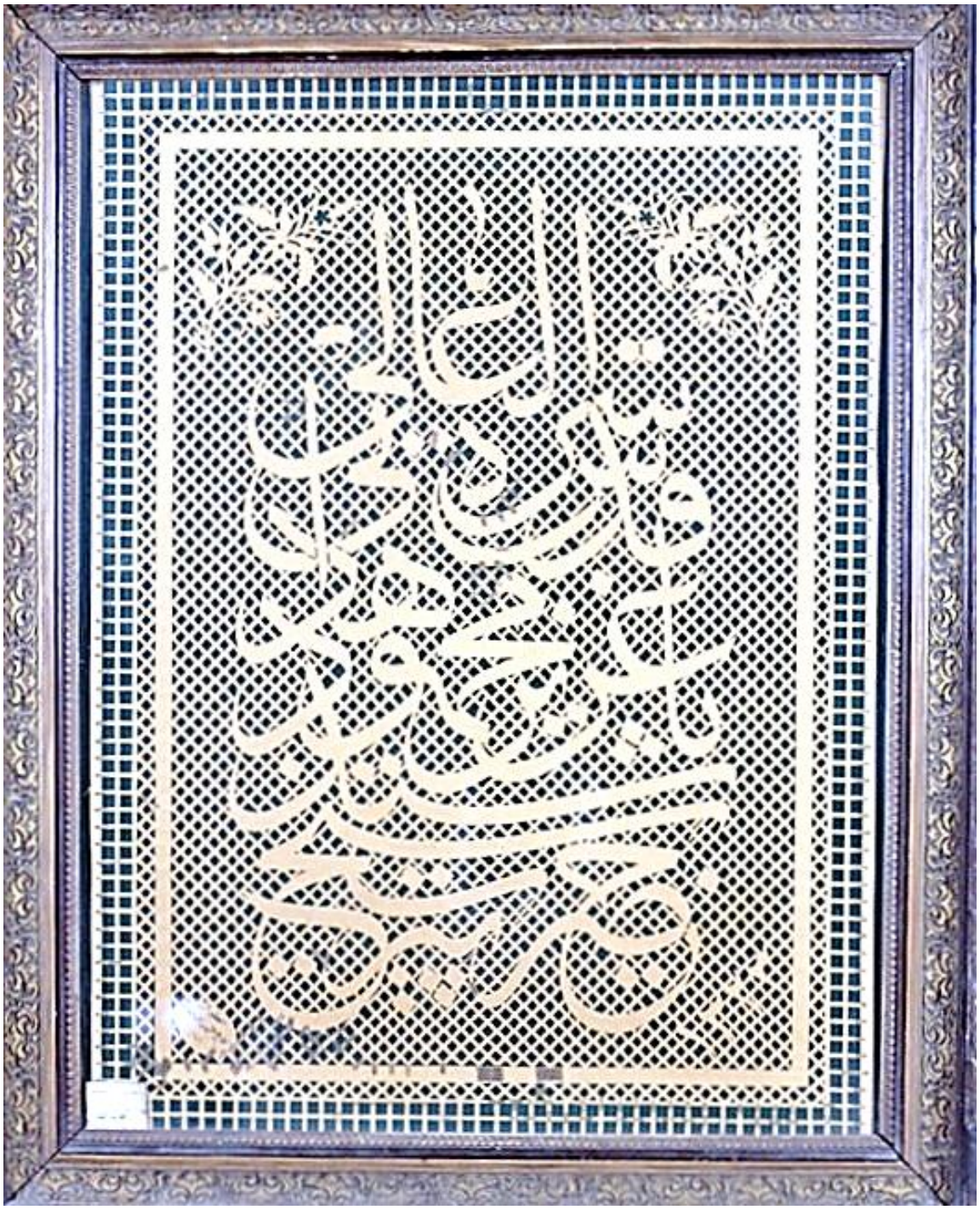
F. 6.183 N. David Halili Kol. CAL8, Osman Rıfkı, Celî dîvânî, celî sülüs, rıka' hat oyma levha, Hadis, Hattat Şevkî, 38.5x54.5 cm, 1905

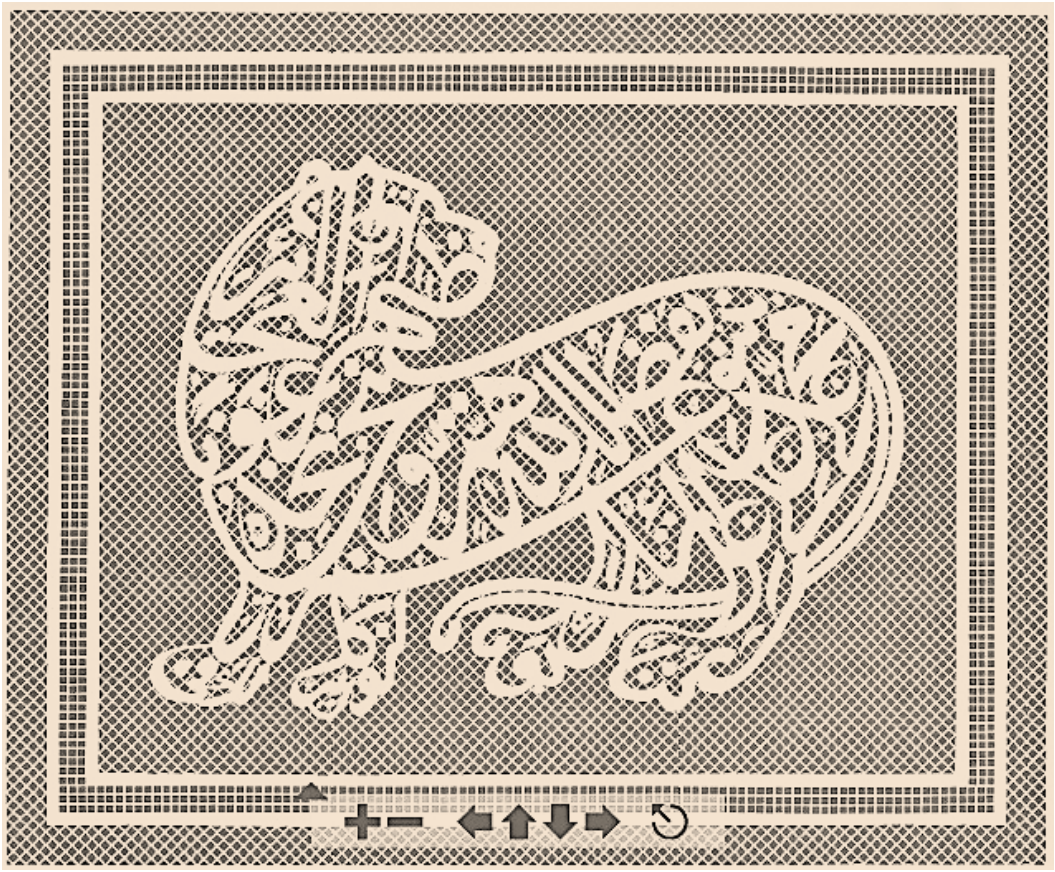
F. 6.184 N. David Halili Kol. CAL320, Osman Rıfkı, Hattat Ârif, Celî sülüs ve rık'a hat oyma levha, Kelime-i Tevhîd, 50.5x71 cm, 1906

F. 6.185 TVHSM E2104, Osman Rıfkı, Sülüs hat oyma levha, "*Allah (cc)-Muhammed (sav)*", Çapı:51.5 cm, 1905

F. 6.186 Konya İ. Koyunoğlu Müzesi 1196, (*El fakîr el hac Osman gufîra leh* imzalı),
"*Yâ Hz. Pir Şeyh Seyyid Azîz Mahmud Hüdâî Kuddise sirruhu'l-âlî"*, 83.3x69 cm, 1905

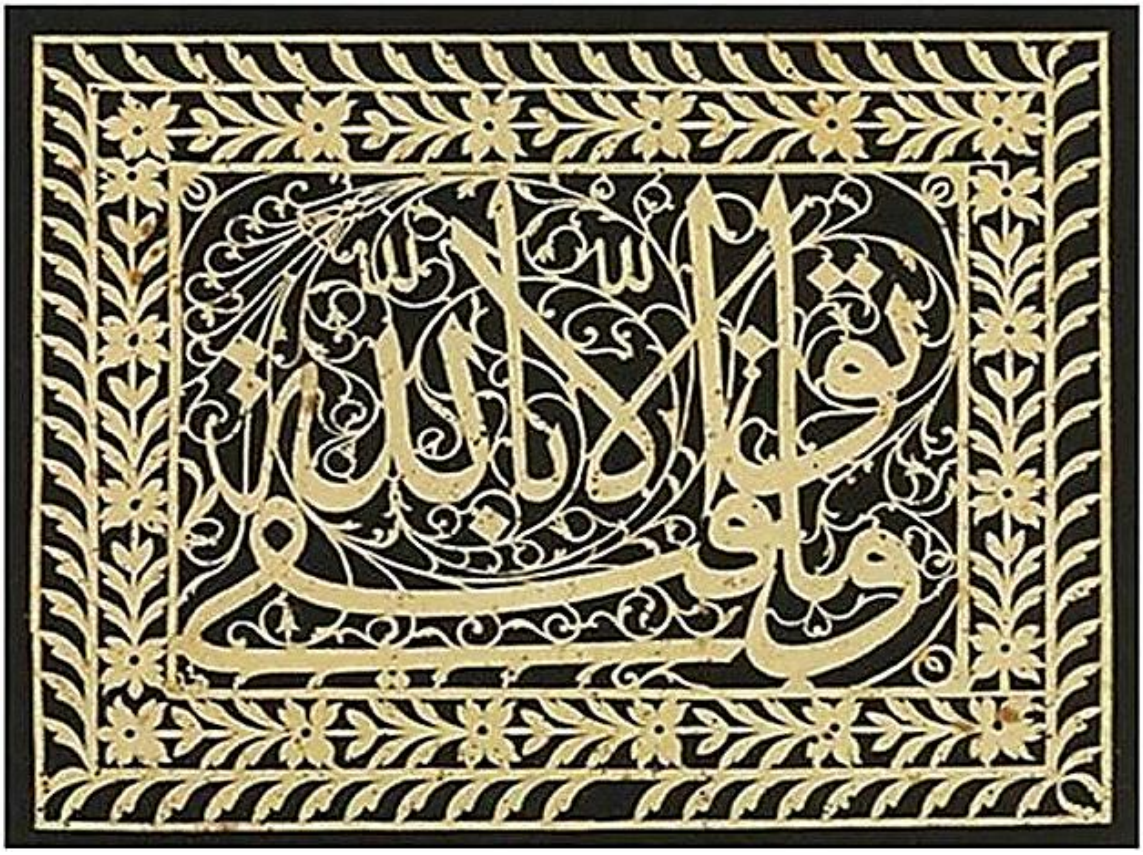
F. 6.187 Christie’s Müzayede London, Sale: 5270/317, Arslan formunda oyma hat levha, 71.5x86 cm, 20. yy

F. 6.188 Christie’s Müzayede London, Sale: 5270/317, Detay

F. 6.189 TVHSM 253, Hattat Abdullah Zühdî, Ta'lîk oyma hat levha,
"Yâ Hazret-i Mevlânâ", 39x29 cm, 19. yy

F. 6.190 Özel koleksiyon, Sıtkı Efendi, Oyma hat levha, Hûd Sûresi 88. âyet:
"Ve mâ tevfîkî illâ billâh Benim başarım ancak Allah'ın yardımı iledir."
(Kaynak: https://www.facebook.com/333337488191/ photos-Yazıya Can Veren Hattatlar)

7. DÜNYADA KÂĞIT OYMACILIĞI

Kâğıt Oyma Sanatı, dünyada birçok ülkede kendi kültürel altyapılarına uygun olarak farklı tarzlarda yüzyıllar boyunca uygulanmaktadır. Arkeolojik araştırmalara göre, dünyada bilinen ilk kâğıt oyma örneğine Çin sınırları içindeki Xingjiang'da (Sincan Bölgesi/ Doğu Türkistan) rastlanmıştır. Günümüze kadar gelen basit bir daire formundaki bilinen bu ilk kâğıt oyma örneğine dayanarak, kâğıt oymacılığının başlangıcı 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Kâğıt yapımının yaygınlaşmasıyla birlikte 8. yüzyıldan itibaren Çin'de kâğıt oyma sanatı gelişmeye başlamış, özellikle kadınlar arasında yaygın olan bir halk sanatı haline gelmiştir. Özellikle dînî törenlerde kâğıttan oyulan dînî semboller ve motifler kullanılmıştır. 13. yüzyıldan itibaren Çin'in bütün bölgelerinde uygulanmıştır.

Günümüzde ise genellikle festivaller ve kutlamalarda kâğıt oyma süslemelere önem verilmektedir. Örneğin yeni yıl kutlamalarında; ağaç, kapı, pencere, ayna, duvar ve lambalar kâğıt oymalar asılarak veya üzerlerine yapıştırılarak dekore edilmekte; bu uygulamaların sağlık, şans ve bolluk getirdiğine inanılmaktadır.[109]

Mutluluğu temsil ettiğine inanılan kırmızı en sık kullanılan renktir. Genellikle asimetrik kompozisyonlar kullanılır. Çin astrolojisindeki Zodyak burçlarını temsil eden hayvan figürleri, bitkisel motifler en yaygın kullanılan geleneksel motiflerdir.

1500 yıldan uzun bir geçmişi olan Çin kâğıt kesme sanatı, halen Çin toplumunda yaygın olarak uygulanmakta, küçük yaşta okullarda öğretilerek nesilden nesile aktarılmaktadır. Bütün bu özelliklerinden dolayı Çin kâğıt oyma sanatı "jianzhi", 2009 yılında UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listesine dâhil edilmiştir.

Japon kâğıt oyma sanatı temelde Çin kültüründen etkilenmiştir. Çinliler kâğıt yapma tekniklerinin sırlarını bir süre sakladılar. Ancak Budizm'in yayılmasıyla kaçınılmaz olarak kâğıt yapımı Japonya'ya yayıldı. Japon kâğıt sanatlarında çeşitli teknikler uygulanmaktadır. Japon kâğıt kesme sanatının adı "Kirie"'dir.

[109] Claudia Hopf, *Papercutting: Tips, Tools and Tecniques for Learning the Craft*, Stackpole Books, Pennsylvania 2007, p. 9.

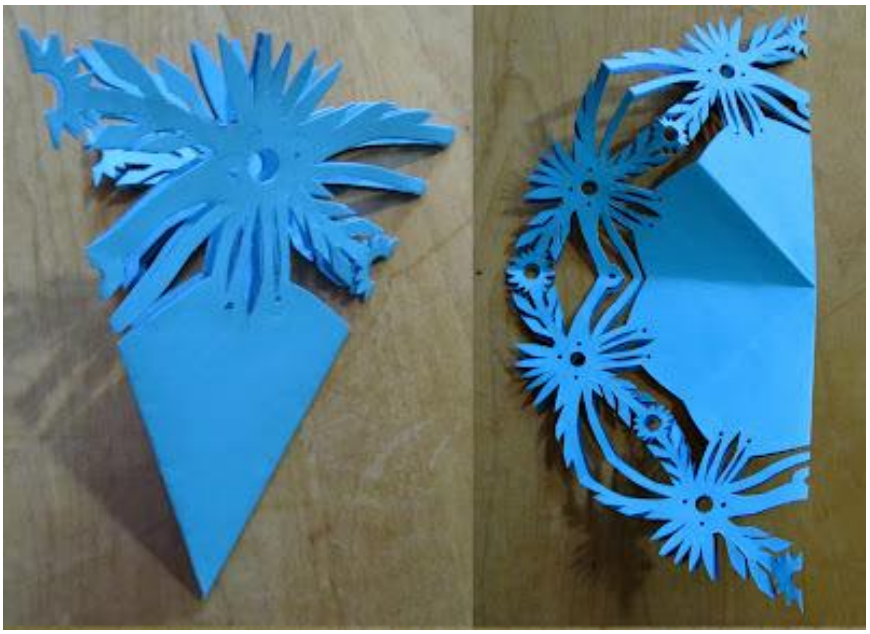
F. 7.1 Geleneksel bir Çin oyması (jianzhi)

"Kirigami" veya diğer adıyla "Monkiri" ise, bir parça kare kâğıdın çeşitli şekillerde önce katlanıp, sonra kesilmesi şeklinde uygulanır. Halk arasında uygulanan bu tarz oymalar simetrik motiflerden oluşur. "Desenli Kâğıt" anlamındaki "Katagami" ise, kâğıttan desen kalıbı oluşturulan diğer bir geleneksel kâğıt sanatıdır. Bu kâğıt kalıp daha çok kumaş desenlerinde kullanılıyordu. Sanatkârlar; köylü kıyafetlerinden şık Samuray kostüm kumaşlarına kadar kişisel ihtiyaçlara göre çok çeşitli desen kalıpları hazırlamakta ustalaşmışlardı.[110]

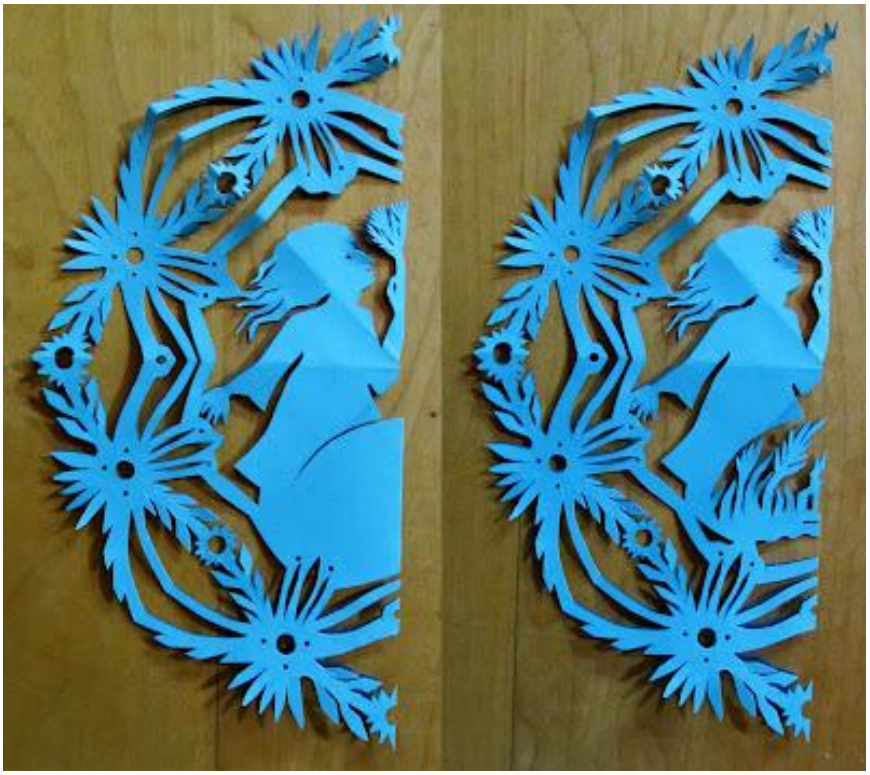
Hindistan'da "sanjhi" kâğıt oyma sanatı, geleneksel olarak kâğıttan oyma desen kalıbı hazırlayarak uygulanmakta, bu kalıplar festival zamanlarında alanları, ev ve tapınakların duvarlarını geleneksel motiflerle süslemek amaçlı kullanılmaktadır.

Mûsevî geleneğinde kâğıt oymacılığının eski bir geçmişi vardır. Dinlerine bağlı olan Mûsevî toplumunda kâğıt oymacılığı din kültürleri ile çok yakın bağlantılıdır. En yaygın uygulanan şekli dînî "Mizrah" levhalarıdır. Bu levhalar, duanın yönünü belirlemek için doğu yönündeki duvara asılır ve Kudüs'ü işaret eder. "Shivviti" adı verilen, üzerinde İbrânice dînî ibâre ve sembollerin yer aldığı levhalar ise sinagoglarda ve Mûsevî evlerinde asılır.

[110] Laura Heyenga, (Comp.), *Papercutting: Contemporary Artists/Timeless Craft*, Chronicle Books, San Francisco 2011, p. 10.

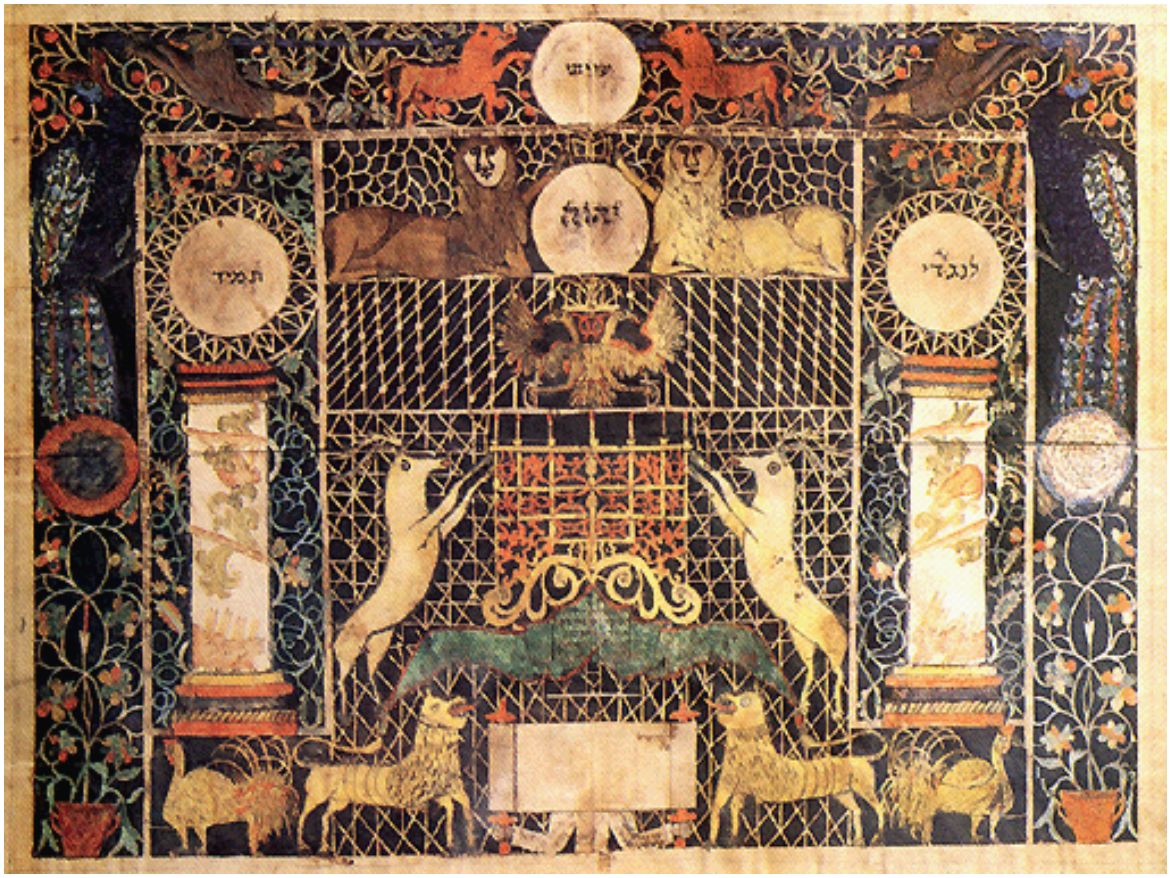
F. 7.2 Japon Kirigami katlama ve kesme yapım aşamaları, bordür: 1/8 simetri

F. 7.3 Japon Kirigami katlama ve kesme aşamaları, iç kısım: 1/2 simetri

Yedi kollu şamdan motifinin merkezinde olduğu "Menorah" levhalarını, ayrıca "Kethuba" adı verilen dînî nikâh sözleşmelerini, ataların isimlerinin, doğum, ölüm ve evlilik tarihlerinin yazılı olduğu hatıra levhalarını kâğıt oymaları ile süslemek ve bu levhaları muhafaza etmek önemli bir Mûsevî geleneğidir. [111]

1492 yılında İspanya'dan gönderilen Sefarad Yahudileri Avrupa ve Akdeniz'in çeşitli bölgelerine göç ettiler. Bu göçmenlerin büyük bir kısmı Osmanlı pâdişahı II. Bayezid tarafından kabul edildiler. Osmanlı yönetimi altında yaşayan Mûsevi toplumu, doğal olarak Osmanlı kültür ve sanatından etkilendiler. Sefarad Yahudileri arasında kâğıt oymacılığının yaygın olduğunu; müzelerde, özel koleksiyonlarda ve sinagoglarda bulunan günümüze kadar muhafaza edilmiş çok sayıda eserden anlıyoruz.

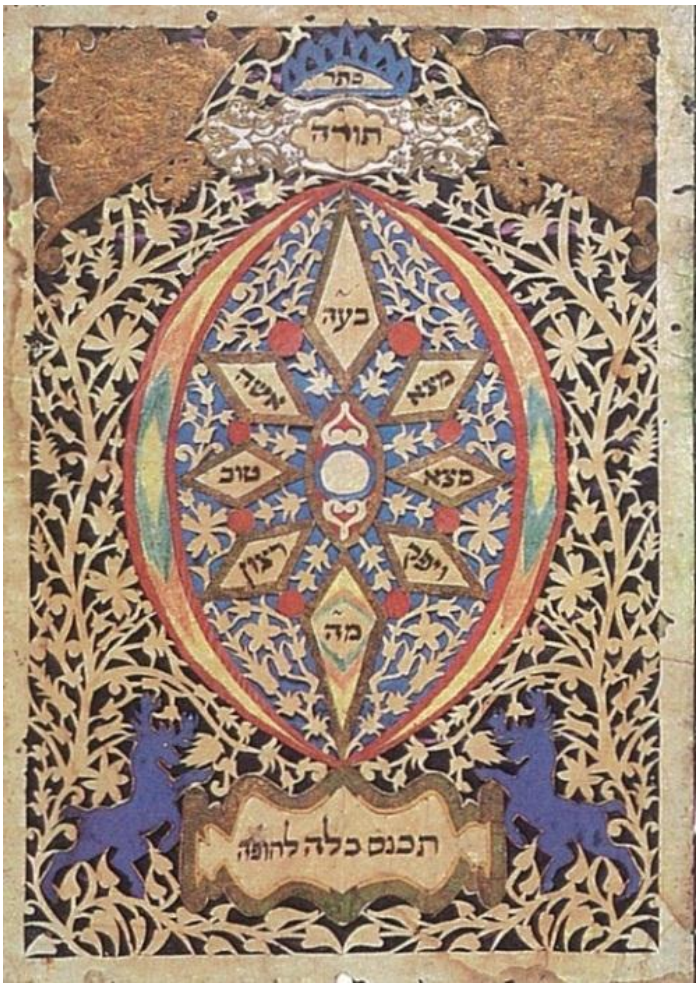
F. 7.4 Polonya Mûsevîlerine ait çok renkli bir shivviti levhası, Tel Aviv Müzesi, 19. yy

[111] Laura Heyenga (Comp.), age, p. 12-13.

Çoğunluğu İstanbul ve İzmir'de yaşayan Sefaradlar, Osmanlı motif ve üsluplarının etkisinde çeşitli oyma eserler meydana getirdiler.

Özellikle 19. yüzyıldan günümüze kalan çoğunluğu shivviti levhası olan çok sayıda kâğıt oyma eser, New York Mûsevi Müzesi (The Jewish Museum), İsrail Müzesi (Israel Museum), Tel Aviv Müzesi, British Museum ve özel koleksiyonlarda bulunmaktadır. [112]

Aynı dönemde Avrupa, dine aykırı kabul edildiği için bilim ve sanat faaliyetlerinin yasaklandığı dönemi yaşıyordu. Hristiyan kilisesi, güçlü bir ticari araç olarak gördüğü kâğıdın kullanımını yüzyıllar boyunca engelledi. Kâğıt ticareti ve kültürü vasıtasıyla İslâm dünyasının kiliseyi kontrol altına almaya çalışacağını düşünüyorlardı. Buna karşılık, Müslümanlarla yaşayan ve ticaret yapan Mûsevî cemaatleri için kâğıt kolayca ulaşılabilir olduğundan, köklü bir kâğıt oyma geleneği geliştirdiler.

F. 7.5 Evlilik duası (Blessing for a wedding), kâğıt oyma levha, 43x30 cm, 19-20. yy, İsrail Müzesi

[112] Easther Juhasz (Edited by), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire*", Jewish Museum New York 1990, p. 239-240.

F. 7.6 Oyma Shivviti levhası, David Algranati, 92x66,5 cm, İsrail Müzesi, 19-20. yy

15. yüzyıl ortalarında, matbaanın icad edilmesi ile birlikte Hristiyan kilisesi kâğıda olan tavrını değiştirmek zorunda kaldı. Avrupalılar, kendilerine yetecek kadar kâğıt imal edene kadar İslâm dünyasından kâğıt aldılar. Kâğıdın pahalı ve değerli bir malzeme olduğu bu dönemde, Avrupalılar genellikle dini amaçlı kâğıt oymalar yapıyorlardı. Kâğıt yaygınlaşıp kolayca elde edilebilir olunca kâğıt kesme sanatı da gelişmeye başladı.

Polonya'da "wychinanki" olarak adlandırılan kâğıt kesme sanatı, önceleri tek renkli, simetrik desenli basit oymalardan oluşuyordu. Daha sonra renkli, geleneksel motiflerden oluşan oymalar, dînî bayramlarda duvarların süslenmesinde kullanılmaya başlanmıştır. Genellikle zambak, kuş, horoz ve ağaç motifleri kullanılmaktadır. Polonya Mûsevîlerinin yaptıkları oymalar dışında dekoratif kâğıt oyma perdeler, hayat ağacı motifinden oluşan oyma süslemeler ve yıldız formunda geometrik oymalar da yaygın olarak yapılmaktadır.

F. 7.7 Geleneksel motiflerden oluşan 20. yüzyıla ait bir Wycinanki (Polonya oyması), özel koleksiyon

17. yüzyılda Hollanda'da daha çok beyaz kâğıttan kesilen oymalar yaygındı. "Knipkunst", "Papiersnyden" veya "knippen olarak adlandırılan kâğıt oymacılığı ile resmî ve dînî belgeler dekore ediliyordu. Aynı zamanda üst düzey ailelerde hanımlar tarafından hediye ve duvar süsü için yapılan oymalar, meraklıları tarafından biriktiriliyordu. İsviçre'de ise "marques" adı verilen oyma kitap ayraçları yaygındı.[113]

F. 7.8 Scherenschnitt, Wilhelm Müller, Lippische Landesbibliotek, Detmold, Düsseldorf, 1849

Almanya'da kâğıt oymacılığı "Scherenschnitt" olarak tanınır. 16. ve 17. yüzyıllarda beyaz kâğıttan küçük dekoratif süslemeler yapan birçok ünlü sanatkâr yetişmiştir. Gençler arasında da kâğıt oyma ile süslü mektuplar, hatıra yazıları yazmak yaygındı. "Silhouettenkunst"[114] ise; siyah kâğıttan çizgisel resim veya portre kesme sanatıdır. Almanya'da ilk siluet tahminen 1630 civarında yapılmıştır.

[113] Laura Heyenga, (Comp.), age, s. 10.

[114] Siluet: (Frans. "silhouette") Bir şeyin yalnız kenar çizgileriyle tek renk olarak beliren görüntüsü, gölge.

İngiliz tarzı oymalar da genellikle siluet şeklindedir. Avrupa'da fotoğrafın icadına kadar, siluet yaptırmak ailelerin fertlerini kayıt altına almak için bir yöntem olarak kullanılmıştır. Siluet yapmak için önce resmin gölgesi çizgi halinde kâğıda geçirilir; sonra bu gölge kalıp kesilip çıkarılır, siyah mürekkep ile boyanır hafif renkli veya beyaz bir zemine yapıştırılırdı.

17. ve 18. yüzyıllarda bu şekilde kesme siluet portreler yaptırmak soylular arasında yaygın bir modaydı. Fotoğrafın icadından sonra siluet modası geriledi.

F. 7.9 Alman Filozof Goethe'nin Silueti, 1775-1780, Bauhaus Museum Weimar

Ünlü Danimarka'lı yazar Hans Christian Andersen, aynı zamanda yetenekli bir kâğıt oymacıydı. Andersen kendi masal kahramanlarını beyaz kâğıttan kesip siyah zemine yapıştırıyordu.

F. 7.10 London Victoria and Albert Museum, The Coghlan Family Silhouette Fransa, Edouart (1789-1861), 19. yy

İngilizce'de "paper cut", "paper carving", "silhouette art" veya "silhouette cutting" (kâğıt kesme, kâğıt oymacılığı, siluet sanatı, siluet kesme) olarak adlandırılır. Fransızca'daki karşılıkları "silhouette" "canivet" veya "decoupage"dır. "Canive" küçük bıçak, "decoupage" ise kesmek veya oymak anlamına gelir. Ünlü Fransız

ressam Henri Matisse (1869-1954), yağlı boya çalışmalarının yanısıra ayrıca yaşlılık döneminde yaptığı oymaları ile de ünlüdür.

15. yüzyılın sonundan 19. yüzyıla kadar keşiş ve rahibeler tarafından manastırlarda küçük hediyelik oymalar yapılıyordu. Bunlar genellikle dînî ziyaret mekânlarında satılıyor, çoğunlukla ayraç olarak kullanılıyor veya küçük levhalar olarak çerçeveleniyordu. Bu tarz oymalar Hollanda, Almanya, Fransa, İsviçre, Belçika ve İtalya'da yaygındı.

F. 7.11 Valentine, Elizebeth Cobbold (1767-1824), Nancy Rosin Koleksiyonu

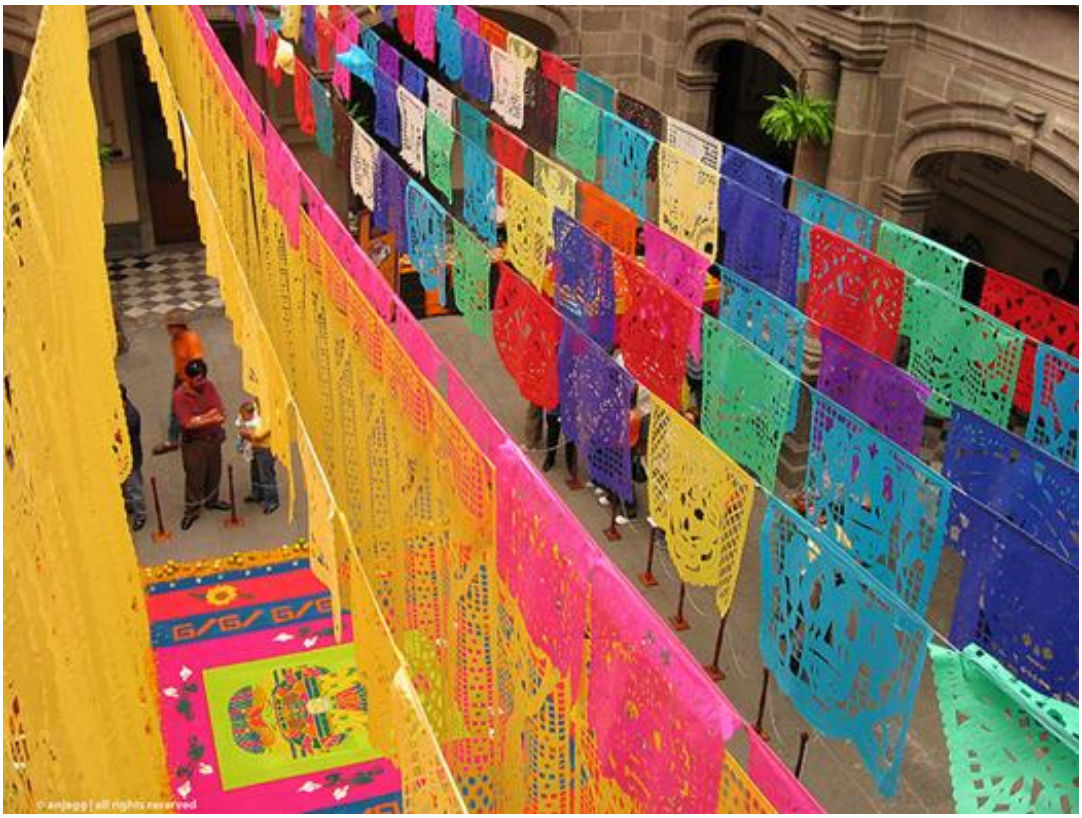
1800'lü yıllara gelindiğinde Avrupa'nın birçok ülkesinde kâğıt oymacılığı yaygın bir halk sanatı olarak uygulanıyor; doğum belgeleri, evlilik sözleşmeleri kâğıt oymalar ile süsleniyor, iç mekânlarda, açık alanlarda çeşitli kutlamalarda dekorasyon amaçlı kullanılıyordu.

17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyılda kilisenin dînî baskılarından dolayı Amerikan kolonilerine kaçan Alman, Hollanda'lı ve İsviçre'li göçmenler Pennsylvania ve civarına yerleştiler. Beraberlerinde kâğıt oymacılığı dâhil olmak üzere çeşitli sanatları ve kültürlerini de beraberlerinde taşıdılar. Bugün Amerika'da kâğıt oymacılığı özellikle Pennsylvania eyaletinde Lanchaster ve civarında yaygındır.

F. 7.12 Pennsylvania'lı Hollanda'lılara ait bir doğum ve vaftiz sertifikası, 1810

Meksika'da "delikli kâğıt" anlamında "papel picado" olarak adlandırılan geleneksel kâğıt oyma sanatının tarihi, eski İspanyol kolonileri ile olan kültürel etkileşime dayanır. Düğün, vaftiz, cenaze gibi bütün toplumsal olaylarda sokaklara asılan afiş şeklindeki renkli desenli kâğıt oymalar açık alanları süslemekte kullanılır ve hava şartları elverdiği sürece törenlerin ardından parçalanana kadar asılı bırakılır. Yöntem ve araçları çağlar boyunca farklılık göstermesine rağmen, papel picado yaşayan bir halk geleneği olarak sürdürülmeye devam etmektedir.

F. 7.13 Meksika sokaklarında bir festivalde kâğıt oyma süslemeler

Kâğıt oymacılığı eski geleneksel uygulamaların yanı sıra, günümüzde modern yorum, teknik ve yeni malzemelerle geniş bir şekilde uygulanmaktadır. Çeşitli ülkelerde "stencil" denilen kalıp boyama teknikleri, lazer kesim oymalar, kitap oymacılığı veya üç boyutlu kâğıt heykeller gibi çeşitli kâğıt sanatları ile eserler verilmektedir.

Dünyada birçok müzede kâğıt oyma eserleri olmakla birlikte ayrıca çeşitli ülkelerde kâğıt oymacılığı müzeleri bulunmaktadır. Bu müzelerin bazıları şunlardır: Yangzhou Paper-Cut Museum (Çin), World Silhouette Museum Chino (Japonya), Jong Ie Nara/ Paper Art Museum (Kore), Vreden Deutsches Scherenschnittmuseum (Almanya), Museum van Knipkunst/Westerbork (Hollanda), Musee du Vieux Pays-d'Enhaut /Silhouettes Museum (İsviçre).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türk sanatı içinde hat, tezhip, katı', minyatür ve ebru gibi klasik kitap sanatlarımızın önemli bir yeri vardır. Bu sanatlarımız arasında katı' sanatının, köklü bir geçmişe ve zengin bir mirasa sahip olmasına rağmen günümüzde yeterince tanınmadığını ifade edebiliriz.

Kâğıt oymacılığı; geleneksel motiflerin yanı sıra, her türlü serbest kompozisyonun da kullanıldığı ifade imkânı güçlü, oldukça geniş bir uygulama alanı olan bir sanat dalıdır. Malzeme çeşitliliğinin sağladığı sınırsız seçenekler ve zengin renk, motif ve resimleme imkânı sanatkârlara özgür ve geniş bir çalışma alanı sağlamaktadır.

Kökleri Orta Asya'ya dayanan kâğıt oyma sanatı hemen bütün dünya kültürlerinde önemli bir yer bulmuştur. Türk kâğıt oyma sanatı ise Osmanlılardan günümüze köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen, sanatın bu dalının adeta unutulmaya yüz tutması Türk sanatı açısından bir kayıp sayılabilir.

Osmanlı'dan günümüze ulaşan katı' eserlerinin, malzemesinin hassasiyetinden dolayı zamanla bir kısmının yıprandığı, oymaların kısmen koptuğu, bazılarının döküldüğü görülmektedir. Bakıma muhtaç durumda olan eserlerin bir kısmının ise, yanlış müdahalelerle zarar görmüş durumda olduğu gözlenmektedir.

Bazı müzelerde bulunan az sayıda katı' eserinin bir araya getirilmesi, depolarda bekleyenlerin ise elden geçirilerek teşhire sunulması bu sanatın gelişimi açısından büyük bir kazanç olacaktır. Diğer sanat dallarında olduğu gibi, bu konudaki eserlerle ilgili gerekli envanter bilgilerinin yer aldığı katalogların hazırlanması, araştırmacılara çalışmalarında büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tezde yer alan her bir konunun, sanatkâr, eser veya yüzyıl açısından tek, tek derinlemesine araştırılması gerekir. Ancak bu araştırmalar bizlere yeni ufuklar açabilir, yönlendirici ve belirleyici sonuçlara ulaştırabilir.

Bizim bu çalışma ile amacımız, katı' sanatı ile ilgili derli yoplu bilgiler içeren bir te'lif denemesini ilk kez bu boyutta iki kapak arasında ortaya koymaktır.

Bütün bunlar, katı sanatının ülkemizde ve dünyada daha çok tanınması ve gelişmesine ve bir uygulama alanı olarak devamına katkı sağlayacaktır umudundayım.

KAYNAKÇA

ACAR Şinasi, "Kamış Kalem, Kalemtraş ve Makta'lar", *Antik&Dekor Dergisi*, İstanbul 1997, sy. 38, s. 120-126.

ACAR Şinasi, "Eski Kâğıtlar, Mühre ve Makaslar", *Antik Dekor Dergisi*, , İstanbul 1997, sy. 43, s. 100-107.

AND Metin, "Çarşı Ressamları", *Antik&Dekor Dergisi*, İstanbul 1993, sy. 19, s. 20-23.

ARIN Cihan (Ter.), *Topkapı Sarayı Hazineleri/ Muhteşem Süleyman Çağı: 25 Haziran-31 Temmuz 1988*, Berlin 1988.

ARITAN Ahmet Saim, "Ciltçilik" mad, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c.7, s. 551-552.

ARTAM Nurcan, ARTAM Turgay (Haz.), *A'dan Z'ye Antika Ansiklopedisi*, Antik AŞ, İstanbul 1998.

ARTAM 275. "*Müzayede değerli Tablolar ve Antikalar Kataloğu*" 16 Aralık 2012, İstanbul 2012.

ÂLİ Gelibolulu Mustafa, Haz: Müjgân Cumbur, *Menâkıb-ı Hünerverân (Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları*), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

ALTAY Meliha, *Geleneksel Kaatı Sanatı,* Ülker Yayınları, İstanbul 2000.

ARSEVEN Celal Esad, Katı' mad, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1947, s. 980-981.

ATASOY Nurhan, *Hasbahçe*, Aygaz- Koç Yay., İstanbul 2011.

ATASOY Nurhan, "Osmanlı'da Bahçe Köşkleri", *P Dünya Sanatı Dergisi,* İstanbul Bahar 2004, sy. 33, s. 97-110.

ATIL Esin, *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, National Gallery of Art, Washington 1987.

BİLGİ Hülya (Ed.), *Gönülden Bir Tutku Sevgi Gönül Hat Koleksiyonu,* Sadberk Hanım Müzesi Vehbi Koç Vakfı, MAS Matbaacılık AŞ, İstanbul 2004.

BÜNGÜL Nurettin Rüştü, "Fahrî Oyması" ve "Katıa" mad, *Eski Eserler Ansiklopedisi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1939.

CANBY Sheila R, *Islamic Art In Detail*, The British Museum Press, London 2005.

ÇAĞMAN Filiz, "15. Yüzyıl Kâğıt Oymacılık Eserleri", *Sanat Dünyamız*, YKB. Yay., İstanbul Eylül 1976, yıl 3, sy. 8, s. 22-27.

ÇAĞMAN Filiz, "Katı" mad. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, c. 25, s. 32-35.

ÇAĞMAN Filiz, AKSOY Şule, *Osmanlı Sanatında Hat*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1998.

ÇETİNTAŞ Vildan, "Külliyat-ı Divan-ı Selim İçinde Yer Alan Katı Kompozisyonlar", *Sempozyum Bildirileri*, 9 Eylül Üni. Yay., İzmir 2006, c. 2, s. 634-640.

ÇETİNTAŞ Vildan, "Eyüplü Bir Sanatçı: Tarihi ve Sanatıyla Derviş Hasan Eyyûbî", *5. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı 2001*, Eyüp Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2002, s. 76-79.

ÇIĞ Kemal, "Türk Oymacıları (Katığları) ve Eserleri", *Yıllık Araştır. Dergisi*, Ankara Üni. İlah. Fak. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enst. Ajans-Türk Matbaası, Ankara 1958, sy. 2, s. 159-179.

ÇIĞ Kemal, "Türk Kitap Kapları", *Yıllık Araştır. Dergisi*, Ankara Üni. İlahiyat Fak. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü Ankara 1953, sy. 4, s. 1-23.

DAYIOĞLU Server, "Osmanlı Sanatında Mevlevi Hattatlar ve Divan Edebiyatı Müzesi Koleksiyonu", *3. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler Kitabı",* Eyüp Bel. Yay., İstanbul 1999, s. 320-331.

DEMİRİZ Yıldız, *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1986.

DERMAN Uğur, "Maktalar", *P Dünya Sanatı Dergisi*, İstanbul Kış 1998-1999, sy. 12.

DERMAN Uğur, "Kalemtraşlar", P Dünya Sanatı Dergisi, İstanbul Temmuz 1998, sy. 11.

DERMAN Uğur, "Kâğıt Makasları", *P Dünya Sanatı Dergisi,* Haziran 1998, sy. 10.

DERMAN Uğur, "Benzeri Olmayan Bir Sanat Albümü Gazneli Mahmut Mecmuası", *Türkiyemiz Kültür Sanat Mecmuası*, İstanbul Ekim 1974, sy. 14, s. 17-21.

DEVELİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2006.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Kolektif, Katı' mad, İstanbul 2008.

EDHEM Halil, *Elvâh-ı Nakşiyye Koleksiyonu (Resim Tabloları Kol.),* Âmire Basımevi, İstanbul 1970.

ERSOY Osman, *18. ve 19. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt*, Ankara Üni. Basımevi, Ankara 1975.

GÖKYAY Orhan Şâik, "Dîvan Edebiyatında Çiçekler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, İstanbul Nisan 1990, c. 13, sy. 76, s. 222-225.

GRAVES S. Margaret-JUNOD Benoîd Ed, *Treasures of the Aga Khan Museum Arts of the Book and Calligraphy,* Sakıp Sabancı Müzesi, Mas Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2010.

GÜLER Mediha, Alparslan Ebru, "Dericiliğin Tarihsel Gelişimi ve Katı' Tekniği ile Üretilen Bazı Ürünler", *Gazi Üni. 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Kitabı*, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara 2008.

GÜNEY Zeynep, GÜNEY Nihan, *Osmanlı Süsleme Sanatı*, SFN Ltd. Şti. Yay., Ankara 1999.

HEYENGA Laura (Comp.), *Papercutting: Contemporary Artists/Timeless Craft,* Chronicle Books, San Francisco 2011.

HOPF Claudia, *Papercutting: Tips, Tools and Tecniques for Learning the Craft,* Stackpole Books, Pennsylvania 2007.

İNAL Mahmud Kemal İbnülemin, *Son Hattatlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

İstanbul'da Bahçe ve Çiçek/Sergi Kataloğu, A. Nihat Gökyiğit Vakfı/ Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi Yay. no:5, İstanbul 2010.

JUHASZ Ester (Edited by), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire"*, Jewish Museum New York 1990.

KAHRAMAN Seyit Ali, DAĞLI Yücel, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* YKY, İstanbul 2003, c. 1, 2. Kitap.

KAHRAMAN Seyit Ali, DAĞLI Yücel, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* YKY, İstanbul 1999, c. 2-3.

KALKIŞIM Muhsin, *Şeyh Gâlip Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 1994.

KARATAY Fehmi Edhem, *TSMK Farsça Yazmalar Kataloğu*, Küçükaydın Mat, İstanbul 1961, c.1.

KÜÇÜK Sezai, *İstanbul Mevlevîhâneleri II*, İBB Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2007

LENTZ T. W. –LOWRY G. D, *Timur and the Princely Vision/Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*, Los Angeles 1989.

MESARA Gülbün, *Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı: Katı'*, İş Ban. Kültür Yay., Ankara 1998.

MESARA Gülbün, "Türk Sanatında İnce Kâğıt Oymacılığı", Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, *Türkler,* c. 12.

MESARA Gülbün, "18. Yüzyıla ait Mehmed Selim Divanı Türk Kâğıt Oymacılığı Şaheseri", *Antik&Dekor Dergisi*, İstanbul 1989, sy. 1, s. 62-65.

NEFTÇİ Ayşe Yivlik, *İstanbul'un 100 Geleneksel Sanatçısı,* İstanbul'un Yüzleri Serisi İBB Kültür AŞ, İstanbul 2010.

"Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İspanyol Musevilerinin Yaşamı", *Antik&Sanat Dergisi,* İstanbul 1990-91, sy. 9, s. 128-130.

OVALIOĞLU İlhan, *Osmanlı Belgelerinde Ebru ve Etiket Arşivin Rengi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2007.

OVALIOĞLU İlhan, Osmanlı Kâğıdı ve Mürekkebinin Sırrı, *Yedikıta Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, İstanbul Ağustos 2012, sy. 48, s. 55-60,

ÖLÇER Nazan (Haz.), *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi*, Akbank Kültür ve Sanat Dizisi No:70, MAS Matbaacılık AŞ, İstanbul 2002.

ÖNDER Mehmed, "Türk Hat Sanatında Sikkeli Yazı Levhaları", *Antik&Dekor Dergisi,* İstanbul 1988, sy. 36.

ÖZDENİZ Engin, "Türk Katı Sanatında Gemiler", *Denizin Sesi Dergisi,* İstanbul 1991, yıl 16, sy. 95, s. 40-45,

ÖZEN Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İstanbul Üniversitesi Fen Fak. Basım Atölyesi, İstanbul 1985.

ÖZSAYINER Zübeyde Cihan, "Kâtı Hatlar", *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi,* Eylül 1995, yıl 25, sy. 76, s. 14-19.

ÖZSAYINER Zübeyde Cihan, "Mevlevî Hattatlar", *Antik&Dekor Dergisi,* İstanbul 1994, sy. 23, s. 42-46.

ÖZSAYINER Zübeyde Cihan, "Hat Sanatında Meyve İstifli Hatlar", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* 2010, c. 3, s. 87-109,

PAKALIN Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* MEB Yay., İstanbul 1971.

RENDA Günsel, "Nakkaşların Fırçasından Boğaziçi", *P Dünya Sanatı Dergisi,* İstanbul Güz 2000, sy. 19, s. 86-97.

RENDA Günsel, "Topkapı Sarayı Müzesindeki Dört Manzaralı Yazı Çekmecesi", *Sanat Dünyamız Dergisi*, , İstanbul Ocak 1977, yıl 3, sy. 9, s. 2-7.

ROGERS J. M. *Empire of the Sultans Ottoman Art From the Khalili Collection,* The Nour Foundation, London 2002.

ROGERS J. M, *Islamic Art and Design 155-1700,* British Museum Pub. Ltd, London 1983.

SÂMİ Şemsettin, *Kamus-ı Türkî,* TDK Yay., Ankara 2010.

SAYIN Zeynep, *Mithat Şen ve Beden Yazısı 1*, Kaknüs Yay., İstanbul 1999.

SAYIN Zeynep, *Noli Me Tangere: Beden Yazısı 2*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000.

SERİN Muhittin, *"Fahrî"* mad, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 2005, c. 12, s. 95-96.

SERİN Muhittin, "Ekrem Hakkı Ayverdi Hat Koleksiyonu", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı,* Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1995.

SÖNMEZ Necmi, "Mithat Şen'in Renkli Resimleri/ Düz-Ters Kalıplar", *Antik&Dekor Dergisi,* İstanbul 1989, sy. 3.

SÖZEN Metin, *Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Sanatı,* Anadolu Bankası Kültür Yay, İstanbul 1983.

SÖZEN Metin, Tanyeli Uğur, "Katı" mad. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999, s. 162.

ŞAHİN Seracettin, *The Museum of Turkish and İslamic Arts*, Tughra Books, İstanbul 2009.

TANINDI Zeren, KİLERCİK Ayşe Aldemir, *Sakıp Sabancı Museum Collection of the Arts of the Book and Calligraphy*, Sakıp Sabancı Museum, Istanbul 2012.

TAŞKALE Faruk, GÜNDÜZ Hüseyin, *Hat Sanatında Hilye-i Şerîfe Hz. Muhammed'in Özellikleri*, Antik A.Ş. Kültür Yay., İstanbul 2006.

TITLEY Norah M, *Miniatures from Turkish Manuscripts- A Catalogue and Subject Index of Paintings in the British Museum*, British Library, London 1981, p. 72.

TÜRK Alper, *Bir Sanata Can Vermek*, Öncü Basımevi, Ankara 2010.

UZLUK Şehabettin, *Mevlevilikte Resim, Resimde Mevleviler*, Türkiye İş B. Yay., Ankara 1957.

ÜLKER Muammer, "Geleneksel Türk Sanatında Oyma Eserleri", *Türkiyemiz Kültür Sanat Dergisi*, Eylül 1994, yıl 24, sy. 73, s. 32-37.

ÜNVER Süheyl, Haz: Gülbün Mesara, Aykut Kazancıgil, *Türk Süsleme Sanatları*, İşaret Yay., İstanbul 2010.

ÜNVER Süheyl, *Edirneli İki İnce Oymacımız*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1965.

ÜNVER Gülbün, "Osmanlı Sanatında Vazolu ve Vazosuz Çiçek Demetleri", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1971, sy. 9, s. 321-331.

YAMAN Bahattin, *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008.

http://www.akademik.semazen.net

http://www.akdn.org/

http://www.artam.com

http://www.asia.si.edu

http://www.britishmuseum.org

http://www.bsb-muenchen.de

http://www.christies.com

http://www.eskieserler.net

http://www.jewish-art.org

http://www.klassik-stiftung.de

http://www.mia.org.

http://www.onb.ac.at

http://www.scherenschnittmuseum.de

http://www.turkishstudies.net/

http://www.traditions.cultural-china.com

http://www.wisconsinhistory.org

EKLER

EK A TEZ/SERGİ RAPORU

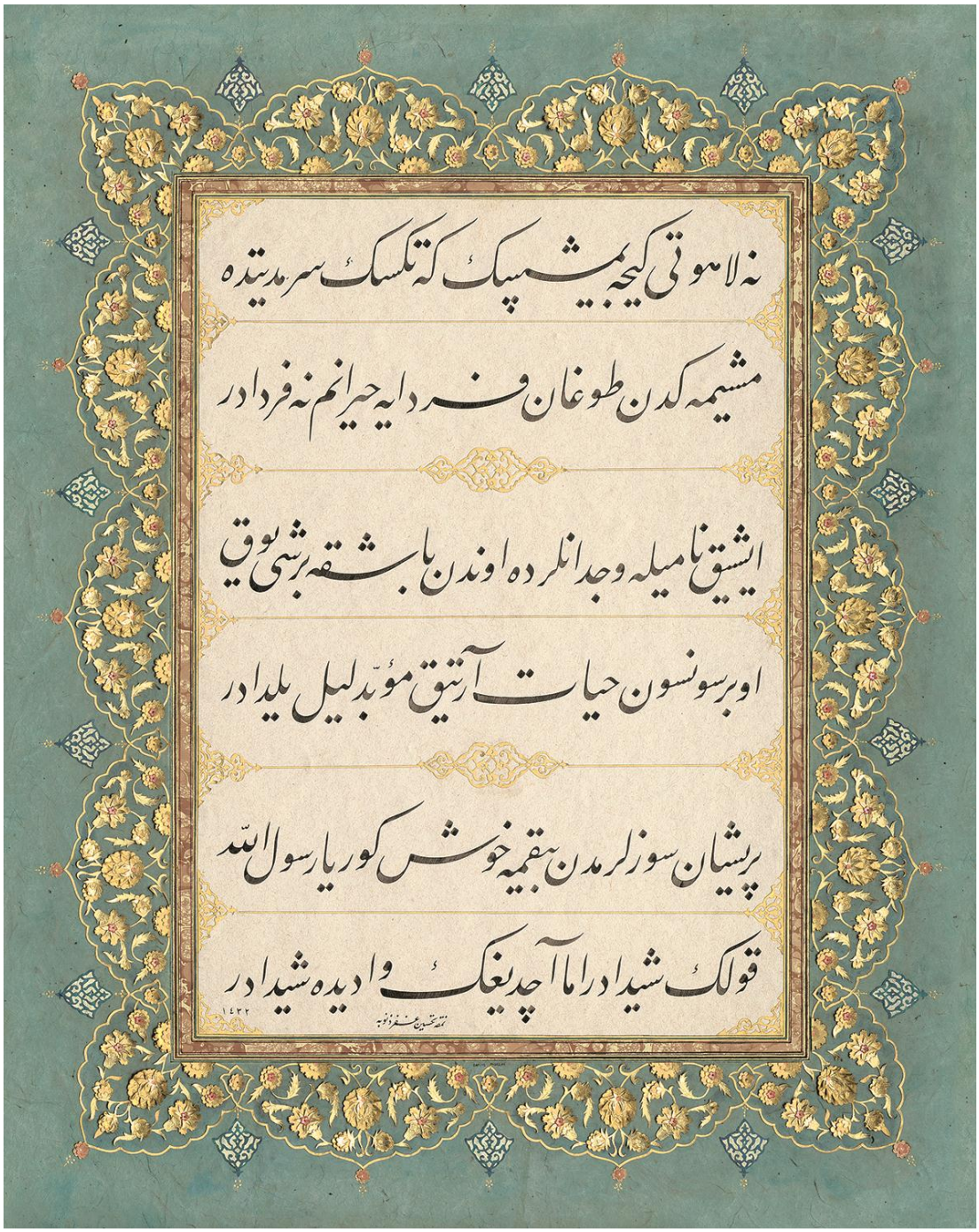
F. 01 Bahçe tasviri, Katı: Safiye Morçay, 25x37 cm

Çalışmada yatay dikdörtgen formda bir bahçe tasvir edilmiştir. Çeşitli ağaçların arasında bitki ve kır çiçekleri yer almaktadır. Ağaçların aralarında kuşlar ve ağaçlar kökleriyle birlikte resmedilmiştir.

Ağaçlarda yeşilin farklı tonlarındaki ebru kâğıtları kullanılmıştır. Ortada yer alan üç büyük ağacın her biri tek parça ve tek kat olarak kesilmiştir. Kökleriyle birlikte kesilen ağaçlar yan yana gelen kök kısımlarından üst üste bindirilerek yapıştırılmıştır.

Ağaç aralarında yer alan çeşitli kır bitkilerinde ve çiçeklerde akrilik boya ile renklendirilmiş kâğıtlar tercih edilmiştir. Kır bitkilerinde tek kat, çiçeklerde ise katlı teknik uygulanmıştır.

Yapıştırma işlemi tamamlandıktan sonra bazı bitkilerin yapraklarının üzeri ve çiçek ortaları fırça ile altınlanmıştır. Oymaların aralarındaki boşluklara da zemin üzerine altın ve fırça ile çeşitli bitkiler ilave edilmiştir.

F. 0.1 Mehmet Akif Projesi (KTSV), Katı': Safiye Morçay, Hat: Tahsin Kurt, 2011

Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat* adlı eserinden beyitlerin yer aldığı hat eseri katı' tekniği ile bezenmiştir. Altın kâğıt ile ve katlı teknikle çalışılan motiflerin kenarları iğne perdahlıdır. Paftaların aralarında yer alan rumî motifli tığlar iki katlı oymadır.

Bordürde ebru kâğıdı kullanılmıştır. Hattın iç kısmındaki boşluklar ve köşeler rumî motifleri ile tek katlı altın kâğıttan oymadır.

F. 0.3 İstanbul'un Yüzü Projesi (KTSV), Katı': Safiye Morçay, 2011

Çalışmada proje kapsamında Topkapı Sarayı konusu işlenmiştir. Orta bölümde TSM Sünnet Odası girişinde yer alan sazyolu üslûbunda kuşlu çini panonun deseni katı' tekniğinde çalışılmıştır. Her iki yanda sarayda yer alan çini desenleri ve geometrik bezemelerden yararlanılmıştır. Harem bölümünde bulunan 3. Ahmed Has Odası'nın (Yemiş Odası) duvar süslemeleri arasında yer alan vazo içinde gül demetlerinden biri de yer almaktadır.

Hatâyîler, altın kâğıt ile katlı teknikle çalışılmıştır. Hatâyîlerin katlarının kenarları iğne perdahlıdır. Kuşlar, güller ve diğer çiçekler de katlı teknikle çalışılmış, ebrulu ve boyalı kâğıtlar kullanılmıştır. Kuşların kuyruklarında gerçek kuş tüylerinden yararlanılmıştır. Renkli çiçeklerin kenarları altın tahrirlidir. Geometrik oymalar ve bordürdeki zencerek tek parça olarak kesilmiş ve yapıştırılmıştır.

F. 0.4 Katı': Safiye Morçay, Hat: Arda Çakmak, 25x25 cm, 2010

Çalışmada tezhip ve katı' tekniği birlikte kullanılmıştır. Yuvarlak formdaki hattın etrafında yer alan paftalardaki güller katlı teknikle, diğer bitkisel motifler tek kat çalışılmıştır. Yaprakların üzeri altın ile fırça çalışmasıdır. Yapraklar ve güllerde boyalı kâğıt, goncalarda ise krapon kâğıdı kullanılmıştır.

İç bordürde, sıvama altın zemin üzerinde ve tığlarda yer alan pençler katı'dır. Paftaların dışında yer alan bordür, pafta aralarındaki rumî motifleri ve tığlar ise fırça çalışmasıdır.

F. 0.5 Vazo, Katı: Safiye Morçay, 33x25 cm, 2009

Simetrik olarak düzenlenen kompozisyonda vazo içinde yer alan çiçekler ebru kâğıtları ve hazır renkli kâğıtlar kullanılarak katlı teknikle çalışılmıştır. Vazo üzerindeki motifler ile etrafındaki rumî ve lale motifleri ise tek katlıdır.

Etrafta yer alan bordürde motifler tek tek altın kâğıttan kesilmiş, parçalar yapıştırılırken ek yerleri pençlerle tutturulmuştur. Motiflerin ortaları ve vazonun üzeri kristal taşlarla süslenmiştir. Üst ve alt bördürün ortasında ayrılan paftada bir âyet ve bir hadis yazısı yer almaktadır.

EK B ÇALIŞMADA YER ALAN ESERLERİN LİSTESİ

Ankara Vakıf Eserleri Müzesi (AVEM)

83 – Mehmed Selim Dîvânı

Antalya Şehir Müzesi

183 – Levha

Avusturya Millî Kütüphânesi

Cod. Mixt. 313– Murakka Albüm

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Mâliyeden Müdevver Defterleri 11883 – Defter-i Ebniyye

Mâliyeden Müdevver Defterleri 11879 – Sergi Defteri

Darphâne-i Âmire Defterleri 615 – Defter-i Îmalât ve Maktuat Der Kefce-i Hümâyûn

Hazîne-i Hassa Nezreti Defterleri 640 – Tahrîrat Odasının Müsveddat Defteri

Bayerische Staatsbibliothek (BSB)

Cod. Turc. 428 – Haftalık Dua Mecmuası

Bibliotheque Nationale de France (BnF)

Arabe 6074 – Murakka Albüm

Od 26 – Murakka Albüm

British Library (BL)

BL Or 13763 BD – Murakka Albüm

British Museum (BM)

BM 1928,0323,0.46 The Habits of the Grand Signor's Court

BM 1974,0617,0.13 – Mundy Albümü

BM OA 1953.2-14.1 – Murakka Albüm

Christie's Müzâyede Evi

Sale 5270/317 - Levha

Sale 5270/362 – Levha

Galata Mevlevîhânesi (Dîvan Edebiyatı) Müzesi (GMM)

356 – Levha

499 – Levha

500 – Levha

501 – Levha

802 – Levha

Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

90 - Mefâtih al-gayb

572 - Nefehâtül-üns min Hazreti'l-Kuds

Hz. Hâlit Türbesi

48 - Levha

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi (İBBŞM)

2284 – Levha

2339 – Levha

2363 – Levha

2458 – Levha

2706 – Levha

2961 – Levha

İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi (İÜNEK)

A6566 - Kur'an-ı Kerim

F1426 – Şah Mahmud Nişâpurî Albümü

F1422 – Murakka Albüm

F1437 – Murakka Albüm

T5461 – Tuhfe-i Gaznevî

TY9350 – Kasîde-i Iydiyye

Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi

Lş13 - Levha

Konya İzzet Koyunoğlu Müzesi

1196 - Levha

Konya Mevlânâ Müzesi (KMM)

102 – Mecmuatü'l eş'ar ve Resâil

Kubbealtı Akademisi Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonu

N1 – Murakka Kıt'a

N2 – Murakka Kıt'a

N3 – Murakka Kıt'a

N4 – Murakka Kıt'a

Mc. Mullen Museum of Art

Arslan Formunda Hat Levha

N. David Halili Koleksiyonu

CAL8 – Levha

CAL30 – Murakka Kıt'a

CAL64 – Murakka Kıt'a

CAL105 – Levha

CAL117 – Murakka Kıt'a

CAL320 – Levha

CAL466 – Levha

Özel Koleksiyon

Nakşîbendî Sikke –Levha

Hatat Mehmed Fehmi Efendi – Hilye-i Şerif Levha

Sıtkı Efendi – Hat Levha

Sadberk Hanım Müzesi (SHM)

15501-Y.94 - Levha

Sakıp Sabancı Müzesi (SSM)

110-0237 – Murakka Kıt'a

Süleymâniye Kütüphânesi (SK)

Ayasofya 4170 – Kasîde-i Bürde

Halet Efendi 171 – Mesnevî

Halet Efendi 612- Vekâyi-i Alî Paşa

Kadızâde Mehmed 436 – Yûsuf u Zelîhâ

Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi (TVHSM)

E2104 – Levha

E2106 – Levha

E2127 – Levha

E2834 – Levha

E253 – Levha

Türk İslâm Eserleri Müzesi (TİEM)

1926 – Hüseyin Baykara Dîvânı

1978 – Şahnâme-i Firdevsî

3501 – Levha

5737 – Levha

T512 – Kur'an-ı Kerim

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi (TSMK)

A3059 – Cilt kabı

B409 – Murakka Albüm

CY463 – Yazı Çekmecesi

CY455 – Yazı Çekmecesi

CY447 – Yazı Çekmecesi

EH2738 – Murakka Kıt'a

EH2739 – Murakka Kıt'a

EH2740 – Murakka Kıt'a

EH2832 – Murakka Kıt'a

EH2833 – Murakka Albüm

EH2850 – Manzûme-i Velâdiye

EH2851 – Kırk Hadis

GY325-6 – Murakka Kıt’a

GY362 - Levha

H92 – Ed’iyye-i Usbûiyye

H845 – Gûy ve Çevgân

H1703 – Falnâme

H1924 – Karton Kutu

H2138 – Murakka Albüm

H2142 – Murakka Albüm

H2145 – Murakka Albüm

H2146 – Murakka Albüm

H2147 – Murakka Albüm

H2149- Murakka Albüm

H2153 – Fâtih Albümü

H2159 – Murakka Albüm

H2165 – Murakka Albüm

H2169 – Murakka Albüm

H2170 – Murakka Albüm

H2171 – Murakka Albüm

H2177 – Murakka Albüm

H2288 – Murakka Kıt’a

H2294 – Murakka Kıt’a

HEA36 – Müntehabâd Mecmuası

M539 – Şiir Mecmuası

R341- Hadis Kitabı

R1963- Mecmûa-i Eş’âr

YY846 – Mecmûa-i Eş’âr

EK C DİZİN

Abdullah Herevî, i, ii, 15

Abdullah-ı Kātı, 15, 24, 149, 160, 161, 165, 167, 168, 169

Adurrahman Câmî, 148, 160

Ali Çelebi, i, 16, 17, 25, 169, 170, 173, 174, 175, 176, 177

Antalya Müzesi, 22, 300

Avusturya Millî Kütüphânesi, 5, 17, 19, 23, 171, 199, 350

Bayerische Staatsbibliothek, iii, 5, 350

Bibliotheque Nationale de France, iii, 5, 350

British Library, iii, 5, 23, 199, 265, 348, 350

British Museum, iii, 5, 19, 22, 46, 47, 74, 172, 199, 335, 344, 347, 348, 350

Bursalı Fahrî, i, 12, 14, 18, 19, 23, 82, 101, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229

Cambazzâde Osman, i, ii, 20, 66, 68, 69, 107

Cevrî, 22

Cımbız, iv, 76, 77, 128

Derviş Hasan Eyyûbî, i, 8, 13, 21, 60, 62, 63, 107, 124, 345

Dişi Oyma, 16, 19, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 45, 82, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 164, 170, 196, 201, 203, 209, 211, 215, 217, 219, 221, 227, 228, 229, 231, 235, 265, 288

Dişi Oyma Kalıp, 24, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 142, 147, 170, 196

Efşancı Mehmed, i, 11, 12, 16, 22, 107, 171

Erkek Oyma, 17, 19, 21, 25, 26, 32, 45, 46, 57, 82, 85, 96, 101, 103, 104, 105, 148, 149, 162, 163, 165, 168, 169, 170, 171, 175, 199, 201, 204, 205, 207, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 223, 264, 265, 266, 281, 284, 285, 286, 287, 297, 299, 300, 320

Evliya Çelebi, 13, 18, 346

Fâtih Albümü, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 353

Fikrî, 22

Galata Mevlevîhânesi Müzesi, 53, 55, 57, 297

Galatalı Ali, 22

Gaznevî Albümü, i, ii, 19, 25, 200, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 351

Gûy ve Çevgân, 16, 170, 184, 185, 186, 353

Hacı Selim Ağa Kütüphânesi, 4

Halazâde Mehmed, i, 20, 264, 274, 275, 276

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Müzesi, iii, 4, 297, 351

İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Kütüphânesi, iii, 19, 25, 351

Kalemtraş, 70, 73, 344

Kasîde-i Bürde, 22, 24, 129, 133, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 352

Kasîde-i Iydiyye, 16, 25, 170, 171, 193, 194, 195, 351

Kesim Altlığı, 75

Kıbrıs Türk Etnoğrafya Müzesi, 5, 299, 317, 318, 351

Kırk Hadis, 17, 25, 169, 173, 174, 353

Konya İ. Koyunoğlu Müzesi, 5, 22, 300, 351

Konya Mevlânâ Müzesi, iii, 5, 23, 351

Kretuar, 74, 76, 77, 84, 88, 93, 98, 127

Kubbealtı Akademisi, 4, 19, 265, 351

Mahmud el Gaznevî, i, ii, 19, 25, 107, 200, 202, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258

Manzûme-i Velâdiye, 20, 264, 274, 275, 353

Mehmed bin Gazanfer, i, ii, 14, 16, 25, 29, 30, 170, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 193, 194, 195, 197, 199

Mehmed Selim Dîvânı, 8, 22, 23, 107, 112, 115, 264, 267, 269, 271, 350

Mehmed Şevket Vahdetî, 21, 298

Mevlânâ Muhammed Bâkır, 16, 169

Mundy Albümü, 22, 23, 91, 199, 200, 236, 237, 238, 239, 240, 350

Murakka Oyma, 125, 265

Mücellit Mehmed Rıfat, i, 22, 297, 300, 312

Mühre, iv, 76, 77, 83, 103, 111, 114, 117, 170, 344

Müntehabâd Mecmuası, 16, 25, 170, 181, 182, 183, 353

Nasır David Halili, 5, 19, 21, 22, 73, 100, 199, 230, 265, 283, 291, 297, 299, 303, 304, 323, 324, 325, 351

Nevregân, iii, 74, 75

Osman Rıfkı, i, 22, 82, 96, 100, 297, 299, 300, 322, 323, 324, 325, 326

Resmî, 22

Reşid, 22

Sadberk Hanım Müzesi, iii, 4, 266, 292, 293, 294, 344, 352

Sakıp Sabancı Müzesi, iii, 4, 346, 352

Sengî Ali-i Bedahşî, 16

Sultan Hüseyin Baykara Dîvânı, 165, 166, 167, 168

Süleyman, i, 12, 13, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 171, 199, 297, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 344

Süleymâniye Kütüphânesi, iii, 4, 7, 48, 129, 141, 352

Şah Mahmud Nişâpurî Albümü, 187, 351

Şehrî İbrahim, 22

Şeyh Muhammed Dost Kātı, 16, 169

Tek Kat Oyma, 82, 83, 96, 148

Tersâne Emîni Hüseyin, 22

Türk İslâm Eserleri Müzesi, iii, 5, 24, 148, 149, 352

Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi, iii, 352

Yazı Çekmecesi, i, 8, 11, 13, 14, 21, 60, 61, 62, 66, 107, 347, 352

Yoseph Abulafia, 23

Yoseph Halevi b. Yizhak, 23

ÖZGEÇMİŞ

1961 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Alman Lisesi'nden ve Boğaziçi Üniversitesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Geleneksel Türk Süsleme Sanatları Eğitim Merkezi'nde Dürdane Ünver ve Müjgân Başköylü hocalardan katı' eğitimi aldı. Yurt içi ve yurt dışında pek çok sergide eserlerini sanatseverlerin ilgi ve beğenisine sundu. Klasik Türk Sanatları Vakfı'nda Katı' Sanatı dersleri veren Morçay, Kültür Bakanlığı'nın Geleneksel Sanatlar alanındaki yarışmalarında kendi alanında jüri üyesi olarak görev yaptı.

Katıldığı Başlıca Sergiler;

2002 Mayıs, IRCICA Yıldız Sarayı, İstanbul
2002 Haziran, Beyoğlu Bel. Sanat Galerisi, İstanbul
2002 Ekim, CNR MÜSIAD Uluslararası Fuarı, İstanbul
2003 Haziran, İstanbul Kültür Sanat Fuarı Taksim Gezi Parkı, İstanbul
2004 Ekim, CNR MÜSİAD Uluslararası Fuarı, İstanbul
2005 Mayıs, Boğaziçi Üniversitesi Mezunlar Derneği, İstanbul
2007 Temmuz, TBMM Gel. San. Sergisi, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul
2008 Mayıs, İTO Türk Ürünleri Sergisi, Kuveyt
2009 Şubat, KTSV Klasik Türk Sanatlarından Şaheserler, Ankara
2010 Şubat, Geçmişten Günümüze Mirasımız CRR, İstanbul
2010 Nisan, İstanbul ve Erguvan KTSV, İstanbul
2010 Mayıs, Kâğıt Bahçesi IRCICA, İstanbul
2010 Haziran, Türk Klasik Sanatı'nda Katı' Ümraniye Bel, İstanbul
2011 Nisan, Ustalardan Hilyeler Beyoğlu Bel. Sanat Galerisi, İstanbul
2011, İstanbul'un Yüzü, KTSV, İstanbul
2011 Ekim, Klasik Sanatlar Sergisi, Fojnitsa Türk Kültür Mer., Fojnitsa ve Gazi Hüsrev Bey Medresesi, Saraybosna
2011 Ekim, Mâziden Âtiye 70 Sanatçı, İstanbul
2011 Aralık, Mehmed Âkif Sergisi, TBMM, Ankara
2012 Haziran, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üni. Gel. San. Sergisi Yenikapı Mevlevihanesi, İstanbul
2013 Nisan, All Arts Istanbul Harbiye Kongre Merkezi, İstanbul